VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

DEEL LVIII.

BATAVIA, ALBRECHT & Co. | 's HAGE, M. NIJHOFF.
1911.

Druk van G. KOLFF & Co. — BANDOENG.

INHOUD van DEEL LVIII.

(Dit Deel bestaat uit vier stukken).

VOORWOORD.

De drie hierachter volgende teksten, behooren, gelijk de vroeger medegedeelde overlevering aangaande Raden Moending Laja di Koesoema,[1]) tot den cyclus der zoogenaamde *tjarita pantoen*, epische vertellingen uit het verleden, deels in proza, deels berijmd, die zingend, onder citherbegeleiding, voorgedragen worden.

Onderscheidenlijk zijn deze drie teksten, die wij gemakshalve met A., B. en C. zullen aanduiden, opgesteld in de dialecten van GALOEH, ZUID-TJI-REBON, BANDOENG en BALOEBOER LIMBANGAN, d. i. het land van GAROET.

Lezing A. werd door ons verkregen tijdens een verblijf te TJI-AMIS en omstreken. Op tekst B., destijds vermoedelijk op schrift gebracht door den tolk, tevens translateur voor de Soendasche taal Raden Karta Winata, vestigde onze aandacht de heer C. J. van Haastert, het uiterst kundige, den Soendanees door en door kennende hoofd der „Sakola radja" te BANDOENG, die helaas op zoo treurige wijze ontijdig aan zijn werkkring werd ontrukt.

De laatste *karangan* maakt deel uit van de handschriften door wijlen den heer K. F. Holle nagelaten en in het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen bewaard. [2])

Aangezien geen tekstkritiek in de bedoeling van deze uitgave ligt, geven de lezingen geen aanleiding tot bizondere opmerkingen; alleen zij vermeld, dat aller taal hoogst onzuiver is, een gebrek dat afschriften van pantoens steeds aankleeft, terwijl nagenoeg alle interpunctie ontbreekt. [3])

Intusschen, wijl in de medegedeelde redacties meerdere woorden en uitdrukkingen gebezigd zijn, die men in de bestaande woordenboeken tevergeefs zal zoeken, werden de teksten, vooral ten behoeve van Nederlandsche lezers, van een glossarium voorzien, waarin tevens een plaats vonden, de bij het vragen naar de verklaring dezer door mij vernomen gezegden, in zoover die eveneens in de lexica ontbreken.

Voor zooveel dit de duiding der in tekst A. voorkomende TJI-REBONSCHE woorden betreft, mocht ik de meeste toelichtingen ontvangen van Raden Adipati Arija Koesoema Soebrata, Boepati GALOEH, die der lezingen B. en C. werden door mij op verschillende tochten door de PASOENDAN verzameld.

Bij de samenstelling van de woordenlijst werd Coolsma's Soendaneesch-Hollandsch woordenboek tot uitgangspunt aangenomen; de achter de woorden genoemde synoniemen, voor zoover zij niet in het glossarium zelf voorkomen, zoeke men dus aldaar.

---

[1]) Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk., dl. XLIX, blz. 1— 159.

[2]) Soendasche handschriften, No. 110.

[3]) Bij het persklaar maken der teksten volgens de thans algemeen aangenomen spelling „Holle" werd een en ander stilzwijgend verbeterd en aangevuld.

In de hierachter volgende teksten is echter de ĕ door *e* wedergegeven, omdat de drukkerij over het noodige aantal ĕ 's niet beschikte.

Grooten dank zijn wij daarbij verschuldigd aan den heer H. C. H. de Bie, Adjunct Inspecteur van Inlandschen landbouw, die zich de moeite heeft willen getroosten, het glossarium, vóór dit ter perse werd gelegd, nauwkeurig na te zien.

Verder wordt opgemerkt, dat hoewel het eerste verhaal in KOETA WARINGIN, ZUID-BORNEO en het tweede zoowel aldaar als in DAHA, OOST-JAVA speelt, terwijl het andere zich in BITOENG WOELOENG en PADJADJARAN, WEST-JAVA beweegt, alle drie aan hetzelfde origineel zijn ontleend, hetgeen vergelijking aanstonds duidelijk maakt.

Slechts bij de laatste redactie, als verhaal de beste, werd ten behoeve van hen, die het origineel niet verstaan, eene met deze parallel loopende Nederlandsche bewerking gevoegd; voor de tweede mocht dit overbodig heeten, aangezien een uitvoerig overzicht daarvan vroeger reeds elders gegeven werd [1]).

Tekst A. werd hoofdzakelijk medegedeeld tot nadere bekendmaking van het dialect van TJI-REBON; voor den gewonen lezer, bevat het stuk niet veel meer bizonders dan dat de *roeas oendoer-oendoer*, de bamboe met krabbetjes, die in B. en C. niet nader besproken wordt, het amulet is, dat *Rangga Wajang* door boetedoening op den bodem der zee verkreeg, en hetwelk hem in staat stelt, hetgeen van hem verlangd wordt, te volbrengen.

B. werd in originali aangehaald, omdat zij hier en daar veel uitvoeriger is dan de eerste lezing en o. m. toelicht op welke wijze de hoofdpersoon, *Langĕn Sari*, de van hem verlangde proefstukken aflegt, hoe den strijders hun weerstandsvermogen onttrokken wordt, door welke middelen gesneuvelden in het leven teruggeroepen worden en dergelijken meer.

Een paar voorbeelden tot toelichting.

De beide *ponggawa's*, die het leven verliezen tegen *Djalak Mangprang* worden door diens zuster uit den doode opgewekt en wel volgender wijs:

„*Tidinja Nji Mas Mangprang Wajang njandak landong bari ngawatĕk isimna, doea ponggawa didoedoet boeoekna sakoerĕn bari nendjrag lĕmah tiloe kali*".

„*Gantjang hariroep malah sila sarta mando di hareupeun paseban*".

„Daarop nam *Nji Mas Mangprang Wajang* medicijn en trok, na dit met een formulier belezen te hebben, den beiden *ponggawa's*, een paar hoofdharen uit daarbij driemaal op den grond stampend".

„Fluks werden zij levend en *silaënd* zetten zich met de armen over elkaar in eerbiedige houding voor de ontvangzaal".

Een weinig later sneeft *Langĕn Sari* aldus:

„*Gantjang koe Nji Salasah Wajang diseuseup ĕmboen-ĕmboenanana. Langĕn Sari ngaroempoejoek bari toeloej ngaloengsar*".

„Schielijk werd door *Nji Salasah Wajang* aan zijn kruin gezogen. *Langĕn Sari* zakte ineen en strekte zich vervolgens op den rug." [2])

Mocht men bezwaar hebben tegen enkele al te vrije vertalingen als: *ingon-ingon* met waakdieren, dan raadpleege men ook daarvoor tekst B. Immers nadat *Langĕn*

[1]) Bataviaasch Nieuwsblad van 11 en 25 Juli benevens 8 en 22 Augustus 1908.

[2]) Met a. w. zijn levensgeest werd aldus aan hem onttrokken, deze toch wordt geacht op het hoofd te zetelen.

Sari als tweede proefstuk het tweetal bijen van zijn zuster, *Nji Soemoer Bandoeng*, dood geslagen heeft, voegt zij hem toe: *„tiwoean kaoela datang kapaehan, eta noe ngadjaga kaoela,"* d. i. „mijn bijen zijn gedood geworden, zij waren het die mij bewaakten."

Bovendien bevatten de eerste redactiën de *poerwakanti*, die in de laatste, blijkbaar een *ringkĕsan*, een verkorte opstelling, niet voorkomen, doch bij de voordracht niet mogen ontbreken.

De Njai Soemoer Bandoeng heb ik herhaaldelijk hooren zingen in tal van lokale varianten, soms zeer sterk afwijkend van de thans geboden lezingen. Nu eens speelde het verhaal in TJI-REBON, dan in BALAMBANGAN enz., doch de hoofdzaken kwamen veeltijds op hetzelfde neder.

En wat mij daarbij telkens weder trof, was het uitbundig vermaak dat deze vertelling den toẹhoorders verschafte. Vooral op het oogenblik dat *Rangga Wajang* werd ingevoerd, was dit het geval, dan schoven zij al nader en nader rond den zanger hem aansporend met een gestadig s! è! s! è! op de maat, en medezingend in koor de slotnoten der overbekende refreinen. Dan kwam er ook leven in den bard, die met het bovenlijf wiegend volgens de cadans, zijn *katjapi* op het helderst klinken deed.

Naar Soendasche opvatting is de *Njai Soemoer Bandoeng* een der geestigste vertellingen waarover de *toekang pantoen* beschikken. Alles komt echter op de voordracht aan.

Is een welbespraakte, goed bij stem zijnde meistreel aan het woord, dan komen de giftige, stootende opmerkingen der bedrogenen zoo in-aardig tegen over de hoofsche en onderdanige antwoorden van den schalk *Rangga Wajang* te staan, dat het gehoor het daarover alleen reeds uitgiert.

Ook de streken, die hij uithaalt, zijn, van inlandsch standpunt bekeken, geweldig leep en grappig; zij doen de goêgemeente zich haast tot tranen lachen.

Westerlingen kunnen deze echter maar matig bekoren, daar het alle zoogenaamde „practical jokes" zijn, waartegen hoogere beschaving zich verzet.

Dit ten spijt, meenden wij als tegenhanger van de meer deftige *tjarita Moending Laja di Koesoema*, ook eens een proeve van een luimigen zang te moeten geven; later zal deze door een gewijde legende worden gevolgd.

VOORWOORD.

De lotgevallen van Tjioeng Wanara, vóór dat hij vorst van Padjadjaran werd, leverden de stof tot een reeks van volksagen, nog immer zóó populair, dat iedere Soendanees langere of kortere brokstukken daarvan kent.

Het oerverhaal, waaraan de verschillende *tjarita pantoen, dongeng-dongeng* enz., die thans nog de ronde doen, werden ontleend, is echter sedert lang verloren gegaan en hetgeen men daaruit vertellen hoort, is verre van eensluidend, 't gewone verschijnsel bij alle legenden, welke alleen mondeling mogen worden overgeleverd.

Kompleet treft men het relaas maar zelden aan; niettemin wijst de algemeene bekendheid met fragmenten daaruit onomstootelijk op de groote bekoring, die van deze overlevering te allen tijde voor de Soendaneezen is uitgegaan.

Eensdeels is dit toe te schrijven aan het feit, dat de vertelsels, die den huidigen Tjioeng Wanara-cyclus vormen, tot de beste voortbrengselen der Soendasche letterkunde behooren, anderdeels vindt dit zijn grond in de omstandigheid, dat de held der gebeurtenissen in den loop der eeuwen bijkans goddelijke vereering gewon, zoodat de voordracht van zijn wedervaren, den hoorders daarnaar, hoogere wijding schenkt.

Wie en wat Tjioeng Wanara ten rechte geweest is, laat zich voorshands, bij het geheel ontbreken van andere dan verdichte mededeelingen betrekkelijk zijn persoon, niet vaststellen; evenmin kan eenige zekerheid omtrent den tijd waarin hij leefde gegeven worden.

Het luttele dat schijnt vast te staan, is dat hij een vroeg- middeleeuwsche heros, zij het een koning, is geweest, aan wien de herinnering in het begin der 16de eeuw echter bereids volledig was vervaagd. Immers de weinige geschriften uit dat tijdperk tot ons gekomen, vermelden Tjioeng Wanara zoowel als zijn ouderen broeder Aria Banga nog slechts als mythische wezens, hetgeen de gevolgtrekking wettigt, dat beiden toen al sedert lang uit den tijd waren.

Tot staving van deze uitspraak diene, dat beide broeders reeds genoemd worden in de omstreeks 1500 A. D. samengestelde Tjarita Parahijangan. Daarin toch leest men: *„inja, Sang Manarah, anakna Rahijang Tamperan, dwa sapilàntjeukan deung Rahijang Bangga. Sang Manarah males hoetang Rahijang Tamperan, sinikep deneng anak nira koe Sang Manarah dipandjarawesina Rahijang Tamperan, datang Rahijang Bangga tjeleteheur mawakeun inja sekoel kana pandjara wesi; kanjahoan koe Sang Manarah toeloej diperang deung Rahijang Bangga, keuna moekana Rahijang Bangga."*

In andere woorden het relaas van dezelfde gebeurtenis, die het slot onzer *tjarita pantoen* vormt, en waarin de eigennamen bereids ook al gefingeerd zijn. De naam van den vader toch beteekent „zaksel," de namen der zonen beteekenen onderscheidenlijk „de onwillige" en de„ zich verzettende."

VOORWOORD.

Dus is het in de oude Soendasche kronieken; niet anders uitteraard in de jongere zoowel Soendasche als Javaansche, die hun namen bewaarden.

De Javaansche overlevering is bekend en door Brandes destijds algemeen toegankelijk gemaakt ([1]); de Soendasche is dit in mindere mate en een tekst daarvan werd nimmer in het licht gegeven.

Ten einde dit desideratum aan te vullen, maakte ik de beste, mij bekende lezing van de Tjioeng Wanara-sage persklaar en doe deze hierbij volgen, voor den algemeenen lezer van een inhoudsoverzicht voorafgegaan.

Op het tijdstip, waarmede ons verhaal aanvangt, werd het land van Galih Pakoean, later Pakoean Padjadjaran, bewoond door 3333333 nikkers en kabouters, veertig koppels anthropopitheken en vijfentwintig menschenparen.

Vorst over Galih, d. i. Galoeh, zoomede over Galih Pakoean was Përmana di Koesoema; zijn gemalinnen waren Naganing Roem en Dewi Pangrënjëp, beiden kinderloos.

Tien *patih's,* twee *djaksa's* en één *ngabeui* stonden hem in het bestuur ter zijde; de laatste waardigheidsbekleeder, Bek Kakarantang geheeten, verandert van naam en wordt Batara Lengser, als hoedanig hij 's konings factotum is, en weldra als deus ex machina een overwegende rol gaat spelen.

Naast dezen stonden hoog in 's vorsten gunst, de *mantri anom* Aria Këbonan en de hofsmid Ki Gëdëng agoeng met namen.

Het geviel, dat toen voornoemde *mantri* op zekeren dag zijn opwachting bij den koning ging maken, hij dezen ter ruste gegaan bevond. Dies schamperde hij tegen den Lengser en den Oppersmid, die de wacht hielden: „'t is toch maar gemakkelijk, wie koning is kan, omringd door zijn vrouwen, een gat in den dag slapen; ik zou ook wel koning willen wezen."

De koning, die de gave *weroeh sadoeroeng winarah,* d. i. de dingen te weten vóórdat ze hem medegedeeld zijn, bezat, riep den *mantri* binnen en liet hem naast zich plaats nemen.

Vervolgens onderhield hij hem over het gesprokene, hetgeen de *mantri* trachtte goed te liegen; nochtans te vergeefs.

Onthutst, wachtte hij een bestraffing, doch werd integendeel met het koningschap bekleed, daar Përmana di Koesoema te zijnen behoeve afstand van de regeering deed.

Geen voorwaarden zullen den nieuwen vorst binden dan alleen deze: de gemalinnen van zijn voorgangers moeten hem heilig blijven.

Een en ander geschiedde in alle stilte; slechts Lengser en de smid waren getuigen, doch moesten het gebeurde geheim houden; voorgeven zouden zij, dat de oude koning plots was verjongd geworden.

Vervolgens werd de *mantri* onder den naam van Barma Widjaja Koesoema

---

([1]) Brandes, Dr. J., Pararaton. Verh. v. h. Bat. Gen. v. K. en Wetensch., dl. XLIX, (1896), 1e stuk, blz. 188 vv.

koning van Galoeh, waarna de oude vorst vervluchtigde en zich naar den Goenoeng Padang terugtrok, alwaar hij zich als Pandita Adjar soeka *resi* reïncarneerde. Ook dit had zonder anderer voorkennis plaats.

Onmiddellijk na de troonswisseling, droeg de nieuwe koning den Lengser op, de metamorphose den volke te gaan melden.

Diensvolgens ging deze naar de *aloen-aloen* om er het heilige bekken, afkomstig uit Lampoeng, onder den *tjaringin koeroeng* te slaan, ten einde de ingezetenen bijeen te doen komen.

Zwellend in toon en dan weer verzwakkend, klonk de schal: d*e*g tjingi-nging!

Alles liep uit; „Oompje, Oudje, Grootvadertje, wat is er aan de hand?" dus vroeg men den algemeen beminden hoftrawant.

„De koning is verjongd geworden, dit zullen wij feestelijk vieren", lichtte Lengser de vragers in.

Aldus geschiedde.

Nauw had Dewi Pangr*e*nj*e*p van heur maagden vernomen, dat haar gemaal een verjongingsproces onderging, of zij spoedde zich ter overtuiging tot hem.

't Bleek waar en dit deed haar hartstocht ontvonken.

Onverwijld werd de kluizenaar-koning dit gewaar en thans betreurde hij het diep, zijn jeugdige vrouwen aan zijn jongen opvolger te hebben toevertrouwd; 't was alweer: *mihape hajam ka heulang*, het kieken den valk in bewaring geven.

Zoo dan smeekte hij Hjang Widi, den Hoogen Lotsbeschikker, dit leed van hem af te wenden en hem alsnog oir te schenken.

Die bede werd verhoord. Een buitengewoon helderen straal deed het Goddelijke Wezen op beide vrouwen nederdalen, die haar vervulde; zoodra de tijd daar is, zullen beiden een zoon het leven schenken.

Alras bespeurden de koninginen de onbegrijpelijke ommekeer, die in haar had plaats gegrepen. Derhalve ging Dewi Pangr*e*nj*e*p tot den koning om voorlichting. De vorst vermocht deze niet te geven; daarentegen schond hij met haar de vroeger gedane belofte.

Naganing Roem was over het voorgevallen evenzeer ontrust en beweende peinzensmoede haar lot.

Begaan met haar smart, ging de oude koning als pandita tot haar en zeide: „schrei niet langer, doch maak uw opwachting bij den verjongden vorst en meld hem, dat de askeet van den Goenoeng Padang u is komen aanzeggen, dat de twee vorstinen eerlang een prins zullen ter wereld brengen."

Naganing Roem haastte zich dien last ten uitvoer te leggen en vond, zooals van zelf spreekt, geen geloof, omdat de aanwezigheid van een kluizernaar op den Goenoeng Padang onbekend was. . . . . .

Lengser wordt daarop ontboden om inlichtingen te geven. Hij begrijpt onmiddellijk, wie die pandita is, doch wil dit niet zeggen, en praat met allerlei woordspelingen om de zaak heen.

VOORWOORD.

De koning neemt daarmede geen genoegen en beveelt hem den pandita te gaan halen.

Zoodra hij vertrokken is, gebiedt de koning Naganing Roem zich een gouden kom en Dewi Pangrenjep zich een gouden pan zoodanig vóór te binden, dat zij eruit zien alsof zij reeds zeven maanden zwanger zijn; hiermede beoogt hij den pandita op de proef te stellen.

De pandita is niet dadelijk tot komen geneigd; hij belooft echter wel eens 's nachts te zullen verschijnen. Voorshands geeft hij evenwel den Lengser mede: één malati, bloem, één stuk kurkuma en één ui. (1)

Teruggekeerd van zijn tocht, maakt Lengser een *sembah* met zijn voeten en wordt dewegen uitgescholden.

Hij verontschuldigt zich door te zeggen, dat hij zóó hard geloopen heeft, dat zijn lichaam er van onderst boven is gegaan. Verder reutelt hij den koning nog wat voor, ter zake van het medegebrachte geschenk instede van den pandita.

Intusschen maakt laatstgenoemde zich op om naar het hof te gaan; daartoe neemt hij de gestalte van een grijsaard aan en verplaatst zich middels een tooverformulier.

Aangekomen, laat de koning hem naast zich op den vorstelijken zetel plaats nemen en vraagt hem den toestand der koninginnen te duiden. De pandita zegt, dat ieder harer hem een zoon zal schenken.

„Mis, Pandita," zegt ongeveer de koning," want de een draagt een gouden pan en de andere een gouden kom onder heur kleed; die valsche uitspraak zult gij met den dood boeten."

Een poging van den koning om den grijsaard met den kris af te maken, mislukt door de weerspannigheid van dit wapen om zijn oorspronkelijken eigenaar te treffen. Derhalve daagt hij den pandita tot een gevecht uit, hoe lang dit ook moge duren.

De oude man gaat op dit voorstel niet in; waar zijn dood gewenscht wordt, zal hij zelf sterven. Meteen laat hij het hoofd hangen en geeft den geest.

Verbluft, beleidt de koning ongelijk gehad te hebben. Vervolgens slingert hij het lijk naar den Goenoeng Padang, waar het, op het oogenblik dat het den grond raakt, de gedaante aanneemt van de in askese verzonken slang Naga Wiroe.

Dan vat de koning den gouden pan en dezen wegwerpend, spreekt hij: „indien deze nedervalt in zee, zal die plek tot in het late nageslacht Poelo Kawali heeten, valt hij op aarde Tanah Kawali."

Het laatste gebeurt, vandaar dat nog heden in Galoeh een desa Kawali wordt aangetroffen.

Daarna slingert hij den kom van zich, welke neder kwam te Padang op Soematra; dies is het, dat ter plaatse zooveel goud gevonden wordt.

---

(1) Hiermede antecipeert hij op de bevalling der koninginnen, aangezien de malati dient tot betten der oogen, de kurkuma tot onderlaag voor het doorsnijden van den navelstreng en de ui tot het afvrijven der lippen van een pasgeboren kind.

VOORWOORD.

Op Dinsdag, 14 Rajagoeng, bij het aanbreken van den dag, beviel Dewi Pangrenjep, bijgestaan door de vroedvrouw Nini Margasari van een zoon. In overleg met de oudsten werd hij Aria Banga geheeten; luisterrijk wordt het geboortefeest.

Naganing Roem's tijd was echter nog niet gekomen en verwonderd daarover, ging de koning zelf op kondschap tot haar.

Inderdaad het was aldus; hij troostte haar en verzocht haar hem de haren te reinigen, onder welke bezigheid de koning met het hoofd in heur schoot in slaap viel.

Middelerwijl kwam ongezien de geest van den pandita tot haar en in heur nog ongeboren kind varend, deed hij dit spreken en verschillende verwijten tot den koning richten over diens onheusch gedrag jegens den pandita.

Ontstemd daarover, vraagt de vorst der koningin of zij gepraat heeft? Het antwoord luidt ontkennend, gelijk dat van den Lengser, die daarna gehoord wordt, maar toch verbloemd te kennen geeft, dat de stem uit Naganing Roem's ingewand klinkt.

Dit gaat boven 's koning's bevatting; derhalve worden de droomuitleggers ontboden.

Noch zij, noch de hofgrooten vermogen iets ter zake op te helderen met uitzondering van een jongen *mantri,* Banjak Loemanglang geheeten. Zijn uitleg wordt echter niet begrepen.

Daarom neemt men zijn toevlucht tot den Jaksa Mahajoeta, een reus van 250 *gas* lengte. Deze doorziet den onbenulligen vorst en voorspelt hem zijn val door Naganing Roem's spruit. Derhalve gaat de koning andermaal tot haar, breekt alle verdere betrekkingen met haar af, en verbiedt haar hem als vader van het te verwachten kind te beschouwen, zoomede dat dit hem vader zal noemen.

Dan beveelt, hij, tot Dewi Pangrenjep gegaan, deze een mandje te nemen en zoodra het tijdstip der bevalling van haar medevrouw daar is, Naganing Roem's oogen en ooren met was dicht te smeren, waarna zij, als het kind geboren is, dit in het mandje met de Tji-tandoej moet laten afdrijven.

Stiptelijk voert Dewi Pangrenjep een en ander op den dag der geboorte van het kind uit en maakt daarna Naganing Roem wijs, dat zij een hondje het leven heeft gegeven.

Het mandje drijft den stroom af, doch raakt vast bij Sapoe angin. Dit ziet een aldaar vertoevend kluizenaar, die zijn bovennatuurlijk vermogen toepast om de Tji-tandoej te doen rijzen, waarna hij de gestalte van een witten krokodil aanneemt en het mandje verder geleidt.

Waar bekend is, dat Naganing Roem's medevrouw haar bij hare bevalling heeft bijgestaan, vindt de zonderlinge geboorte van het hondje ver van algemeen geloof.

Naganing Roem weet echter niet beter, is ontroostbaar, en beveelt Lengser, den koning de droeve zaak te gaan mededeelen.

Lengser zal die opdracht uitvoeren, doch durft, vóór den koning verschenen, niet te spreken. Daar komt echter Dewi Pangrenjep tot haar gemaal en helpt met

een omstandigen leugen ter zake van Naganing Roem's zonderlinge verlossing, den Lengser uit den nood.

Niettemin vraagt de koning hem de bevestiging der mededeeling, waarop hij voorwendt eensklaps door achterlast overvallen te worden en mitsdien verlof vraagt zich te mogen verwijderen.

In uiterst platte bewoordingen staat de koning hem zulks toe.

Lengser af; nauw vertrokken vervalt hij in gepeinzen.

Het slot is dat ook hij, die door second sight eveneens alles weet, zal bevestigen, dat Naganing Roem van een hondje beviel.

Zoo dan keert hij tot den koning terug, die hem opdraagt, Naganing Roem te dooden en vervolgens haar hoofd in te leveren.

Dien uitslag heeft hij niet verwacht; de leepe kerel vindt echter ook nu een uitweg.

Schoon Naganing Roem bij het vernemen der koninklijke boodschap, onmiddelijk bereid is te sterven, laat zij zich bepraten, zich in boetedoening af te zonderen.

Blijft dus voor den Lengser de moeilijkheid, zonder haar hoofd vóór zijn heer te verschijnen.

Houthakkers, die brandhout vervoeren, geven hem een denkbeeld. Hij ijlt tot den koning en begroet hem andermaal met de voeten.

Deze verlangt den kop; Lengser vertelt van de houthalers.

Toornig geworden, bedreigt de vorst ook hem met den dood, doch Lengser redt zich door 's konings nieuwsgierigheid gaande te maken met hem te verhalen, dat het hout voor de spoken te Bodjong Galoeh bestemd was, en fabelt verder over dezen, zoodat hem door den koning gevraagd wordt: „wat zeiden zij?"

Lengser: „wij vragen merg, wij vragen merpijpen,
wij vragen aderen, wij vragen vliezen,
wij vragen vleesch en bloed,
wij vragen huid en haren."

„Dus klonk het, terwijl ik het hoofd en het hart reinigde. Daar de spoken vervolgens een aanslag op mij deden, liet ik beiden in den steek en vluchtte."

„Laat dan dien kop van Naganing Roem maar waaien, je mag nog van geluk spreken, er heelhuids afgekomen te zijn."

Vervolgens krijgt de Lengser opdracht het geboortefeest voor Aria Banga te regelen.

Keeren wij thans terug tot hem, die onder de hoede van den krokodil wegdreef.

Bovenstrooms van Sapoe angin, in de kolk Sipatahoenan, hadden twee oudjes van Kali poetjang, Aki Balagantrang en Nini Balagantrang geheeten, omdat hun echt steeds kinderloos was gebleven, een fuik geplaatst.

Toen de oude vrouw de Tji-tandoej zóó geweldig stijgen zag, werd zij bevreesd dat de fuik zou worden weggevoerd en zeide derhalve tot haar man: „kijk eris, Aki, wat wordt het water vreeselijk hoog, wat moeten we doen, als we de fuik niet meer zien en deze wordt weggesleept?"

A. „Laat er gaan, Nini."

N. „Hoe komt 't water toch zoo te wassen?"

A. „Omdat 't hoog water wordt."

N. „Geen flauwiteiten, Aki, ... laat ons liever naar ons dorp terugkeeren."

A. Kleed je dan aan, Nini."

Zoo deed zij en ook haar man stak zich in het pak.

Aangekomen te Kali poetjang, riep Aki uit: „wel, heb ik van mijn leven, Nini, dit is ons dorp."

N. „Inderdaad; kom, Aki, waar we er nu toch zijn, laat ons het zweeten blusschen en de vermoeienis genezen, door stil te houden en te gaan slapen."

A. „Goed, Nini, dan ga jij met je hoofd naar het zuiden liggen en ik met 't mijne naar het noorden."

N. „Foei, Aki, net als *paraj*, die gestoofd wordt."

A. „Dan maar met de hoofden naast elkaar, dat is meteen warm."

Voort legden beide oudjes zich ter ruste.

Inmiddels dreef het mandje met den knaap in de fuik.

Nini droomde daarop dat zij de zon zag, terwijl zij met de maan in haar schoot zat; Aki, dat op den bodem der rivier een schijnsel schitterde ter grootte van een pompoen.

Wakker geworden, bespraken zij het visioen en kwamen tot het besluit, dat dit hun voordeel voorspelde middels de fuik.

Daarom zeide het vrouwtje: „gaan wij dan naar de fuik, Aki."

A. „'t Is zoo donker, Nini, daar 't nu nacht is."

N. „Dat doet er niet toe; we nemen een fakkel mee."

A. „En 't is zoo glad, want 't regent."

N. „Dan maar een stok genomen."

A. „Goed, Nini, laten we ons aankleeden,"

Middernacht vertrokken zij en bij de fuik gekomen, ontwaarden zij daarin het mandje.

N. „Wat is dat, Aki, dat zoo groen glinstert?"

A. „Waarschijnlijk de oogen van een kat, Nini."

N. „O wee, Aki, zou 't, en 't lijkt te vlammen; gauw, bezweer het uit de verte."

A. „Ja, Nini."

Aki sprak: „Welaan, indien ge een spook zijt, vertrek dan,
zoo ge een duivel zijt, ga dan heen,
zijt ge een geest dan moet ge u bewegen,
zijt ge ons ten voordeel dan moet ge u stilhouden."

De krokodil stootte het mandje aan.

A. „Wee ons, Nini, 't is een spook, want 't bewoog."

N. „Ja, Aki, en we gaan terug."

A. „Gauw, Nini, loop jij voorop."

Ze repten zich voort.

VOORWOORD.

Opeens bonsde de grijsaard tegen de oude vrouw aan; beiden vielen en Nini begon te huilen.

N. „Ik verdraai 't, Aki, door jou tegen den grond gebonkt te worden, ik scheid van je, ik geef je de drievoudige verstooting, Aki, want 't is jouw schuld dat ik viel."

A. „Spreek niet zoo, Nini, dat zou je kunnen opbreken; 't is niets gedaan met die verstooting, daartoe heb ik alleen het recht, vraag daarom dus niet, Nini, doch laat ons liever de zaak uitpraten."

N. „Wat valt er uit te praten."

A. „Aan wien de schuld ligt, aan mij dan wel aan jou, ik zeg, Nini, 't is ons beider,"

N. „Hoe kan je zoo iets zeggen?"

A. „Zie eens, Nini, jouw fout was, en daardoor ben je schuldig, dat je voorop loopend te langzaam ging, de mijne en dus is mijn schuld, dat ik achteraankomend te haastig liep, dus hebben wij beiden ongelijk."

N. „Je hebt gelijk, Aki, en daar we 't hier nu over eens zijn, moesten we maar weer naar de fuik gaan kijken, mogelijk hebben wij geluk."

A. „Dan maar weer voorop, Nini."

N. „Dat vertik ik, jij gaat vooraan, ik ben bang voor den duivel."

A. „Achteraan, dan maar."

N. „Achteraan wil ik ook niet uit vrees voor het spook."

A. „Wat wil je dan, Nini?"

N. „Naast elkaar loopen met de armen om elkanders hals."

A. „Dan doen we net alsof we pas getrouwd waren."

N. „Daarom niet, Aki, mijn bedoeling is, dat we, wanneer we naast elkaar gaan, al vallen wij samen of niet, gelijkelijk ondervinden wat ons te wachten staat."

Daarop sloeg de oude man zijn arm om Nini's hals en beiden namen den heupdoek op om snel te kunnen loopen.

Weer kwamen ze aan den waterkant; thans nam de man het mandje uit de fuik, dat bleek van goud te zijn.

Onthust door deze onverwachte vondst en vreezend, dat de onbekende eigenaar het zou komen opeischen, durfden zij niet dadelijk den inhoud na te gaan. Evenmin wilden zij, uit angst voor diefstal, naar hun dorp terugkeeren, daarom trokken zij er mede naar Bodjong Kerenteng, den top van den berg Boender rarang.

Nog niet gerust, klom de oude man in een kopo-boom om den omtrek te verkennen; zoo zag hij dat hij geen gevaar liep, aangezien hij een heel eind van Galih Padjadjaran zoowel als van zijn eigen geboorteland verwijderd was.

Onderwijl was de kopo omgebogen, daarom vervloekte Aki hem.

Alvorens thans het mandje te openen, overlegden zij, hoe zij den daarin vervatten schat zouden besteden. Na een korte, heftige woordenwisseling, verbrak de man eindelijk het slot en vonden de oudjes het knaapje en het ei.

VOORWOORD.

Het kind was vol bloed, daarom verzocht Nini Aki water te gaan halen om het te baden.

Terwijl hij zich daartoe gereed maakte, liet de jongen, die onderwijl door de vrouw op den schoot gehouden werd, zich daarvan afglijden. Zoodra zijn voeten den grond aanraakten, ontsproten ter plaatse twee bronnen, tot groote voldoening van den man, die niets geen lust in 't waterhalen had.

Vervolgens wieschen zij het kind om beurten, waarna Aki het in den kopoboom ging wiegen. Daarna deed dit Nini en zoo beurtelings, al zingend antecipeerend op hetgeen de knaap, als hij eenmaal volwassen zou wezen, moest doen.

Daarna stonden zij op en vertrokken uit vrees dat in Galoeh bekend zou worden, dat zij, die nooit kinderen hadden bezeten, een zoon gekregen hadden, naar het woud G*e*ger Soent*e*n.([1])

Toen zij dit bereikt hadden en het bedtijd geworden was, legden zij hun vondeling te slapen, doch het kind huilde maar en liet zich niet sussen.

Als wonderkind kon de knaap natuurlijk spreken; zoo zeide hij dan eindelijk een dorp te willen grondvesten en gaf daarna voor slaap te hebben, zoodat men ging liggen. Daarop sloeg de knaap de oude lieden met een slaapbezweering, stond op, verhief zich in de lucht, en zweefde tot boven Galih Pakoean.

Aldaar zag hij hoe Aria Banga in de kraton, omgeven door alle grooten des rijks, zich verlustigde met gam*e*lan-spel.

Jaloezie sloop in zijn hart.

Ook zag hij zijn pleegouders rustig slapen en groote dankbaarheid vervulde hem, zoodat hij zijn wondermacht aanwendde en voor hen een prachtig dorp deed ontstaan, waarin hij vervolgens nederdaalde.

Daarna wekte hij de oudjes en toonde hun zijn stichting. Hoogelijk verheugd daarover, verzochten zij hem hun nimmer te verlaten, doch hij zeide, dat dit onmogelijk zou zijn, aangezien hij gedoemd was een zwervend leven te leiden.

„Geef mij echter, Nini," dus sprak hij verder, „een haan of een hen."

Bedroefd gaf de vrouw ten antwoord, dat zij zulk een vogel niet had en viel daarop haar man deswegen hard.

Deze herinnerde zich, dat het ei er nog was, hetwelk de knaap hem verzocht te geven, opdat hij het naar den Goenoeng Padang konde brengen en de slang Naga Wiroe verzoeken het uit te broeden.

Zoo geschiedde; de slang antwoordde tot toestemming op de vragen van den knaap steeds „kok"; er moest een wonderhaan uit voortkomen.

Dan keerde de knaap naar G*e*ger Soent*e*n terug, deed verslag van zijn wedervaren en na andermaal zijn slaapmiddel aangewend te hebben, vroeg hij om een blaasroer.

Daartoe moest Aki eerst bamboe gaan zoeken; hij vond deze pas na de ge-

---

([1]) **Volgens de overlevering stond dit ter plaatse van de huidige kinaonderneming Tjikapoendoeng.**

heele Preanger in één dag, dank zij een *djampe*, doorkruist te hebben.

Na de bamboe, den knaap, die daarvan zelf het blaasroer maken wilde, ter hand gesteld te hebben, vroeg deze nog om een weitasch. Ook dit voorwerp vlochten hem de oude lieden; de tasch werd genaamd: „Nijgende dag."

Thans moest het jachttuig beproefd worden. Aki en hij gingen daartoe boschwaarts en zagen een *tjioeng* (beo), zoomede een *wanara* (aap).

De knaap verbood deze dieren te schieten, daar hij zich naar hen noemen wilde. De oude man vond het goed en zoo kreeg zijn pleegzoon den naam van Tjioeng Wanara.

Alsnu verzocht hij den grijsaard hem zijn ouders te noemen en thans openbaarde hem Aki Balagantrang, dat deze Naganing Roem en de voormalige koning van Galih Pakoean waren.

Thuis gekomen, vertrok Tjioeng Wanara naar den Goenoeng Padang om naar zijn haan te vragen en ziet, deze was onderwijl geboren met de verlangde eigenschappen. Daarop nam hij met den vogel den terugweg aan en vertrouwde het hoen voorloopig aan de goede zorgen van zijn pleegvader toe.

Verplaatsen wij ons naar Bodjong Galoeh om te zien, dat Aria Banga daar hanengevechten houdt, omstuwd door de edelen en onder begeleiding van gamelan's.

Derwaarts trekt weldra ook Tjioeng Wanara om aan de wedstrijden deel te nemen.

Tij Galih Pakoean gekomen, ziet hij echter den Jaksa Mahajoeta met twee makkers aan de poort wacht houden.

Het tweehonderd vijftig *gas* lange gedrocht zegt: „haha, wat riekt het naar een mensch, zoo ik hem te zien krijg, eet ik hem op; dat hij zich dus niet vertoont."

Zijn medewachters trachten het monster in te toomen, doch tevergeefs; „sinds lang vrat ik geen mensch, wie ook langs komt, ik vreet 'm op."

Tjioeng Wanara, onheil vreezend, maakt zich onzichtbaar en komt aldus binnen de stad. Dan gaat hij naar de markt.

Daar stuift een oude vrouw op hem af: „dit is mijn kleinkind, dat terugkwam; ik wist 't wel dat 't te avond of morgen komen zou, daar ik 't zoo droomde.

De vrouw loog en op haar vraag, hoe hij heette, gaf Tjioeng Wanara op: Ki Bagoes Langka. Toch volgde hij haar naar haar woning en gaf het verlangen te kennen, hanen te laten vechten.

Nu wilde het geval, dat deze vrouw een haan des konings van 200 Spaansche matten in bewaring had; hij werd gehaald en door Tjioeng Wanara's haan gedood.

De vrouw jammerde, dat hij hem vergoeden moest, doch had vijftig realen aan den winnaar te betalen.

Thans zal Tjioeng Wanara naar de koninklijke kampplaats gaan. Aangezien hij echter niet weet, wanneer er gestreden wordt, gaat hij eerst naar de aloenaloen en neemt aldaar de gestalte van een haveloozen knaap aan. Ook een mingunstige gedaanteverwisseling doet hij zijn vechthaan ondergaan en daarna zet

hij zich onder een der geschoren waringin's in afwachting van de komende dingen.

Twee jonkers gaan daar aan hem voorbij en vragen hem naar zijn afkomst. Waar hij hen voor den gek houdt, willen ze Tjioeng Wanara te lijf, doch deze verdwijnt. Derhalve vervolgen de jonkers hun weg en beklagen zich bij hun vader.

Deze zendt aanstonds eenige gewapenden om den haveloozen knaap op te vatten, maar als zij op de aloen-aloen komen, treffen zij er wel een jonkman aan, doch het gezochte schooiertje niet.

De edelman laat het voorval den koning berichten, die onverwijld den Lengser op kondschap uitstuurt.

Lengser zoekt overal, doch te vergeefs; deswegen neemt hij een berekening te baat, die aanwijst dat de jongen onder den geschoren waringin vertoeft; tegelijkertijd komt hij tot het bewustzijn dat deze Naganing Roem's zoon moet wezen.

Inmiddels komen twee Patih's, tweelingbroeders, op weg naar de vechtbaan langs Tjioeng Wanara, die hen voor 't lapje houdt. Nochtans nemen zij dit goed op en prijzen zijn mooien haan.

Tjioeng Wanara stelt hun dus een gevecht voor, hetwelk zij aannemen; zijn haan blijft overwinnaar.

Ontstemd daarvoor, willen de Patih's de hand aan den knaap slaan, doch ook nu verdwijnt deze.

Eenige oogenblikken later vindt hem de Lengser, die Tjioeng Wanara vriendelijk toespreekt en op gelijke wijze door hem bescheid gedaan wordt. Tjioeng Wanara volgt hem naar de troonzaal.

Aldaar zet hij zich, tot ontrusting van den Lengser, op den vorstelijken zetel, die ineenzakt; vervolgens maakt Tjioeng Wanara de koninklijke legerstede onbruikbaar.

Daarna gaan zij samen naar de vechtbaan, waar Tjioeng Wanara zijn afkomst mitsgaders die van zijn haan den koning verhaalt.

Dewi Pangrenjep hoort het relaas en wordt ongerust, maar de Lengser praat haar de vrees uit het hoofd.

Dan spoedt deze zich naar de vechtbaan terug, waar middelerwijl is overeengekomen dat 's konings haan zich met dien van Tjioeng Wanara zal meten; de helft des rijks is de inzet.

Na een hevingen strijd, legt Tjioeng Wanara's haan het af, doch dan incarneert Naga Wiroe zich daarin en doet 's koning's haan in de volgende ronde sneuvelen.

Hiermede is Tjioeng Wanara's toekomst verzekerd en in plechtige bijeenkomst wordt hij tot vorst over de helft des rijks verheven, terwijl zijnen broeder Aria Banga de andere helft wordt toegewezen.

Daarop doet de koning afstand van de regeering.

Niettemin is Tjioeng Wanara niet voldaan; hij verlangt wraak over het leed zijner moeder aangedaan en voor zichzelf.

VOORWOORD.

Dies besluit hij den koning in een ijzeren kooi te kerkeren, die echter nog vervaardigd moet worden.

Dit uitstel geeft den Lengser de gelegenheid den jongen koning naar zijn moeder te voeren; een hartelijke hereeniging volgt.

Naganing Roem spoort hem nader tot wraaknemen aan.

Alsdan verschijnt Batarâ Troesna bawa [1], Tjioeng Wanara's grootvader, die hem het noodige voor het maken van de kooi verschaft en gelast deze door den oppersmid te laten smeden, wijl die het daartoe passend formulier bezit.

Troesna bawa keert daarop naar den hemel terug.

Volmaakt kwijt Ki *gedeng* agoeng zich van zijn taak; de kooi is een wonder van smeedkunst.

Derhalve verlangt de afgetreden koning deze te zien. Eerst beschouwt hij haar van buiten, dan, in gezelschap van Dewi Pang*renjep*, van binnen, welke gelegenheid zich Tjioeng Wanara ten nutte maakt om de deur dicht te werpen, waarmede hij zijn doel heeft bereikt.

Verstoord over de gevangenneming van den afgetreden koning, trekt Aria Banga tegen Tjioeng Wanara op. De strijd blijft onbeslist en duurt jaren voort.

Eindelijk besluiten de broeders een overeenkomst aan te gaan en Java te deelen, Aria Banga krijgt de ooster-, Tjioeng Wanara de westerhelft; de Tji-pamali zal de grensscheiding uitmaken. Tevens wordt bepaald, dat de eerste helft zal heeten „Djawa", de laatste „Soenda."

Alvorens naar zijn hoofdstad te gaan, slingert Tjioeng Wanara de ijzeren kooi weg, die te Kandang w*e*si nederkomt, weshalve die naam.

En dan leidt hij zijn macht naar Padjadjaran, terwijl Aria Banga naar Madjapait vertrekt.

Aldus eindigt de legende, inzonderheid uitstekend verteld, daar waar personen sprekend worden ingevoerd, doch jammer genoeg ontsierd door de wraakneming aan het slot, die geensznis noodig was.

Vooral werpt zij een vlek op het karakter van de overigens sympathieke Naganing Roem.

---

[1] Troesna bawa, in de oudste Soedasche geschriften Traroes bawa genaamd, is een voorislâmische heerscher.

VOORWOORD.

Een verouderde mythe, verhalend van het verbond tusschen den hemel en de aarde, den oorsprong van alle vruchtbaarheid, ziedaar in enkele woorden den tekst gekenschetst, die straks volgt.

De zoon van den god des hemels (Çiwa) daalt af tot de aarde en huwt, nadat hem en zijn toekomstige gade door de gemalin van den Lichtende, al wat den landbouw betreft geleerd is, een aardsche maagd, een koningskind, uitsprekelijk schoon en van onbezweken trouw.

Hard is beider leerschool; de hemeling wordt gedoemd gedurende den leertijd zich met een apenhuid te bekleeden, terwijl zijn aanstaande gade in ballingschap gezonden wordt om gezamenlijk met hem den proeftijd door te brengen, maar eindelijk daagt de stonde der verlossing en worden zij een gelukkig paar.

Verschoten, en herhaaldelijk hersteld met inzetsels van heterogene kleuren, is thans het gewaad, waarin de sage bleef voortleven; nochtans laat zich door de rafels de afspiegeling van hetgeen zij eenmaal was zeer wel onderkennen, met name een landbouwepos, ontstaan lang vóór dat het Hindoeisme zijn weg herwaarts vond.

Met de lotgevallen van Soelandjana, die de *wawatjan Soelandjana* bezingt, mede een lied uit het grijs verleden, dat den sawahbouw behandelt, vormen die van Loetoeng kasaroeng de bij uitstek gewijde *tjarita's*, tot welke de man in het gebergte slechts met schroom nadert en waarvan hij alleen fluisterend durft te gewagen.

Hij heeft echter die kostbare erfenis zijner vaderen bewaard, trots de godsdienststormen, die over hem zijn heengegaan, als een dierbaar kleinood, dat hem nog immer in benarde uren bijstand en verlichting van vrees verschaft.

„Roeat" heet de plechtigheid waartoe hij alsdan zijn toevlucht neemt, daarover evenwel zoo aanstonds nader.

Omtrent den juisten ouderdom der beide zooeven genoemde overleveringen valt niets met zekerheid te zeggen, wel echter staat vast, dat de *tjarita Loetoeng kasaroeng* een belangrijk hoogeren leeftijd moet hebben dan de *wawatjan Soelandjana*, omdat de eerste nog slechts van den *hoema*-bouw spreekt, terwijl de laatste aan de werkzaamheden tot de rijstteelt op *sawah's* is gewijd,

Wijlen Brandes [1] heeft destijds overtuigend aangetoond, dat al wat met den rijstbouw verband houdt, lang vóór dat de Hindoe's zich op Java vestigden, tot stand gekomen was, zoo dus hebben wij het ontstaan onzer legenden in het tijd-

---

[1] Brandes, J. L. A. Een jayapattra of acte van een rechterlijke uitspraak van Çaka 849 (A. D. 927), Tijdschr. v. Ind. T.-, L.- en Volkenk., dl. XXXII, blz. 127 vv.

perk, dat daaraan vooraf is gegaan te zoeken, een feit, dat deze des te merkwaardiger doet zijn.

Van dit alles weet de naneef niets. Implicite heeft hij aanvaard, dat alle hem naar hun ware wezen onbekend geworden, hoogere machten en Indische goden, die in de overleveringen een rol spelen, middellijk scheppingen Allah's zijn; met naar de kennis van hun oorspronkelijke eigenschappen te trachten, breekt hij zich het hoofd niet.

Dit is vergeeflijk, want wilde hij zulks, dan zouden hem de middelen om tot die kennis te geraken ontbreken.

Zoo is het heden, zoo was het voorheen en het bewijs daarvan bleef toevallig behouden.

In de *Tjarita Parahyangan* namelijk, de eenige Oudsoendasche kroniek, die zoover bekend aan vernietiging is ontsnapt, en geschreven werd na de verovering van Galoeh door den Islâm, doch vóór den val van Padjadjaran ± A. D, 1570, wordt van de *wawatjan Soelandjana* gewag gemaakt en de vervaardiging daarvan toegeschreven aan Sri badoega maharadja di radja, ratoe hadji di Pakwan Padjadjaran. Deze koning is niemand minder dan de grondvoester van Pakoean, zooals door den beschreven steen te Buitenzorg, den bekenden Batoe toelis, onomstootelijk wordt vartgesteld.

De betrekkelijke opgaaf in de Tjarita Parahyangan luidt:

.....*„Sanghjang Aloe wesi, noe njaeuran sanghjang Rantja maja, bidjil. „Naha; Sanghjang Rantja maja ngaran ta Sang Oedoebasoe, Sang Poeloenganna, Sang Soeroegana; ratoe hjang banaspati Sang Soesoek toenggal. Injana noe njieunna palaka sriman* (?) *sriwatjanna sri badoega maharadja di radja, Ratoe Hadji di Pakwan Padjadjaran"* (1).....

.....Sanghjang Aloe wesi (IJzeren rijststamper), die 't heilige moeras maja aan 't dempen was, kwam te voorschijn. (Zij zeiden) „Wel, heilige van 't moeras maja onze namen zijn Sang Oedoebasoe, Sang Poeloenganna, Sang Soeroegana; de vorst—god der boschgeesten is Sang Soesoek toenggal. Inderdaad die maakte de sriman? des aanplants, het eerwaarde gedicht, is Sri badoega maharadja di radja, koning vorst te Pakwan Padjadjaran".....

Toetst men dit citaat aan den huidigen vorm der Soelandjana-lezingen, dan vinden wij daarin terug Oedoe basoe als Boedoeg basoe, Poeloenganna — d. i. de aangenome — als Sapi Goemerang en Soeroegana als Soelandjana. (2)

Van Loetoeng kasaroeng wordt in voormeld geschrift niet gerept, evennin als in de andere oude geschriften, die ter zake door mij konden worden geraadpleegd. (3)

---

(1) Lontar No. 30; de aanhef ontbreekt.

(2) Pleyte, C. M., Wawatjan Soelandjana. — Idem, Soendasche Schetsen, blz. 7 vv.

(3) Een eenigermate met deze sage overeenstemmende legende is echter de door 7, Knebel bekend gemaakte Kamandakaroman voorkomende in de Babad Pasir, Verh. Bat. Gen. dl. 51, blz. 1 vv. Onder den Soedaschen tekst zijn de overeenkomstige voorvallen nader aangegeven. Verder speelt 'n Loetoeng kasaroeng een rol in de Babad Tji-rebon, in de Babad Tanah Djawi, ed. Meinsma 1874 blz. 14—15 en in de Adji Saka, ed. Gericke en Roorda 1857, blz. 216—217.

Dit sluit echter niet uit, dat de Loetoeng kasaroeng- sage ouder moet zijn dan die van Soelandjana; zij is dit zelfs buiten kijf, aangezien de hoemabouw aan den sawahbouw is vooraf gegaan.

Uit den aard der zaak legt de opgaaf in de Tjarita parahyangan weinig gewicht in den schaal omtrent den waren opsteller der *wawatjan Soelandjana*, daar het in den geest van den tijd lag, bij de verheerlijking van een vorst, al wat maar eenigszins roemruchtig was, zelfs al had het lang vóór zijn bewindsaanvaarding plaats gevonden, aan hem toe te schrijven.

Wel bewijst zij echter, dat het gedicht in de 16de eeuw zeer populair moet geweest zijn, daar de onbekende kroniekschrijver anders niet met de bloote opgaaf van enkele daarin voorkomende namen in zijn Tjarita Parahyangan had kunnen volstaan.

Beide legenden, inzonderheid die van Loetoeng kasaroeng, worden nog altijd gebezigd als de heilige teksten, die bij het zooeven terloops genoemde *roeat* ten gehoore worden gebracht.

Onder den naam *roeat* verstaat men een wijdingsplechtigheid, die nog immer vervuld wordt om te pogen alle leed en rampen, welke den sterveling van hooger hand zouden kunnen treffen, bijtijds te voorkomen. Dies is het, dat men niet alleen zich zelf en zijn gezin, doch ook huis en hof, vee- en gevogelte, mitsgaders het gewas aan dit ceremoniëel onderwerpt.

Dezelfde benaming wordt toegepast op het zuiveringsfeest, dat men viert, bij gebleken ontstemming der geesten, die geacht worden op 's menschen wel en wee invloed uit te oefenen. Alsdan beoogt men die lotsbeschikkers te verzoenen en tevens te verbidden zich niet weder ten ongunste van den mensch te openbaren.

Op tweeërlei wijzen vermeent men dit doel te kunnen bereiken namelijk door tusschenkomst van den schimmenvertooner *dalang*, of door die van den *toekang pantoen*.

De eerste methode is specifiek Javaansch, doch kreeg geleidelijk in de Pasoendan al meer en meer burgerrecht, de laatste is zuiver Soendasch.

Op hoedanige manier eerstgenoemde handeling, bekend als *roeatan dalang*, plaats heeft, mag voldoende beschreven geacht worden. Uitvoering werd zij voor het eerst door Hazeu besproken voor de Javalanden, terwijl door mijzelf dit thema later voor Banten werd uitgewerkt. (¹)

In voornoemde beschrijvingen speelt de opvoering der *kidoeng sangkala* de hoofdrol, dewijl daarin het leed, gepersonifieerd in Batara Kala, door Batara Goeroe, die hem onwillekeurig verwekte, bezworen wordt en dus van verdere kwellingen aflaat.

De leider van het geheele bedrijf is metterdaad de *dalang*, die alsdan als incarnatie van den voormaligen oppergod geldt.

Bij het *roeatan pantoen* fungeert instede van den *dalang* met zijn *wajang's*,

---

(¹) Hazeu, G. A. J. Ngruwat, Album Kern blz. 325 – 332. — P. (leyte) C. M. Kadanakadini, Locomotief 1906, 18 en 26 Jan, 1e blad — Pleyte, C. M.; Roeatan imah, Bataviasch Nieuwsblad, 1908, 12. XII 4de blad. — Mas Tjitrotaroeno, Roeat Ibidem, 1910, 12. II. 5de blad. — Pleyte. C. M., Roeatan pantoen Ibidem 1910, 19 Feb. en verdere Zaterdagedities.

de inlandsche bard en zijn *katjapi,* doch de opvatting aangaande zijn bezweringsvermogen berust op denzelfden grondslag.

Het kenmerkend verschil in de voltrekking der beide genoemde plechtigheden ligt dus daarin, dat de *dalang* met zijn aanschouwelijke voorstelling der gebeurtenissen middels poppen ook het oog boeit, terwijl de *toekang pantoen* alleen het geheugen door zijn reciet te hulp komt.

Uitteraard is eerstgenoemde voorstelling veel aantrekkelijker en vrij wat gemakkelijker te volgen dan de laatste, aangezien men hierbij uitsluitend op het gehoor moet afgaan.

Overigens zijn de offers, die opgedragen worden, alle zevenvoudig, de doop in den ochtend enz. bij beide *roeatan's* hetzelfde en ook de *toekang pantoen,* evenzoogoed als de *dalang,* besluit de ceremonie met de voordracht van de *kidoeng nabi.*

Daarmede stellen zij het geheel — hoezeer een overblijfsel uit den heidentijd — onder voogdijschap van den Islâm en daardoor worden alle schroom en overbehoedzaamheid voor het plegen van ongodsdienstige handelingen ontzenuwd.

Zelfs de hoogere geestelijkheid ziet er dan ook geen bezwaar in, het *ngaroeat* bij te wonen.

Het zal begrijpelijk zijn, dat niet iedere *dalang,* noch iedere *toekang pantoen* als leider van de plechtigheid kan optreden.

Slechts zij, die de kennis van de geijkte teksten bezitten, komen daartoe in aanmerking en het overige is een zaak van vertrouwen.

Van daar dan ook, dat het aantal *dalang's* en *toekang's pantoen,* die tot het gewichtig ambt van *toekang roeatan* tevens toegelaten zijn, niet groot is en dat zij een bizondere plaats innemen.

Zoo hoorde ik een *dalang* tijdens het vervullen van een *roeatan* verkondigen, dat een *dalang roeatan* meer waard is dan veertig *santri's,* een stelling waarmede het gehoor volledig instemde.

Waar alles, wat het eigenlijke *ngaroeat* aangaat, op meerendeels verouderde begrippen berust, kost het dikwijls heel wat moeite om achter de juiste beteekenis der nog alleen bij overlevering gebezigde uitdrukkingen te komen.

Bij den tekstverhaler zoekt men inlichtingen te vergeefs, om dat hij er liever niet over spreekt en is hij tot het geven daarvan een enkele maal te bewegen, al gauw blijken geeft van hetgeen buiten de taal van het heden ligt, dikwijls niet meer te verstaan. (1)

(1) Een sterk bewijs hiervoor is het kwistig gebruik van het epitheton ornans *seda* dat herhaaldelijk achter den naam van roemruchtige of eerwaardige personen gevoegd voorkomt.

In den tekst hierachter zullen wij o. a. kennis maken met de *boedjangga seda,* terwijl de held van het verhaal, na koning geworden te zijn, o. m. den titel aanneemt van Ratoe Patandjala seda.

Vraagt men naar de vertolking van dit *seda,* dan krijgt men onverandelijk ten antwoord «overleden", hoezeer die overzetting in deze gevallen, aangezien de personen nog leven, geen zin heeft.

Metterdaad heeft *seda* in dit verband met dood zijn dan ook niets uit te staan, wel daarentengen is het een verbastering van het sanskritsche *siddha,* volmaakt, getuige het in één adem noemen van: *boedjangga seda, boedjangga sakti* = *boedjangga siddha, boedjangga çakti* in welke beeld *siddha* en *çakti* synoniem zijn.

Seda, als k. I. woord voor dood is echter ook van het Skr. siddha verbasterd, dat op zichzelf wel de beteekenis «gelukzalig", ongeveer = marhoem kan hebben.

VOORWOORD.

Ook bij het geschoolde en meer ontwikkelde gedeelte der bevolking, enkele oudere hoofden uitgezonderd, die hun wetenschap met zich in het graf zullen nemen, is nader onderzoek vruchteloos, omdat het opgekomen geslacht opgevoed is en het toekomstige opgevoed wordt in de beschouwing, dat al wat uit den ouden tijd stamt bijgeloof en derhalve *teu oemoem* is.

En thans de legende.

Het verhaal voert terug tot den tijd, dat de goden nog op deze middenwereld heetten te wandelen; zoo kon het geschieden, dat de zoon van Goeroe Hjang toenggal, genaamd Goeroe Minda Kahjangan een aardsche prinses huwde. (1)

Tegen de mogelijkheid van zulk een echtverbindtenis kon geen bezwaar bestaam, omdat genoemde prinses zelf als van goddelijken bloede beschouwd wordt.

Haar vader namelijk, niet met name genoemd, doch slechts aangeduid als Mas Praboe Tapa ageung, de groote vorstelijke askeet, was als telg van Batara Maharadja Traroes bawa, een god, doch wijl hij zich als boeteling van de wereld afgezonderd had, blijft hij nagenoeg buiten den loop der gebeurtenissen.

Heden ten dage stelt men hem gewoonlijk gelijk met Tjioeng Wanara, hetgeen evenwel niet juist kan zijn, aangezien laatstgenoemde volgens de overlevering wel zonen gewon, terwijl van den hier ingevoerden koning uitdrukkelijk gezegd wordt, dat zijn kinderen slechts dochters waren.

Ook de moeder der maagd, de schoone Niti Soewari, speelt daarin geen rol; alle voorvallen wentelen rond de zes zusters van het meisje, inzonderheid om de oudste zuster en haar, benevens den Loetoeng kasaroeng en zijn hemelsche moeder, als Soenan amboe ingevoerd.

De handeling valt voor in Pasir batang anoe girang, het voormalige rijk van Galoeh, hetwelk omvatte Banjoemas, Zuid-Tji-rebon en de Oost-Preanger.

Mannelijk oir bezat het echtpaar niet, slechts dochters gewan het en wel ten getale van zeven

De zes oudsten dezer droegen onderscheidenlijk de volgende namen:

1. Mas Poerba rarang,
2. Mas Poerba endah,
3. Mas Poerba dewata,
4. Mas Poerba kantjana.
5. Mas Poerba manik,
6. Mas Poerba leuih.

Allen zijn jaloersch op de jongste zuster, de feitelijke stedehoudster; alleen Poerba leuih is haar genegen en komt daardoor, als de jongste zuster den troon ten slotte inneemt, tot aanzien.

De zevende prinses, de jongste dochter, hoe was zij geheeten?

Haar naam is: drie achttallen,

(1) Ten gerieve van den lezer, werd de tekst in vijfenvijftig afdeelingen gesplitst, waarvan een inhoudsopgaaf aan het slot daarvan werd gevoegd. Ten behoeve van inlandsche belangstellenden werd hetzelfde in het soendasch gedaan.

twee gelijk van vorm,
een onherroepelijk vastgesteld.

Dit raadsel, waarop de *toekang pantoen* zijn hoorders reeds eenige malen vergast heeft, wordt thans opgelost en wel in dezer voege:

Njai Emas Poerba sari,
Poerba sari ajoe wangi,
Kantjana ajoe dewata,
Dewata radjoena tapa,
Tapa Emas tapa radja,
Radja Mas tapa koesoema,

Hetwelk men om het te kunnen begrijpen, bovendien in omgekeerde volgorde lezen moet.

Alsdan toch krijgt men in de drie laatste achttallen voeten de mededeeling, dat zij *tapa*, boetelinge is, in de beide daarboven staande regels het bericht, dat zij *ajoe*, schoon is en in de eerste strofe de opgaaf van haar naam: Njai Emas Poerba sari, zooals zij ook blijkt te heeten. (¹)

Na een omschrijving van haar kwaliteiten, vangt dan de eigenlijke legende aan.

Poerba rarang aan wie, zooals aan het slot verhaald wordt, Pasir batang slechts *mihape* is, verbant Poerba sari, nog een onmondig kind, na haar met potzwartsel te hebben ingewreven, naar den berg Tjoepoe Mandala ajoe om aldaar een leven vol kommer te leiden.

Derwaarts gebracht door Mama Lengser, den haar trouwen hoftrawant, manifesteeren zich een goden-spinnewiel en een hemelsche rijststoomketel.

Op denzelfden tijd heeft in den hemel Goeroe Minda Kahjangen, eerst geborene van Goeroe Hjang toenggal, den jongelingsleeftijd bereikt.

Als hij zijne moeder, Soenan amboe, met begeerige blikken aanziet, verwijst zij hem naar de verbannen Poerba sari op de middenwereld. Zij is harer gelijk en daarom voorbestemd zijn bruid te worden.

Vóór dat zij echter trouwen zullen, moeten de jongelieden een tijd van beproeving doormaken, gedurende welke periode Goeroe Minda Kahjangan, de huid van een *loetoeng*, den zwarten slankaap, Semmopithecus maurus, zal moeten aannemen, terwijl hij zijn naam zal moeten veranderen in dien van Gan Loetoeng kasaroeng.

In die gestalte daalt hij dan ook naar de aarde af en vestigt zich, nadat al het gedierte des wouds hem als heer gehuldigd heeft, voorloopig in een *peundeuj*-boom.

Middelerwijl gelast de koning van Pasir batang, Mama Lengser tot den ouden blaasroerschutter te gaan en hem op te dragen een *loetoeng* te vangen. Slaagt hij daarin niet vóór zonsondergang, dan zal hij met zijn geheele gezin worden onthalsd.

Voorbeschikt toch is, dat onze Loetoeng kasaroeng slechts via het armoedig

(¹) Aldus althans meen ik dit woordengegoochel te moeten opvatten; naar een verklaring van uitlandsche zijde trachtte ik tevergeefs.

verblijf van dien Aki panjoempit aan het hof en vervolgens bij Poerba sari zal kunnen komen.

Aki panjoempit gaat boschwaarts, maar geen enkel dier vertoont zich, laat staan de gezochte aap. Met voorbedachten rade heeft Loetoeng kasaroeng alle wild bevolen zich schuil te houden.

Reeds nijgt de zon ter kimme en nog heeft de blaasroerschutter niet aan zijn opdracht kunnen voldoen.

Mistroostig daarover besluit hij tot huiswaarts keeren en wel langs den *peundeuj*boom om als *tamba poelang teu nogentjang*, ten einde niet met ledige handen aan te komen, zijn weitasch: „poë dengdek" (¹) „nijgenden dag" met de vruchten daarvan te vullen.

Bij dien boom gekomen, ontwaart hij een schaduw; kennelijk die van een *loetoeng*.

Voort laadt hij zijn blaasroer met een kogel ten grootte van een geschilde kokosnoot.

Hij blaast; 't roer springt uit de richting. Driemaal herhaalt zich dit, bij de vierde keer vliegt de kogel in den blaaspijp op en neder. Dies zucht de grijsaard: *„lamoen naradjang, tjaheum dewek meureun pasengsol:* als die me raakt, gaat m'n smoel gewis uit 't lid."

Verdere pogingen geeft hij dan ook op en met een verwensching roept hij den aap aan.

Deze antwoordt, doch blijft onzichtbaar. Eerst na nog eens toegesproken te zijn, vertoont hij zich en zegt: „Aki panjoempit, staak 't schieten, ik zal u als pleegvader aannemen; ik wensch op de middenwereld thuis te zijn en voor den vorst te verschijnen."

Stom verwonderd over het feit, dat een *loetoeng* spreken kan, verzoekt Aki panjoempit hem omlaag te komen, waaraan de *loetoeng* weenend gevolg geeft. Uit zijn tranen ontstond een rivier, de huidige Tji-loetoeng; de plaats waar hij zijn hoofd nedervlijde heet heden nog Goenoeng sirah.

De oude wil den *loetoeng* knevelen, doch deze gedoogt zulks niet en merkt op, dat zoo hij zijn vrijheid had gewild, hij nooit naar beneden gekomen zou zijn.

Vervolgens gaat de *loetoeng* met Aki penjoempit naar diens woning en onderweg bamachtigt de oude door *'s loetoengs* macht twee herten en een gong — wat met deze laatste geschiedt, meldt de verhaler niet.

Thuis gekomen, doet Aki panjoempit den *loetoeng* op zijn bank zitten. Hij zakt door 't wrakke ding heen, waarop Nini panjoempit naar buiten komt en den oude hierover een verwijt doet. Hij paait haar echter met het bericht, dat hij den gezochten *loeloeng* heeft gevonden en nog wel een die praten kan bovendien, benevens wild voor het avondmaal.

Ook Nini erkent den aap als pleegkind; insgelijks doen beider kleinkinderen, waarna zij gezamenlijk de herten veroberen; slechts de botten bleven over.

(¹) De naam van den weitasch is een woordspeling om aan te duiden, dat de oude man, vóór de aanbreken van de avondstond, niets zal vangen.

VOORWOORD.

Het bevel, vóór den avond ter stede terug te zijn, vergeet Aki panjoempit geheel, te meer daar hij na het nachtmaal door den *loetoeng* in slaap gepreveld wordt.

Daarmede beoogt deze ongemerkt zijn moeder in den hemel om een passende woning voor de oudjes te vragen.

Soenan amboe draagt aan de *boedjangga's,* de wijzen, wier gaven grooter zijn dan die der goden, op daarvoor te zorgen; in een oogwenk daalt een rijk gestoffeerde, gouden woning neder.

Bij het ontwaken zijn de menschjes verbluft en wanen zich verdwaald, doch de *loetoeng* stelt hen gerust met de mededeeling dat dit alles een klein dankbaarheidsgeschenk zijnerzijds is.

Opeens herinnert Aki zich den last om den aap stadwaarts te brengen. Het scheiden van Nini kost eenige moeite; dan gaan zij. Voorop loopt de oude, de *loetoeng* hipt achter hem aan.

Zoo komen zij ten hove.

Aki panjoempit verwacht den dood wegens zijn verzuim, maar wordt, daar hij den verlangden *loetoeng* brengt, begenadigd niet alleen, doch met een paard en kostelijke gewaden beloond.

Op 't punt van te vertrekken, zegt hij tot den *loetoeng:* „voel je maar gauw op je gemak, Oetoen.

Ja, knikt deze tot eenig antwoord.

Aki panjoempit vangt stapvoets den terugtocht aan; vijf dienaren volgen hem met geschenken.

Buiten de stad gekomen, zet hij zijn paard in galop: *mo pamali da geus djaoeh ti goesti,* 't mag, daar hij thans ver van den vorst is, en bereikt aldus met vaart zijn verblijf.

Nini is onthutst over den aanstormenden edelman en vreest onraad. Zij verstopt zicht in een vuilniskorf en verschijnt eerst na herhaaldelijk roepen. Dan herkent zij haar Aki; hij vertelt haar zijn wederwaren in de stad en alles is weer pais en vree.

Aki panjoempit heeft zijn roeping vervuld en verdwijnt derhalve uit de geschiedenis.

Inmiddels verwijlt de *loetoeng* aan het hof.

De vorst beveelt Lengser hem tot wildbraad te dooden. Deze neemt daartoe een vervaarlijke lans, docht stoot voortdurend mis. Eerst gaat de punt krom, dan treft hij bij ongeluk paarden en honden, die sneven, en als de *loetoeng* eindelijk te zeer in 't nauw komt, redt hij zich met een salto mortale over den Lengser heen.

Waar de pogingen om den *loetoeng* te dooden vruchteloos blijken, gelast de koning den Lengser hem naar de zes prinsessen te brengen. Met Poerba leuih moet hij aanvangen; willen zij noch haar zusters hem hebben, dan komt Poerba rarang aan de beurt.

Dus doet Lengser en vindt de meisjes bij haar weefgetouwen; hij biedt haar den *loetoeng* tot tijdverdrijf aan.

De vijf jongsten durven hem uit vrees voor den aap zelf, zoowel als voor Poerba rarang hem niet aannemen; zij zelf stemt slechts aarzelend toe.

Lengser neemt daarop afscheid en de *loetoeng* kruipt onder de weefbank om de weefsters gade te slaan.

Op een gegeven oogenblik ontglipt aan Poerba rarang de schietspoel.

Zij verzoekt haar naastbij zittende zuster, deze op te rapen. Zij richt het zelfde verzoek tot de volgende zuster enz. doch allen zijn te druk met haar eigen werk bezig.

Dan zegt Poerba leuih:, zus, laat de *loetoeng* de spoel oprapen."

„Oetoen, haal even mijn spoel onder de bank."

Onmiddellijk schuift de aap eronder, vat de spoel, bijt hem in vijven en reikt hem over; dan springt hij weg en zet zich met een wijs gezicht weer op zijn oude plekje.

„Duivelsche *loetoeng*, ik kan je ook niets toevertrouwen, nu heb je mijn mooiste spoel kapot gebeten."

Zich bukkend, stoot zij daarop haar waterbakje tot bevochtiging van den inslag om; 't was verschrikkelijk daar dit tot groot onheil leidt, je kunt er, als waart ge door de kat gelikt, huidvlekken van krijgen.

Poerba rarang wil haastig het weefjuk (rugboom) losmaken, doch de strik schiet in de war; dies roept zij om hulp.

Een oude meid, 't lijf vol kruim, stuift de keuken uit en verlost haar.

Poerba rarang klaagt haar nood, vat den liniaal en slaat naar den *loetoeng*; pats, 't is de rug van de meid, die zij raakt.

„Ach vergeving, oudere zuster."

Fleng, nu komt de liniaal op den schouder der meid neer.

„Vergiffenis, oudere zuster."

Dan springt de *loetoeng* op Poerba rarang en eindigt met haar in de borst te krabben.

„Duivel, dat verdraag ik niet; mijn verloofde Indradjaja zelfs raakt me niet aan."

Daarna vraagt zij dezen verlof te gaan baden; vervolgens zal zij den *loetoeng* dooden.

Met haar zusters en de oude meid gaat Poerba rarang maar de badplaats.

Ongezien volgt haar de *loetoeng*, die als zij zich ontkleed hebben, de kleeren weghaalt en in een boom ophangt.

Daarop doet hij wind ontstaan, zoodat de prinsessen het koud krijgen en het bad verlangen te eindigen.

De meid moet de kleeren halen; ze zijn verdwenen,

Dit bericht zij hare meesteressen, die het niet begrijpen, wijl niemand zich liet zien.

Alsdan vertoont de *loetoeng* zich. Poerba rarang scheldt hem een leelijk beest;

Poerba leuih noemt hem mooi en welgemanierd, en zoo doen ook de andere zusters. Roeft. vallen de kleeren der vijf naar beneden.

Poerba rarang blijft doortieren en bedreigt den *loetoeng* met den dood, haar gewaad valt onkenbaar vuil in 't water.

De *loetoeng* ijlt huiswaarts om de meisjes vóór te zijn.

Als zij terugkeeren, zit hij rustig bij de deur en ontkent zijn plaats verlaten te hebben.

Niettemin wacht hem een tuchtiging, doch hij vliedt en gooit alles wat binnen zijn bereik komt onderst boven; 't wordt één chaos.

Poerba rarang daardoor tot radeloosheid gebracht, ontbiedt den Lengser om den *loetoeng* weer weg te halen en naar Poerba sari te verbannen; „ze zijn toch beiden even leelijk en even zwart, soort bij soort en dat hij bij haar een kind verwekke."

Lengser roept den *loetoeng*, die gewillig volgt; meteen is alle door hem aangerichte schade hersteld.

Dan gaan zij samen naar Poerba sari's ballingsoord; het meisje ontvangt hen vriendelijk en neemt den *loetoeng* welwillend op.

Lengser keert daarop tot den koning terug om verslag van de gebeurtenissen te geven.

Aldus kwam Loetoeng kasaroeng bij Poerba sari op den berg.

Nauw heeft hij haar armzaligen staat opgemerkt of grootelijks met haar lot begaan, slaat hij haar met een slaapbezwering. Vervolgens schudt hij zijn *loetoeng*-huid af en stijgt naar den hemel om zijner moeder te melden, dat hij ten zeerste ontdaan is over zijn onooglijke bruid en tevens te verzoeken haar een meer voegzame woning te verschaffen.

Soenan amboe verzekert hem dat Poerba sari's leelijkheid slechts schijn is, en belooft voor een behoorlijk verblijf te zullen zorgen.

Loetoeng kasaroeng begeeft zich weer naar Poerba sari.

De wijzen krijgen ook nu last een woning te doen ontstaan; in een ommezien verrijst een prachtig paleis op den berg.

Poerba sari ontwaakt en is ontdaan over al de heerlijkheid om haar heen; zij huivert de huizing te betrekken, totdat de *loetoeng* haar daartoe overreedt.

Onderwijl schept Soenan amboe zelf middels haar tranen een koele badplaats en verwekt, als Poerba sari is opgestaan, warmte, die haar naar baden doet verlangen.

Loetoeng licht haar in waar zij een badplaats vinden kan en Poerba sari gaat derwaarts.

Aanwankelijk schroomt zij het daar aangetroffen gouden vaatwerk te gebruiken, doch de groote afstand van het hof, doet haar vrees wijken en schooner dan ooit te voren, keert zij van het water huiswaarts.

Daar heeft zich een gouden mandje met goddelijke gewaden gemanifesteerd; zij kleedt zich en gebruikt vervolgens sirih uit een op gelijke wijze verschenen sirihstel.

Loetoeng kasaroeng wordt verliefd, doch de tijd daartoe is nog niet gekomen.

Poerba rarang draagt thans den Lengser op, eens poolshoogte te gaan halen van Poerba sari's toestand.

Hij doet zulks en keert terug met het bericht, dat zij schitterend woont.

Natuurlijk wekt dit Poerba rarang's ontstemming en dus beveelt zij den Lengser andermaal haar zuster op te zoeken om haar te gelasten, tegen den volgenden dag de vijfentwintig vadem diepe kolk Sipatahoenan van de Baranang siang afgedamd te hebben, opdat een vischfeest zal kunnen gehouden worden. Is het werk niet op tijd klaar, dan hebben Poerba sari en de *loetoeng* het leven verbeurd. Lengser haast zich tot uitvoering van de opdracht en leert, bij Poerba sari gekomen, sirih kauwen. Daarna vraagt zij hem naar de reden van zijn komst en is diep terneer geslagen als zij deze verneemt, daar zij niet in staat is aan het bevel te voldoen.

Zij maakt den *loetoeng* daarvan deelgenoot, die haar raadt 't bevel maar op zich te nemen; alles zal wel terecht komen.

Lengser vertrekt met die boodschap en als Poerba sari wederom door Loetoeng kasaroeng is slaap is gemaakt, gaat hij andermaal hemelwaarts om bijstand.

Ook nu weder verleenen de wijzen dezen op Soenan amboe's wensch; vóór het ochtendgrauwen is de dam gereed.

Echter verwijderen zij alle visch uit de kolk met uitzondering van een krabbe, terwijl zij een *kantjra* met gouden schubben, in een gouden mandje aan het begin van den dam verbergen; ook brengen zij twee *kantjra's* naar Poerba sari's badplaats over.

'sMorgens, bij het ontwaken, vraagt Poerba sari of de afdamming is geschied. Loetoeng zegt, dit middels een tooverformulier bewerkt te hebben, waarop Poerba sari zich naar de kolk begeeft, den *loetoeng* gelastend op huis en hof te passen.

Bij de afdamming gekomen, bevindt zij 't water afgeloopen en ontwaart tevens dat er geen visch voorhanden is, hetgeen haar Poerba rarang's toorn doet vreezen.

Deze heeft zich onderwijl ter vischvangst opgemaakt en vertrekt met haar zusters en haar verloofde Indradjaja in groote staatsie naar de kolk; aangekomen, neemt zij, omringd van haar maagden, haar intrek in de daarbij opgerichte tijdelijke woning.

Het visschen vangt aan. Met zeven en korven gaan de onderhoorigen te water, doch zij bemachtigen niets.

Wel daarentegen komt een krabbe te voorschijn, die op Poerba rarang toeschrijdt, haar in de lip knijpt en dan haastig keert maakt.

„Au, duivel," krijt zij; het visschen wordt een wijle gestaakt.

Inmiddels heeft Loetoeng kasaroeng Poerba sari's verblijf, voorzien van een werpnet, verlaten.

Onzichtbaar gaat hij naar de Baranang siang en vertoont zich eerst, na de

kantjra met het gouden mandje uit den dam gehaald te hebben, in zijn volle schoonheid.

Eén uitroep van verbazing over den knappen jongeling volgt; inzonderheid wordt Poerba rarang door zijn verschijning betooverd. (1)

Hij treedt nader en zij vraagt zijn afkomst en naam.

Goeriang van Kaoeng loeöek, geeft de jonkman voor te heeten.

Dan verzoekt zij hem om den visch, doch hij zegt, dat deze voor de kluizenares, die slechts *roedjak* tot spijze heeft, bestemd is.

Haar lust niet meester, belijdt Poerba rarang haar minnepijn, maar de jongeling gaat rechtstreeks naar de kluizenares, de uitgeworpen Poerba sari, die zich aan het boveneinde van den dam heeft achteraf gehouden.

Zij herkent hem natuurlijk niet en vraagt dus ook naar zijn woonplaats en verdere bizonderheden

Hij geeft haar gelijkelijk bescheid en vraagt wederkeerig wie zij is.

't Antwoord luidt:

> „'k ben een jongste zat des toorns,
> een vorstinne zat van nooden,
> een prinsesse zat van smarten,
> één naam slechts voor ik als ware."

Hoonend licht de menigte dit toe met: „zij is:

> „Njai Emas Poerba sari,
> Poerba sari ajoe wangi,
> Kantjana ajoe dewata,
> Dewata radjoena tapa,
> Tapa Emas Tapa radja,
> Mas Tapa radja koesoema."

Nochtans geeft hij haar den visch.

„Ik heb niets tot wedergift," zegt Poerba sari.

„Geen tegengeschenk verlang ik, daar ik een zwerveling ben," antwoordt de jonkman.

Dan zet hij het mandje met den visch neder, zegt nog: „dat het u ligt moge vallen hem huiswaarts te voeren," breidt zich dan uit en is floep, verdwenen.

Hij spoedt zich naar Poerba sari's woning terug en hult zich weer in zijn apenhuid.

In hooge mate naijverig geworden, gebiedt Poerba rarang haar zusters, Poerba sari den visch te gaan ontnemen.

Poerba leuih doet een goed woord voor haar jongste zuster en weigert, als dit geen gehoor vindt, zich mede tot dien roof te leenen.

Zoo gaan de overige zusters zonder haar naar Poerba sari; deze wordt gestompt en geslagen, valt en de visch wordt haar ontrukt.

(1) Dit vooval stemt eenigszins overeen met de in Knebel's vertaling van de Babad Pasir verhaalde gebeurtenis. Verh. Bat. Gen. dl. 51, blz. 5—8.

't Arme meisje weent, maar de zusters blijven doof voor haar klachten.

Soenan amboe heeft evenwel de geweldpleging gezien en gelast den oudsten der wijzen Poerba sari te wreken.

Daartoe laat zij een gele *handjoeang lalaki*, een Dracaenasoort, omlaag vallen waarin de wijze zich incarneert; daarna doet hij de *handjoeang* in een gele krab veranderen, ter grootte van een vijzel en met scharen als bijlen.

Deze werpt zich op Indradjaja, die nu blijkt een reuzengestalte te hebben, en geeft hem een kneep, die den visschers noodzaakt op te breken om hem te verbinden.

Ook Poerba sari keert huiswaarts, en deelt het voorgevallene den *loetoeng* mede.

Deze vraagt naar den indruk, dien de jonkman op haar gemaakt heeft en bemerkt met genoegen, dat deze een zeer gunstige is.

Daarop *roeat* ([1]) Poerba sari zichzelf om de gevolgen van het ondervonden leed te niet te doen, en kookt vervolgens-dit is de eerste maal- haar uit den hemel verschafte rijst, terwijl zij tegelijkertijd de twee *kantjra's* toebereidt, die zij bij het *roeatan* in de badplaats ontdekt heeft. ([2])

Zoodra het eten klaar is, noodigt zij den *loetoeng* mede te eten, waarin hij toestemt op voorwaarde dat alle licht gedoofd wordt.

Dit is een list van hem om van zijn ware wezen nog niets te ontdekken, hetgeen bij licht onvermijdelijk zou zijn, aangezien natuurlijk met de handen gegeten wordt en hij tot ontblooting daarvan zijn apenhuid moet opstroopen.

De glans, die deze afstralen verwekt echter toch eenig licht als de *loetoeng* zij vingers afspoelt, dus wenscht Poerba sari den oorsprong daarvan te vernemen.

„Glimwormpjes", antwoordt hij. ([3])

Zijn handen schijnen echter zoo helder, dat Poerba sari nogmaals vraagt: „van wien zijn die mooie handen?"

„Ben je jaloersch?"

„Geenszins."

„Ik weel 't niet."

Meteen staat hij op en schudt het vel over zijn handen. . . . . .

Daarna mag Poerba sari de fakkels weer aansteken en zegt de *loetoeng*: „kijk, daareven was ik zwart en behaard en nu ook."

Opnieuw wendt hij zijn slaapmiddel aan, ontdoet zich van zijn mom en legt zich naast haar neder.

Als Poerba sari ontwaakt is, vraagt zij naar de oorzaak van het tweede hoofdafdruksel naast het hare. „Misschien is een god voorbij gegaan", jokt de *loetoeng*. Poerba sari gelooft dit, daar zij ongerept bleef. ([4])

Poerba rarang heeft onderwijl een nieuw plan uitgedacht. Poerba sari moet

([1]) Zie bladzijde XX.

([2]) Dus is de oorsprong van het *roeatan maneh*.

([3]) Van daar dat de glimwormpjes nog immer in het donker glinsteren, doch zoodra het licht is, daarmede ophouden.

([4]) De antecipatie op het latere huwelijk.

haar een wasgelen, wilden buffel leveren, welke opdracht Lengser haar gaat aanzeggen.

Poerba sari wordt radeloos, vraagt den *loetoeng* om raad en hij heet haar weer toe te stemmen.

Hierop keert Lengser terug.

Als 't op de uitvoering aankomt, zegt de *loetoeng* echter daartoe onbekwaam te zijn; Poerba sari zal zelf op de vangst moeten gaan.

Dies trekt zij, na hem opgedragen te hebben de wacht te houden, mistroostig boschwaarts.

Zij treft het wilde beest aan, brieschend en brullend; doodelijke angst bevangt haar.

Even nadat Poerba sari is heengegaan, verlaat ook de *loetoeng* haar woning. Hij smeekt om het gewaad van een ouden dorpsoverste en steekt zich, als hem dit geworden is, daarin.

Dus onkenbaar, gaat hij Poerba sari opzoeken en vindt haar vol vrees voor den stier onder een *gorda*boom.

Hij vraagt naar de oorzaak van haar verdriet en als zij deze heeft mededeeld, verzoekt hij haar om twee hoofdharen ten einde den buffel te bezweren.

Poerba sari geeft hem deze; onmiddellijk is de stier zoo mak als een lam.

Van belooning wil de oude niet weten; rrt, weg is hij.

Zonder eenige moeite laat de stier zich door Poerba sari stadwaarts leiden; slechts scheldwoorden geeft Poerba rarang haar tot dank.

Poerba sari vraagt haar afscheid. „Ruk uit, verdwijn'', is al wat haar gegund wordt.

Droef te moede, gaat zij den *loetoeng* dien uitslag melden.

Hij vraagt haar naar hare gezindheid ten opzichte van den oude; vrees voor den buffel en zijn hooge ouderdom hebben haar gedachten in die richting onderdrukt.

Loetoeng kasaroeng lacht witjes.

Poerba rarang bejegent ook den stier onhebbelijk, waarop deze zich losrukt en na een ontzaglijke verwoesting aangericht te hebben, boschwaarts ontvlucht.

Poerba rarang is hevig ontstemt; eerst vernielde een *loetoeng* alles, nu een stier, daarvoor zal Poerba sari boeten.

„Lengser, ik heb er genoeg van, ga Poerba sari bevelen, zeven heuvels tot *hoema*aanleg te ontwouden, doch rotsigen grond. Wij zullen hetzelfde doen op vetten, makkelijk te bewerken bodem en is zij niet tegelijkertijd met ons gereed, dan kost dit haar en den aap het leven.''

„Meesteresse''; Lengser met een *sembah* af.

Hij brengt den last over, weer krijt Poerba sari en weer raadt de *loetoeng* haar dien te aanvaarden.

Na haar in slaap gebracht te hebben, stijgt hij op tot zijn moeder om hulp.

Zij verwijst hem naar de wijzen, die hij smedend aantreft.

Naar zijn begeer gevraagd, deelt hij dit mede; 't is hun niets, hij moet dus maar gauw tot Poerba sari terug gaan, daar zij wakker zou kunnen worden en zijn afwezigheid bemerken.

Soenan amboe spoort de wijzen nog eens extra tot haast maken aan.

Zij reppen zich; uit hun huidsmeer vormen zij ijzer en uit hun zweet staal; reng, een regen van bovennatuurlijk gereedschap valt op de aarde, Daarna dalen zij zelf omlaag.

Het wilde gedierte doen zij naar Poerba rarang's te openen ontginning verhuizen; dan gaat het er op los. Trang, treng, troeng, kletteren de kapmessen en dra ligt al het hout geveld; 't wacht nog maar op verbranding,

Loetoeng kasaroeng bedankt daarop de wijzen, die vervolgens naar den hemel terugkeeren.

Thans gaan ook Poerba rarang's lieden aan het kappen. Lengser leidt den arbeid; Indradjaja helpt mede.

Overstroomingen beletten den regelmatigen voortgang van den arbeid, maar deze komt toch gereed.

Wijl hetgeen op Poerba sari's *hoema* gescheidde onzichtbaar bleef en daarop slechts een *loetoeng* met een afgeknotte *koedjang* (1) wordt gezien, verheugt Poerba rarang zich in de terechtstelling van haar zuster.

Nu moet het neergehouwen gewas verbrand worden. Soenan amboe doet daartoe vuur van den hemel dalen, dat Poerba sari's lichting ongezien schoon brandt. Daarna verzoekt zij de wijzen andermaal neder te dalen om waakhutten te bouwen.

Zeven richten zij er op en voorzien deze van al het noodige, mitsgaders de muziekinstrumenten, die de schikgodinnen van den landbouw gaarne hooren bespelen.

Daarna betuigt hun de *loetoeng* zijn dank.

Poerba rarang's volk gaat branden; regen bluscht het vuur en Lengser slaat voor de stammen weg te sleepen. Aldus wordt het bouwveld beplantbaar.

Op Poerba sari's *hoema* ziet men alleen maar een *loetoeng*, en weer verkneutert Poerba rarang zich.

Soenan amboe, aan wie niets ontgaat, draagt thans der schikgodinne Wiroe manangga op bet alarmsignaal op het heilige bekken „kendangan manik" te slaan.

---

(1) De *koedjang*, thans nagenoeg uit den tijd als werktuig en zelfs als amulet uit het verleden schaars geworden, was vroeger het ontginningskapmes bij uitnemendheid, doch geraakte, sedert de sawahbouw bijna allerwegen den hoemabouw verving, geleidelijk buiten gebruik. De verhalen behielden echter de herinnering aan dit gereedschap, insgelijks spreekwoordelijk geworden uitdrukkingen, bijv. in dit Tjaringinsche rijmpje:

tanggal kidang toeroen koedjang,
soeroep kidang toeroen koengkang.

d. i. wanneer het sterrebeeld *kidang* = Orion in den morgenstond zijn hoogste punt boven den horizont bereikt, is het tijd om de *koedjang* te doen nederdalen d. w. z. de hoema's te gaan openkappen. Is Orion verdwenen, dan verschijnen de *koengkang* = de zeer veel schade aanrichtende stinkvliegen.

VOORWOORD.

Voort ijlen de veertig goden, de vier wijzen en de opperste der schikgodinnen, Girang tjandoli, tot haar.

„Indji," zegt Soenan amboe tot haar, „spoedt u allen naar de aarde en verricht al wat tot het *mipoehoen* (1) behoort."

Meteen gaan allen naar omlaag, naar de hutten te voren door de wijzen in gereedheid gebracht, en zoodra men daar aangekomen is, geeft Wiroe manangga Girang tjandoli de vereischte planten voor het veldteeken. Daarna offert laatstgenoemde wierook onder 't uitspreken van de toepasselijke formulieren en laat men de *tjaloeng*, tot streeling der rijstgodin, klinken, Deze formulieren verdienen zeer bizondere aandacht, omdat daaruit zoowel blijkt dat Loetoeng kasaroeng de zoon van Çiwa is, als dat Nji Seri, als een godin wordt aangemerkt, die begraven wordt en dus het aanzijn aan de rijst geeft.

Loetoeng kasaroeng gaat alleen tot de hemelingen en bedankt voor de verleende hulp.

Ten einde Poerba sari vóór te zijn, beveelt Poerba rarang thans de *hoema* te beplanten.

Zonder eenige plichtpleging gaat men daartoe derwaarts; tengevolge van groote droogte blijkt de grond hard als een kei.

Indradjaja is er weder bij, plukt zoo maar wat tot het *mipoehoen* en gaat dan pootgaten stooten; de pootstokken stompen af.

Daarop strooit hij zaad uit, dat de wind helpt verspreiden, en dan komen vogels, die een deel ervan oppikken.

Ontstemd hierover vraagt hij den Lengser wat daartegen te doen is, en deze raadt hem een bezwerengsformulier toe te passen.

Zulks doet Indradjaja met een spreuk van eigen maaksel en dan gaat hij Poerba rarang melden, dat het uitzaaien zijn beslag heeft gekregen.

Even daarna gelast Soenan amboe andermaal aan Pohatji Girang tjandoli, 's *loetoeng's hoema's* de groeiwijding te gaan geven.

Aldus haast zij zich te doen en spreekt daarna een lange onderrichting uit omtrent de namen, die de rijst in de opvolgende stadiën van ontwikkeling moet dragen.

Onderwijl is ook de *loetoeng* op de *hoema* gekomen, en na gezien te hebben dat het gewas goed gedijt, trekt hij zich naar het bosch terug en reciteert een lofprijzing ter eere der rijst.

Een milde regen valt, doet de rijst rijpen en Pohatji Girang tjandoli spreekt ook het dan toe te passen formulier uit, waarop zij weer hemelwaarts gaat.

't Wordt geleidelijk oogsttijd, weshalve de schikgodinnen en wijzen andermaal door Soenan amboe naar de velden van Poerba sari gezonden worden, ten einde het *njawen* (2) te verrichten. Zij volgen dadelijk dien last van welks uitvoering de *loetoeng* zich komt overtuigen; daarna gaan allen weer omhoog.

---

(1) Het oprichten van een veldteeken van verschillende bladeren gevlechten, dat den aanvang van het planten aanduidt.

(2) Het aanbrengen der oogstmerken met een bepaald ceremoniëel.

Opnieuw huldigt hij daarna den aanplant en busselt vervolgens de eerste garven tot twee bossen ter vervaardiging der rijstmoeder, tegen wie hij volgenderwijs het woord richt:

„Moeder Pohatji Sanghjang Seri,
dek u fluks met een wit zijden heupdoek,
om medegenomen te worden tot nederzitten voor den schoone,
om medegenomen te worden tot verblijven bij den welgemaakte;
Sang Pohatji Doengkoek poetih,
(Witte nedergezeten schikgod),
is de naam van den man,
die schoon is uit zichzelf.
Voort, wikkel u in een witten heupdoek,
om medegenomen te worden tot nederzitten voor de schoone,
om medegenomen te worden tot verwijlen bij de lieflijke,
Sang Pohatji Doengkoek larang,
(Maagdelijke nedergezeten schikgodin),
die schoon is uit zichzelve,
is de naam der vrouw." (1)

. . . .

Dit geschied zijnde, geeft Soenan amboe den wijzen order, de noodige schuren te scheppen, waaraan zij middels hun bovennatuurlijk vermogen aanstonds voldoen. Zeven aaneengeschakelde *leuit* zijn in een oogwenk verrezen.

Rijstbruigom en rijstbruid worden daarop in den echt verbonden en plechtig in de rijstschuur gebracht, waarbij de oudste der wijzen de namen der schikgo-

---

(1) De rijstmoeder, *iboe pare*, die van de sawahrijst bij den aanvang van den oogst gemaakt wordt, bestaat uit vijf bosjes wier boveneinden zoodanig uiteenstaand worden gebonden, dat zij de vijf uitgespreide vingers van de hand nabootsen. Zij heeten te samen de vijf Pandawa's, doch hun afzonderlijke eigennamen worden verschillend opgegeven, bijvoorbeeld als:

Magatroe-maat.

Raden Soelandjana toeloej,
neangan pare sasiki,
tina dahan handap jaktos.

Sabab loembrah lobana lima geus tangtoe,
Sri Pandawa noe sahidji
kadoeana Sri Manengkoeng,
tiloe Papandawan deui,
opat Sri panganten jaktos.

Kalima ngaran Sri Sadana estoe, (2)

(2) Pleyte, C. M., Wawatjan Soelandjana, blz. 71.

dinnen, die de onderdeelen van de bergplaats bewaken, noemt. De overige bossen werpen zij zonder verder ceremoniëel daarin.

Poerba sari heeft aan dit alles geen deel genomen (wijl alle tot nog toe genoemde landbouwwerkzaamheden tot de taak der mannen behooren) en thans gaan de wijzen tot Soenan amboe en zeggen, dat de oogst afgeloopen is. Soenan amboe antwoordt, dat het dus nu tijd is geworden, Poerba sari haar plichten te leeren.

Daartoe gaat zij zelf tot de sluimerende Poerba sari, zet zich ten laatste aan haar hoofdeinde en openbaart haar dus doende, in een droom, op welke wijze de vrouw rijst uit de schuur halen moet, welke *pamali's* daarbij gelden, hoe de rijst ontbolsterd moet worden en hetgeen zij daarbij behoort na te laten, op welke wijze deze verder dient gestoomd te worden en verder hoe de versierde namen der bij een en ander te pas komende werktuigen luiden.

Vervolgens licht zij haar aangaande al wat de tweede hoofdbezigheid der vrouw, het spinnen en weven, aangaat, in.

Met dit vademecum is Poerba sari rijp geworden om weldra als vrouw op te treden; slechts de onderhoorigen ontbreken nog.

Ook Loetoeng kasaroeng, die het werk op den akker aanschouwde, is thans voldoende onderricht om als echtgenoot met haar te kunnen worden vereenigd.

Poerba rarang heeft intusschen ook niet stil gezeten, zij heeft laten oogsten en opschuren, doch 't ging alles gebrekkig. Slechts wat men heden tweede gewassen noemt, heeft zij binnengehaald; met een grasmes is alles met stengel en al afgekapt en ondergebracht in bergplaatsen, die meer stallen dan rijstschuren gelijken.

Niettemin waant zij zich der wereld te rijk, dewijl van alle wat op Poerba sari's *hoema* voorviel niets te bespeuren is geweest, daar het werk ontzichtbaar geschiedde en men daarop nooit iemand anders zag dan den *loetoeng* met zijn afgestompte *koedjang*.

Uiterst voldaan daarover, roept zij dan ook den Lengser en heet hem Poerba sari's werk eens na te gaan opnemen en haar tevens op te dragen om 't mooist heupdoeken en voorhangen ter versiering te maken en dan een wedstrijd in spijsbereiding met haar te komen houden.

Lengser vertrekt weer naar den berg. Zeer vriendelijk wordt hij ontvangen, hij mag alles zien, en staat versteld over hetgeen tot stand werd gebracht. Vooral treft hem de kennismaking met de rijst, een hem nog onbekend gewas, en als hij aan 't vergelijken gaat, moet hij volmondig toegeven, dat bij Poerba sari een oneindig betere toestand heerscht dan bij Poerba rarang ter stede.

Na zich daarvan overtuigd te hebben, deelt hij Poerba sari zijn opdracht mede. „Zal er dan nooit een einde aan de eischen mijner zuster komen,'' klaagt Poerba sari, doch neemt ook nu, op raad van den *loetoeng*, de van haar gevorderde taak op zich.

Hij laat haar weenend weer inslapen en gaat omhoog.

Voor zijn moeder verschenen, zegt zij hem weer hulp toe. Dan moet hij gaan.

De Pohatji's worden door Soenan amboe geroepen om heupdoeken, voorhangen en welriekend huidsmeersel in gereedheid te brengen; de oudste der wijzen moet voor eten zorgen.

Nog even daalt Wiroe manangga neder om Poerba sari moed in te spreken.

De dag van den wedstrijd is aangebroken, Poerba sari ontving niets, dus gaat zij slechts met haar *loetoeng* stadwaarts.

Daar zijn alle belangstellenden vergaderd: Poerba rarang, haar zusters, Indradjaja en ook de Djaksa, die als beul zal moeten optreden, want buiten kijf zullen Poerba sari's hoofd en dat des *loetoeng's* weldra vallen.

De Djaksa neemt Poerba sari een verhoor af; zij moet schuld bekennen, want ze is in gebreke.

Poerba rarang's eten wordt voorgebracht.

Poerba sari heeft niets te schaften.

Dan klinkt een onzichtbare stem: „meisje, zeg maar top en offer gauw wierook aan den kant der ontvangzaal."

Dadelijk doet Poerba sari zulks, en boem, ploft een karbouw neer; 't is de door den wijze bereide rijst, welke hij dezen vorm gaf.

„Zuster, slechts dit heb ik aan te bieden", zegt Poerba sari.

„Je kop, lichzinnige, met je karbouw."

Fluisterend blazen de goden Poerba sari in: „meisje, fluks, zweep hem met een palmbladnerf."

„Tik, meteen is de karbouw tot een korf met gekookte rijst geworden.

Vervolgens proeven de samenzijnden de spijzen der beide vrouwen en het eenstemmig oordeel luidt, dat die van Poerba sari 't lekkerst zijn.

Poerba rarang geraakt buiten zichzelf van kwaardaardigheid; nu zal men de weefsels vergelijken.

Krek; er ligt een spoel voor Poerba sari, zij opent deze en vertoont een aantal weefsels grooter in aantal en veel fraaier dan die van Poerba rarang.

Krak, nog een spoel valt neer; Poerba rarang blijft in de minderheid.

Gloeiend van toorn, daagt zij thans Poerba sari tot een schoonheidswedstrijd.

Poerba sari is beschaamd haar behoorlijkheden te vertoonen, doch weer doen de goden haar toegeven.

Poerba rarang en haar zusters maken heur haar los; 't wordt gemeten; Poerba sari heeft het langste en mooiste.

Na volgt het onderzoek der overige bekoorlijkheden; Poerba sari overtreft haar zusters in alles. Daarop stelt men beider *boreh* op de proef; die van Poerba sari, heimelijk door de goden in haar kleedje verborgen, geurt verrukkelijk, die van Poerba rarang stinkt; kortom Poerba rarang legt het bij in alle proefstukken af.

Toegeven wil zij haar minderheid evenwel niet.

Beider gelieven zullen zich nu in welgemaaktheid moeten meten, daartoe beschikt Poerba rarang over Indradjaja, Poerba sari slechts over den *loetoeng*.

VOORWOORD.

De uitslag zal niet twijfelachtig wezen, dus verklaart Poerba sari zich bereid te sterven, en daarmede zal een einde aan hare beproevingen komen.

Maar weer klinkt een stem: „Oetoen, de tijd is daar."

Hij spoedt naar de aloen-aloen, schudt zijn *loetoeng*-huid af en vertoont zich in zijn vollen glans.

Het vel slaat hij tegen een rots; het verandert in Ki Bagoes Lemboe halang, terwijl uit den buidel, die tot berging daarvan diende, op dezelfde manier Gelap Panjawangan en Kidang Panandjoeng ontstaan.

Koninklijke gewaden verschaffen verder de goden en als zij zich gekleed hebben, laat Soenan amboe vernemen: „Oetoen, mijn zoon, tot nu toe waart ge machteloos en een boeteling, maar thans is uw tijd gekomen. Als Goeroe Minda Kahjangan, oudste telg van Goeroe Hjang toenggal, zijt gij uit den hemel gedaald, verander thans uw naam. Goeroe Minda blijft behouden en wordt Goeroe Minda Patandjala, de volmaakte vorst Patandjala, de schoone, heerlijke koning." [1]

Gezamenlijk gaan zij nu ten wedstrijd; alles raakt opgetogen bij hun verschijnen; zelfs de oude meid stuift weer de keuken uit met als eenige bedekking het oor van een karbouw.

Indradjaja is er niets bij.

Hiermede is Poerba rarang verslagen en rest haar niets anders dan aan Poerba sari vergiffenis te vragen voor al het leed, dat zij haar heeft aangedaan.

Zij staat haar daartoe het rijk af, doch dit is geen boete, daar zij het slechts voor Poerba sari in bewaring had.

Misdrijf vraagt straf; Poerba rarang verwacht dan ook den dood, dien zij over Poerba sari besloten had. Maar deze betoont zich grootmoedig en schenkt haar oudste zuster het leven op voorwaarde dat zij de zorg voor de kippen op zich neemt.

Poerba rarang stem toe.

Ook de vier overige zuster ontgaan haar straf niet; zij worden onderscheidenlijk tot eenden- en gangenhoedster verlaagd, terwijl nommer drie, keuken- en stamploods moet opredderen en de laatste de stallen schoonhouden.

Poerba leuih daarentegen wordt beloond en tot gemalin gegeven aan den tot patih verheven Ki Bagoes Lemboe halang.

Evenzeer wordt de trouwe Lengser bedacht en met wel het *kokolot*schap bekleed.

Dan betreedt Indradjaja brallend de aloen-aloen. Een strijd ontspint zich tusschen hem en Lemboe halang, die hem overhoop steekt, doch weder uit den doode opwekt.

Vervolgens wordt ook Indradjaja begenadigd en tot grassnijder aangesteld, waartoe hem een tinnen grasmes wordt verstrekt; onder opzicht van den Lengser moet hij zijn werk verrichten.

---

[1] Hetgeen men hier onder Patandjala te verstaan heeft, is duidelijk. Patandjala treedt in Indië op als de inwijder van een nieuw tijdperk. Waar de legende kennelijk een reactie tegen veel van wat toen zij ontstond verouderd was, beoogt, beteekent dus ook hier patandjala inwijder van een nieuwe periode.

VOORWOORD.

Eindelijk beveelt nog Soenan amboe, al wat de wijzen in Poerba sari's ballingsoord tot stand brachten, naar de stad te verplaatsen, waarop Poerba sari den naam daarvan verandert in dien van Pakoean kalangan.

En dan viert het volk met een luisterrijk feest de echtverbindtenis van Poerba sari en haar gemaal.

Aldus de inhoud der aloude sage, die als een stuk mythologie uit het grijs verleden zeer bizondere aandacht vraagt.

Als kompositie is zij een meesterstuk, dat meerdere boeiend geschreven gedeelten bevat, schoon het te streng doorgevoerd parallelisme hier en daar noodeloos vermoeit.

Hulde dient dan ook gebracht aan de nagedachtenis van den man, die door het verhaal op schrift te stellen, dit voor te loor gaan heeft behoed.

Arga Sasmita was hij geheeten; hij bekleedde slechts het nederige ambt van Mantri goedang kopi te Kaoeng larang, een dorpje dicht bij de stad Tji-rebon gelegen.

Desondanks was hij een meester in 't vertellen en een *boedjangga* van ongewone kunde, getuigen zijn woordenschat en het gemak waarmede hij zich van synoniemen bediende.

Vast stond ook voor hem de hoogere wijding, die van de legende uitgaat, blijkens zijn slotwoord:

„heil zij hem, die houdt de voordracht;
heil zij hun van wie verhaald wordt;
moge niemand iets ontbreken,
doch slechts zegen aller deel zijn,
schrijver dezes en ook hunner,
die begeeren naar de sage."

Zij 't aldus.

DE LEGENDE

VAN

A P E N V E L

OFTEWEL

Goeroe Minda Kahjangan

DIE WERD

Ratoe Goeroe Minda Patandjala seda

EN HUWDE MET

Ratoe Emas Poerba sari

DE DOCHTER VAN

Mas Praboe Tapa Ageung

IN HET LAND

PASIR BATANG, DE OUDSTE VESTIGING.

VOORWOORD.

De hierachter volgende woordenlijst beoogt alleen toelichting te geven op de in de voorafgaande *pantoen's* gebezigde woorden en uitdrukkingen, voor zoover deze in Coolsma's welbekende Soendaneesch-Hollandsche Woordenboek geheel of ten deele worden gemist.

Daarbij heb ik, naar Coolsma's voorbeeld, er ernstig naar gestreefd, de grondbeteekenis daarvan zoo concreet mogelijk vast te stellen; niettemin kan ik de verzekering, daarin immer geslaagd te zijn, niet geven.

Voor den Westerling toch is het niet altijd mogelijk, uithoofde van de vele, bijkans synonieme gezegden, waarover de Soendaneezen beschikken, steeds het juiste begrip ervan te treffen.

Zelfs wanneer de beteekenis van een woord hem volkomen duidelijk is, blijft die moeielijkheid bestaan, omdat het Nederlandsch geen term heeft, die daarvoor als aequivalent kan gesteld worden. [1]

Gelijk in het Voorwoord tot de Njai Soemoer Bandoeng reeds werd gezegd, ontving ik de verklaring der mij onbekende woorden in de Tji-rĕbonsche lezing dezer *pantoen* van R. A. A. KOESOEMA SOEBRATA, Regent van Galoeh, te Tji-amis, terwijl de heer H. C. H. DE BIE, het vocabularium der Garoetsche en Bandoengsche versies daarvan doorzag.

Dank zij beider hulp, was het vaststellen der waarde van mij onbekende gezegden in die vertellingen een lichte taak.

Ten opzichte van de Tjioeng Wanara en de Loetoeng kasaroeng, had ik echter op eigen krachten te steunen, daar ik geen tweeden aanslag op de welwillendheid van beide evengenoemde heeren meende te mogen doen.

Dit noopte mij te trachten bij de *toekang's pantoen* zelf licht te zoeken, hetgeen mijn taak herhaaldelijk tot moedeloos makens toe heeft verzwaard.

In de eerste plaats namelijk was het niet gemakkelijk, zangers te vinden, die ook volledig verstaan, wat zij voordragen en in de tweede kostte het veel moeite, zulke deskundigen te bewegen, daarop de noodige toelichting te geven.

Golden mijn vragen gewone, slechts tot vermaak ten gehoore gebrachte *pantoen's*, dan slaagde ik er gewoonlijk ten leste in, hen tot praten te krijgen; ten opzichte van de gewijde teksten, juist de moeilijkste, bleek dit echter steeds een onvruchtbaar pogen.

Was men reeds over de Tjioeng Wanara slecht te spreken, over de Loetoeng kasaroeng wilde men zich ganschelijk niet uitlaten; erger zelfs, men vond dien naam in mijn mond ongepast en meer of minder den spot drijven met het *pamali*, dat reeds het noemen van den titel dezer mythe beklemt.

---

[1] Tot voorbeeld moge dienen het werkwoord eten. Daarvoor kent men: *toeang, nĕda, njatoe, dahar, hakan, lĕbok, nĕgek, njĕkek, lontor, madang, nĕlih, nĕgoeg, ngagarĕs, djabog.*

Nochtans geschiedde dit mijnerzijds in volkomen onschuld.

Na ettelijke malen dezelfde ervaring bij verschillende *toekang's pantoen* te hebben opgedaan, wendde ik mij om voorlichting, tot den mij zeer welgezinden, thans overleden, Regent van Tji-andjoer, tijdens een meerdaagsch verblijf in zijn gastvrije woning.

Ook bij hem vond ik niet, wat ik zocht; integendeel, zeer vriendelijk, maar uiterst beslist vroeg hij mij, hem alle kwesties betreffende den persoon van Loetoeng kasaroeng en diens lotgevallen te besparen, aangezien het *pamali* was, dit onderwerp aan te roeren.

Verder verzocht hij mij het handschrift, dat ik daartoe medegebracht had, onmiddellijk naar mijn kamer terug te brengen, zonder er maar één blik zelfs op geslagen te hebben.

Toen zulks geschied was, zeide hij verder: „zoon, laat vader u thans een goeden raad geven, zwijg over Loetoeng kasaroeng, vóór alles in de *kampoeng*, want anders zult ge zeker niet bereiken, wat ge zoekt".

Uitteraard heb ik het advies van dezen autoriteit ter harte genomen en alleen bij mijn jongere vrienden van tijd tot tijd nog eens steelsgewijs beproefd, iets naders aangaande de legende te vernemen.

Zij hadden daartegen geen bezwaar, doch kenden haar niet, omdat men ook hen daarvan steeds ver gehouden had. (1)

Dit dwong mij tot het verkrijgen der onontbeerlijke inlichtingen langs allerlei omwegen te gaan, hetgeen het vaststellen van een eenigszins bruikbaren tekst, jaren heeft doen duren.

Geenszins vlei ik mij, dat deze daarmede ook onberispelijk gemaakt is, doch de legende is er althans verstaanbaar door geworden, en dit was in de eerste plaats voor mij de hoofdzaak. (2)

Ook ten aanzien van de in de teksten gebezigde *sindir's* gold dit, want hoezeer er meerdere in druk verschenen, is daarbij, wat de *sindir* dikwijls is, nergens duidelijk gemaakt.

Aan J. Knebel komt de verdienste toe, in zijn bewerking van den Kamandaka-roman voornoemd, duidelijk gemaakt te hebben, wat men onder de *wangsalan's* der Javanen heeft te verstaan, namelijk charades, waarvan de aanvangsstrofen het rijmwoord tot de oplossing in de volgende regels geven.

---

(1) Merkwaardig is in dit opzicht het volgende briefje van den Regent van Tji-amis dd. 26 Maart 1911.

„Pirang-pirang noehoen kang raka nampi boekoe tjariosan Loetoeng kasaroeng".

„Ari di Tji-amis mah, teu aja hidji pantoen anoe wanieun tjarita Loetoeng kasaroeng, djadi kang raka parĕng katjida".

„Boa teu njarahoëun bae lalakon eta; djadi dipindingan ka „Pamali".

w.g. Koesoema Soebrata.

(2) Ik wensch hier namelijk te verklaren, dat begrijpen der legende bij uitsluiting mijn doel is geweest en geen taalstudie als zoodanig. Voor mij toch is de taal niet anders dan het voermiddel om in den gedachtengang der Soedaneezen te kunnen doordringen. Of zij zich daarbij altijd ook grammatisch juist, gesteld men kan dit reeds in alle opzichten beoordeelen, uitdrukken, is mij bijzaak.

VOORWOORD.

Zulks doen ook tal van *sindir's* en dit stempelt deze tot veel meer dan eenvoudige rijmpjes, als hoedanig zij steeds werden aangemerkt.

Immers zij bevatten verkapte waarschuwingen, levenslessen, vermaningen enz., gehuld in het gewaad van woordspelingen, nu meer dan minder vernuftig van samenstelling, getuige de voorafgaande teksten.

Hierop dient de aandacht te worden gevestigd, niet alleen omdat zonder deze wetenschap enkele plaatsen in de *pantoen's* onverstaanbaar blijven, doch bovendien, wijl de *sindir's* zóó innig samengeweven zijn met de dagelijksche omgangstaal, dat een eenigszins opgewekt gesprek, zelden zonder toepassing van zulke, overal begrepen wordende toespelingen verloopt. Zij kruiden het onderhoud, gelijk bijv. citaten ten onzent, en tot vertrouwelijken kout dient men er dus eenige te kennen.

Ook tot een meer gemakkelijken omgang met de *kampoeng*-bevolking zijn zij onmisbaar, daar zij evenzeer gemeen goed zijn van de *tjatjah's* als van de hoogst ontwikkelden.

Een paar voorbeelden tot toelichting.

In een inlandsch gezin zal een nieuwe bediende gehuurd worden.

Een candidaat heeft zich aangeboden, maakt een goeden indruk en wordt derhalve aangenomen, bijv. met deze woorden: „*tapi hĕnteu salisoeng gardoe, ĕnja*".

„*Ach, moal*", (1) „wel, neen," antwoordt de toegesprokene.

Waar de het eerst aangehaalde woorden in vertaling luiden: „maar niet een wachthuis-rijstblok", wordt de vraag, wat is den man eigenlijk toegevoegd?

Onder *salisoeng gardoe* heeft men in dit verband te verstaan *sakohkol*, d. i. een schalblok, opgehangen vóór de wachthuizen, waarop de verloopen uren geslagen worden en waarmede de wachters ook alarmsignalen geven.

Als zoodanig heeft het hier evenwel geen zin.

De zaak wordt echter aanstonds duidelijk, wanneer men weet, dat het slagwoord op *sakohkol* is *sakongkol*, konkelen. zoodat men krijgt: *hĕnteu salisoeng gardoe* = *hĕnteu sakohkol* = *oelah sakongkol* = geen gekonkel.

Niet alleen ten overstaan van volwassenen worden dergelijke verbloemde gezegden gebezigd, ook tegen kinderen hoort men ze aanwenden.

Herhaaldelijk is een lastig kind geboden te gehoorzamen; het blijft echter zijn gang maar gaan.

Eindelijk wordt het moeder te machtig en stuift zij op: „*ah, sia mah sok keukeuh aing mah, moen kitoe, mĕntak mĕntil hiris ngĕmbang bĕdil*".

Dit beteekent: „zoo, jij zet je eigen wil tegen mij in maar door, blijft dat aldus, dan wordt 't *mĕntil hiris ngĕmbang bĕdil*".

---

(1) *Moal*, is Arabisch, doch heeft in het spraakgebruik het zuiver Soendasche *mo*, afkorting van *hamo*, nagenoeg volledig verdrongen op dezelfde wijze als tal van Arabische uitdrukkingen instede van goed Soendasche gebezigd worden.

Men vindt dit deftig; niettemin wordt het hoog tijd, dat het Inlandsche onderwijs den strijd tegen dien waan aanbindt, want het toepassen van leenwoorden uit het Arabisch, en in het *lĕmĕs* ook aan 't Javaansch, neemt bedenkelijke verhoudingen ten nadeele van de eigen taal aan.

Mĕntil hiris = *kĕpokan* en doet den deugniet verstaan: *matak kapok*, m. a. w. 't duurt net zoo lang tot je *kapok* wordt, d. w. z. er op de een of andere wijze tegen aan loopt en dan is 't *ngĕmbang bĕdil* = *obat*, dat hier beteekent, *matak totobatan*, ik zal 't niet weer doen.

Maar geenszins zijn de *sindir's* steeds van moraliseerenden aard en allerminst zijn zij dit in de beeldspraak der vrijage, waarbij zij een groote rol spelen, en veeltijds een niet onmiskenbaar vernuft verraden.

Poetjoeng-maat.

Djaring pandjang ajana dina parahoe,
teu poegoeh kahajang.
Bengkel kaoeng tjoemawene,
dioek nangtoeng barang tĕda hĕnteu ngeunah.

Woordelijk vertaald, wordt dit:

Een lang net ligt in het vaartuig,
onzinnig is de begeerte.
Tapsteel van een maagdelijke suikerpalm,
Of men zit dan wel staat, eten doet men niet lekker.

Onmiddellijk zal men moeten toegeven, dat deze regels, naar den strikten zin opgevat, een volkomen zinledige samenstelling vormen. Allerminst is zulks echter het geval; aldus de oplossing.

Djaring pandjang, laat zich in één woord zeggen, te weten: *majang*, sleepnet; onder: ligt in het vaartuig, versta men: in huis.

Majang is hier echter niet in de gegeven beteekenis bedoeld, doch wel in de andere, die het ook heeft, namelijk pinangbloesem = huwbaar meisje. Laatstgenoemd begrip is het hier vereischte.

De tweede regel sluit een vraag in, volgender wijs weer te geven: zou het al te dwaas zijn, je te begeeren?

Bengkel kaoeng tjoemawene is weder een omschrijving, en wel in dezer voege. Voor *bengkel*, tapsteel van een suikerpalm stelle men in de plaats het gelijkwaardige *djeunah*, door 't rijmwoord *ngeunah* aangegeven.

Kaoeng tjoemawene, beteekent maagdelijke, d. i. nog niet getapte, Arenga, saccharifera, hetgeen aangeduid wordt door het toestandswoord *tjoemawene*, in maagdelijken staat verkeeren, van *tjawene*, maagd.

Als incarnatie van Nji Pohatji Sanghjang Sĕri, de oorspronkelijke landbouwgodin, wordt namelijk de *kaoeng* als een vrouwelijk wezen beschouwd, die van haar prille jeugd, tot dat de palmwijntapper haar volwassen huwt, alle stadiën van jong meisje tot maagd wordt geacht door te maken. (1)

(1) Zie mijn artikel „Toekang sadap", in: Bijdragen t/d Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, 7e vlgr., dl. V., blz. 591 vv.

VOORWOORD.

Bengkel kaoeng tjoemawene wil dus zeggen: even ontloken, ongerepte maagd.

De slotregel behoeft geen nadere verklaring; 't zal duidelijk wezen, dat 't geheel een verliefde smeekbede is.

Zóó ingewikkeld als het gegeven voorbeeld, zijn de *sindir's* echter maar zelden, getuige het volgende spotversje op gescheiden vrouwen, dat aan duidelijkheid niets te wenschen laat.

Anak koeda soesoerian,
tikait tali kantjana.
Aja rangda seuseurian,
ngarĕboet eusi tjalana.

Met de gegeven voorbeelden acht ik de beteekenis van de *sindir* voldoende toegelicht; voor zoover deze in de voorafgaande *pantoen's* werd te pas gebracht, is daarvan onmiddellijk hieraan volgend een alphabetische opgaaf gevoegd, vermeldend het slagwoord en de beteekenis.

A.

TJARITA

NJAI SOEMOER BANDOENG,

anoe kapigarwa ratoe nagri

KOETA WARINGIN GIRANG.

Katjarita aja hidji nagara, ngaranna Koeta Waringin girang, bogoh koe palataran nagara:

Lemboer semoe noetoer ngidoel,
dengdek ngaler tjobor ngoelon,
lemboer karioeng koe goenoeng,
nandjak djalan ka tjaïna,
ngaranna Sri Katampian,
bogoh koe tata nagara,
lemah loehoer beunang ngoekoer,
lemah poetih beunang ngoekir,
lemah beureum ngagandonkeun,
diawoeran koe keusik seungit,
diawoeran koe batoe boeleud,
tingkaritjeup tingkarireum,
tanding oraj santja mojan,
njieun sitoe tebeh kidoel,
rantja genggong tebeh koelon,
aloen-aloen sewoe tjengkal,
tina midjina saketi,
djeung Toean Batara Toenggal,
pingitan sawidak lima,
babantjong dalapan poeloeh,
paseban lima ngadjadjar,
sok ngelir koetana beusi,
sok ngembat koetana wadja,

rogrog boerang malelana,
meunang ngahoentoe kalakeun,
nja eta awisan moesoeh,
moesoeh noe ti mega malang.

Ditingali pandjara beusi dalapan poeloeh lobana paragi noe lolongok kapelengok, noe maling kapanggih, noe nagih ge tara balik deui, sok dikekesek didjieun pangarih; tjadoe balik deui.

Ditingali pandjara babah baroeangna, warna ngaranna, warna roepana: baroeang leunggeuh, baroeang djoebleg, kidang, mandjangan, samber njawa.

Ditingali parabot perang: lisoeng beusi, kampaän beusi, tjalongtjong beusi.

Oraj welang pasarampaj,
babakaoer tebeh kidoel,
kamarangna tebeh wetan,
sapina toedjoeh gantoengan,
ngemplang timahna parigi,
ageungna toedjoeh pembedel,
paragi njedekkeun moesoeh,
reudjeung keur meudjeuhna hoeroeng,
hoeroeng tatadjoeranana,
siang pepelakanana,
melak doekoeh reudjeung manggoe,
melak nangka djeung tjampedak,
korma reudjeung mandalika,
melak gedang djeung bangkoeang,
melak ganas djeung rampenas,
djawer kotok djaringao,
antanan djeung gandaroesa.

Bisi ratoe poejeng nja mastaka, bisi galigir panas-tiris, mo weleh moepoekan njimboeran, tjaroge meunangkeun ratoe, teroes kana babantjong, paseban lima ngadjadjar, teroes kana papatihna di nagara Koeta Waringin, bat kalampitan panakawan kadeuheus noe kasep Koeda-aing-Lengser, Moending Waringin, Koeda Waringin. Aja deui noe panggagahna dahoean ratoe, noe kasep Kalang Soetra Panandoer Wajang, sakitoe reana papatihna.

Tjatoerkeun di padaleman rogrog ingon-ingon ratoe: poer poejoeh boentoetan sakembaran, oetjing tjantel tjandra mawa sakembaran, peusing sihoengan sakembaran, ngadangong banteng lilin sakembaran.

Saha djenengan ratoe?

Moending Keling Poespa Mantri, noe kasep bengker Menak Pakoean, Menak Pelag Padjadjaran, Satria Mangkoekawasa; sakitoe djenengan ratoe.

Endar loba pawarangna,
daroëh baroerej keneh,
noe geulis beunang ngeliran,
noe lendjang beunang ngiwatan,
opat poeloeh poendjoel doea,

noe katjatoer mah ngan doea,
anoe geulis Njaï ratoe,
Goerit Hadji Wira Mantri,
parandene aja keneh,
noe geulis Nimbang Waringin,
sakitoe anoe katjatoer,
dirioeng-rioeng koe geloeng,
dipeuseulan koe pinareup.
bisi ratoe njoenggoeh ngidoel,
bisi raden dengdek ngaler,
bisi bengkok koemaoela,
ratoe bendoe palaj taloe,
alam padang poë pandjang,
lakotoj sangkeloh mando,
ret toengkoel barina imoet,
barabat menak noe njembah,
ratoe teh bendoe koe naon,
hariring mantri ngalahir,
goemaligoet ratoe njaoer:
Nji bendoe hojong tataloe,
sapi moending teu sakedik,
koeda domba masih loba,
seug ngoeninga ka paseban,
ka noe kasep Kalang Soetra.

„Goesti, amit, koering rek ka paseban", tjek pawarang.

„Soemangga Njai", saoer ratoe, „geura miwarang tataloe rahajat loba, nini-nini, aki-aki, toekang soeling djeung karinding, toengkeb ka hoeloe dajeuh".

Si-lengser indit ka hoeloe dajeuh, ngoengkoengan nakolan bende.

Barang kitoe kadenge koe oerang pilemboeran rahajatna, goedjroed oerang pilemboeran, pokna: „ieu bende nahaon?"

Ari tjek noe saoerang: „bedjana djoeragan oerang tjoetjoerak meres nagara, koempoel ka nagara Koeta Waringin, pinoeh di hoeloe dajeuh, Patih djeung Peredjoerit, Toemenggoeng djeung Saradadoe, Djaksa djeung Goelang-goelang.

Saoer noe kasep Kalang Soetra: „Lengser, bedil geus dieusian? geura bawa ka hoeloe dajeuh seungeutan",

Enggalna bedil toeloej dibarawa ka hoeloe dajeuh, sarta koe Si-lengser toeloej disoendoet bari tjeulina diboentel koe djimpo, bisi katorekan; soet bedil disoendoet:

Pak geletek-geletek goer,
geus tjampoeh anoe tataloe,
tjloeng angkloengna doer bedilna,
geleger mariem dalem,
eär soerak kalangtaka,
goöng sada toemalawong,
ketoek sada oengkoet-oengkoet,

daoen tjaringin tibalik,
kadoepak sorana bedil,
daoen klapa tingsariak,
kadoepak sorana tinggar,
toekang soeling djeung karinding,
topeng katoet reudjeung ronggeng,
ngoengkoengan anoe tataloe,
goemaledag-goemaledoeg.
sada goegoer ka pingpitoe,
sada gelap ka limana,
manan koerang ditambahan,
manan repeh ditarikan,
djeug teundeun batan neundeun,
djag toenda batan bawa,
anoe diteundeun sampeureun,
anoe ditoenda bawaeun,
anoe keur pada tataloe,
di nagri Koeta Waringin.

Oerang njatoerkeun sora goöng djeung sora bedil, tjondong rokoj ka nagara Bitoeng Woeloeng, ka noe geulis Soemoer Bandoeng, Talagangsa Bitoeng Woeloeng, Emas beureum Toendjoeng poelo.

Soesah noe geulis Soemoer Bandoeng, ngadadangoekeun noe ngagoeroeh; soesah teu boga tanjaeun. Ras inget ka saderekna pameget noe keur tatapa dina dasar sagara, noe djenengan Rangga Wajang, aja djangdji memehna indit, soebaja memehna tapa, lamoenna boga kasoesah soepaja digeuingkeun bae.

Ari Nji Soemoer Bandoeng kagoengan rentjang istri, ngaran Njai Oegem, noe sok atjin ngemil pingping moending, njisigna koe samak boetoet, iroeng sakotak djeung mata, boeoekna ngan toedjoeh lambar menod pinoeh koe koetoe, koelit beuteung lilimboeheun, paragi ngenggon toembila.

Enggalna Njai Oegem dipiwarangan njajagikeun paroekoejan:

Lakotoj sangkeloh mando,
boel Nji Soemoer Bandoeng ngoekoes,
neundeun saoer toengtoeng koekoes,
panedja ka noe keresa,
sarta bari kieu pokna:

„Kang Rangga Wajang geura moelih ti patapaän!"

Teroes rasa ka noe tatapa, lilir tanghi, girap milepas manah, loentjat kana kikisik sagara bari newak roeas djimat Si-oendoer-oendoer; ngadaweung dina kikisik sagara, bari ngitoeng-ngitoeng pilakoekeun, ngetang-ngetang pilampaheun.

Eling ka doeloer, ka noe geulis Soemoer Bandoeng: „aing teh boga djangdji memeh indit, soebaja memeh tatapa, mana kitoe oge Soemoer Bandoeng boga kasoesah."

Inditna ti pangtjalikan,
loegajna ti pangtapaän,

ranggeong toenggang gamparan,
minteleng lilingga inten,
mendoeng bari papajoengan,
lentang bari pipidangan,
soemping kana ioeh tandjoeng,
kana kalangkang handjoeang,
mipir dina gambir woeloeng,
tjetjetrekan djodjogedan,
egang nintjak djoeroe sindjang,
djalan ditintjak sisina,
tengahna mah pidjagaeun,
soempingna ka aloen-aloen,
aloen-aloen sewoe tjengkal,
pingitan sawidak lima,
goeroedak ka padaleman,
ka noe geulis Soemoer Bandoeng,
kasampak kasondong aja,
ladjeng njaoer kieu pokna:

„Njai, engkang sampoerna soen neda eureun, nama deungdeung kadjeun sono pepes kesang balik deui."

Reret Njai Soemoer Bandoeng:
„bage daweg kembang djambe,
kamajang bagea datang,
kembang tjalik dina tjepil,
anak ing kakara soemping."

Tjalikna papajoen-pajoen ladjeng njaoer, kieu pokna: „Njai, akang rek diadjar tikoro kotakeun, tjareham hajameun, rek diadjar galehgeran; nanja, koe naon noe matak akang keur tatapa digeuingkeun?"

Wangsoelna Njai Soemoer Bandoeng: „akang, koering gadoeh dedengean, naon eta noe ngagoeroeh; didengekeun di loehoer asa di handap tjondong rokoj ka nagara oerang, nagara reugreug, nagara pageuh, nagara asa ajoen-ajoenan".

Saoer noe kasep Rangga Wajang: „noe matak akang moelih oge ti patapaän, gadoeh dedengean!

Tjeuk noe geulis Soemoer Bandoeng:
„kasab akang sok patanja,
koering mah lalaki gawir,
koering mah lalanang sentar,
koering mah ewer-eweran,
engkang koering mah teu njaho".

Saoer Rangga Wajang: „Njai koedoe njaho bae".

Wangsoelna Njai Soemoer Bandoeng: „engke atoeh engkang, oelah sok soentar-sentar matak kaboer pangatjian."

Seblak ngatja dina dampal panangan, dengdekeun ka tebeh kaler, barakbak nagara dina dampal panangan; barakbak roehaj anoe tataloe di nagara Koeta

Waringin; geurakeun teuing bagdja deungeun, tjaroge meunangkeun ratoe.

Demi kasaoeran Rangga Wajang: „Njai, hajang kagoengan tjaroge ka ratoe? soemangga oerang nanjaän ka nagara Koeta Waringin, oerang reboet tjarogena, tjaroge Nimbang Waringin."

Saoer noe geulis Soemoer Bandoeng: „engkang, koering mah alim teuing, kawantoe noe geulis Nimbang Waringin sok timboeroean teu poegoeh, toempang tereka ka noe saliwat, sok nampiling semah awewe."

Saoer Rangga Wajang:

„geus koemaha engkang bae,
ngamoek soengkoen perang lawan,
lamoenna arek bitjara,
hamo sabaraha boelan,
dek taroeng sabraha taoen,
mangga Njaï geura dangdan,
ratoe teh oerang tanjaän."

Saoer noe geulis Soemoer Bandoeng:

„soemangga engkang simkoering,
soemangga toeroen bantajan,
lamoen metoe sapamoendoet,
lamoen roepa sapamenta,
da koering emboeng badarat,
koering hajang toenggang banteng,
banteng lilin semoe gading,
kolotok bentang ranggeujan,
tandoekna salaka domas,
sareng boentoetna banjoe mas,
taroempah tambaga soekra,
tjeker warang oesoe-asa,
koe koering meureun ditoenda,
ditoenda di leuweung ganggong,
dina tangkal kopo tjondong,
sareng dina tjadas ngampar,
mangga engkang pangngalakeun."

Wangsoelna Rangga Wajang: „Njai, akang mah teu loedeung ka leuweung; noe bisa ngala banteng ngan Langen Sari Djaja Mantri Mas Wira Djajamanggala, adi akang, lantjeuk Njai, noe keur tatapa dina Sanghyang dampit noenggal, dipaparin djimat werat sadjagat."

Ari pokna noe geulis Soemoer Bandoeng: „soemangga engkang Rangga Wajang, koering pangneangankeun noe kasep Langen Sari."

Saoer Rangga Wajang: „Njai, djaoeh djoengdjoeng, anggang doa'keun."

Koleang noe kasep Rangga Wajang:

inditna ti pangtjalikan,
loegajna ti waton randjang,
ranggeong toenggang gamparan,

longok ka djorong pendokna,
soreang ka kalangkangna,
ragap kana tjangkeng genteng,
genteng tjangkeng hamo potong,
Dewata anoe ngajoega,
Galoedra tempoehanana,
Banaspati noe ngadjadi,
ka hareup ngarah sadjeudjeuh,
ka toekang ngarah salengkah,
ka hareup ladjoerkeun tineung,
ka toekang ngawawaäsan,
soempingna ka noe tatapa,

Watara satoembak, brek tapak dekoe, pok gontowong, pak gantawang, segor noe kasep Rangga Wajang: „raji ieu toeang raka, sampoera soen, kadjeun sono pepes kesang balik deui."

Djongdjon bae noe kerek noe tatapa.

Rangga Wajang sor ka hareup, toeloej newak toeoer Langen Sari, digeuingkeun teu daek njaring. Rangga Wajang keuheul, ditewak boeloe sotjana, ditongtak koe Rangga Wajang: „raji geura njaring, ieu toeang raka bade aja pitjarioseun!"

Enggalna Langen Sari lilir tanghi, girap milepas manah, njaring barina ambek, pokna: „kana naon ali beusi aing pidekkeunana, hajang hiroep geura oendoer, hajang paeh tagen."

Saoer Rangga Wajang: „raji, poma oelah waka bendoe, ieu engkang toeang raka noe ngageuingkeun."

Atjong Langen Sari anoe njembah: „ampoen sarewoe ampoen, soegan teh lain toeang raka."

Saoer Rangga Wajang: „deuk diadjar tikoro kotokeun, tjareham hajameun."

Saoer Langen Sari: „dipiwarang naon koe noe geulis Soemoer Bandoeng."

Wangsoelna Rangga Wajang: „raji dipiwarang ngala banteng; ari toeang raka teu loedeung ka leuweung. Poen Soemoer Bandoeng ngadjak toeroen bantajan, ngadjak nanjaän ka nagara Koeta Waringin."

Demi djawabna Langen Sari: „noen soemangga, raji loedeung ka leuweung ngala banteng."

Koleang noe moelih ti pangtapaän:

manggih moending rarakitan,
manggih koeda papasangan,
moen inten mah sakoeroengan,
tjetjetrekan djodjogedan,
rampajak babadajaän,
ramboet pandjang diroendajkeun,
menod ramboet make gengge,
lain gengge noe galede,
sagede siki sasawi,
beunang narapang koe emas,

beunang ngarenjek koe inten,
menak gagah parakosa,
wedoek taja noe ngoengkoelan,
menak manggoelang-manggoeling,
soempingna ka padaleman,
kasampak- kasondong aja.

„Njai, engkang sampoera soen."

Djawabna noe geulis Soemoer Bandoeng: „aeh, engkang, mangga, atoeh oelah tjalik didinja, ka dieu kaloehoer Sala manggoeng:

„mangga oerang dioek tepoeng,
tepoengan sapanandoekan,
anoe geulis Soemoer Bandoeng,
sok hanteu ngamoending pasir,
da hanteu ngagadjah reuma,
hanteu santen doedoek-dadak,
sarolong noe diasorkeun,
sereleng noe dikeserkeun,
gawawak dimadanaän.

„Soemangga engkang, geura ngalemar, didjodjode dimomorekeun, hatoeran djelema hade."

Tjalik papajoen-pajoen sarta bari ngalemar; hariring noe kasep Langen Sari, pokna: „noe matak akang keur tatapa digeuingkeun, rek aja naon pikarsaeun?"

Saoer noe geulis Soemoer Bandoeng: „engkang, koering pangngalakeun banteng di leuweung ganggong."

Ari pokna Langen Sari: „Njai, akang teh hanteu njaho di roepa banteng, hajoe atoeh djeung Njai oerang ka leuweung, soepaja ditoedoehkeun bae roepana banteng ngamoekna mah koemaha akang."

Wangsoelna Njai Soemoer Bandoeng: „soemangga." Sareng ka rakana Rangga Wajang kieu pokna: „akang Rangga Wajang, mihape nagara, koering rek ka leuweung ganggong."

Saoer Rangga Wajang: „Njai, noen soemangga."

Koleang Njai Soemoer Bandoeng ka leuweung djeung rakana Langen Sari.

Mendoeng bari papajoengan,
lentang bari pipidangan,
tjetjetrekan djodjogedan,
leuleus keupat bisa angkat,
leuleus pigeulang panangan,
leuleus batan awi tali,
awi tali anoe ngora,
adat-adat anoe kasep,
anoe kasep Langen Sari,
ngewer sindjang kotak nonggeng,
kotak nonggeng popohoan,
sisi saroeng dina poendoek,

boedjoer mah tembong toenggirna,
mipir pasir njoekang lebak,
dina leuweung sakeukeudeung,
soemping kana kopo tjondong,
soemping kana tjadas ngampar.

Saoer Njai Soemoer Bandoeng: „engkang, banteng teh rek ditjaloekan ti dieu bae."

Tjek Langen Sari: „soemangga kersa Njai."

Lakotoj sangkeloh mando,
ret toengkoel barina imoet,
boel anoe ngoekoes di leuweung,
neundeun saoer toengtoeng koekoes,
panedja ka noe keresa,
„Banteng lilin sia hiap,
ka dieu tjoendoek ka boekoe,
kadieu datang ka mangsa.
sakeudeungan oelah lila".

Geus kitoe banteng teh loeak-lieuk ngadenge sora Njai Soemoer Bandoeng; gantjangna koleang banteng anoe njampeurkeun.

Banteng lilin semoe gading,
kolotok bentang rangeujan,
tandoekna salaka domas,
ari boentoetna banjoe mas,
taroempah tambaga soekra,
tjeker warang oesoe-asa,
tjongklang lemboet manggoet-manggoet,
sisirig banteng adean.
soempingna ka anoe geulis,
anoe geulis Soemoer Bandoeng,
eta banteng teh brek depa,
depa moendoet ditoempakan,
ditalian tjinde woeloeng.
banteng ditatap dioesap.

Demi saoer Njai Soemoer Bandoeng ka banteng: „ajeuna oetoen, oerang toeroen bantajan ka nagara Koeta Waringin girang".

Banteng toeloej oenggeuk, moenna madjar: „soemangga".

Ari saoer noe geulis Soemoer Bandoeng ka toeang raka: „engkang Langen Sari, ieu geus beunang banteng teh".

Tjek Langen Sari: „atoeh soemangga Njai, geura angkat".

Koleang Nji Soemoer Bandoeng,
sarta bari toenggang banteng,
dina leuweung sakeukeudeung,
dina tegal sabengbatan,
mipir pasir njoekang lebak,
leuweung ganggong sima gonggong,

kaïna bangban djeung bingbin,
bangban-bingbin bobonelan,
tapok djeung kiara djanggot,
soempingna ka aloen-aloen,
aloen-aloen sewoe tjengkal,
pingitan sawidak lima,
babantjong dalapan poeloeh,
paseban lima ngadjadjar,
soempingna ka padaleman,
ka noe kasep Rangga Wajang.

Saoer Njai Soemoer Bandoeng ka Rangga Wajang, pokna: „engkang, ieu simkoering sampoera soen, neda eureun nama deungdeung, kadjeun sono pepes kesang balik deui."

Segor noe kasep Rangga Wajang ngawalon: „Njai, banteng koe saha beunangna? akang ajeuna mah, mo inggis ngadjoeroengkeun".

Saoer noe geulis Soemoer Bandoeng: „beunangna koe noe kasep Langen Sari".

Ari tjek Rangga Wajang: „Njai, soemangga, atoeh ajeuna oerang toeroen bantajan ka nagara Koeta Waringin, tapi banda Njai koemaha dibawana?"

Enggalna Njai Soemoer Bandoeng njandak tjoepoe djimat, toeloej banda sanagara ditoenggoeloeng ditjoepoean kabeh; beak lenglang, nagara djadi tarikolot.

Saoer noe geulis Soemoer Bandoeng: „engkang Rangga Wajang, ieu banda geus beunang njoepoean, kamanakeun?"

Tembalna Rangga Wajang: „bikeun bae ka Si-ogem".

Koe noe geulis Njai Ogem, tjoepoe anoe eusi banda sanagara sanggeus ditampanan, dipake paseuk geloeng.

Enggalna Njai Soemoer Bandoeng djeung Si-ogem toeloej toenggang banteng, sarta bari njaoer ka rakana, pokna: „hajoe, engkang, oerang toeroen bantajan tea".

Demi saoer rakana: „Njai, atoeh soemangga".

Rangga Wajang njandak djimatna, roeas Si-oendoer-oendoer, Langen Sari njandak doehoeng kaboejoetan, noe ngaranna Si-toendoeng-moesoeh.

Inditna ti pangtjalikan,
loegajna ti waton randjang,
koeriling noe ngala hoerip,
nendjrak lemah toedjoe kali,
mepet bajoe toedjoeh lengkah,
ngarah dawoeh anoe lima,
ngarah poë anoe toedjoeh,
kalapati geus dipoengkir,
kalabaja geus ka toekang,
ka hareup ngarah sadjeudjeuh,
ka toekang ngarah salengkah,
ngabroel-ngabroel ngaboeboehan,
ngembat-ngembat ngabantajan,
bat deuï Den Langen Sari,

bat deuï Den Rangga Wajang,
Soemoer Bandoeng toenggang banteng,
ngaleut ngeungkeuj ngabandaleut,
adat Raden Langen Sari,
neglak bari tetembangan,
tjetjetrekan djodjogedan,
rampajak babadajaän,
tara soengkan manggih lawan,
tara emboeng manggih moesoeh,
tara inggis sebit koelit,
tara rempan bentjar dada,
ana toengkoel njoö doehoeng,
ana tanggah santen imoet,
soreang ka kalangkangna,
ragap kana tjangkeng genteng,
genteng tjangkeng hamo potong,
soempingna ka aloen-aloen,
aloen-aloen sewoe tjengkal,
pingitan sawidak lima,
babantjong dalapan poeloeh,
goeroedoeg ka hoeloe dajeuh,
ka nagri Koeta Waringin,
Koeta Waringin beh girang.

Ari tjek noe geulis Soemoer Bandoeng: „engkang, ieu teh nagara naon tea?" Saoerna Rangga Wajang: „nja ieu, Njai, nagara Koeta Waringin teh".

Toeloej noe geulis Soemoer Bandoeng hatoeran ka rakana, kieu pokna: „engkang, atoeh sae oerang ngarereb heula sakeudeung di dieu".

Enggalna pada tjalik papajoen-pajoen, bari Rangga Wajang njaoer ka toewang raji: „Njai, nja ieu ka dieu oerang nanjaän teh!"

Ari saoer noe geulis Soemoer Bandoeng: „atoeh lamoen kitoe, ajeuna geura engkang geuwat ngadeuheus ka paseban, ka noe kasep Kalang Soetra, sarta oelah poepoelih arek nanjaän, koedoe poepoelih arek lalandjang boedjang bae".

Saoer Rangga Wajang: „antosan ka Njai di dieu, engkang rek ngadeuheus ka paseban, ditampa teu ditampa, engkang tangtoe gantjang moelang deui ka dieu".

Wangsoelna Njai Soemoer Bandoeng: „noen soemangga".

Enggalna Raden Rangga Wajang indit:

Koleang noe ka paseban,
Ngelak bari tetembangan,
mendoeng bari papajoengan,
longok kadjorong pendokna,
soreang ka kalangkangna,
ragap kana tjangkeng genteng,
anoe gilik boeboedina,
anoe leah lelewana,

pantes monjong heheotan,
ngelak bari tetembangan,
soemping ka kalapa gading,
datang ka kalapa gendjah,
mipir dina gambir woeloeng,
soempingna mah ka paseban,
paseban lima ngadjadjar,
kasampak kasondong aja,
pok gontowong pak gantawang,
anoe kasep Rangga Wajang,
barina ngotjopkeun pajoeng.

Demi soerna Rangga Wajang: „ji, Kalang Soetra, ieu akang, sampoera soen, neda eureun nama deungdeung, pepes kesang balik deui".

Reret noe kasep Kalang Soetra bari njaoer: „aeh, raka, mangga atoeh, oelah tjalik didinja, ka dieu ka loehoer Sala manggoeng, lampit hidji sapotong sewang, oerang dioek tepoeng sapanandoekan".

Adat Rangga Wajang: bangkong lodor, tjaktjak lewaj; da halal, hade loentjat kana korsi gojang, edeg-edegan dina korsi gojang, sisikoe paseban moeroeboet.

Ret noe kasep Kalang Soetra, saoerna: „raka, raji rek diadjar tikoro kotokeun tjajeham hajameun, rek diadjar galehgeran nanja:

„timana nja lemboer matoeh,
timana nja dajeuh maneuh,
bandjar karang pamidangan,
lemah tjaï kapoetihan,
nagara antjik-antjikan,
maksoed teh arek kamana,
atawa poelang ti mana,
djeung saha deuï nja batoer,
lemboer mana noe didjoegdjoeg,
nagri mana noe disedja,
toetoep djoeroe oempak lintjar,
ajeuna geura tembalan".

Saoer noe kasep Rangga Wajang: „noehoen sarewoe dipariksa; ari dipariksa lemboer teu pati djaoeh, nagara teu pati anggang, ti nagara Bitoeng Woeloeng. Ari dipariksa batoer ragem, ditoenda di hoeloe dajeuh, ponggawa tiloe. Ari dipariksa djenengan, noe geulis Soemoer Bandoeng Talagangsa Bitoeng Woeloeng, emas beureum; panakawanana Nji Ogem. Ari dipariksa pamegetna, anoe kasep Langen Sari, pamojokan boedak angon; nja ieu beungeutna noe kasep Rangga Wajang. Ari dipariksa lemboer noe didjoegdjoeg, nagara anoe disedja teu aja, sedja ngadeuheus bae ka adjengan, soeganna ditampa rek miloe hoeroen soedjoed ka ratoe, tangkal ing bakti ka mantri, dek djadjap koemaoela, dek lalandjang dek boeboedjang, hanas aja sawah sabraha baoe keun ninggalina mah koemaha koering, hanas aja toetoeeun sabaraha tjaeng keun koemaha noe geulis Soemoer Bandoeng ningalina mah".

Ari saoerna Kalang Soetra: „raka, koering teh mo gantjang-gantjang narimakeun; kawantoe boga doeloer awewe sahidji dianggo geureuha ratoe noe panggeulisna, noe djenengan Njai Nimbang Waringin, sarta sok bedang ti boeboedak, sok timboeroean teu poepoegoeh, toempang terka ka noe saliwat, sok nampilingan semah awewe; perkara ajeuna koemaha noe geulis bae Njai Nimbang Waringin, ditampa teu ditampa".

Pokna Rangga Wajang: „perkara ieu mah diampihan tjitjing, teu diampihan tjitjing, oepama noe boga nagara ngamoek, soengkoen perang lawan, bitjara mo sabaraha boelan".

Kalang Soetra per moeriang teu kawajan, rasana, ngan sirikna teu ngahilingkeun ka noe boga nagara. Pok gontowong, pak gantawang, segor njaloekan Si-lengser: „Lengser sia ka dieu!

Torodjol Lengser ti pongpok gedong.

Ai saoerna Kalang Soetra: „Lengser, geura oendjoekeun ka padaleman, ka noe geulis Nimbang Waringin, jen ajeuna aja tatamoe djaoeh, baraja anggang, tampa atawa entong?"

Koleang Si-lengser noe babalapan ka padaleman.

Basana ngentoeg ngagoeroeh,
basana ngentag ngageder,
naradjang kikis paboeïs,
kandang djaga patoelajah,
soempingna ka padaleman,
atjong Si-lengser noe njembah.

„Goesti, ieu abdi, sampoera soen, neda eureun, nama deungdeung pepes kesang balik deui".

Reret ratoe ti padaleman, hariring mantri, goemaligoet ratoe njaoer, njabda beukas ka panakawan: „Lengser sia dek kamana, poelang ti mana, dipiwarang naon ti paseban koe noe kasep Kalang Soetra.

Tjek Si-lengser: „goesti, abdi manggoel pioetoes, ngemban piwarangan; dipiwarang ngoendjoekkeun jen aja tatamoe djaoeh, baraja anggang".

Saoer ratoe: „pangdenge aja semah, semah awewe atawa lalaki?"

Tembalna Si-lengser: „soemoehoen awewe doea, lalaki doea".

Saoer ratoe: „Lengser, saha ngaranna semah teh?"

Tembalna Si-lengser: „doepi djenenganana noe ka paseban Rangga Wajang, ari noe tiloean deui ditoenda di hoeloe dajeuh, anoe djenengan Langen Sari, Soemoer Bandoeng, djeung panakawanna Njai Ogem; menggahing kasaoeranana: rek lalandjang rek boeboedjang, rek miloehoeroen soedjoed ka ratoe, tangkal ing bakti ka mantri, djadjap ngawoela ka menak".

Saoer ratoe: „pangdenge teh, Soemoer Bandoeng?"

Tjek Si-lengser: „goesti, soemoehoen".

Ari kasaoeran ratoe:

„Lengser geura tampa bae,
eukeur ponteng kanoe koneng,
tjoeëut nineung ka noe hideung,

palaj ka noe bangbang awak,
ajeuna mah oeningakeun,
ka kang raka Kalang Soetra,
Soemoer Bandoeng tampa bai,
Noe geulis Nimbang Waringin,
djongdjon-djongdjon ngadangoekeun,
ratoe eukeur sasaoeran,
noe geulis Nimbang Waringin,
gebrag-gebroeg mere semoe,
lelewa teu panoedjoeëun.

Toeloej noe geulis Nimbang Waringin njaoer ka Si-lengser, pokna: „Lengser, dedengean teh aja semah, sabaraha oerang djeung saha ngaranna?"

Tembalna Si-lengser: „ari djenenganana anoe geulis Soemoer Bandoeng Talagangsa Bitoeng Woeloeng Emas beureum Toendjoeng poeloe, Rangga Wajang djeung Langen Sari, sareng panakawanna ngaran Njai Ogem, ari kasaoeranana: rek miloe koemawoela, rek lalandjang rek boeboedjang".

Saoer Nimbang Waringin: „Lengser, palangsiang ditampa!"

Tjek Si-lengser: ari saoer toeang raka, Raden Kalang Soetra, koemaha Nimbang Waringin bae, anoe matak henteu gantjang-gantjang ditampa, ajeuna mah agan, geura tjalik ka paseban bae".

Saoer Nimbang Waringin; „paingan Lengser, aing kekerenjedan dampal panangan, tajoh geus heubeul teu nampilingan semah awewe".

Nimbang Waringin garetek noe goemamengan, bari sasaoeran: „Lengser, kadjoedi koe aing, kailo koe badan djompo, eta teh Si-soemoer Bandoeng lain rek lalandjang, lain rek boeboedjang, rek nanjaän ka ratoe".

Enggalna noe geulis Nimbang Waringin sareng si-Lengser toeloej angkat ka paseban.

Koleang noe ka paseban,
garetek noe goemangmengan,
beunangna di samping djangkoeng,
soempingna mah ka paseban,
kasampak kasondong aja.

Barang soemping Nimbang Waringin, ohek, ngareuhak ka Rangga Wajang. Tapi koe Rangga Wajang reuhak ditakis, ditakisna koe geloeng pajoeng, reuhak malik deui kana pipi.

Noe geulis Nimbang Waringin,
goebrag-gebroeg mere semoe,
lelewa teu panoedjoeëun,
timboeroean teu poepoegoeh,
henteu soedi kaäntjikan,
matak sebel ngagarindjel,
matak giroek ngagaritjoe.

Saoerna Nimbang Waringin ka toeang raka Kalang Soetra: „engkang, keur naon pigaweëunana Si-soemoer Bandoeng, didjieun pangampih djepit, poerah

noetoe diawoer-awoer, poerah ngedjo ditinggalkeun, poerah ngasoeh boedak ditjiwitan, gero bae tjeurik kaindoengnakeun, didjieun poerah di padaleman, dek bogoh ka doenoengan; engkang poma oelah ditampa, eta teh Si-soemoer Bandoeng arek ngareboet tjaroge koering!"

Reup geuneuk, rai pias Rangga Wajang bari njaoer ka noe kasep Kalang Soetra, pokna: „perkara ajeuna diampihan tjitjing, henteu tjitjing; hanas noe boga nagara ngamoek soengkoen, perang lawan, bitjara mo sabraha boelan, noe geulis Soemoer Bandoeng ditamboeroekeun enggeus koe Njai Nimbang Waringin, toempang terka ka noe saliwat; pendekna koering neda tempo sakedap, rek nejang noe geulis Soemoer Bandoeng ka hoeloe dajeuh, dek dititah menta tjarogena Njai Nimbang Waringin, ajeuna oerang adoekeun bae sakalian."

Pok Kalang Soetra njaoer ka noe geulis Nimbang Waringin: „tah, mana oge ari sasaoeran koedoe dioekoer, njabda koedoe dioengang, pelengkoeng beukas njalahan".

Ari tjek Nimbang Waringin: „keun bae, engkang, Si-soemoer Bandoeng djeung koering pilawaneunana; eta mah si Rangga Wajang ambek, geus adatna."

Enggalna Raden Rangga Wajang toeloej angkat ka hoeloe dajeuh.

Tjetrek noe toenggang gamparan,
menteleng lilingga inten,
gebaj sapoetanganana,
rampit tjaretjet djeung kawat,
paragi njoto noe bentol,
ramboet pandjang diroedajkeun,
menod ramboet make gengge,
lain gengge noe galede,
sagede siki sasawi,
beunang ngagempeng koe inten,
beunang narapang koe emas,
meulit di landean doehoeng,
soemping ka djalan prapatan,
mipir kikis adoe manis,
mapaj mah toeroet bagbagan,
tjoendoekna kana sajoeran,
soempingna ka hoeloe dajeuh,
ka noe geulis Soemoer Bandoeng.

Rangga Wajang toeloej njaoer ka toeang raji, pokna: „Njai, ieu akang geus balik ti paseban!"

Tembalna noe geulis Soemoer Bandoeng: „aeh, engkang, koemaha ditampa atawa henteu?"

Saoerna Rangga Wajang: „ari kasaoeran noe geulis Nimbang Waringin kieu: „noehoen sarewoe, gerah salaksa, soekoer boga pibatoereun; kawantoe geureuha ratoe, noe matak sewel hade ka semah."

Ari tjek Soemoer Bandoeng: „aeh, engkang, sok ngahadekeun deungeun, poegoeh ngewaeun; geuning ka koering Si-nimbang Waringin goebrag-gebroeg

mere semoe, lelewa teu panoedjoeeun, malah ka koering njarekan meak-meakkeun: si-monjong, si-peot, si-doesoen meledoeg; koering bejak ditjarekan koe noe geulis Nimbang Waringin, timboeroean teu poepoegoeh, toempang tereka ka noe saliwat. Ajeuna mah, engkang, ari geus teu ditampa oelah keukeuh, soemangga oerang moelih bae, koering mah sieun ditampilingan koe noe geulis Nimbang Waringin."

Saoer Rangga Wajang: „perkara ajeuna mah, Njai, montong kapalang: oerang. ditimboeroekeun enggeus, ditereka enggeus, pendekna meunang teu meunang, oerang penta bae tjaroge Nimbang Waringin, amoek soengkoen perang lawan."

Tembalna Soemoer Bandoeng: „ari engkang keukeuh kedeuh, nja mangga bae, tatapi koering minta dibantoe."

Saoer Rangga Wajang: „Njai, montong sok ngaborongkeun akang."

Seblak Soemoer Bandoeng sarta njaoer: „engkang, ieu banteng lilin kamanakeun?"

Saoer Rangga Wajang: „Njai, asoepkeun bae kana djero tjoepoe, noe dipake paseuk geloeng Nji Ogem."

Enggalna banteng toeloej ditjoepoean koe noe geulis Soemoer Bandoeng, sanggeus njoepoean banteng, toeloej ngagedogkeun salirana, ngadjadikeun nini-nini, sarta ladjeng arangkat ka paseban.

Geus meunang disamping djangkoeng,
raksoekan saserek sikoe,
inditna ti pantjalikan,
loegajna ti hoeloe dajeuh,
ngaleut ngeungkeuj ngabandaleut,
ngembat-ngembat ngabantajan,
tara soengkan manggih lawan,
tara emboeng nimoe moesoeh,
tara inggis sebit koelit,
tara rempan bentjar dada,
soempingna ka ioeh tandjoeng,
kana kalangkang handjoeang,
mipir dina gambir woeloeng,
montong ditjatoer djaoehna,
montong diteang anggangna,
henteu koengsi dipilemek,
soempingna mah ka paseban.

Toeloej Rangga Wajang njaoer ka noe kasep Kalang Soetra, pokna, „raji, ieu akang, sampoera soen, neda eureun nama deungdeung, kadjeun sono pepes kesang balik deui".

Tembalna Kalang Soetra: „mangga akang, atoeh oelah tjalik didinja, ieu di dieu ka loehoer Sala manggoeng, lampit hidji sapotong sewang".

Tjek Rangga Wajang: „da halal"; toeloej loentjat, tjaralik papajoen-papajoen di paseban.

Tjatoerkeun Nji Soemoer Bandoeng,
lakotoj sangkeloh mando,

ret toengkoel barina imoet,
tjalikna dina kamalir,
dina kamalir paseban.

Enggalna Nji Soemoer Bandoeng toeloej njaoer ka noe geulis Nimbang Waringin, pokna: „Eteh ieu koering, sampoera soen, neda eureun nama deungdeung kadjeun sono pepes kesang balik deui.

Ari noe geulis Nimbang Waringin eukeur mah ngewa didatangan, enggalna toeloej ngareuhak, ohek bro kana lahoenan Njai Soemoer Bandoeng, tapi andjeunana toengkoel bae.

Goebrag-gebroeg mere semoe,
noe geulis Nimbang Waringin,
lelewa teu panoedjoeëun,
njaoerna tara dioekoer,
njabdana tara dioengang,
pelengkoeng beukas njalahan,
nja koetoe di hoeloe sapoe,
mareman di sajang hajam,
noe geulis Nimbang Waringin,
kalangkoeng kinteur baliweur,
Soemoer Bandoeng ieu deuleu,
nja koedoe deuleu koe beungeut,
nja koedoe bintang koe sotja,
kadjoedi koe pikir aing,
kailo koe badan djompo,
karep sia Soemoer Bandoeng,
laïn karep rek boeboedjang,
laïn karep rek lalandjang,
sia teh edek nanjaän,
nanjaän salaki aïng,
rasa binasa koe aïng,
tatjan ngolohkor babatjok,
tatjan bedjad nja tangkoerak,
koemaki sia Moer Bandoeng,
hajang lakian ka ratoe.
batan kitoe roepa monjong,
kawoewoehan enggeus peot,
roepana doesoen meledoeg,
sia oerang pagoenoengan,
ajeuna aïng teu soedi,
henteu soedi kaäntjikan,
henteu soeka kaäjaän,
koe sia teh Soemoer Bandoeng,
sia teh geura djor mantog,
bet païngan teuïng aïng,

ngan kekerenjedan bae,
nja dina dampal panangan,
geus heubeul teu nampilingan,
henteu nampilingan semah,
hajoe oerang silihawoer,
silihawoer pangaweroeh,
reudjeung oerang silihboera,
silihboera pangabisa,
pada mantekkeun kasakten,
pada ngoembar kaendahan,
djeung sasana boedak ngora,
tjarekna Nimbang Waringin,
aïng daek boga maroe,
njeta boga maroe sia,
lamoen saroea djeung aïng,
njeta saroea geulisna,
ajeuna mah oerang papak,
papak tanding ngadoe djoerit.
papak tanding ngadoe geulis,
nerapkeun balabar kawat,
balabar kawat salembar,
papanggoengan opat poeloeh."

Ohek deui, ohek deui noe ngareuhak ka Soemoer Bandoeng, mani geus nambroe reuhak dina lahoenan.

Segor noe kasep Rangga Wajang, pokna: „naha sia Soemoer Bandoeng kawas boeëuk beunang mabok bae, ajeuna koe sia geura lawan, ditimboeroekeun enggeus, ditjarekan euggeus, angoer penta bae sakalian tjarogena, ngambek soengkoen, perang lawan!"

Ari saoerna Soemoer Bandoeng ka Nimbang Waringin, pokna: „Eteh, moegi oelah bendoe, koering mah sedja rek lalandjang, rek boeboedjang, kitoe soteh ari ditampa, ari teu ditampa mah mo maksa."

Boro toeroes djalma aloes,
lelendjer djelema bener,
wong bebet djelema hade,
boro mah geureuha ratoe,
njaoer mah tara dioekoer,
njabda teu dioenggang-oenggang."

„Aeh, Nimbang Waringin, naha njatjapek teh djangdji ngagablag, njarekan: si-monjong, si-peot, si-doesoen meledoeg, djeung njimboeroekeun teu poepoegoeh, toempang terka ka noe saliwat; mana kitoe ge koe enggeus teu koeat njaroengan njaboekan, ajeuna tjaroge sia kadieukeun bae, soegan mah aing ge koeat njaroengan, njaboekan, dibikeun teu dibikeun koe aing dipenta."

Hanas ngadjak papak tanding,
sok baë geura nerapkeun,

balabar kawat salambar,
djeung nerapkeun papanggoengan,
opat poeloeh teh geura pek,
silihawoer pangaweroeh,
silihboera pangabisa,
oerang ngoembar kaendahan,
teu timoe itoeng goegoeroe,
teu bisa itoeng patanja.

Enggalna noe geulis Nimbang Waringin geuat bae ngarontok, da rasa maneh dilawan koe semah. Barang ngarontok, koe Njai Soemoer Bandoeng ditjentok: bloek nangkoeban, datang ti toekang, disepak: blak nangkarak, datang ti gigir dibanting: bloek njoeoeh. Barang kitoe toeloej bae ngatjir loempat, kawantoe teu bisa males.

Koleang anoe keur loempat,
loempatna ka padaleman,
menta toeloeng ka maroena,
bari boeoek ngariringkik,
soempingna ka padaleman,
ka maroena opat poeloeh,
bari njaoer kieu pokna:
„ajeuna Si-soemoer Bandoeng„
beuki tjoetjoed beuki boeroeng."

Ditimboerakeun kalah menta tjaroge, diadjak ngadoe geulis ngalawan; „mangga atoeh ajeuna oerang hoeroep koe sararea, sageuj oerang teh eleh koe Si-soemoer Bandoeng, lamoen atjan ngosohkor babatok, bedjad tangkoerak, tatjan poeas koering teh, kongan ngalawan ka priboemi; soemangga geura terapkeun balabar kawat salambar, papanggoengan opat poeloeh".

Enggalna noe geulis Nimbang Waringin sareng paramaroe-maroe toeloej darangdan, kawantoe noe rek ngahoeroep moesoeh.

Meunang toedjoeh poë toedjoeh peuting Nimbang Waringin ngome geloeng woengkoel.

Seblak menak anoe dangdan,
djeung maroena opat poeloeh,
ka loehoer ngarampa geloeng,
ka handap ngarampa sindjang,
rongkongna ka djero kobong,
ringkangna ka kadjoearan,
njandak kompor panganggona,
rampid teh kompor djeung sisir,
seblak noe geulis meresan,
tjarentik pabalik-balik,
tjarentang papoelang-poelang,
paragi doejoeng njaroenggoeh,
paragi pelet njarantel,
soesoen geloengna sapoeloeh,

neëpna mani salawe,
oempakna geloeng salapan,
ngala djabing ti tjepil,
reana salawe siki,
ngaloemat dina tarangna,
reana salawe lambar,
dikaweul koe iboe leungeun,
disoeroepkeun koe djaridji,
ditepak koe pigeulangna,
sangkan eta geloeng rantjoeng,
malar rantjoeng ka katoehoe,
mangkana tjapang ka kentja,
tjeplak nonggong koleangkak,
heong geloeng lir badodon,
sedeng odoj sedeng denok,
sedeng loegaj sedeng lendjang,
eta geloeng hamo oetjoel,
hamo oetjoel koe satahoen,
moal loegaj koe saboelan,
parantos beunang digeloeng,
njandak deuï beubeur beuteung,
beubeur beuteung tjinde beureum,
tjoemeket benten kantjana,
benten noe sadjeungkal tea,
lain benten noe merean,
tjangkeng noe merean keneh,
sindjangna siringsing wajang,
noe mahal ditatar wetan,
parerene ditedoenan,
sok mongplo noe nganggo inja,
saloempir sarangka bitis,
saroebang sarangka awak,
tapak geloeng djeung kangkaloeng,
siger bengker djeung pamener,
basana anoe disindjang,
kadjeun kendoe lebah boedjoer,
kadjeun langsit lebah birit,
soepaja nangtoeng ka loehoer,
pikeun noengkoes semoe deungeun,
bedang mah teu kanjahoän,
njandak deuï ali tjingtjin,
ali piroes dina tjoeroek,
widoeri dina djaridji,
nganggona geulang dalapan,

njandak deuï soeweng rorong,
soeweng rorong tata ganggong,
toetoepna emas talanggong,
dipoentjakan inten ngora,
sereg soeeng didedetkeun,
reup peureum peupeureudeujan,
kadjeun peureus damo sieup,
kadjeun njeuri damo geulis,
sadia beunangna dangdan,
sakabeh pawarang ratoe,
opat poeloeh poendjoel doea,
ngabaris beunangna dangdan,
dangdanna di padaleman,
djeung teundeun di padaleman,
anoe enggeus pada dangdan,

Tjatoerkeun di paseban anoe geulis Soemoer Bandoeng.

Ari tjek Langen Sari: „Njai, atoeh geura dangdan; geureuha ratoe geus dangdan kabeh."

Djawabna Soemoer Bandoeng: „mangga, tapi engkang, koering anteur heula rek siram ka koelah Djamban rarangan, rek ngoembah reuhak Nimbang Waringin".

Koleang Nji Soemoer Bandoeng,
inditna ti pangtjalikan,
loegajna ti waton randjang,
leuleus keupat bisa angkat,
leuleus pigeulang panangan,
leuleus batan awi tali,
awi tali anoe ngora,
ditjoekangan monjet mandah,
manan potong kalah ngelaj,
enggeus soemping kana koelah,
nja eta Djamban larangan,

Saoer Soemoer Bandoeng: »engkang, geura antosan, koering rek siram, ngoembah reuhakna Nji Nimbang Waringin,"

Ketjeboer noe geulis mandi,
Soemoer Bandoeng kokodjajan,
ngaroeroe oenggal boeboekoe,
dikasaj oenggal roeasan,
nja keusik-keusik barentik,
nja tjadas-tjadas lalesang,
pake siram koe noe geulis,
anoe geulis Soemoer Bandoeng,
noe hideung sariga teuleum,
noe hedjo sariga dano,
parantos beunangna siram,

Saoer Soemoer Bandoeng: „engkang, soemangga oerang moelih ka paseban, da parantos siram teh.''

Koleang noe ka paseban,
mendoeng bari papajoengan,
dek ngaroengroeng manggih moesoeh,
soempingna teh ka paseban,
seblak Soemoer Bandoeng dangdan,
rongkongna ka djero kobong,
ringkangna ka kadjoeäran,
njandak kompor panganggona,
rampid komporna djeung sisir,
seblak noe geulis meresan,
tjareutik pabalik-balik,
tjarentang papoelang-poelang,
hapoer kembang galing moentang,
paragi doejoeng ngaroenggoeh,
paragi pelet njarantel,
soesoenna geloeng sapoeloeh,
neëpna mani salawe,
oempakna mani salapan,
ngalaloemat dina tarang,
nepak geloeng koe pigeulang,
tjeplak nonggong koleangkak,
ngaheong sada badodon,
sedeng odoj sedeng denok,
sedeng loegaj sedeng lendjang,
sedeng gindi sedeng geulis,
parantos anoe digeloeng,
njandak deuï beubeur beuteung,
beubeur beuteung tjinde beureum,
tjoemeket benten kantjana,
benten noe sadjeungkal tea,
lain benten noe merean,
tjangkeng noe merean keneh,
sindjangna giringsing wajang,
noe mahal di tatar wetan,
mahal oge ditedoenan,
sok mongplo noe nganggo inja,
saloempir sarangka bitis,
saroebang sarangka awak,
tapoek geloeng djeung kangkaloeng,
siger bengker djeng pamener,
basana anoe disindjang,
kadjeun kendoe lebah toeöer,

kadjeun kendoe lebah boedjoer,
kadjeun langsit lebah birit,
soepaja nangtoeng ka loehoer,
makana njoewar da handap,
ambeh babari ngalengkah,
parantos anoe disindjang,
ali tjingtjin dina tjinggir,
ali piroes dina tjoeroek,
widoeri dina djaridji,
nganggona geulang dalapan,
soeeng rorong tata ganggong,
toetoepna emas talanggong,
dipoetjakan inten ngora,
sereg soeeng didedetkeun,
ret bentik ngalingga manis,
sadia beunangna dangdan,
noe geulis Nji Soemoer Bandoeng.

Oerang toenda tjarita noe geus dangdan.

Oerang njatoerkeun noe kasep Kalang Soetra, enggalna njaoer ka Si Lengser, pokna: „Lengser, koe sia bende geura takol, koempoelkeun rahajat oerang kabeh".

Toeloej Si Lengser geuat indit bari nakolan bende. Mani ngoengkoeng sora bende di aloen-aloen, enggalna goedjroed oerang pilemboeran rahajatna; pok ieu: „bende naon?" pok ieu: „bende naon?"

Ari tjek noe saoerang: „bedjana djoeragan oerang rek papak tanding ngadoe kageulisan; koempoelan patih, perdjoerit, toemenggoeng, soldadoe, djaksa, goelang-goelang pada njarandak parabot kabeh, geus heurin oesik kasaeor koe tangtoeng di nagara Koeta Waringin girang, endar noe nawarkeun balabar kawat, papanggoengan opat poeloeh".

Barang geus kitoe noe kasep Kalang Soetra toeloej njaoer ka Langen Sari, pokna: „Langen Sari, geura man, doeloer silaing bawa, ajeuna oerang adoekeun kageulisanana!"

Ari tjek Langen Sari: „mo enja semah noe heula, koedoena ge priboemi noe ti heula; geura man, pawarang ratoe tembongkeun".

Toeloej Kalang Soetra njaoer ka Si-lengser, pokna: „Lengser, geura kaloearkeun pawarang ratoe, djeung sia koedoe manggoel pajoeng iringkeun kana balabar kawat salambar".

Lengser sanggeus beunang dangdan, toeloej geuat ngalaän sosi lawang padaleman. Barang geus diboeka lawangna, riab pawarang ratoe opat poeloeh poendjoel doea, arangkat ka aloen-aloen kana balabar kawat salambar, ngalioed pawarang ratoe dina papanggoengan.

Ear soerak kalantaka,
morobot lemboer panorop,
saraoeh roetjoekna beusi,
tjampoer djeung boerang malela,
toembak tjagak paloe beusi,

pinoeh dina aloen-aloen,
limpas di djalan prapatan,
noe laladjo ngadoe geulis.

Kotjapkeun noe kasep Langen Sari, barang ningal jen pawarang ratoe geus riab, geuat bae njandak doehoeng kaboejoetan djeung ali beusi galigiran. Noe kasep Rangga Wajang njandak roeas djimat Si-oendoer-oendoer, bereset anoe di kandoeng Nji Soemoer Bandoeng. Enggalna bral bae kana balabar kawat salambar.

Inditna ti pangtjalikan,
loegajna ti waton randjang,
koeriling noe ngala hoerip,
nendjrag lemah toedjoeh kali,
mepet bajoe toedjoeh lengkah,
ngarah dawoeh anoe lima,
ngarah poë anoe toedjoeh,
koleang gandeuang angkat,
tjetjetrekan djodjogedan,
rampajak babadajaän,
tjawet poeril poepoerikil.

Bat Rangga Wajang djeung Langen Sari, bat deui Soemoer Bandoeng djeung panakawanna Nji Ogem, soemping kana balabar kawat salambar.

Barang geus soemping ka aloen-aloen, geuat noe kasep Kalang Soetra mapagen bari pokna: „geura pek, geura lawanan koe Soemoer Bandoeng".

Ari tjek Langen Sari: „priboemi heula, geura pek kana balabar kawat salambar!"

Enggal geureuha ratoe noe opat poeloeh toeloej loentjat kana balabar kawat.

Ari noe geulis Soemoer Bandoeng ngan ngadoekeun panakawanna, saoerna: „Nji Ogem, panglawankeun pawarang ratoe noe opat poeloeh!"

Toeloej Nji Ogem ngagedogkeun salirana, ngadjadikeun noe geulis taja tandingna.

Barang geus kitoe, Nji Ogem toeloej dihapit koe moesoehna noe opat poeloeh.

Langen Sari pok njaoer: „Patih, Perdjoerit, Toemenggoeng, Soldadoe, masing awas! geura deuleu koe beungeut, lintang koe sotja, geulis mana doeloer dewek, djeung pawarang ratoe?"

Tembalna Patih, Perdjoerit, Toemenggoeng, Soldadoe: pok ieu „geulis noe tengah".

Ari tjek Rangga Wajang: „koemaha katarana geulis?"

Tembalna Patih djeung sararea, pokna: „geloengna pantjoeh, panganggona rapat, tjahajana teu aja anoe ngoengkoelan".

„Koemaha pawarang ratoe katarana eleh?" tjek Langen Sari.

Djawabna Patih djeung sararea: „noe doea poeloeh teu bisa nganggo, kararendoe papakeanana; noe doea poeloeh deui teu bisa digeloeng". Pok ieu „eleh", pok ieu: „eleh pawarang ratoe noe opat poeloeh!"

Ngadjerit Nimbang Waringin, pokna: „Soemoer Bandoeng sia ngeleh-ngelehkeun priboemi, hajoe djeung aing sia pilawaneunana!"

Loentjat Nimbang Waringin djeung maroena Nji-djoerit Hadji kana balabar kawat salambar. Nja kitoe deui noe geulis Soemoer Bandoeng geuat loentjat; toeloej dihapit koe moesoehna noe doea.

Tjek Langen Sari: „masing awas patih, perdjoerit, geulis mana Soemoer Bandoeng djeung Nimbang Waringin atawa Nji-djoerit Hadji?"

Goedjroed sanagara, pokna: „geulis semah, geulis semah."

Tjek Langen Sari: „koemaha katarana?"

Djawabna djaksa: „ari Soemoer Bandoeng geloengna pantjoeh, panganggona rapat, anoe matak djadi kasilep pawarang ratoe noe doea."

Saoerna Rangga Wajang: „koemaha katarana eleh geureuha ratoe?"

Djawabna djaksa: „Nji-djoerit Hadji bener panganggona rapat, geloengna pantjoeh, ngan handjakal garareuneuk teu aja tjahjaän. Ari Nimbang Waringin geloengna saroea, panganggona saroea, ngan handjakal oerat tarangna sagede haloe loeloempang, pangaroeh djelema bedang."

Ger noe soerak dialoen-aloen, pokna: „geureuha ratoe eleh deui, geureuha ratoe eleh deui!"

Nimbang Waringin keuheuleun ka Soemoer Bandoeng, ari pokna: „ajeuna Soemoer Bandoeng, oerang papandjang-pandjang boeoek."

Tjek Langen Sari ka Soemoer Bandoeng, pokna: „lawan bae."

Nimbang Waringin djeung Soemoer Bandoeng toeloej loentjat kana balabar kawat; baradal ramboetna dioedar.

Tjek Rangga Wajang: „oerang Koeta Waringin, deuleu koe beungeut, lintang koe sotja, pandjang mana ramboet Soemoer Bandoeng djeung Nimbang Waringin?"

Djarawabna: „saroea! saroea! saroea!"

Ari tjek Rangga Wajang: „tjik deupaän."

Barang pek dideupaän, noe geulis Nimbang Waringin aja opat deupa, ari noe geulis Soemoer Bandoeng aja lima deupa; djadi geureuha ratoe eleh sadeupa, toeloej sakabeh ngomong: „eleh."

Djerit nangis Nimbang Waringin bari njaoer, pokna: „katjida teuing sia Soemoer Bandoeng ngeleh-ngelehkeun priboemi, manan oetjoel kalah boeroek, hajoe, ajeuna oerang patapis-tapis dina keris."

Tjek Rangga Wajang: „Soemoer Bandoeng geura lawan bae."

Enggalna Njai Nimbang Waringin toeloej njandak doehoengna toeang raka Raden Kalang Soetra bari loentjat kana balabar kawat, didioekan doehoeng perahna.

Soemoer Bandoeng nja kitoe deui njandak doehoengna toeang raka Raden Langen Sari sarta barina loentjat kana balabar kawat, didioekan doehoeng tjongona.

Saoer Rangga Wajang: „tapis mana doeloer Kalang Soetra djeung doeloer dewek?"

Pokna noe rea: „tapis keneh Soemoer Bandoeng."

Tjek Rangga Wajang: „koemaha katarana tapis?"

„Ari Soemoer Bandoeng mah dioekna dina tjongo doehoeng, sarta kawatna teu melendoeng", tjek sararea.

„Na koemaha ari Nimbang Waringin?" tjek Rangga Wajang.

Pok noe rea: „ari Nimbang Waringin mah dioekna dina landean sarta kawatna melendoeng".

Ger soerak sanagara: „Nimbang Waringin kawon".

Pok deui Nimbang Waringin, njaoer: „Soemoer Bandoeng, hajoe, ajeuna

oerang silihawoer koe pangaweroeh, ajeuna oerang paloba-loba banda".

Tjek Rangga Wajang ka Soemoer Bandoeng: „geura lawan bae, montong inggis".

Toeloej noe geulis Soemoer Bandoeng njaoer ka panakawanna Nji Ogem, pokna: „Ogem, geura kadieukeun tjoepoe tea".

Enggalna tjoepoe toeloej disanggakeun koe Nji Ogem; sanggeus ditampanan tjoepoe teh toeloej ditaplokeun koe noe geulis Soemoer Bandoeng, nja ngadjadi barang sabeulah aloen-aloen.

Demi pokna Langen Sari: „heh, oerang Kota Waringin, banda geura toembakankeun loba mana?"

Mimitina noembakan barangna Njai Nimbang Waringin: loehoerna opat ratoes toembak, legana opat ratoes toembak pasagi. Geus kitoe noe Njai Soemoer Bandoeng: loehoerna lima ratoes toembak, legana lima ratoes toembak pasagi; djadi noe eleh Nimbang Waringin.

Ger sanagara soerak kabeh, „pawarang ratoe eleh, pawarang ratoe eleh!"

Tjek Nimbang Waringin: „sia, Soemoer Bandoeng, beuki tjoetjoed, beuki boeroeng; aing kieu eleh, kieu eleh, hajoe, ajeuna oerang paseungit-seungit tai".

Saoerna Langen Sari ka Soemoer Bandoeng: „geura lawan bae, wajahna meureut andjeun".

Tjatoerkeun Nimbang Waringin meunang toedjoeh poë toedjoeh peuting tatamboel tjengkeh, tjabe areuj, djeung sagala kembang-kembang noe sarareungit.

Kotjapkeun Nji Soemoer Bandoeng, lakotoj sangkeloh mando, boel ngoekoes; neundeun saoer toengtoeng koekoes, panedja ka noe keresa. Demi saoerna: „Soenan Iboe, koering njoehoenkeun boboreh Batara Goeroe".

Tidinja harita diragragan tjoepoe ti sawargaloka, keploek kana lahoenan Soemoer Bandoeng, eusina boboreh Batara Goeroe, seungitna angin-anginan, teroes kana dangdaoenan, njiret kana tatangkalan, watara toedjoeh djongdjonan.

Ajeuna oerang tjarioskeun deui Njai Nimbang Waringin saoerna: „Lengser, geura tandean aing rek ngising."

Koe Si Lengser oepih ditengkorkeun, pokna: „gan, hempet bisi ngadjoeroeloeng!"

Barang ngambeu tai Nimbang Waringin, Si Lengser oetah.

Ari noe geulis Nji Soemoer Bandoeng mah koe akal keneh bae, nja eta boborehna Batara Goeroe noe didjieun tai; toeloej njaoer ka rakana Rangga Wajang, pokna: „engkang, koering rek ngising."

Enggalna koe Rangga Wajang dipangnengkorkeun oepih, toeloej koe Soemoer Bandoeng ditamplokeun boborehna Batara Goeroe kana oepih tea.

Tjek Kalang Soetra, pokna: „Langen Sari, geura man, adoekeun taina".

Tembalna Langen Sari: „koedoe priboemi ti heula."

Kalang Soetra toeloej njaoer ka Si Lengser: „Lengser geura bawa tai Nimbang Waringin".

Si Lengser ngahoeleng bari pokna: „wajahna bae da noe ngawoela".

Si Lengser mawana tai Nimbang Waringin, diharoedoeman sarta bari tanggah leumpangna, lamoen toengkoel da sok ongkek.

Barang datang ka pangadoean, djelema sanagara aroetah kabeh, baoeëun tai Nimbang Waringin.

Toeloej Langen Sari geuat mawa tai Soemoer Bandoeng bari pokna: „koemaha ieu tai Soemoer Bandoeng?"

Barang geus diteundeun dina pangadoean, djelema sanagara Kota Waringin patoebroek-toebroek, paheula-heula, pada njolek pada ngadahar, da poegoeh boborehna Batara Goeroe; goedjroed djelema sanagara pokna; „seungit tai Soemoer Bandoeng."

Nimbang Waringin toeloej nangis bari pok deui njaoer: „Soemoer Bandoeng, ajeuna tina sia ngeleh-ngelehkeun bae ka aing, manan oetjoel kalah boeroek; hajoe, ajeuna oerang ngadoe moending, aing boga moending adoe, poepoendakanana oge mani tiloe tangkeup".

Tjek Soemoer Bandoeng ka toeang raka pokna: „enkang Langen Sari, koemaha geuning eta ngadjak ngadoe moending?"

Tjek Rangga Wajang: „oerang lawan bae", sarta bari njaoer ka Kalang Soetra pokna: „Kalang Soetra, aing menta tempo deuk njokot heula moending, da digadoehkeun di anoe gadoer; beh ditoena doea poë, beh dieuna sapoë."

Sanggeus kitoe, toeloej Rangga Wajang njaoer deui ka raina Soemoer Bandoeng, pokna: „Njai, akang djaoeh djoengdjoeng anggang doakeun".

Djawabna noe geulis Soemoer Bandoeng: „soemangga engkang."

Koleang angkat noe kasep,
anoe kasep Rangga Wajang,
basana ngadjoedjoer doeloer,
ka tegal si-awat-awat,
njorang leuweung sakeukeudeung,
njorang tegal sabengbatan,
soempingna ka aki-aki,
Aki-aki Pangalasan.

Barang soemping Rangga Wajang, ngahoeleng ningali moending; reret ka Aki Pangalasan; noe keur ngoentaj bae bari noenggoean moending keur anakan.

Saoer Rangga Wajang: „Aki, sia keur naon?"

Demi djawabna: „keur noenggoean moending bari ngoentaj; ari agan teh, bade ka mana?"

„Koela teh keur njiar moending Aki", tjek Rangga Wajang.

„Moending pantar koemaha, di koering oge aja noe pantar djeung moending Nimbang Waringin", tjek Aki Pangalasan.

Saoer Rangga Wajang: „ah, tjoemah ari noe gede mah, ngadenge soerak meureun kaboer, hajang noe lemboet keneh, tah eta eneng geus sabraha peuting oemoerna?"

„Kakara sapoeloeh peuting," tjek Aki Pangalasan.

Saoer Rangga Wajang: „pantar kitoe, sabaraha hargana?"

Djawabna Aki Pangalasan: „eta eneng mah mangga bae, abdi ngahatoeranan."

Sanggeus kitoe, eta eneng toeloej diringkoes, digembol koe djimpo bari njaoer pokna: „Aki doakeun ieu eneng sing pogot ngegel kontol, djeung koe koela didoakeun sia Aki masing tereh hilang".

Rangga Wajang sanggeus njaoer kitoe, ladjeng angkat bari mawa eneng.

Rangga Wajang babalapan,
sarta djalanna ka leuweung,
barina ngagembol eneng,
mipir pasir njoekang lebak,
soempingna ka aloen-aloen,
ka noe geulis Soemoer Bandoeng.

Tjeuk noe geulis Soemoer Bandoeng: „engkang, koemaha moending teh, meunang atawa henteu?"

Saoerna Rangga Wajang: „meunang, tah ieu dina gembolan".

Kedeproek enengna titingkoeheun, sanggeus beunang ngalaän ringkoesanana.

Ari pokna Soemoer Bandoeng: „engkang, keur naon ieu eneng, da mo koeat diadoekeun!"

Saoerna Rangga Wajang: „keun heulaänan, sina meunang toedjoeh poë, engke di mana enggeus pogot njoesoe diadoekeun".

Tjatoerkeun noe kasep Kalang Soetra njaoer ka Rangga Wajang, pokna: „mana moending teh, meunang ta henteu."

Wangsoelna Rangga Wajang: „boer bae moending silaing geura kentjarkeun."

Tidinja dikentjarkeun koe Si Lengser moending Nimbang Waringin; ger pada njoerakan, moending toeloej brek tepak dekoe barina boentoetna njawet.

Koe noe kasep Rangga Wajang, eneng teh, diasong-asongkeun ka moesoehna, eneng toeloej totondjolan, sosongkolan maroekankeun indoengna. Barang dikentjarkeun eneng njewoek ka moendingna Nimbang Waringin, dibanting koe moending Nimbang Waringin eneng teh ngentja, ngedjat ka katoehoe, toeloej moending neunggar, barang diteunggar eneng loentjat ka toekang ngegel kontol moending ganjol pageuh pisan; goeroedoeg moending Nimbang Waringin kaboer, totondjolan, sosongkolan, eneng teh ngan montel bae.

Enggalna eär soerak kalangtaka, goedjroed sanagara njoerakan: „moending Nimbang Waringin eleh".

Nimbang Waringin tambah keuheuleun ka Soemoer Bandoeng, enggalna toeloej ngarontok. Barang ngarontok koe noe geulis Soemoer Bandoeng ditjentok; bloek nangkoeban, datang ti toekang disepak, blak nangkarak. Barang rek ngarontok deui, ditewak ramboetna Nimbang Waringin teu tempo deui salirana diïrik koe Soemoer Bandoeng.

Geus kitoe djerit noe nangis,
nja eta Nimbang Waringin,
menta toeloeng ka maroena,
maroena noe opat poeloeh:
„geuat geuat mangka gantjang,
kami ajeuna diïrik,
koe ngaran si-Soemoer Bandoeng."

Boeroedoel pawarang ratoe noe opat poeloeh, toeloej pada ngahoeroep ngarontok ka Soemoer Bandoeng, patoempang tindih. Tapi Soemoer Bandoeng mah, tjlok ditengah, barang maroena Nimbang njabok, ana keuna, ka maroena keneh bae.

Gantjangna Soemoer Bandoeng menta toeloeng ka rakana Raden Langen

Sari, pokna: „engkang, geura toeloengan, koering dihoeroep koe sararea!"

Barang oeninga Langen Sari, reup geuneuk raj pias, djebet katorekan, tjawet poeril poepoerikil, toeloej geuat newak geureuha ratoe noe opat poeloeh, sarta dialoeng-aloengkeun ka padaleman, paboerantak geureuha ratoe.

Kalang Soetra barang ningali, reup geuneuk raj pias, saoerna: „Langen Sari, perang make digoegoeloekeun, sia mah djeung aing pada lalaki, deuleu kana naon ieu ali beusi aing pibekeunana".

Ari tjek Langen Sari: „bek bae kana naon koemaha karep sia: hajang oedoeh kana tjadoek, hajang teuas kana tarang, benerkeun kana sotja pisan tamba lamoer."

Enggalna Kalang Soetra ngarontok ka Langen Sari, tapi koe Langen Sari ditjentok, bloek nangkoeban, datang ti toekang disepak, blak nangkarak, datang ti gigir dibanting, bloek njoeoeh; barang njewoek rek neunggar papaliwat, ditewak koe Langen Sari, kiliwing dioewang-awing.

Saoer Langen Sari: „kana naon ali aing pibekeunana?"

Djawabna Kalang Soetra: „montong loba tjarita, geura bek bàe, kana naon kahajang sia".

Djengke, Langen Sari njabok Kalang Soetra mani nongtrongan sada kohkol.

Ari tjek Kalang Soetra: „pek toedjoeh likoer kali deui mah."

Saoer Langen Sari: „sia totorog menta emboh, menta hoeöet ka noe noetoe, loba di aing oge sakitoe mah".

Enggalna dipaoet doehoeng Langen Sari noe ngaran si-toendoeng moesoeh, dioelangkeun kana sotjana, ngagendjreng toetoeh tonggongna, gorolong ditewek didedetkeun, njoed-njed, manan teurak kalah ngeloek.

Tjek Kalang Soetra: „Langen Sari, ajeuna dewek rek malikeun!"

„Seug geura malikeun" saoer Langen Sari.

Toeloej geuat Kalang Soetra newak Langen Sari sarta barina njabok, djengke, kalah mangplangan sada kohkol, ngentoeng sada toetoenggoelan.

Tjek Langen Sari: „pek toedjoeh likoer kali deui mah".

Saoer Kalang Soetra: „totorog menta emboh, deuleu kana naon doehoeng dewek noe ngaran si-sempana tjondong nantjebna."

„Pek bae, karep sia", tjek Langen Sari.

Barang ditinggangkeun:

> Kana sotjana ngagondjrang,
> toedjoeh tjangkeng ngagereleng,
> noetoeh tonggong ngagorolong,
> ditewek djeung didedetkeun,
> didedetkeun kalah njoednjed,
> doehoeng teu daekeun neurak,
> perang geus taja pakarang,
> Langen Sari teh ditewak,
> ditewak pananganana,
> sarta dideupa dadana,
> ditintjak indoeng soekoena,
> disendal koe Kalang Soetra,

bet kalah bengkoeng pamikoel,
hitoetna ge teu kasered.

Saoer Kalang Soetra: „Langen Sari, sia mah ngadjeboeg ngadjangkar haoer."

„Djangkaran mah tjektjekan, kadekan; soengkal koe haloe toedjoeh", tjek Langen Sari.

Saoer Kalang Soetra: „ridoe perang mamawa haloe".

„Seureuh beureum nanggeuj tangkaj, tjetek nja wawanen, ka aing sia goegoeroe kawedoekan", tjek Langen Sari.

Saoer Kalang Soetra: „kitoe patoet; manan aing rek goegoeroe, anggoeran aing rek ngaroeroekeun ka sia!"

Wangsoelna Langen Sari: „naha aing geuning teu kasered".

„Meureun maneh tanaga noe euweuh", tjek Kalang Soetra.

Wangsoelna Langen Sari: „tjoba, ajeuna kari aing malikeun".

„Baeu, geura malikeun", tjek Kalang Soetra.

Enggalna Langen Sari geuat newak pananganana Kalang Soetra, deupa dadana, tintjak indoeng soekoena, dempoel koe toeöer, seundak koe Langen Sari; pek geletek noe perang galoengan.

Kalang Soetra teu bisa ngalaga perangna.

Ana toengkoel bek ti loehoer,
ana tanggah bek ti handap,
ana dek ngoelang disamboet,
gobangna pagalang-galang,
pendokna patjorok-tjorok,
kerisna pahempik-hempik,
ana dek ngengtjang ditewak,
ana kokang bek ditadjong,
ari nangkarak dileak,
nete semplek nintjak semplak,
njoeroewoek kawas boeroedjoel,
genep-genep welas deupa.

Beuki lila, beuki teu bisa ngalaga perangna Kalang Soetra.

Naradjang kaoeng nganjoendjoeng,
naradjang wahangan njengtjang,
kapoel beunangna taroeng,
kaäla beunangna tapa,
dek taroeng sabraha taoen,
dek perang sabraha boelan,
diseundak ka tebeh kidoel,
manggih toenggoel digoesroekkeun,
manggih tjatang digasahkeun,
nodjer kana goenoeng roegroeg,
nintjak kana tjadas rempag,
nja tjatang pagalang-galang,
nja kaï patoempang tindih,

djeung naradjang korod bongbong,
naradjang ka hoë pones,
toeöerna beak koe tjoetjoek,
bintjoerang beak daronglak,
naradjang lebak koelinglang,
ngontong ditjatoer djaoehna,
ngontong diteang anggangna.

Langen Sari djeung Kalang Soetra perangna dongkap ka laoetan kidoel, sarta ladjeng perang di laoetan.

Djeug teundeun anoe perang di laoetan.

Tjatoerkeun deui perang noe geulis Soemoer Bandoeng djeung Nimbang Waringin.

Barang geus keuheuleun perangna, Soemoer Bandoeng toeloej loempat ka padaleman, enggalna lebet kana kendi sopal hatoeran ratoe; koe Nimbang Waringin dioedag titewak kendi bari dibeubeutkeun.

Soemoer Bandoeng loentjat ngadjadi simeut soendang djangdjang salaka.

Nimbang Waringin toeloej ngadjadi kerak poetih, barang rek njamber simeut, Soemoer Bandoeng geuat malik ngadjadikeun alap-alap.
Barang kerak poetih rek disamber, les leungit, nja ngadjadi deui Nimbang Waringin. Kitoe deui alap-alap les leungit, timboel Soemoer Bandoeng.

Ditewak Soemoer Bandoeng koe Nimbang Waringin, les leungit, ngadjadi goenoeng leungeut. Nimbang Waringin ngarogo bari ngadjadi seuneu; seak leugeut koe seuneu. Leungit leugeut, timboel embel, seuneu teu neurak kana embel, les leungit ngadjadi beloet poetih; soep, njoesoep kana embel.

Soemoer Bandoeng ngahoeleng sakedet metra, toeloej les leungit, ngadjadikeun tjadas herang kantjana. Beloet poetih les leungit, ngadjadi linggis beusi; linggis noegaran tjadas koe maneh. Tjadas leungit, timboel hoedjan wadja; linggis beusi boeboek koe wadja.

Les linggis, ngadjadi Nimbang Waringin ngahoeleng bari pokna: „aing njareri teuing awak".

Hoedjan wadja leungit, ngadjadi deui Soemoer Bandoeng. Barang rek newak Nimbang Waringin; les ngaleungit Nimbang Waringin ngadjadi pare. Soemoer Bandoeng ngadjadi beurit poetih; pare beak koe beurit.
Leungit pare djadi goenoeng, beurit poetih katindih goenoeng. Leungit beurit, ngadjadi landak; goenoeng dipohpor koe landak.

Leungit goenoeng, ngadjadi sagala manoek, warna ngaranna, warna roepana.

Landak ngadjadi saweuj, ngadingding megatan manoek.

Leungit sagala manoek, timboel Nimbang Waringin, sarta bari soesaheun, mikir naon pilawaneun saweuj; enggalna les leungit ngadjadi garoeda paksi. Saweuj les leungit ngadjadi djamparing kantjana. Ngoedag ka garoeda paksi. Barang rek kasoesoel, les leungit, timboel batoe woeloeng.
Leungit djamparing, ngadjadi gelap; batoe woeloeng, remoek koe gelap.

Leungit batoe woeloeng, timboel heulang di awang-awang. Gelap ngadjadi saeran goenting. Kasoesoel heulang di awang-awang koe saeran goenting; digitik sakali heulang ngajapak ka handap.

Leungit heulang, timboel tjampaka warna; leungit saeran, timboel bangbara. Kembang diseuseupan diseureudan.

Leungit tjampaka warna, djadi deui Nimbang Waringin; koleang loempat ka aloen-aloen.

Leungit bangbara, djadi deui noe geulis Soemoer Bandoeng; ngoedag ka aloen-aloen.

Barang rek kasoesoel, Nimbang Waringin les leungit, timboel keujeup kapiting.

Tjek Soemoer Bandoeng: „sia ngadjadi keujeup kapiting, aing koedoe ngadjadi sero, keujeup eleh koe sero".

Leungit keujeup kapiting, timboel andjing, andjing ngoedag sero.

Barang sero geus limpeu, dioedag andjing, les leungit timboel keroed. Keroed malikan ngoedag andjing, andjing sosongkolan dioedag keroed.

Leungit andjing, ngadjadi sagara di aloen-aloen. Keroed ngadjadi boehaja, totondjolan dina sagara.

Leungit sagara, timboel deui Nimbang Waringin. Leungit boehaja, timboel deui Soemoer Bandoeng. Ditewak Nimbang Waringin ramboetna koe Soemoer Bandoeng, ditjangreudkeun kana tangkal tjaringin, dibawa loempat, loempat sagede kawat kapalang.

Sanggeus kitoe, malikan Nimbang Waringin, ramboet Soemoer Bandoeng ditjangreudkeun kana tjaringin, dibawa loempat sagede kawat kapalang.

Soemoer Bandoeng enggalna mikir dina djero batin, ari pokna: „beu, lamoen perang kawas kieu mah, hamo aja toengtoengna, anggoeran rek njoehoenkeun ditaloekeun bae ka Soenan Iboe di sawargaloka".

Koleang Soemoer Bandoeng ka sawargaloka:

> Inditna ti pangtjalikan,
> loegajna ti pangtapaän,
> panangan disidakepkeun,
> sampean ditanghoendjarkeun,
> semproeng menak ngawang-ngawang,
> tarik batan mimis bedil,
> lepas batan koeda loempat.

Ari tjek Nimbang Waringin, pokna:

> „Aeh-aeh Soemoer Bandoeng,
> sia rek loempat ka mana,
> anggoer oerang silihawoer,
> silihawoer pangaweroeh,
> silihboera pangabisa,
> oerang mantekkeun kasakten,
> aing ge ngapoeng paranti."

Soemproeng Nimbang Waringin ngoedag Soemoer Bandoeng ka awang-awang.

> Pahiri-hiri djeung geuri,
> paheula-heula djeung heulang,
> tanding djogdjog moro bodjong,
> moro panonobanana,

tanding heulang pateuh djangdjang,
tanding walik pateuh pingping,
awak wawoeh djeung noe lemboet,
loma teuing djeung dewata,
awak ampoel tanding kapoek,
awak hampang tanding kapas,
lenting sagede papanting,
lentong sagede papatong,
soekma diboeloe manoekkeun,
loba poho batan inget,
bari enter-enter bae.

Barang geus deukeut, Nimbang Waringin ngoedagna ka Soemoer Bandoeng toeloej njaoer, pokna: „sia bet ngadoetoen bae, dek mantog ka mana?"

Tembalna Njai Soemoer Bandoeng: „geura hiap, toetoerkeun bae".

Noe geulis Soemoer Bandoeng ngapoengna, beuki ka loehoer.

Liwatna ti mega malang,
kareungreuman reuëuk hideung,
kalampat koe mega bodas,
katambah djaoeh ka handap,
nja kitoe djaoeh ka loehoer,
enggalna Nimbang Waringin,
diseuseup pangawasana,
koe noe geulis Soemoer Bandoeng,
geus kitoe Nimbang Waringin,
taja tangan pangawasa,
ngapoengna geus ngaranggosaj,
ripoehna kaliwat langkoeng.

Geus kitoe, Nimbang Waringin nangis bari saoerna: „Soemoer Bandoeng, ieu eteh dagoan, ajeuna eteh neda taloek bae, mo pisan deui-deui nganiaja, malah eteh sedja koemawoela, ngan ajeuna mah salaki, njelehkeun tjaroge, babanda, mangga, njanggakeun; eteh mah soegih moekti geus kapanggih, beurat beunghar geus kasorang".

Tembalna Soemoer Bandoeng: „hiap, geura toetoerkeun bae, eteh."

„Ontong ditjatoer djaoehna,
montong diteang anggangna,
djoeh mo boeroeng nja tjoendoek,
anggang mo boeroeng nja datang,
soemping ka sawarga loka,
lakotoj sangkeloh mando,
anoe geulis Soemoer Bandoeng,
poeroeloek bidjil kesangna,
kesang anoe tina poendoek,
sagede boeah tjaroeloek,
bidjil anoe tina tarang,

sagede beuti tjariang,
ari anoe tina tjangkeng,
saroea djeung boeah wareng."

Demi saoerna Njai Soemoer Bandoeng.

Barang geus soemping di sawarga loka manggoeng, pokna: „Soenan Iboe, abdi neda eureun nama deungdeung, pepes kesang kadjeun sono balik deui".

Ari Nimbang Waringin mah brek bae dina lahoenan Soemoer Bandoeng bari nangis, sakeper godong waringin, sakiwat bawaning angin.

Barang geus kitoe, kadangoe koe Soenan Iboe, ret ka noe geulis Soemoer Bandoeng bari njaoer, pokna: „eh, Soemoer Bandoeng, Iboe rek diadjar tikoro kotokeun, tjareham hajameun, rek diadjar nanja, rek ka mana, poelang ti mana, anoe matak ti boeana pantja tengah datang ka dieu".

Soemoer Bandoeng song njembah bari oendjoekan, pokna: „Soenan Iboe, anoe mawi abdi ngadeuheus, abdi njoehoenkeun soepados ieu Nimbang Waringin ditaloekeun perangna sareng abdi, noe mawi perang parantos lami teu aja toengtoengna".

„Taroeng geus bertaoen-taoen,
perang geus berboelan-boelan,
henteu aja anoe taloek,
ari asalna simabdi,
arek lalandjang boeboedjang,
manehna teh timboeroean,
timboeroean teu poepoegoeh,
manehna teh toempang terka,
nerkana ka noe saliwat,
nja ka abdi anoe poegoeh".

Enggalna Nimbang Waringin koredjat hoedang, song njembah bari njaoer ka Soenan Iboe, pokna: „Iboe, djisimabdi ajeuna hamo deui-deui nganiaja ka Soemoer Bandoeng, bade sedja koemawoela bae, bela toemoetoer nitipkeun salaki, njelehkeun tjaroge, sarta abdi soempah: „moegi-moegi ari abdi paeh masing kasaroeng, oelah oemoem reudjeung batoer, masing ngadjadi djoerig djarian ari dek nganiaja deui ka Soemoer Bandoeng"".

Soenan Iboe enggal njaoer ka noe geulis Soemoer Bandoeng, pokna: „tah, kitoe geuning sanggoepna Nimbang Waringin; ajeuna geus disaksian koe Iboe beurang kalawan peuting. Geura maroelih bae atoeh ajeuna mah."

Golosor Soemoer Bandoeng dipaparin pipoetraeun koe Soenan Iboe sagede katjang herang, ditenggak koe Soemoer Bandoeng, djadi soengsoem djadi baloeng, djadi bagal pangawasa njerep kana babajoe.

Sanggeus kitoe, Soemoer Bandoeng toeloej amit, pokna: „Soenan Iboe, teu lambat nja ngadeuheus, djisimabdi amit wangsoel ka nagara Koeta Waringin".

Soemoer Bandoeng djeung Nimbang Waringin toeloej pareureum; bareng ras inget geus djleg di mega malang tjaralik papajoen-pajoen.

Ari tjek Nimbang Waringin: „Soemoer Bandoeng, ka mana doeloer oerang perangna?"

Reret ka kaler teu aja, reret ka wetan teu aja, ka koelon teu aja, ana ret ka kidoel noe perang geus pada sitarandjang di laoetan.

Ari tjek Soemoer Bandoeng: „tah, geuning noe perang geus taja elinganana, di laoetan geus pada sitarandjang; mangga teteh, oerang saroesoel bae ka laoetan kidoel".

Saoer Nimbang Waringin: „mangga atoeh, eteh mah ngiringan bae".

Enggal seblak pananganna,
panangan di sidakepkeun,
sampean ditanghoendjarkeun,
inditna ti pangtjalikan,
panangan sidakep keneh,
koleang ninggangkeun andjeun,
nja eta ti mega malang,
manggih moending rarakitan,
manggih koeda papasangan,
djeung lantoeng loehoereun goenoeng,
katjatjang handapeun mega,
pahiri-hiri djeung geuri,
paheula-heula djeung heulang,
tanding djogdjog moro bodjong,
kadantja megat raratan,
geus soemping laoetan kidoel,
seblak anoe tapak kantjang,
tapak kantjang di sagara,
njandak anoe eukeur perang,
pada njandak hidji sewang,
dina kikisik sagara.

Barang Langen Sari ditewak koe raina Njai Soemoer Bandoeng, njaoer bari ngabentak, pokna: „sot lesotkeun, tjag etjagkeun, moen djoerig geura njingkir, moen setan geura njingkah."

Tembalna anoe geulis Soemoer Bandoeng: „ih! ieu mah lain djoerig, lain setan, poegoeh doeloerna, abdi teh Soemoer Bandoeng; engkang, tjing meugeus perang teh."

Ti dinja Langen Sari eling, enggal toeloej njaoer pokna: „soegan teh lain maneh anoe geulis Soemoer Bandoeng".

Toeloej pada darangdan Langen Sari djeung Kalang Soetra, seblak notot panganggo sapangadeg sewang.

Sanggeus dangdan, Langen Sari njaoer ka Soemoer Bandoeng, pokna: „Njai, saha noe taloek?"

Wangsoelna Soemoer Bandoeng: „Nimbang Waringin noe taloek, omongna teh kieu: „dek titip salaki, njelehkeun tjaroge, tah, djadi perkara peperangan engkang ajeuna oerang boebarkeun bae." „Soemangga, oerang maroelih ka nagara Koeta Waringin".

Koleang angkat maroelih,
mendoeng bari papajoengan,

lentang bari pipidangan,
manggih moending rarakitan,
manggih koeda papasangan,
moen inten mah sakoeroengan,
bat deuï Den Kalang Soetra,
djeung noe kasep Langen Sari,
menak gagah parakosa,
wedoek taja noe ngoengkoelan,
tara soengkan manggih lawan,
tara emboeng manggih moesoeh,
di lemboer taja noe lawan,
di sisi taja noe mahi,
tara inggis sebit koelit,
leumpang bari tetembangan,
pantes monjong heheotan,
ngaleut ngeungkeuj ngabandaleut,
montong ditjatoer djaoehna,
montong diteang anggangna,
soempingna ka aloen-aloen,
aloen-aloen sewoe tjengkal,
pingitan sawidak lima,
babantjong dalapan poeloeh,
paseban lima ngadjadjar,
ngaboedjengna ka paseban,
tjaralik papajoen-pajoen.

Tjatoerkeun noe kasep Rangga Wajang di aloen-aloen gawena ngan ngadoe oendoer-oendoer bae, dongkap ka ngaroeksakkeun tangkal tjaringin, mani geus raroengkad kabeh tjaringin di aloen-aloen.

Ti dinja ngareret Nji Ogem, ningal anoe peperangan geus pada maroelih; toeloej bae oendjoekan ka noe kasep Rangga Wajang, pokna: „gan, enggeus ngadoe oendoer-oendoer teh, toeh geuning, gan, Soemoer Bandoeng enggeus soemping".

Rangga Wajang ngoredjat bari newak oendoer-oendoerna, sarta toeloej diroeasan.

Roeasna salaka domas,
beseset anoe dikandoeng,
koleang noe ka paseban,
njampeurkeun ka Soemoer Bandoeng,
ngoër sindjang kotok nonggeng,
sisi saroeng dina poendoek,
ari soemping ka paseban,
kasampak anoe tas perang.

Saoerna noe kasep Rangga Wajang ka noe geulis Soemoer Bandoeng, pokna: „bagea Njai, saha noe taloek perang teh?"

Wangsoelna Soemoer Bandoeng: „ari noe taloek mah Njai Nimbang Waringin,

malah kieu pokna ka koering: „titip salaki, njelehkeun tjaroge, dek sedja koemawoela'', kitoe deui doeloerna noe kasep Kalang Soetra, nja sedja koemawoela bae''''.

Saoerna Rangga Wajang: „lamoenna kitoe, soemangga, ajeuna oerang ka padaleman bae''.

Boeroedoel noe ti paseban,
inditna ti pangtjalikan,
loegajna ti waton randjang,
ngaleut ngeungkeuj ngabandaleut,
ngembat-ngembat ngabantajan,
Kalang Soetra Langen Sari,
bat deuï Den Rangga Wajang,
anoe geulis Soemoer Bandoeng,
sinareng Nimbang Waringin,
bari taroenggang gamparan,
soempingna ka boemi rintjik,
sinareng ka boemi toelis,
boemi ampeuj katanggeujan,
aja teh tjiri wantjina,
abig-abig lojang sari,
ngelemeng ditambir inten,
wangkilas emas sabeulah,
damar koeroeng dina djoeroe,
damar tjaäng oenggal tihang,
ngabaris korsina gading,
ngadjadjar korsina gojang,
paragpag medja salaka,
loeloehoer salawe tempoer,
reregan salawe teëp,
kasangna sawidak djadjar,
kelirna salawe lapis,
kasoer woeloeng toedjoeh soengsoen,
nja bantal sawidak lima,
beunang njarib koe kastori,
didasaran koe kananga,
seungitna angin-anginan,
teroes kana dangdaoenan,
njiret kana tatangkalan,
lakotoj sangkeloh mando,
ret toengkoel barina imoet,
barabat menak noe njembah,
emboet ngoendjoekeun pihatoer.

Sanggeus saroemping di pajoeneun kangdjeng ratoe, enggal Raden Kalang Soetra geuat oendjoekan, pokna: „goesti, sampoera soen, neda eureun nama deungdeung, kadjeun sono pepes kesang balik deui''.

Hariring mantri goemaligoet ratoe njaoer, pokna: „he, Kalang Soetra, saha noe taloek?"

Oendjoekan Kalang Soetra: „soemoehoen, Njai Nimbang Waringin, roa banda rek njanggakeun".

Enggalna anoe kasep Rangga Wajang toeloej bae oendjoekan ka kangdj*e*ng ratoe, ari pokna: „soemangga, abdi njanggakeun ieu poen doeloer Nji Soemoer Bandoeng, titip beurang kalawan peuting, njanggakeun soteh h*e*nteu sae, h*e*nteu sae, h*e*nteu hade, kawantoe tatjan bisa popolah popolah atjan, ana popolah sok djabrag-djabroeg djambraolang, moen ngawadjit sok make tarasi, m*e*ntjok make djaringao, ana ngangeun waloeh sok djeung dadapoeranana, njambaraän angeun sok dibeuweung, sok g*e*dag lalampahanana, tah, sakitoe kasa*e*njanana".

Hariring mantri goemaligoet ratoe njaoer, njabda beukas ka toeang raka noe kasep Rangga Wajang, pokna:

„noehoen pisan rewoe-rewoe,
g*e*rah teh balaksa-laksa,
beurat njoehoen beurat nanggoeng,
beurat narimakeun inja,
geulis mah toeroenan mantri,
endah mah toeroenan menak,
aloes mah poetra joegjoegan,
eukeur panteng ka noe koneng,
tjoeëut nineung ka noe hideung,
palaj ka noe bangbang awak".

Sanggeus kitoe, kangdj*e*ng ratoe toeloej njaoer ka geureuhana noe geulis Nimbang Waringin, pokna: „Njai, amit, *e*ngkang rek njandoeng."

„Soekoer-soekoer loba waroe,
pigeusaneun lege naek,
soekoer-soekoer loba maroe,
pigeusaneun neundeun tjarek."

„Tah, sakitoe", wangsoelanana noe geulis Nimbang Waringin.

Kangdj*e*ng ratoe toeloej njaoer ka noe geulis Soemoer Bandoeng, pokna: „Njai, ari djeung maroe mah, oelah sok silihtibakeun, koedoe roentoet raoet, lamoen ka saloehoereun mah koedoe miïndoeng, ari ka sahandapeun koedoe mipoetra; laboeh koedoe silihhoedangkeun, ka tjai koedoe djadi saleuwi, ka darat koedoe djadi salogak".

Nimbang Waringin nja kitoe deui misaoer ka noe geulis Soemoer Bandoeng, pokna: „eteh mah nitipkeun salaki, njelehkeun tjaroge; soegih moekti eteh mah geus kapanggih, ajeuna mah soepaja diangk*e*n bae".

Tembalna noe geulis Soemoer Bandoeng: „noehoen sareboe, g*e*rah salaksa".

D*e*mi Lang*e*n Sari djeung Rangga Wajang didj*e*n*e*ngkeun papatih di nagara Koeta Waringin.

Kotjapkeun pawarang noe opat poeloeh poendjoel tiloe keur mandoan ratoe.

Tjaritakeun noe kasep Kalang Soetra toeloej njaoer ka Lengser, pokna: „Lengser geura koempoelkeun ponggawa sanagara Koeta Waringin, ajeuna oge oerang tataloe rerendenganana Soemoer Bandoeng sar*e*ng ratoe".

Geus pinoeh di aloen-aloen,
limpas ka djalan prapatan,
ngahioeng anoe tataloe,
tjoetjoerak meres nagara,
arek ngahaneutkeun dajeuh,
alam padang poë pandjang,
toedjoeh poë toedjoeh peuting,
ngoengkoengan anoe tataloe,
ear soerak kalangtaka,
morobot bedil panorop,
soerakna ngadahan tjaoe,
soerakna onggol-onggolan,
daoen tjaringin tibalik,
kadoepak soara bedil,
daoen klapa ting sariak,
kadoepak soara tinggar,
toeroengtoeng kendangna bitoeng,
dirarawat hoë woeloeng,
ditabeuh koe indoeng-indoeng,
goöng salawe bangoenan,
toedjoeh likoer kaboejoetan,
goöng sada toemalowong,
kendang sada tjiang-tjiang,
manan repeh ditarikan,
manan koerang ditambahan,
tjloeng angkloengna doer bedilna,
geleger mariem dalem,
djeung teundeun mah batan neundeun,
djag toenda mah batan mawa,
teundeun teh meureun sampeureun,
toenda teh meureun bawaeun,
di nagri Koeta Waringin.

Oerang toenda tjarita anoe keur pesta.

Tjatoerkeun di nagara Roetjoek Pakoean; ari noe kagoengan djenenganana Raden Djaga Ripoeh sarta kagoengan saderek istri hidji, djenenganana noe geulis Sekar Pakoean.

Kotjapkeun noe kasep Djaga Ripoeh, enggalna emoet ka nagara Bitoeng Woeloeng nja eta ka noe geulis Soemoer Bandoeng sapedah enggeus mantjoeh oeang salaksa, kari-kari ajeuna aja bedjana geus kawin ka ratoe Koeta Waringin.

Ti dinja Raden Djaga Ripoeh soesah katjida manahna.

Ari tjeuk noe geulis Sekar Pakoean ka rakana Raden Djaga Ripoeh, pokna: „engkang, perkara ajeuna mah montong soesah-soesah, ari lebar koe oeang salaksa anggoer, leuih hade, oerang soesoel bae ka nagara Koeta Waringin, bilelaän sapotong sewang.”

Enggalna noe kasep Djaga Ripoeh geuat bae njandak parabot perang, njandak ali beusi galigiran, doehoeng kaboejoetan bari njaoer ka raina noe geulis Sekar Pakoean, pokna: „Njai, engkang djaoeh djoengdjoeng, anggang doakeun; akang rek ngamoek ka nagara Koeta Waringin, da bongan si Rangga Wajang tjidra."

Koleang noe babalapan,
gobangna geus ngabar bae,
ngentoeg-ngentoeg noe ngagoeroeh,
garetek noe goemangmengan,
tatjan boeboek sarta anjoet,
anjoet soteh djadi leboe,
ngaleketej djadi lenga,
tara soengkan manggih lawan,
tara emboeng manggih moesoeh,
montong ditjatoer djaoehna,
montong diteang anggangna,
djaoeh mo boeroeng nja tjoendoek,
anggang mo boeroeng nja datang,
ka nagri Koeta Waringin,
Koeta Waringin beh girang,
barang soemping Djaga Ripoeh,
andjeuna toeloej ngarogo,
ningali patih perdjoerit,
temenggoeng djeung saradadoe,
djaksa reudjeug goelang-goelang.

Barang kitoe, noe kasep Djaga Ripoeh ngalahir dina djero mamanahan, pokna: „lamoenna datang aing nangtang perang daekeun poelang ngaran, ari itoe mah ragem, mangkaning dewek sorangan, ah, anggoeran oerang kemat bae noe geulis Soemoer Bandoeng tina sajoeran; noe geulis mo boeroeng kaaïs, noe lendjang mo boeroe kabawa."

Enggalna Djaga Ripoeh toeloej loentjat kana kebon sajoer ngandjentoel bari metakeun kemat, ditioepkeun ka padaleman, teroes rasa ka noe geulis Soemoer Bandoeng.

Katjarita Soemoer Bandoeng,
nangis mipista ka ratoe,
goebrag-gebroek mere semoe,
lelewa teu panoedjoeëun,
nja koetoe di hoeloe sapoe,
mareman di sajang hajam,
noe geulis kinteur galieur,
pok njaoer ka kangdjeng ratoe,
anoe geulis Soemoer Bandoeng:
„goesti koering neda amit,
amit arek moelang kembang,
noe mantoeng dina pangamboeng,
ti peuting sakit kaimpi,
ti beurang mani karasa".

Ari saoer ratoe: „soemangga, Njai, rek moelang kembang mah, ngan soepaja ngoeninga heula ka paseban".

Toeloej Soemoer Bandoeng ka paseban.

Barang soemping nangis bari pokna:

„koering engkang Rangga Wajang,
amit hajang moelang kembang,
noe mantoeng dina pangamboeng,
koematjatjang dina raraj,
ajeuna koering teh amit,
amit arek ngala kembang".

Rangga Wajang pok ngawalon: „Njai, oelah, kawantoe oerang teh keur meudjeuhna tataloe, keun, oerang toembalan bae, hiap, ka dieu geura nonggong".

Boel ngoekoes Den Rangga Wajang,
njata di dampal panangan,
gorolong sangkala bolong,
dengdekeun ka kaler rehe,
dengdekeun ka kidoel soewoeng,
dengdekeun ka koelon kosong,
dengdekeun ka tebeh wetan,
bet ngadjentoel di sajoeran,
Djaga Ripoeh eukeur ngemat,
eukeur ngemat Soemoer Bandoeng.

Barang katingali koe noe geulis Soemoer Bandoeng, toeloej bae njaoer ka rakana Raden Rangga Wajang, pokna: „paingan teuing, engkang, koering teh ngan hajang bae ka kebon sajoer, da keuna kematna si Djaga Ripoeh".

Ti dinja, harita keneh, rendjag noe geulis Soemoer Bandoeng geus tjageur deui.

Tjek noe kasep Rangga Wajang:

„kitjeup hamo meuli noekeur,
semon teh pada ngantongan,
eh Njaï geura soemangga,
nja moelih ka padaleman.
akang teh arek njampeurkeun,
njampeurkeun si Djaga Ripoeh,
akang arek ngadjadikeun,
diri Njaï Soemoer Bandoeng".

Enggal Rangga Wajang toeloej ngadjadikeun istri, djiga pisan anoe geulis Soemoer Bandoeng, bari angkat ka sajoeran.

Koleang noe ka sajoeran,
leuleus keupat bisa angkat,
leuleus pigeulang panangan,
leuleus batan awi tali,
awi tali anoe ngora,
ditjoekangan monjet mandah,
manan potong kalah ngelaj,

soempingna ka kebon kembang,
kapanggih Den Djaga Ripoeh.

Sanggeus soemping, Rangga Wajang ngadodoho ti toekang ka noe kasep Djaga Ripoeh, toeloej ditindjoel, ana ngareret Djaga Ripoeh imoet bari njaoer, pokna: „naha noe geulis teh ngabobodo ka akang, make tjarogean ka ratoe; hiap, Njai, oerang kandoeng, oerang moelih ka nagara Roetjoek Pakoean, engkang njelehkeun banda katoet nagara".

Ari tjeuk Soemoer Bandoeng tiroean: „soemangga teuing, engkang".

Ti dinja Rangga Wajang (Soemoer Bandoeng tiroean) ditewak koe noe kasep Djaga Ripoeh, gebloes kana kandoengkeun, gelenjoe imoet Rangga Wajang dina kandoengan.

Djaga Ripoeh teu oeninga jen ngandoeng pimoesoeheun, mamawa pilawaneun.

Ari tjek Soemoer Bandoeng tiroean: „engkang, koe hajang ngising".

Saoerna Djaga Ripoeh: „dek kiïh, ngising, dina kandoengan bae, eulis"

Bareng enggeus dikandoengan, Soemoer Bandoeng tiroean, koe noe kasep Djaga Ripoeh toeloej geuat-geuat moelih ka nagara Roetjoek Pakoean.

Koleang noe kabalapan,
ageung tineung tjangkar manah,
bisa ngingkleung anak deungeun,
bisa milegok minandjak,
soempingna ka nagarana,
nagara Roetjoek Pakoean,
goeroedjag ka padaleman,
ka raïna anoe geulis,.
noe geulis Sekar Pakoean.

Demi saoerna noe kasep Djaga Ripoeh ka toeang raina, Njai Sekar Pakoean, pokna: „Njai, akang mihape ieu anoe geulis Soemoer Bandoeng, koe Njai koedoe diakoe didjaga sing hade-hade di padaleman, ari akang ajeuna rek mapag si Rangga Wajang di hoeloe dajeuh, bisi manehna njoesoel".

Oerang toenda tjarita noe kasep Djaga Ripoeh ka hoeloe dajeuh.

Tjatoerkeun noe di padaleman; leungit Soemoer Bandoeng, timboel Rangga Wajang.

Noe geulis Sekar Pakoean,
ngarontok ka Rangga Wajang:
„bage daweg kembang djambe,
kamajang bagea datang,
kembang tjalik dina tjepil,
anaking kakara soemping,
oelah dihoeroen soeloehkeun,
oelah dikompet daoenkeun,
misah njawa misah badan,
misah diri djeung redjeki,
koering mah rek miloe bae,
ka Koeta nagri Waringin".

Saoerna Rangga Wajang: „soemangga, Njai, oelah rea kasaoeran, geura hiap bae rek miloe mah".

Enggalna Sekar Pakoean dikandoeng, saraoeh radja bandana koe noe kasep Rangga Wajang dibawa ka nagara Koeta Waringin, nagara Roetjoek Pakoean kari parongpong kosong.

Koleang noe ka balapan,
mawa banda djeung doeloerna,
anoe kasep Djaga Ripoeh,
koe Radian Rangga Wajang,
roengkoedoek gandonganana,
gedena sagede goenoeng,
ringkinik sagede pasir,
koleang noe ka balapan,
ka nagri Koeta Waringin,
geus soemping ka aloen-aloen,
aloen-aloen sewoe tjengkal,
pingitan sawidak lima,
babantjong dalapan poeloeh,
soempingna teh ka paseban,
banda anoe beunang ngandoeng,
gantjang toeloej didoeoemkeun,
ka sakabeh praponggawa,
ka mantri reudjeung bopati,
geus beak taja sesana,
banda anoe sanagara,
enggal pawarang disosok,
disosok tina kandoengan,
djol montok gelentjeng koneng.

Ari tjek Rangga Wajang ka si Lengser, pokna: „Lengser, hajoe, oerang ka padaleman, oerang sanggakeun ka ratoe".

Ari tjek si Lengser: „mangga, abdi ngiring bae".

Koleang ka padaleman,
kasampak kasondong aja,
ratoe teh di pangtjalikan,
lakotoj sangkeloh mando,
barabat menak noe njembah.

Rangga Wajang geuat oendjoekkan, pokna: goesti, ieu abdi njanggakeun pawarang enggal, tapi henteu sae, henteu hade".

Hariring mantri goemalinggoet ratoe njaoer njabda beukas ka toeang raka, pokna: „noehoen sarewoe, gerah salaksa".

Ti dinja Rangga Wajang toeloej amit moendoer, pokna: „goesti, abdi amit rek moelang deui ka paseban; bisi kaboeroe tjoendoek moesoeh, datang lawan".

Koleang noe ka paseban,
moelih tina ngadeuheusan,
soempingna ka aloen-aloen,
toengkoel ngadji kawedoekan,

tanggah ngadji kagagahan,
ngadjaga moesoeh rek datang,
moen datang kari ngalawan.

Djeug teundeun noe kasep Rangga Wajang.

Kotjapkeun noe kasep Djaga Ripoeh, barang moelih ti hoeloe dajeuh ana boes ka djero nagara ngahoeleng bari pokna: „beu, tiwas, mo teu si Rangga Wajang noe koe aing dikandoeng teh, ajeuna mantog bari ngagoeboeg doeloer batoer, banda sanagara dibawa. Rasa binasa sia koe aing, dek ditjatjag diwalang-walang, lamoen tatjan boeboek anjoet djadi leboe, ngaleketej djadi lega tatjan poeas rasa aing."

Djaga Ripoeh reup geuneuk, raj pias, sarta enggal angkat ka nagara Koeta Waringin.

Basana ngentoeg ngagoeroeh,
basana ngenteg ngageder,
gobang enggeus ngabar bae,
koleang gandeuang angkat,
barang geus soemping di hoeloe,
nagara Koeta Waringin,
djegor nangtang ngadjak perang,
totondjolan sosongkolan,
bari njaoer kieu pokna:
„lamoen aja maoeng poendoeng,
lamoen aja badak galak,
tjik aing nja ngamoek inja."

Ngoeng kadangoe, ngeng kadenge koe noe geulis Soemoer Bandoeng, tjoendoek moesoeh datang lawan, enggalna njaoer ka toeang raka, Raden Rangga Wajang, pokna: engkang, moesoeh teh geus datang, geura lawan."

Saoerna Rangga Wajang: „Njai, akang mo waka mawa parabot perang, noe kasep Djaga Ripoeh dek diadjak taloek bae."

Koleang bari pajoengan,
anoe kasep Rangga Wajang,
tjetrek toenggangna gamparan,
menteleng lilingga inten,
soempingna ka hoeloe dajeuh,
anoe eukeur nangtang perang,
kasampak keur sosongkolan,

Rangga Wajang toeloej njaoer ka noe kasep Djaga Ripoeh, pokna: „ji, montong teuing ngadjak perang, oerang koemawoela bae anggoer, da toeang rai, anoe geulis Sekar Pakoean, geus di dieu, banda pon nja kitoe deui."

Tembalna Djaga Ripoeh: „nadjis teuing, ngawoela djoerig djarian, ngawoela ka djanggel djagong, dewek mah teu rek koemawoela, barina deui sia, Rangga Wajang, djahat katjida, koe naon doeloer batoer digoeboeg banda dibawa?"

Barang kitoe, Rangga Wajang didoepak koe noe kasep Djaga Ripoeh, tapi teu pisan-pisan ambek, kalah kaimoet bae.

Sanggeus keuheul ngadoepakan, Djaga Ripoeh toeloej njingsatkeun sindjangna

bari ngabekok, dongkap ka kabawa boekoerna sagede moentjang gendoel dina boengkoel iroeng Den Rangga Wajang.

Enggalna Rangga Wajang reup geuneuk, raj pias, djebet katorekan, sarta njaoer, pokna: „hajang hiroep oendoer, hajang paeh tagen".

Ana ngarontok Djaga Ripoeh ditjentok; blok nangkoeban, datang ti toekang disepak, blak nangkarak, datang ti gigir ditampiling, bloek njoeoeh; barang hoedang rek ngarontok dipapagkeun koe djimat roeas si oendoer-oendoer diteunggeulkeun bener sirahna.

Djaga Ripoeh oetah getih leuleundjeuran barina ngaleupaskeun njawa.

Saoer Rangga Wajang: „modar sia, mo hiroep deui. Tapi koe aing dek dihiroepan deui, soegan bae daekeun koemawoela".

Ditjoendoekkeun bajoena ti kidoel, datang akmana ti wetan, diawoeran tjai kahiroepan, ramboetna didoedoet tiloe koeren, toeloej diseuseup tiloe kali. Enggalna lilir tanghi Djaga Ripoeh, girap milepas manah.

Ari tjek noe kasep Rangga Wajang, pokna:

„deuk taroeng sabraha tahoen,
deuk perang sabraha boelan,
koe aing meureun diajoen,
ajeuna rek taloek hamo,
atawa rek perang deui?"

Djaga Ripoeh toeloej tjong njembah bari pokna: „perkara koering ajeuna njoehoenkeun taloek bae, dek sedja koemawoela, barina oge doeloer sarta banda koering geus dikieu-ieu".

Toeloej pada maroelih ka paseban: noe kasep Djaga Ripoeh sareng Rangga Wajang.

Barang geus soemping ka paseban, Djaga Ripoeh enggal ngadeuheus ka kangdjeng ratoe, bari oendjoekan, pokna: „goesti, abdi sedja hoeroen soedjoed ka ratoe, sedja koemawoela ka menak".

Ti dinja Djaga Ripoeh ditampi koe kangdjeng ratoe kalajan soeka boengah, Ti semet harita endar di nagara Koeta Waringin loba papatih.

Tjatoerkeun di padaleman,
soara mani geus endar,
ratoe loba pawarangna,
daroëh baroerej keneh,
noe geulis beunang njeliran,
noe endah beunang ngiwatan,
djongdjon keur mandoan ratoe,
marando di padaleman,
keur meudjeuhna soegih moekti,
keur meudjeuhna beurat beunghar,
tara boetoeh koe rewoean,
tara soesah koe laksaän,
baranah loba rahajat,
nagara keur hedjo lembok,

hedjo lembok di djerona,
nagara hegar di loear,
aloen-aloen sewoe tjengkal,
tina midjina saketi,
djeung Toean Batara Toenggal,
rogrog boerang malelana,
beunang ngahoentoe kalakeun,
keur njawisan moesoeh datang,
noe datang ti mega malang,
keur meudjeuhna pisan hoeroeng,
hoeroeng tatadjoeranana,
siang pepelakanana,
melentoeng poetjoek kaoengna,
bareres poetjoek djambena,
papak poetjoek kalapana,
kaoeng keur meudjeuhna toeroen,
meudjeuhna toeroen tjaroeloek,
kalapa toeroen manggarna,
djambena keur tjoemawene.

Djeug teundeun batan neundeun, djag toenda batan bawa di nagara Koeta Waringin girang,

Sakitoe pitoetoer karoehoen pertengtang poesaka. Moela-moela tjarita leungit, boekti kari noe dikawihkeun, leungit roepa timboel tjarita.

B.

TJARITA

NJAI SOEMOER BANDOENG,

PIGARWAEUNANA

RATOE AGOENG POERBA MANTRI PANGERAN POERBA KOESOEMA

RATOE NAGARA

KOETA WARINGIN

RADJAHNA :
„Neda agoeng nja paraloen,
neda pandjang nja hampoera,
bisina nebak koekoemboeng,
bisina nebak larangan".
Sarehna rek diadjar njaritakeun noe baheula.

Katjarita aja hidji poetra ngalalakon, djenenganana Ratoe Agoeng Poerba Mantri Pangeran Poerba Koesoema.

Demi ngalalakonna ka wetan ka nagara Daha, sedja arek njiar piwarangeun, tapi henteu manggih, ana manggih nja ti nagara Koeta Waringin, malah tiloe pisan nja eta: Njai Tandjoeng Waringin noe hidji, Njai Nimbang Waringin noe kadoea, noe katiloe Njai Djoerit Adji Lendjang Sari, noe lendjang sari dewata.

Ti dinja Ratoe Agoeng Poerba Mantri Pangeran Poerba Koesoema toeloej nikah ka Njai Tandjoeng Waringin, didamel pangtjikalna, panengah Njai Nimbang Waringin, boengsoena Njai Djoerit Adji Lendjang Sari, noe lendjang sari dewata. Samalah djoemeneng ratoe pisan di nagara Koeta Waringin.

Ari papatihna lantjeuk pawarang, nja eta Raden Gadjah Waringin, sarta doea panakawanna: hidji ngaran Tjandra Wali, kadoea Tjandra Terebang.

Kotjapkeun dina hidji mangsa ratoe miwarang ka patih Raden Gadjah Waringin, didawoehan naloekkeun nagara Koeta Siloeman, tatapi henteu sanggoepeun.

Enggalna Gadjah Waringin toeloej oendjoekkan, pokna: „goesti, djisim abdi

henteu sanggoep naloekkeun nagara Koeta Siloeman, tapi aja noe sanggoepeun nja eta satria ngalalakon, djenengan Raden Langen Sari, lantjeukna Nji Soemoer Bandoeng; samalah ajeuna ge aja di nagara ieu, keur tapa ngaroepakeun aki-aki".

Ti dinja ratoe toeloej miwarang njaoer ka aki-aki tadi. Barang geus soemping ka pajoeneun ratoe, geuat ratoe ngandika, pokna: „aki maneh sanggoep naloekkeun nagara Koeta Siloeman?"

Gantjangna aki-aki oendjoekkan, pokna: „perkawis naloekkeun nagara Koeta Siloeman, abdi sanggoep, soemawonna nagara, dalah dipiwarang mabok oelam batoe oge teu djadi sawios jen aja piwarangan mah".

Sanggeus kitoe, ratoe toeloej ngadawoehan ka patih Gadjah Waringin masihan panganggo sapangadeg ka aki-aki tea, koe doemeh sanggoep naloekkeun nagara Koeta Siloeman.

Ti paseban aki-aki ladjeng angkat ka aloen-aloen. Barang datang ka aloen-aloen, toeloej ngagedogkeun salira, leungit roepa aki-aki, timboel roepa Langen Sari, nja kasep toer dedeg hade pantes sarta aja toemandinganana.

Enggalna toeloej ngapoeng ka mega malang. Sorolok, basana ngapoeng ka manggoeng, basana ngapak ka awang-awang: saparentang anggang, lejar-lejar ka tebeh handap ngadjoegdjoeg nagara Koeta Siloeman.

Sadongkapna di mega malang, Raden Langen Sari njidikkeun palebah-lebahna nagara Koeta Siloeman. Sanggeus sidik, djoet toeroen ka handap, nja datang saloeareun koeta, ana ditingal koetana tambaga toedjoeh lapis kandelna.

Ti dinja Langen Sari sedja rek lebet ka aloen-aloen, tapi djalanna aja noe toenggoe, noe toenggoe oge djambrong djeung goelang-goelang malah diparintoe bae, ari lawangna aja tiloe pisan.

Gantjang Langen Sari moendoet diboekakeun lawangna ka eta djambrong-djambrong.

Ti dinja djambrong-djambrong barempoeg djeung batoer-batoerna, pokna: „koemaha ieu, hade dibere lawang atawa entong? karana tjek timbalan: oelah aja noe meunangkeun liwat, soemawonna menak atawa koering, kalakaj oge oepama asoep koedoe ditepak dikaloearkeun deui; tah, kitoe dina saeusining timbalan."

Ari tjek djambrong noe saoerang, pokna: „enja, ari tjek timbalan mah, koedoe kitoe; tapi ieu lain menak djore-djore, pantes koe oerang dibere lawang, ningal sakitoe kakasepanana."

Ti dinja djambrong-djambrong rempoeg pisan, toeloej lawang diboekakeun. Enggalna Raden Langen Sari toeloej lebet ka eta lawang sarta kebat manggih deui lawang reudjeung loba noe ngadjagana, nja eta djambrong djeung goelang-goelang.

Langen Sari moendoet diboekakeun deui lawang, tapi manan dibere anggoer beuki dipageuhan, dipaksa-paksa weleh teu mere bae.

Langen Sari toeloej napsoe; panto didoepak mani datang ka sempog koetana sabeulah, noe ngadjaga pada katarindih: aja noe paeh, aja noe hiroep, sawareh noe laloempatan, sarta sanggeus sempog panto, koeta moeka koe maneh.

Langen Sari toeloej bae angkatna teroes ka palataran boemi, nja njondong aja hidji istri keur ngeujeuk bae.

Saoerna Langen Sari: „sampoera soen, neda eureun".

Demi wangsoelna: „soemangga, rampes tjalik."

Ti dinja Langen Sari toeloej tjalik, sarta bari mariksakeun djenengan istri noe keur ngeujeuk, pokna: „Njai teh, saha nja toeang djenengan?"

Ari djawabna: „kaoela anoe ngaran Nji Mas Maja Siloeman."

Gantjang Nji Mas Maja Siloeman ngaresehan koe lemareun sareng sesepeun.

Sanggeus ngalemar atanapi njesep, Langen Sari toeloej mariksa deui ka noe geulis Nji Mas Maja Siloeman, pokna: „Njai teh, saha nja tjaroge?"

Diwalon koe Nji Mas Maja Siloeman bari imoet, pokna: „kaoela mah teu gadoeh tjaroge, ngan doeloer lalaki bae nja kagadoeh."

„Saha saderek Njai teh?"

Demi walonna Nji Mas Maja Siloeman: „ari katelahna mah akang, Rangga Siloeman."

Langen Sari njaoer deui, pokna: „naha toeang saderek teh mana degig teuing, teu pisan ngakoe ka semah."

Njai Mas Maja Siloeman toeloej bae ngageroan ka rakana, pokna: „engkang, ieu, aja semah"

Demi rakana Raden Rangga Siloeman harita keur njatoetan djanggot, barang ngoeping jen aja tamoe, toeloej ditoenda bae, nja ngaboeroe ka tatamoe tea.

Barang geus patepoeng Rangga Siloeman toeloej njaoer ka noe anjar soemping pokna: „ieu satria ti mana, lamoen nagara, nagara naon, lamoen lemboer, lemboer naon, boemi bandjar pamidangan djeung saha nja toeang djenengan?"

Langen Sari ngawalon: „kaoela ti nagara Koeta Waringin katelahna Raden Langen Sari."

Rangga Siloeman mariksa deui, pokna: „Langen Sari, ka dieu ngemban oetoesan atawa karsa koe andjeun bae?"

„Kaoela ngemban timbalan ratoe Koeta Waringin."

Pok deui Rangga Siloeman: „dipiwarang naon koe ratoe Koeta Waringin?"

Djawaban Langen Sari: „soekoe samboeng lakoe, biwir samboeng lemek; timbalan nejangan saderek, nja di dieu aja djenengan Raden Rangga Siloeman, nja andjeun roepana."

Rangga Siloeman ngawalon: „naha mana ngangken saderek ka kaoela? Kaoela hanteu saderek ngaran sampean nagara boga sorangan. Sarehna sampean ngakoe doeloer ka kaoela, eta rek naon?"

Saoerna Langen Sari: „oerang ngawoela ka nagara Koeta Waringin."

Ti dinja Rangga Siloeman ngawalon bari sewot, pokna: „henteu rek njaeuran goenoeng ngoejahan sagara"

Ari tjek noe geulis Nji Mas Maja Siloemnn, pokna ka toeang raka: „engkang, hade oerang ngawoela bae, ratoe mah taja kakoerang, ratoe mah bengkong ngareong; oerang nadjan djagdjag lempeng da pangawak sakieu tangtoe eleh koe karageman".

Rangga Siloeman sewot ka toeang raina, bari njaoer: „keur naon oerang ngawoela; pendek mah emboeng oerang diadjak ngawoela".

Langen Sari keukeuh pangadjakna, Rangga Siloeman keukeuh panghenteuna. Enggalna Rangga Siloeman toeloej bae nangtang perang ka Langen Sari, pokna:

„sia mawa sabraha widak balad ti nagara Koeta Waringin, hajoe, sina ngaroeboetan aing."

Ari tjek Langen Sari: „dewek teu mawa widakan balad, teu mawa widakan gagaman; estoe ngan pangawak dewek sorangan, nandakeun awak petingan."

Gantjangna Rangga Siloeman njewot bari narik kerisna, ditewekkeun ka Langen Sari, tapi weleh, henteu teurak.

Langen Sari nja kitoe deui, narik toeang tjoeriga, toeloej silihtewekkeun, tapi hidji taja noe teurak, dongkap ka pada marengkel keris teh.

Tjoel keris noe perang, toeloej galoengan silihseredan; disedekeun Langen Sari koe Rangga Siloeman, teu obah-obah atjan, koekoeh sariga goenoeng. Ana males Langen Sari, Rangga Siloeman kabregedeg ka saloeareun koeta, nepi ka leuweung pisan.

Ti dinja anoe geulis Nji Mas Maja Siloeman geuat bae loempat noetoerkeun noe keur perang di leuweung. Demi kai-kai dileuweung sakoer noe kasorang koe noe perang, mani rarebah kabeh; kajaning:

Tangkal tapak djeung kilalak,
kikamonteng kiara koneng,
boengboengdelan handajakan,
hoeroe dapoeng djeung kimaoeng,
hantap heulang djeung boengboelan,
kai sapi djeung kipoetri,
tangkal kopi djeung kihoeni.

Kotjap anoe perang, pasered-sered dongkap ka nagara sedjen, nja eta nagara Poetjoek beusi, samalah noe kagoengan nagara kasampak keur di paseban, djenengan Rangga Tjampaka, sarta kagoengan saderek istri hidji ngaran Nji Mas Tjampaka Larang Mantri Kembang.

Ti dinja noe perang ngaroempak paseban, enggalna koe Rangga Tjampaka di pariksa bari njewot, pokna: „ieu oerang mana, rek ka mana, eukeur naon mana ngaroempak paseban oerang?"

Pokna Rangga Siloeman: „oerang ti nagara Koeta Siloeman, keur matjakkeun perang djeung Langen Sari."

Saoerna Rangga Tjampaka: „oerang ge rek matjakkeun perang, tapi weleh teu manggih lawan, ajeuna oerang hoeroep bae Langen Sari."

Sanggeus kitoe, ngarontok Rangga Tjampaka ka Langen Sari; ditewak Rangga Tjampaka ti katoehoe, Rangga Siloeman ti kentja, diadoe-adoekeun koe Raden Langen Sari, enggalna toeloej kabereg ka leuweung, geus djaoeh ti nagara Poetjoek beusi, teu katjaritakeun deui kai-kai noe karoempak.

Malah raina Njai Mas Tjampaka Larang Mantri Kembang noetoerkeun ka leuweung, ka noe eukeur perang.

Gantjangna anoe parerang geus dongkap ka nagara Daha, nja pada areureun dina hidji sajoeran sisi nagara, ari eureunna dina handapeun tangkal kembang tjampaka.

Pokna Langen Sari: „oelah eureun nganggoer, da djeung moesoeh, anggoer oerang perang leuleutikan tamba tjitjing."

Tembalna Rangga Siloeman djeung Rangga Tjampaka: „hajoe, oerang silihsintreuk bari eureun."

Langen Sari dihoeroep koe doeaän, disintreukkan dampal leungeunna, tapi teu dirasa; ana males ka moesoehna anoe doea mani tingkaloper.

Eureun silihsintreuk, toeloej silihgoesroekkeun kana tangkal kembang tjampaka; pangheulana ngagoesroekkeun nja eta Langen Sari ka moesoeh anoe doea, mani kadoea moesoeh datang ka roakan tonggongna; ana dibales Langen Sari, anggoer bae toeloej sare, da geus; tjape asa digaroan.

Rigeg anoe keur perang.

Tjatoerkeun noe kagoengan nagara Daha, djenenganana Pati Djalak Mangprang, sarta saderek istri hidji, nja eta Njai Mas Mangprang Wajang.

Ti dinja Njai Mas Mangprang Wajang ngandika ka toeang saderekna Pati Djalak Mangprang, sapedah ngadenge sora ngagoeroeh di hoeloe dajeuh nja eta di palebah sajoeran, ari pokna: „engkang, eta aja naon mana ngagoeroeh-goeroeh teuing di hoeloe dajeuh. Palangsiang aja sidjaloe diadoe, boa sidjarah teuteunggar, palangsiang si banteng ngagenteng. Ajeuna, akang, oerang lajad bae: beunjing meulit kana kai, kandang njampaj kana dahan, soemangga, oerang darangdan."

Gantjangna Djalak Mangprang toeloej dangdan, sanggeus dangdan, toeloej angkat njalira bae ka sajoeran.

Barang soemping ka sajoeran, ningali aja djelema tiloe dina handapeun tangkal kembang tjampaka, geus pada ngadjaropak kapaehan tina bawaning tjape parerang. Ti dinja teu tata-pasini deui, geuat bae ditjandak djelema noe tiloean bari dikeupatkeun dibawa moelih ka padaleman.

Sasoempingna ka paseban, toeloej tiloeanana didioekkeun sila, bari njaoer ka raina Nji Mas Mangprang Wajang, pokna: „Njai, tah, geuning ieu noe ngagoeroeh di hoeloe dajeuh teh."

Gantjangna ditingali koe raina Nji Mas Mangprang Wajang; ana enggeus ningalianana, toeloej njaoer ka toeang rakana, pokna: „beu, geuning boegang, engkang, naha mana ditjilikkeun, anggoer oerang pitjeun bae."

Koe Djalak Mangprang boegang noe doea toeloej dialoengkeun ka djoeroe aloen-aloen, kantoen hidji deui, nja eta Langen Sari.

Pok deui mariksa Njai Mas Mangprang Wajang: „naha, engkang, teu geura dipitjeun deui:

barina leuwih nja kasep,
bakalna panjioek taroem,
bakalna panimba nila,
bakalna tjaroge koering."

Ari saoer Djalak Mangprang: „Njai, ieu mah tatjan paeh, masih keneh karasa haneut awakna, noe paeh mah koedoe tiïs awakna."

Ti dinja toeloej ditjagap koe Nji Mas Mangprang Wajang sarta bari saoerna: „engkang, palangsiang enggeus paeh, geuning, ajeuna mah enggeus tiïs salirana, hade pitjeun deui bae."

Saoer rakana bari bengis: „nja tiïs oge, tapi tiïs noe paeh mah alah batan tjai djeung deui panonna ge sok haoek; ieu mah tatjan haoek."

Pok deui Nji Mas Mangprang Wajang: „tah, geuning, ajeuna mah geus haoek; hajoe, oerang pitjeun bae."

Saoer Djalak Mangprang: „teu, mo waka dipitjeun, sabab masih leuleus, mait mah koedoe heuras."

Langen Sari toeloej heuras alah batan bontot.

Nji Mas Mangprang Wajang geuat njaoer deui ka rakana, pokna: „engkang, ajeuna mah enggeus heuras, geura pitjeun bae."

Demi sajaktosna Raden Langen Sari henteu paeh, ngan sare bawaning koe tibra, djadi sapertos anoe paeh, sarta eukeurna ditjandak koe Raden Djalak Mangprang, Langen Sari parantos eling, tapi ngahadja djiga noe hilang bae.

Barang keur ditingalian paeh henteuna koe Djalak Mangprang, Langen Sari ngadjak-ngadjak bae barina ngadoepak salira Djalak Mangprang, toeloej beunta kawas sasarina.

Sanggeus katingali koe Raden Djalak Mangprang, geuat njaoer ka raina Njai Mas Mangprang Wajang, pokna: „beu, Njai, paingan teuing teu daek paeh da ieu mah doeloer oerang noe djenengan Raden Langen Sari, lantjeuk Njai Soemoer Bandoeng."

Enggalna koe Nji Mas Mangprang Wajang toeloej diakoe sarta dihormat-hormat.

Raden Djalak Mangprang pok deui njaoer ka raina Nji Mas Mangprang Wajang: „Njai, itoe doea djelema noe dipitjeun ka djoeroe aloen-aloen geura-geura hiroepan deui."

Gantjang Nji Mas Mangprang Wajang njandak landong bari ngawatek isimna, doea ponggawa didoedoet boeoekna sakoeren bari nendjrag lemah tiloe kali. Gantjang hariroep malah sila sarta mando di hareupeun paseban.

Koe Raden Langen Sari toeloej dipariksa, pokna: „koemaha, Rangga Siloeman djeung Rangga Tjampaka, ajeuna maneh rek ngawoela atawa bangga, lamoen bangga dipaehan tapi lamoen ngawoela dihiroepan."

Demi walonna Rangga Siloeman djeung Rangga Tjampaka: „perkara ajeuna mah koering rek ngawoela bae, soemangga, koering njanggakeun beuheung teukteukkeun, soekoe genteng belokkeun, awak sakoedjoer sempaleun".

Saoerna Langen Sari: „atoeh nja hade ari rek koemawoela mah, mangga, geura tjaralik di paseban".

Kitoe deui saderekna istri doeanana oge ngiring koemawoela, sakoemaha toeang rakana.

Gantjangna toeloej pada tjaralik di paseban, pameget pada pameget, istri pada istri: nja eta hidji Langen Sari, kadoea Pati Djalak Mangprang, katiloe Rangga Siloeman, kaopatna Rangga Tjampaka. Demi istrina hidji Nji Mas Mangprang Wajang, pamidang nagara Daha, kadoea Nji Mas Maja Siloeman, katiloe Nji Mas Tjampaka Larang.

Ti dinja Langen Sari njaoer ka Pati Djalak Mangprang, nja eta kagoengan nagara Daha, demi saoerna: „akang, kaoela titip ieu bojongan: doea lalaki, doea awewe; wireh kaoela rek nepoengan poen adi Njai Soemoer Bandoeng tala gangsa emas beureum Bitoeng Woeloeng, kaoela papisah enggeus heubeul pisan".

Didjawab koe sakabeh: soemanga, ngan oelah lawas bae."

Bjoer Langen Sari, toeloej ngapoeng ka awang-awang.

Basana ngapoeng ka manggoeng,
basana ngapak ka awang,
ngapoeng sataradjoe djaoeh,
ngapak saparentang anggang,
learna dangdeung nja eureun.

Di mega malang Langen Sari ngan ngawas-ngawaskeun palebahna nagara Bitoeng Woeloeng; ana beh kapanggih, toeloej ngalahir dina mamanahan, pokna: „tah, geuning nagara Bitoeng Woeloeng, malah Soemoer Bandoeng ge tetela aja".

Gantjang Langen Sari toeroen ti mega malang, notogkeun maneh, sorolok-sorolok lear, dangdeung ka tebeh handap.

Toeloej soemping ka aloen-aloen nagara, kawantoe nagara babakan, tatjan pepek eusina nagara, atoeh teu mamaäpan deui ladjeng bae ka boemi bari njaoer ka raina, pokna: „Soemoer Bandoeng, geura tepangan, ieu doeloer geus datang".

Saoerna Soemoer Bandoeng: „koering mah teu boga doeloer, kawantoe pangawak sakieu".

Langen Sari keukeuh ngakoe doeloer; Soemoer Bandoeng keukeuh pangteu ngakoena, pokna:

„keukeuh teuing koela alim,
sok sieun badjag ngalana,
sok sieun badjo ngalakon,
sok sieun gelo ka diri".

Kaoela ge boga doeloer, nja eta lantjeuk, tapi ajeuna keur tatapa, djenenganana Langen Sari".

Djawabna Langen Sari: „poegoeh nja ieu lantjeuk Njai teh, noe djenengan Langen Sari; ieu mentas toeroen ti pangtapaän".

Saoerna Soemoer Bandoeng: „seug, ari keukeuh mah, tapi kaoela rek ngadodja heula, sabab koela boga pangdodjaän semah, nja eta tiwoean bodas sakembaran".

Pokna Langen Sari: „seug koe akang dek disambat":

„breng tiwoean bodas,
boga akang,
boga njai,
tangtoe boga kakang".

Gantjangna tiwoean sakembaran djadi njamberan ka Langen Sari; demi koe Langen Sari tiwoean geuat ditepoek koe tjaretet, datang ka paeh sakembaranana, henteu koengsi njeureud ka semah.

Tjek Nji Soemoer Bandoeng: „naha, semah teh kitoe, tiwoean kaoela datang ka paehan, eta teh noe ngadjaga kaoela. Seug bae, ari keukeuh pangakoena mah, tapi dek didodja deui, lamoen ki semah bisa itjikiboeng di djero kendi, tangtoe doeloer kaoela."

Langen Sari toeloej bae boes kana djero kendi sartana bari itjikiboeng; sanggeus kitoe, toeloej bidjil deui tina kendi.

Ari tjek Soemoer Bandoeng: „seug, ari keukeuh djeung keukeuk mah; tapi kaoela menta neang tjiri dina sirah ki semah, lamoen bener aja tjiri dina lebah emboen-emboen, geus tangtoe doeloer kaoela."

Langen Sari gantjangna ngagolojoh kana lahoenanana Njai Soemoer Bandoeng bari ditjoeplak iketna sarta dikoreh sirahna. Barang geus dikoreh, tetela aja tjeda dina lebah emboen-emboenan, nja eta oeroet ditakol koe sindoek waktoe di dapoer.

Regoek tjeurik Soemoer Bandoeng sartana bari ngakoe doeloer.

Sanggeusna tjeurik Soemoer Bandoeng, toeloej nanja, pokna: „engkang, naha mana heubeul-heubeul teuing ngoembara teh, meunang naon ti pangoembaraän?"

Saoerna Langen Sari: „akang mah ngoembara soteh lain njiar banda, njiar elmoe djeung njiar pisalakieun Njai, nja meunang ti nagara Koeta Waringin ratoe kasep djeung pantes, malah tatjan kagoengan poetra, kakara intjoe bae toedjoeh."

Tembalna Nji Soemoer Bandoeng: „atoeh noehoen, iraha oerang angkat ka nagara Koeta Waringin?"

Tjek Langen Sari: „nja ajeuna pisan oerang ka nagara Koeta Waringin."

„Atoeh mangga, koela rek dangdan, tapi koela henteu bisa djampe midang, koe engkang koedoe parinan, wantoe anoe mentas tatapa, meureun meunang djampe midang bae mah."

Saoerna Langen Sari: „enja, akang estoe tapa, tapi djampe midang mah teu meunang, eta mah koemaha Nai bae djampena."

Enggalna Nji Soemoer Badoeng toeloej dangdan.

Dangdan nganggo sindjang soetra,
poleng tjina doea warna,
pelok balon belang kari,
andjasmara pagoelingan,
ngaran poleng noe dianggo,
raksoekan soetra winangoen,
kekemben lajoeng kasoenten,
anoe nganggo geus reresan,
ditaksir koe Langen Sari,
ditilik ti gigir lenggik,
ditingal ti toekang lendjang,
nja keusik-keusik barentik,
nja tjadas-tjadas harerang.

Herang kahibaran koe noe geulis Njai Soemoer Bandoeng, tala gangsa emas beureum Bitoeng Woeloeng, nja geulis kawanti-wanti, nja endah kabina-bina, pantes pisan pigarwaeun ratoe,

Saoerna Nji Soemoer Bandoeng: „nganggo geus reresan, kari ieu nagara Bitoeng Woeloeng, koemaha? tapi hade oerang bawa bae pikeun koemawoela, demi piwadaheunana pandjara beusi."

Tembalna Langen Sari bari ngagebeg: „naha, nagara dikoemawoela, lain oemoem, lain moepakat, sarta koemaha diwadahanana nagara sakieu gedena?"

Djawabna Nji Soemoer Bandoeng: „naha, akang, apan aja elmoe, noe gede sok djadi leutik, noe leutik sok djadi gede."

Saoerna Langen Sari: „nja geura pek bae bawa koe Njai."

Wantoening Soemoer Bandoeng beurat tapa, gantjang bae nagara dirioetkeun kana pandjara, sarta dititah ngapoeng ti heula.

Saoerna Langen Sari: „pedah nagara geus ti heula, koemaha nja diri, Njai, kira-kira bisa ngapoeng noetoerkeun pandjara, atanapi koe akang, Njai, dikandoeng atawa digandong arek dibawa ngapoeng?"

Pokna Soemoer Bandoeng: „ari dikandoeng atawa digandong, koela mah alim; ajeuna oerang gantjang leboeh baoer binih bae, djadi pada idjen."

Enggalna toeloej pada ngarapoeng.

Bjoer ngapoeng ka awang-awang,
basana ngapoeng ka manggoeng,
basana ngapak ka awang,
ngapoeng sataradjoe djaoeh,
ngapak saparentang anggang,
lear dangdeung nja prok tepoeng,
mega malang djeung pandjara.

Di mega malang toeloej areureun bari ningali ka laoetan, demi di laoetan eukeur aja noe keur lalajaran. Barang Langen Sari ningal geuat njaoer ka raina, pokna: „Njai, itoe naon ngambang di laoetan?"

Tembalna Soemoer Bandoeng: „lain naon-naon, engkang, eta teh parahoe."

„Aja noe ngeusian ta euweuh?"

Saoerna Soemoer Bandoeng: „atoeh aja pisan, eta teh noe ngeusian djelema teu boga nagara, djadi oerang laoetan bae."

„Saha, soegan Njai, apal ngaranna?"

Tembalna Soemoer Bandoeng: „djenenganana Raden Gangsa Wajang, ari adina istri ngaran Nji Salasa Wajang."

Pokna Langen Sari: „atoeh soekoer, Njai, boa teuing doeloer oerang oge aja di dinja akang Rangga Wajang. Perkara ajeuna akang arek netelakeun ka kapal aja henteuna, koe Njai dagoan bae di dieu."

Djawabna Soemoer Bandoeng: „kaoela mah hajang reudjeung bae, da keueung di dieu tinggal sorangan."

Pokna Langen Sari: „montong teuing ngiloe, Njai, da akang ge henteu lila."

Mangga bae, engkang, ari henteu lila."

Pok deui Langen Sari: „Njai, akang mere pintonan: di mana aja koleangkak disada loehoereun Njai, geus tangtoe jen akang kasamboet koe oerang laoetan, mangka gantjang Njai koedoe neang."

„Soemangga," djawabna Soemoer Bandoeng.

Langen Sari pek morongkol,
moreat ti mega malang,
djaoeh hamo boeroeng tjoendoek,
anggang hamo boeroeng datang,
learna ka tebeh handap,
troes ka dasar ing laoetan,
sarta bisa tjai pamiak,
anggang tina tjai laoetan.

Gantjangna Langen Sari geus soemping ka dasar ing laoet, sarta toeloej bae tjalik dina tjadas gantjar bari ngantosan datangna kapal.

Henteu lila datang kapal laboeh djangkar; ti dinja koe Langen Sari ditjekel djangkarna sarta dieureunkeun.

Barang kapal ngarandeg, Gangsa Wajang ngalahir ka raina, pokna: „naha, eureun koe naon kapal teh? Tjik, Njai, bisi aja badjo ngalalakoh badjag ngalalana; geura teang dina padoman."

Toeloej ditingali padoman, ana katingal jen dina dasar ing laoet aja noe njekelan djangkarna, sarta djelemana kasep pisan. Enggalna Nji Salasa Wajang toeloej njaoer ka rakana, pokna: „paingan teuing, engkang, kapal teh eureun, da aja semah di dasar ing laoet sarta kasep."

Gangsa Wajang geuat njaoer ka Rangga Wajang, pokna: „geura teang koe maneh ka dasar ing laoet, bet aja semah, sartana titah ka dieu, lamoen teu daekeun paehan bae, bawa tjeulina djeung ngaranna."

Rangga Wajang toeloej geuat ngaraoe oendoer-oendoerna kana roeaskeun, sarta toeloej ditjawet bari njorenkeun roeasna oendoer-oendoer. Sanggeusna dangdan, toeloej njaoer ka Gangsa Wajang, pokna: „oepama teu beunang dikeureut tjeulina, meureun noe boga tjeuli bae disanggakeun ka dieu."

Tjeuk Gangsa Wajang: „kitoe ge sae."

Rangga Wajang gantjang toeroen ka dasar ing laoet. Ana ditingali semah teh doeloer pribadi, ti dinja mikir sadjeroning manah, pokna: „semah teh koe oerang henteu dek dikitoe-kieu, da poegoeh doeloer sorangan, si Langen Sari, lantjeuk Njai Soemoer Bandoeng."

Rangga Wajang toeloej bae njoempoet kana goeha.

Sigeg Rangga Wajang.

Kotjapkeun noe dina kapal. Njai Salasa Wajang njaoer ka rakana, Raden Gangsa Wajang, pokna: „engkang, geuning, euweuh kang Rangga Wajang dina dasar ing laoet, mangga, pada oerang teang bae."

Gantjangna pada darangdan, toeloej taroeroen ka dasar ing laoet. Barang soemping, Nji Salasa Wajang njaoer ka rakana, pokna: „naha semah teh kasep-kasep teuing, tjing, geura pariksa koe engkang."

Gangsa Wajang geuat mariksa: „ieu semah oerang mana, tas ti mana, mana wani-wani njekel laboeh djangkar kapal kaoela? Sarta kaoela teu gadoeh pikeun pangakoe, ngalemar taja seureuh, langka pinang, salangkoeng teu gadoeh apoe; rek njoegoeh njesep teu aja seuneu, langka bako, salangkoeng teu gadoeh kaoeng. Pangakoe kaoela ngan pentil hiris, roaj ngora, tikoro kotokeun, tjareham hajameun, gehgeran. Geura hajang pok bae nanja ka sampean, sampean oerang mana, mentas ti mana, noe matak aja di dasar ing laoet."

„Sampean nja lemboer matoeh,
nagara mana noe enja,
dajeuh mana anoe heuëuh,
nagri bandjar pamidangan,
lemboer mana noe didjoegdjoeg,
nagri mana dipisedja,
dajeuh mana dipitineung,
saha nja toeang djenengan,

nja pare sabeulah tjaeng,
koemaha nja pisedjaeun,
toetoep djoeroe oempak lintjar,
ajeuna geura waktjakeun,
sing walehkeun koe sampean."

Djawabna Langen Sari: „lemboer ti Bitoeng Woeloeng, nagara ti Koeta Waringin, ari ngaran katelah Langen Sari."

Pok deui Gangsa Wajang: „piwarangan ta karep sorangan?"

Saoerna Langen Sari: „kaoela ngemban timbalan ti ratoe Koeta Waringin, didaoehan ngadongdon ieu kapal; koe sampean rek dibantjang atawa henteu."

Gangsa Wajang ngawalon bari njentor: „ieu kapal teu didjoeal, lain sabab koe boga oeang, ngan sabab henteu niat."

Pokna Langen Sari: „sakira dek ditoekeurkeun atawa diïndjeumkeun?"

Ari tjek Gangsa Wajang: „naha Langen Sari teh keukeuh-keukeuh teuing, da lamoen rek meuli teu mawa doeit, niat noekeuran teu mawa pikeun panoekeur. Sigana lamoen kitoe mah, Langen Sari, rek ngarah pati kaoela, pati tea teu dibikeun; tjindekna mah sampean mawa sabraha balad, mawa sabraha gagaman nja rek ngarah pati kaoela, ari pati lawanna koedoe djeung perang".

Langen Sari njewot pokna: ,,koela mah teu mawa balad, teu mawa pakarang, ngan mawa timbalan ratoe bae."

Gangtjangna Gangsa Wajang toeloej matek kerisna bari njaoer: „seug, geura tampanan keris, ieu, ari enja ngarah pati kaoela."

Langen Sari nja kitoe deui geuat matek kerisna, toeloej bae silihtewekan.

Ti dinja keris roeksak, teu pada aja noe teurak. Tjoel keris, der perang silihgaloengan, soeroeng-sinoeroeng di dasar sagara.

Gangsa Wajang kaseundak ka kaler koe Langen Sari; anoe matak pepetek njajeud ka kaler, ka tanah Paparean nja eta tatkala Langen Sari njeundak Gangsa Wajang.

Diseundak ka wetan; noe matak peda loba di wetan, tanah Tji-rebon. Diseundak ka kidoel; noe matak penjoe loba di laoet kidoel. Diseundak malik ngoelon; mana kapiting maboer ka sisi, nja eta tatkala Langen Sari njeundak Gangsa Wajang ka koelon.

Ti dinja bawaning kalilaän teuing perang, Gangsa Wajang ngoemaha ka raina Njai Salasa Wajang, pokna: „koemaha, Njai, akang mah geus weleh nahan paneundjakna si Langen Sari, tjik, ajeuna geura iroet pangawasana koe Njai,

„soegan ipis paradjina,
soegan koerang boedjanggana,
soegan atah keneh tapa."

Gantjang koe Njai Salasa Wajang diseuseup emboen-emboenanana; Langen Sari ngaroempoejoek sarta toeloej ngaloengsar.

Geus kitoe ngentjar soekmana Langen Sari tina kakoeranganana njoeroep kana koleangkak.

Ti dinja koleangkak hiber ka mega malang ka raina Nji Soemoer Bandoeng bari disada: „moen teang! moen teang!"

Soemoer Bandoeng eling kana pintonan rakana, dimana aja koleangkak disada diloehoereunana tangtoe kasamboet perangna.

Gantjang Nji Soemoer Bandoeng njipta salira kana angin leutik toeroen ka dasar ing laoet, sartana Gangsa Wajang teu ningali, koe sabab ingkah ; rasana geus kasamboet Langen Sari.

Barang geus kapanggih, didoedoet ramboetna sakoeren bari nendjrag lemah tiloe kali. Koredjat hoedang deui Raden Langen Sari, toeloej njaoer, pokna: „aeh, Njai, geus lila atawa tatjan ?"

Pokna Soemoer Bandoeng: „kaoela mah geus lila, engkang."

Ti dinja Langen Sari toeloej nangtang deui perang ka Gangsa Wajang; enggalna der perang deui.

Demi lahirna Nji Salasa Wajang: „naha, noe paeh teh hiroep deui, mana kitoe ge aja doeloerna noe ngahoeripkeun; tjik, oerang tingali djelmana."

Barang ditingali, tetela jen aja doeloerna, nja eta Nji Soemoer Bandoeng, geuat dioedag koe Nji Salasa Wajang. Ana dioedag, Nji Soemoer Bandoeng loempat ka leuweung nja njoempoet kana kaso.

Ti dinja toeloej dikorehan koe Nji Salasa Wajang; barang kapanggih der bae dioeleng.

Nji Salasa Wajang njambat ka Iboe dewata, njoehoenkeun ditoeroenan pakarang.

Enggalna koe Iboe dipoeragan tiloe pakarang: hidji bedog, kadoea peso, katiloe pedang. Ana ditelaskeun koe Nji Salasa Wajang ka Nji Soemoer Bandoeng, peso sakali kadoea leungit, bedog kitoe deui, pedang pon nja kitoe deui, ditelaskeun sakali kadoea leungit, njoesoep ka salira Njai Soemoer Bandoeng.

Sanggeus beak pakarang, Nji Salasa Wajang menta dibales.

Soemoer Bandoeng toeloej bae males, ngadjedjek ka Nji Salasa Wajang.

Barang didjedjek Nji Salasa Wajang, ber ngapoeng ka awang-awang, sabab teu koeat nadahan djedjekna Nji Soemoer Bandoeng.

Gantjangna disoesoel koe Nji Soemoer Bandoeng ka mega malang. Ana kapanggih, ditewak Nji Salasa Wajang, diasoepkeun kana pandjara beusi. Pandjara beusi toeloej ditepak ka handap bari ditoetoerkeun koe Nji Soemoer Bandoeng ti pandeuri.

Pandjara ragrag kana Palaboehan boelan, nja eta hoeloe dajeuh nagri Koeta Waringin.

Pandjara ditoenda. Di hoeloe dajeuh, Nji Soemoer Bandoeng malikan rakana noe keur perang di dasar ing laoetan.

Katjaritakeun demi tjahjana Nji Soemoer Bandoeng mah geus ngendong bae di nagara Koeta Waringin, tjahja teh moeroeb mantjoer tapi noe kagoengan tatjan soemping.

Kotjapkeun deui, Nji Soemoer Bandoeng lampahna geus soemping ka dasar ing laoetan, malah njampak noe perang masih keneh bae. Ti dinja Soemoer Bandoeng njaoer ka toeang rakana, pokna: „akang, naha perang teh masih keneh bae, katjek koe awewe, koering mah geus poegoeh toengtoengna. Tjik, atoeh, ajeuna geura elingkeun beunang tapa teh."

Langen Sari eling kana adjianana. Gangsa Wajang toeloej ditjandak dialoeng-

aloengkeun, nja ninggang ka daratan. Enggalna toeloej loempat ka leuweung Raden Gangsa Wajang.

Ti dinja Langen Sari toeloej njaoer ka raina Nji Soemoer Bandoeng, pokna: „Njai, ieu kapal ajeuna geus euweuh noe boga kadjaba ti sorangan, tapi akang dagoan heula, rek neangan kang Rangga Wajang."

Diteangan Rangga Wajang koe Langen Sari di dasar ing laoet, nja kapanggih di djero goeha keur ngadoe oendoer-oendoer.

Ari tjek Langen Sari: „koemaha ajeuna kang Rangga Wajang, rek reudjeung atawa henteu perkara kapal geus djadi milik kaoela."

Saoer Rangga Wajang: „nja soekoer ari kapal geus beunang koe doeloer-doeloer, koe Langen Sari djeung Soemoer Bandoeng, demi akang mah rek miloe reudjeung bae djeung doeloer-doeloer."

Pok deui Langen Sari: „mangga atoeh, oerang taroempak ka kapal."

Djawabna Rangga Wajang bari ngarawoe oendoer-oendoer: „hajoe atoeh."

Tina goeha toeloej arangkat Langen Sari djeung Rangga Wajang, nja soemping ka kapal, toeloej pada taroempak bae.

Kapal dipadjoekeun ka tengah, bari saroekan-soekan, pedah oenggoel perangna.

Sigeg noe saroekan-soekan.

Kotjapkeun Gangsa Wajang, di leuweung amprok djeung djelema doea: noe hidji ngaran Gadjah Hambalang, noe hidji deui ngaran Badak Hambalang sarta bari marawa heurap beusi.

Ari tjek Gangsa Wajang: „sampean marawa heurap beusi keur ngaroengkoep naon?"

Pokna Gadjah Hambalang: „tatjan poegoeh roengkoepeunana, sabab tatjan manggih."

Saoerna Gangsa Wajang: „ari tatjan poegoeh roengkoepeunana mah, koela manggih roengkoepeun, nja eta hidji kapal, sarta aja poetrina geulis kawantiwanti. Demi engke, lamoen geus beunang karoengkoep, koela kapalna, sampean eusina."

Wangsoelna Gadjah Hambalang: „mangga, tapi koering ajeuna menta ditoedoehkeun di mana ajana."

Tembalna Gangsa Wajang: „soemangga, atoeh oerang boeroe-boeroe ka sisi laoet."

Geus kitoe, toeloej arindit ka sisi laoet. Barang tepi ka sisi laoet, tjek Gangsa Wajang: „tah geuning kapalna, soemangga, geura roengkoep."

Ti dinja kapal toeloej diroengkoep koe Gadjah Hambalang djeung Badak Hambalang; enggalna kapal toeloej ngarandeg teu bisa ladjoe.

Barang kapal ngarandeg, Njai Soemoer Bandoeng ngahoeleng bari pokna: engkang, koe naon jeu kapal lebah dieu wet teu bisaeun madjoe, tjik atoeh, geura teang sababna."

Gantjang Langen Sari kaloear ti djero kapal, sarta naek ka loehoer; nja beh bae katingal tetela aja heurap beusi ngaroengkoepan kapal. Heurap beusi koe Langen Sari toeloej dibebekeun, datang ka djadi doea.

Sanggeus heurap djadi doea, noe ngaroengkoep geuat laloempatan ka leuweung; ana keur meudjeuhna tarik loempatna, ngadak-ngadak kasarimped koe areuj soekoena, nja toeloej laboeh datang ka kaparaehan.

Ti dinja katingali koe Langen Sari, enggalna diboeroe. Sanggeus kaboeroe, toeloej njaoer, pokna: „ieu djelema koemaha, hiroep ta paeh?"

Pokna djelema anoe doea: „koering enggeus paeh."

Saoer Langen Sari: „ajeuna paeh, tapi bet nembalan."

Pok deui noe doea djelema: „noe matak ngawalon paeh, tina sieun koering dipaehan."

Langen Sari pok deui njaoer: „geura haroedang, lamoen hajang hiroep mah; sarta oerang dek nanja, sabab naon noe matak kapal oerang diroengkoep?"

Tembalna doea djelema: „sapanjana tea sanes kapal kagoengan adjengan; demi ajeuna mah koering njanggakeun beuheung teukteukeun, soekoe genteng belokeun; sedja koemawoela ka adjengan."

Saoerna Langen Sari: „hade, lamoen kitoe mah; hajoe, ajeuna oerang ka kapal."

Ti dinja toeloej arangkat sadajana. Barang keur pada laleumpang di tengah-tengah djalan amprok djeung Gangsa Wajang. Enggalna ditjekel koe Langen Sari bari dipariksa, pokna: „Gangsa Wajang, koemaha perkara ajeuna, maneh rek baha atawa rek ngawoela?"

Pokna Gangsa Wajang bari mamandapan: „sedja koemawoela bae."

Enggalna toeloej ngaladjengkeun angkatna Raden Langen Sari sarta taloekan anoe tiloe. Barang nepi ka sisi laoet nja areureun dina handapeun kiara bari ngagero-gero ka Rangga Wajang djeung Soemoer Bandoeng.

Kotjapkeun noe di djero kapal. Barang ngareungeu jen aja noe ngageroan, toeloej baridjil sarta geuat njampeurkeun ka handapeun kiara.

Langen Sari pok ngalahir ka sadajana: „ajeuna oerang toenda bae di leuwi Tji-sanggiri kapal teh, mangke di mana Njai Soemoer Bandoeng geus kagoengan poetra ti ratoe Koeta Waringin, ieu kapal oerang sampeur, oerang pake lalajaran di dieu saroekan-soekan. Demi ajeuna oerang teroeskeun moelang ka nagara Koeta Waringin, tapi njimpang heula ka nagara Daha, sabab boga keneh bojongan pibatoereun ngawoela."

Tembalna para saderek: „ soemangga, ngiringan bae."

Gantjangna toeloej arangkat sadajana, sarta henteu ditjatoer di djalanna, tjatoerkeun geus soemping ka nagara Daha bae.

Ti dinja Langen Sari geuat njaoer ka noe kagoengan nagara, pokna: „Njai Mangprang Wajang, Pati djalak Mangprang, geura temonan ieu kaoela geus datang."

Barang katingali koe Nji Mangprang Wajang geuat diboeroe bari njaoer: „engkang mangga, atoeh tjalik:

„kembang tjalik dina tjepil,
kembang njangsang dina tarang,
da wet bogan kembang djambe,
kamajangan akang soemping."

Toeloej pada tjaralik di paseban, sarta dikoempoelkeun para taloekan-taloekan: tjalikna istri pada istri, pameget pada pameget, bari dihoermat-hoermat koe Nji Mas

Mangprang Wajang; disoegoehan saneskanten katoeangan anoe sarae sareng noe raraos.

Sanggeus ngareureuhkeun tjapena, Langen Sari toeloej njarios ka toeang rakana Raden Rangga Wajang, pokna: „akang, ari tjek timbalan mah, kaoela koedoe djagrag ponggawa dalapan kasalapan loeloegoe. Tjik, geura mangga koe akang dibilang; lamoenna leuih akang pinjoetateun, lamoenna koerang, akang noe pinambaheun."

Rangga Wajang toeloej ngadjoemblah noe baris ngawoela ka nagara Koeta Waringin: hidji Rangga Siloeman, doea Rangga Tjampaka, tiloe Pati Djalak Mangprang, opat Gadjah Hambalang, lima Badak Hambalang, genep Gangsa Wajang, toedjoeh noe keur milang, kadalapan loeloegoe nja adi Langen Sari.

Gantjangna Rangga Wajang toeloej nanja ka djelema anoe genep, pokna: „tjik, ka sadaja bae, soegan aja papanggihan noe longger di nagara batoer, pikeun ngadjedjegan ieu kakoeranganana."

Aja hidji noe ngawalon, nja eta Pati Djalak Mangprang, pokna: „aja, nja eta nagara Pakoe roetjoekan Beusi, djenengan Raden Soetra Panandoer Wajang, malah kagoengan saderek istri, djenengan Njai Mas Soetra Kembang Padma Larang."

Pok deui Rangga Wajang: „tah, lamoen kitoe, tjik, saha noe sanggoep naloekeun?"

Djawabna noe genep djelema: „henteu sanggoep, koering mah soeka dikorombongan bae."

Saoerna Gangsa Wajang: „beu, ari kitoe mah, tamiang meulit ka bitis, katempoeh diri sorangan."

Ti dinja Rangga Wajang toeloej njaoer ka raina sakalian, pokna: „Langen Sari, Soemoer Bandoeng, akang amit rek njiar pidjedjeganeun ka nagara Pakoe roetjoekan Beusi".

Pokna Nji Soemoer Bandoeng:

„kirim koering kembang boelan,
kirim koering kembang taoen,
kembang sagala dongdoman,
kembang kopi aloem aking,
bisi akang meunang boelan,
bisi akang meunang taoen,
oelah salah nja dongdonan,
soepaja poelang ka koering."

Enggalna Rangga Wajang toeloej dangdan; njoren roeas oendoer-oendoer, njorendang kantong, nanggoeng tjalongtjong awad-awad hajamna leupas, bari kebat mangkat.

Teu kotjap didjalanna, kotjapkeun geus soemping ka nagara Pakoe roetjoekan Beusi.

Barang geus soemping ka nagara Pakoe roetjoekan Beusi, Rangga Wajang ngersakeun ngaganti roepa; les roepa Rangga Wajang timboel roepa aki-aki; nja toeloej ka paseban.

Ti dinja kapanggih koe si Lengser panakawan kakasih ratoe. Enggalna aki-aki toeloej disebakeun ka pajoenan ratoe, nja eta Raden Soetra Panandoer Wajang.

Gantjangna toeloej dipariksa koe Soetra Panandoer Wajang, pokna: „tjoba aki, ngomong sing enja, lamoen lemboer, lemboer mana, nagara mana djeung saha aki nja ngaran?"

Demi walonna aki-aki: „djisim koering mah lain ti nagara mana-mana, nja eta ti lemboer leutik, katelah lemboer Bodjong Eurih; ari ngaran katelah Aki Moksel."

Saoerna Soetra Panandoer Wajang: „aki, poeroen ta henteu tjitjing di aing, atawa emboeng?"

Pokna aki-aki: „kabeh-kabeh, sedja rek koemawoela."

Ti dinja aki-aki ditjandak ka boemi. Barang soemping, geuat njaoer ka raina Nji Mas Soetra Kembang Padma Larang, pokna: „Njai, ieu akang meunang piboedjangeun aki-aki, katelahna Aki Moksel."

Nji Soetra Kembang Padma Larang malikkeun saoer, pokna: „engkang, pariksa mangka tetela, bisi ngagelo ka oerang, bisina aki ngadodja ngarantjana."

Saoerna toeang raka Raden Soetra Panandoer Wajang: „geus tetela, Njai, djalma ti Bodjong Eurih, sarta lain rek ngadodja ngarantjana; malah koe akang oge ajeuna rek dititah ngarit."

Tjek Nji Soetra Kembang Padma Larang: „atoeh mangga bae."

Toeloej aki-aki dititah ngarit; ana pek ngarit lain ngarit djoekoet, sirit koeda noe diarit, atoeh koeda teh toeloej paeh.

Dititah deui ngala tjai; lodong diasoepan tjaroeloek, atoeh tjaina djadi ateul, geus bae teu kapake.

Ana dititah ngored, kakajonan ditoegaran, mani datang ka tjaäng nagara teh.

Dina hidji waktoe Soetra Panandoer Wajang djeung raina Njai Mas Kembang Padma Larang ka tjai anoe rada tebih meuëusan ti boemi, sarta Aki Moksel dipiwarang toenggoe dapoer.

Barang enggeus pada arangkat noe ka tjai, aki-aki toeloej ngaroesak hawoe, didaroepakan datang ka raroentoeh hawoe dapoer. Los ka boemi, nja maheuman sangoe, beak doea said, datang ka kamerekaän; ari noe sasaid deui diawoerawoerkeun ka tengah boemi mani ngalantrak. Toeloej ngising di pipir pangkoeleman; sanggeus ngising, toeloej kekedengan dirandjang pakoeleman, toer henteu tjetjewok-tjetjewok atjan.

Ana geus kekedengan goera-giroe toeroen sieun kaperego. Seug bae ka pipir dapoer ngadoe oendoer-oendoer, awad-awad teu asoep ka boemi.

Gantjangna noe tas sariram saroemping; nja ngaroris ka dapoer, hawoe roentoeh; los ka boemi said ngalajah di tengah imah; los ka enggon sare ngambeu tai, ana ditingal pipir enggon ngadoengkoek tai.

Sigeg noe keur ngaroris.

Kotjapkeun Aki Moksel les leungit, timboel Rangga Wajang, sarta toeloej matek adji pangnjirepan, disirep Soetra Panandoer Wajang djeung Nji Padma Larang sarta menak koeringna, kabeh geus djempe pada sarare.

Ti dinja Rangga Wajang toeloej bae soep ka djero boemi, nja njampak Nji Soetra Kembang Padma Larang keur sare tibra. Enggalna toeloej bae ditjandak diasoepkeun kana djero kandoengan, toeloej dibawa ngapoeng, sarta djalanna mabras kana kampig.

Sorolok bioer nja ngapoeng,
basana ngapoeng ka manggoeng,
basana ngapak ka awang,
ngapoeng sataradjoe djaoeh,
ngapak saparentang anggang,
lear sor ka tebeh handap.

Gangtjangna geus soemping ka nagara Daha, sarta toeloej diserenkeun ka raina Njai Soemoer Bandoeng. Demi pokna Rangga Wajang: „Njai, ieu akang njerenkeun pibatoereun ti nagara Pakoe roetjoekan Beusi djenengan Njai Soetra Kembang Padma Larang.

Toeloej ditarima koe Nji Soemoer Bandoeng sartana diakoe dihade-hade.

Sigeg Nji Soetra Kembang Padma Larang.

Kotjapkeun di nagara Pakoe roetjoekan Beusi, nja eta Raden Soetra Panandoer Wajang sabalad-balad, atanapi koeringna geus pada njararing kabeh.

Ti dinja Soetra Panandoer Wajang njaoer ka raina Njai Soetra Kembang Padma Larang, tapi weleh teu nembalan; ana diteang geus euweuh, Aki Moksel nja kitoe deui geus euweuh.

Soetra Panandoer Wajang ngalahir dina mamanahan, pokna: „beu, ieu teu salah deui, tangtoe Aki Moksel anoe boga lalampahan, tjik, ajeuna oerang soesoel ka nagara Daha, soegan aja."

Enggalna angkat ka nagara Daha. Barang soemping geus disampakkeun ponggawa opat anoe mapagkeun perang.

Gantjangna der bae perang Raden Soetra Panandoer Wajang sareng ponggawa anoe opat. Tapi eta pongawa teu koeat ngalawan perangna, toeloej laloempatan.

Nja ana madjeng Raden Langen Sari, der perang deui rame pisan. Toengtoengna Soetra Panandoer Wajang kasamboet.

Ari tjeuk Langen Sari: „koemaha, sia ajeuna rek baha atawa rek ngawoela?"

Djawabna Soetra Panandoer Wajang: „sedja njanggakeun diri, roemasa geus kawon djoeritna."

Ti dinja Langen Sari toeloej njaoer ka sadajana, pokna: „wireh ajeuna geus djedjeg ponggawa, soemangga, ajeuna oerang boedal ka nagara Koeta Waringin."

Tembalna praponggawa: „soemangga, ngiringan bae."

Sanggeus kitoe, toeloej pada darangdan, ladjeng boedal ti nagara Daha sadajana sarawoeh eusi nagara, ngadjoegdjoeg ka nagara Koeta Waringin.

Teu kotjap di djalanna.

Kotjapkeun geus datang ka nagara Koeta Waringin, enggalna toeloej sakabeh ponggawa pada saroekan-soekan; dahar, ngaleuëut, ngalemar sarta njesep.

Oerang toenda.

C.

TJARITANA

NJAI SOEMOER BANDOENG,

NOE DIGARWAÄN

KOE

PRABOE GOEROE GANTANGAN

RATOE PADJADJARAN.

Kawarnaha kang djoemeneng ratoe Padjadjaran, djenenganana Praboe Sena Pakoean Menak oerang Padjadjaran Praboe Goeroe Gantangan, ngadaoeh ka papatih dalapan poeloeh: „ajeuna koedoe nakol bende di paseban ngoempoelkeun ponggawa-ponggawa kabeh, krana kami dek miwarang ngalamar ka nagara Bitoeng Woeloeng, ka Njai Soemoer Bandoeng, saderekna Koeda Pati Langen Sari, katjeloek ka awoen-awoen, kakotjap ka djanaprija tina kaäloesanana."

Sakitoe daoehan ratoe.

Oendjoekan papatih dalapan poeloeh: „noen, goesti Goeroe, sembaheun, hatoer soemangga; toetas daoeh gamparan, abdi hatoer amit, kaoelanoen."

Toeloej indit papatih dalapan poeloeh ka paseban nakol bende ngoempoelkeun parasaderek sadajana, rehna aja daoehan kangdjeng ratoe sakitoe.

„Ajeuna oerang koedoe iang ka nagara Bitoeng Woeloeng, sakitoe daoehan ratoe."

Oendjoekan parasaderek sadajana pisan: „abdi-abdi kabeh teu aja noe saranggoep iang ka nagara Bitoeng Woeloeng."

Barang ti dinja papatih dalapan poeloeh oendjoekan deui ka goesti: „abdi-abdi njanggakeun beuheung teukteukeun, soekoe genteng belokeun, rehna henteu aja noe werat iang ka nagara Bitoeng Woeloeng."

Katjarios djenenganna Njai Raden Atji Kembang Majang Soenda, saderekna ratoe praboe, oendjoekan ka rakana: „noen, kangdjeng raka, awon teu kapioendjoek

---

(1) *Djanaprija* is bekend uit de Javaansche *wangsalan* en beteekent: beroemd en vermaard. Sanskrit *djanaprija* van de menschen bemind. Zie: Jav. Nederd. Wdb. i. v. *djanaprija*.

HET VERHAAL VAN

NJAI SOEMOER BANDOENG

DIE TOT GEMALINNE GENOMEN WERD

DOOR

PRABOE GOEROE GANTANGAN

VORST VAN PADJADJARAN.

Er wordt verhaald, dat de doorluchtige vorst van Padjadjaran, genaamd Praboe Sena Pakoean Menak oerang Padjadjaran Praboe Goeroe Gantangan, (¹) zijnen tachtig *patih's* beval: „thans moet het bekken in de vergaderzaal geslagen ter oproeping van alle *ponggawa's*, daar wij een bode naar het land Bitoeng Woeloeng wenschen te bescheiden tot werving om de hand van Njai Soemoer Bandoeng, de zuster van Koeda Pati Langen Sari, befaamd tot aan het uitspansel en op aller lippen zwevend wegens hare schoonheid."

Dus luidde de koninklijke opdracht.

De tachtig *patih's* antwoordden: „goed, heere Goeroe, te eerbiedigen, wij aanvaarden den last; heeft onze gebieder uitgesproken, dan vragen wij ons afscheid."

Daarop vertrokken de tachtig *patih's* naar de ontvangzaal ten einde het bekken te slaan tot het doen samenkomen van alle onderhoorigen, naardien des verhevenen begeer zoo gebood.

„Er moet nu naar Bitoeng Woeloeng gegaan worden, aldus is 's konings bevel."

Alle onderhoorigen, geen uitgezonderd, verklaarden: „niemand der dienstbaren neemt op zich, naar Bitoeng Woeloeng te gaan."

Deswegen deden de tachtig *patih's* den koning weder kond: „we bieden den hals ter afsnijding en de enkels tot sluiting in het blok, dewijl er geen is, die het aandurft naar Bitoeng Woeloeng afgevaardigd te worden."

Men vertelt, dat Njai Raden Atji Kembang Majang Soenda, zuster des konings, tot haren broeder zeide: „met uw verlof, doorluchtige oudere broeder, het moge

(¹) De eerste deelen van den naam zijn eigenlijk titels en kunnen vertaald worden met: Grootvorst van Pakoean,— de hoofdstad van Padjadjaran — Edele der Padjadjaransche ridderschap.

eta, aja aki-aki tapa dina ([1]) kolong papanggoengan. Tjoba, koe kangdjeng raka dipiwarang iang ka nagara Bitoeng Woeloeng, tangtoe daekeun. Tapi poma pisan oelah dipaparin panganggo, koe andjeun, poen Lengser bae maparinkeun panganggo, kandjeng raka, noen."

Ngadaoeh praboe Sena Pakoean: „aki, maneh ka dieu."

Indit eta aki-aki, rehna disaoer koe ratoe, sarta djaroegdjag-djarigdjeug.

Matana kawas tjika-tjika dina liang kitjeupna, kari hidji deui; toeloej ka aloen-aloen djalanna bari kondang iteuk.

Ari datang ka pangtjalikan ratoe, aki teh toeloej njembah barina mando; kitoe ge nangankeun maneh.

Ngadaoeh ratoe praboe: „aki, ditjaloekan teh koe dewek dititah ka nagara Bitoeng Woeloeng, panglamarkeun ka Njai Soemoer Bandoeng, saderekna Koeda Pati Langen Sari, sarta maneh koe dewek nitah dibere pakean anoe araloes; eta awewe koedoe beunang koe maneh, aki."

Oendjoekan aki-aki: „hatoer soemangga ari dikersakeun koe ratoe mah, oelah bon beurang peuting, sedja koemawoela poen aki, noen."

Ti dinja aki-aki toeloej njembah barina indit, toeloej ka aloen-aloen.

Ari datang ka aloen-aloen, aki-aki teh kersana ngagedogkeun salira; nja eta djenenganana Koeda Pati Langen Sari ngadjadikeun aki-aki tapa dina kolong papanggoengan eukeur neangan pitjarogeëun raina Njai Soemoer Bandoeng. Ari geus meunang praboe Sena Pakoean, menak oerang Padjadjaran, sedjana moelih ka nagara Bitoeng Woeloeng.

Teu ditjarioskeun di djalanna mah.

Katjarios noe tjalik di nagara Bitoeng Woeloeng, djenenganana Njai Raden Soemoer Bandoeng.

Saraoeh eusi boemina, istri pameget, pada ngadeuheusan kabeh keur ngantosan rakana Koeda Pati Langen Sari, geus sapirang-pirang alam teu soemping ka nagara.

Barang ti dinja soemping ka nagara Bitoeng Woeloeng.

Ana soemping, teu diakoe koe Njai Soemoer Bandoeng, sabab sieun kabobodo bawaning koe kalawasan.

Ari geus maehan ingon-ingon mah, tiwoean sakembaran, djeung siram dina djero kendi, kakara dek diakoe saderek koe Njai Soemoer Bandoeng.

Ari geus kitoe, ngalahir rakana Koeda Pati Langen Sari: „Njai Emoer, ([2]) kakang teh geus meunang pitjarogeëun Njai, djenenganna Praboe Sena Pakoean, menak oerang Padjadjaran; ajeuna, Njai djeung kakang, oerang iang ka Padjadjaran."

([1]) In verband met het hedendaagsche spraakgebruik, dat *dina* slechts voor op, binnen een kleine ruimte en *di* in denzelfden zin voor grootere uitgestrektheden bezigt, zou men hier *di* verwachten. Oudtijds werd *dina* echter ook in laatstgenoemde beteekenis genomen, getuige het slot van den steen te Kawali: *pakeun heubeul djaja dina boeana*, opdat zij lang blijvend overwinnaars zijn in de wereld.

([2]) Vriendelijke afkorting van den naam: Soemoer.

niet nagelaten blijven, het feit te melden, dat er een grijsaard onder den schouwkoepel boete doet. Welaan hij worde door uwe hoogheid naar Bitoeng Woeloeng gezonden, gewis wil hij. Doch geef hem vooral zelf gen kleed, Lengser ([1]) maar geve hem een gewaad, doorluchtige broeder"

„Herwaarts gij, oude!" beval Pakoean's oppervorst.

De grijsaard stond op, daar hij door den koning ontboden werd, strompelend en wankelend.

Zijn oogen waren gelijk vuurvliegjes in de kassen, als hadde hij nog één oogwenk (slechtste te leven) ([2]); dan schreed hij naar het hofplein, steunend op een stok.

Bij den koninklijken troon gekomen, maakte hij de *sembah* en zette zich eerbiedig; daartoe zelfs moest hij zich vermannen.

„Oude", dus de koning, „je bent door mij geroepen om naar Bitoeng Woeloeng gestuurd te worden, tot het doen van aanzoek bij Njai Soemoer Bandoeng, de zuster van Koeda Pati Langen Sari; met fraaie kleederen zal ik je doen begiftigen; die vrouw moet door je verkregen worden, oude."

Eerbiedig antwoordde de grijsaard: „gelijk door uwe majesteit verlangd wordt, laat staan des daags, zelfs des nachts, zal de oude tot uwen dienst bereid zijn."

Daarna groette de grijsaard onderdanig, stond op en ging naar het hofplein.

Aldaar gekomen, verlangde hij zijn wezen af te schudden; hij toch was Koeda Pati Langen Sari, boeteling onder den schouwkoepel geworden op den zoek naar een echtgenoot voor zijne zuster Njai Soemoer Bandoeng. Nu hij daartoe den oppervorst van Pakoean, den edele van Padjadjaran gevonden had, wenschte hij naar Bitoeng Woeloeng terug te keeren.

Van zijn reis wordt niet gesproken.

Wij verhalen van haar, die in Bitoeng Woeloeng gevestigd is, met name Njai Soemoer Bandoeng.

Hare huisgenooten, vrouwen en mannen al te gader, maakten hunne opwachting bij haar en gezamenlijk verbeidden zij haren broeder, die sedert onheuglijken tijd het land niet betreden had.

Hij is in Bitoeng Woeloeng aangekomen.

Bij zijn verschijnen, werd hij door Njai Soemoer Bandoeng niet erkend, daar zij vreesde bedrogen te zullen uitkomen wegens den langen duur zijner afwezigheid.

Eerst nadat hij haar waakdieren, een paar bijen, doodgeslagen en in een koelkruik gebaad had, ([3]) wilde Njai Soemoer Bandoeng hem als haren broeder erkenen.

Koeda Pati Langen Sari zeide daarop: „juffrouw Emoer, ik heb bereids een gemaal voor je opgespoord, hij is de oppervorst van Pakoean, de edele van Padjadjaran, koning Goeroe Gantangan; nu gaan dus jufje en broer naar Padjadjaran."

([1]) Welk ambt voorheen met *lengser* aangeduid werd, is heden vergeten. Vermoedelijk evenwel stemde die betrekking ongeveer overeen met de positie van den huidigen *mantri kaboepaten*. Hoe dit zij, een feit is, dat de *lengser* bijna altijd ingevoerd wordt als toonbeeld van plichtsbetrachting.

([2]) De eigenlijke uitdrukking is: „*hitoetna tinggal hidji deui.*"

([3]) Zie voor het volbrengen dezer proefstukken den teksl hier voren, blz. 53.

Oendjoekan kang rai: „hatoer soemangga, tanapi koering alim noeroet nagara, hajang mawa nagara sorangan."

„Koemaha Nji Emoer bae, kakang mah teu bisa."

Ladjeng nagara dipandjarabeusi. ([1])

Ari geus dipandjara, oendjoekan ka kang raka: „soemangga, kakang, eta pandjara geura tjandak."

Ngalahir kang raka: „koemaha, Njai, dibawana, kakang mah teu bisa mawa, enja ditanggoeng euweuh lajanna, disoehoen sieun tidedel."

„Kadjeun, kakang, ari teu bisa mah."

„Koemaha kang rai bae."

Ladjeng Njai Soemoer Bandoeng djeung rakana ka mega malang, njandak pandjara.

Ari geus soemping ka mega malang ([2]), ningali noe lalajaran di sagara, ari djenenganana Raden Pati Gangsa Wajang, Raden Pati Rangga Wajang ari istrina Njai Sarasa Wajang.

Ngalahir Koeda Pati Langen Sari, kieu pokna: „Njai Emoer, saha djelema noe lalajaran di sagara batoer? loekak djapakan ngoenghak temen."

Hatoeran Njai Soemoer Bandoeng: „sok teu oemoem teuing, sagara aja noe boga, bisi kakang teu tingali teu oeninga eta teh lalaki satangkoebing langit, lalanang sakabeh djagat, djenenganana Raden Pati Gangsa Wajang, saderekna Rangga Wajang, istrina Njai Sarasa Wajang?"

Ngalahir rakana Koeda Pati Langen Sari; „Njai, koe kakang rek diteang djelema noe loekak djapakan lalajaran di sagara batoer; mo sabraha koelitna."

„Tjoba, seug bae sia, akang, oelah henteu koeat."

„Sageuj, Njai, ajeuna ge geus datang deui."

„Soemangga bae, akang, ari teu beunang dipegatan mah koe adi."

„Tapi akang boga djangdji ka Njai, lamoen kakang eleh djoerit, tangtoe aja datangna ka Njai hoedjan getih loeloewoekan mega nangnajeumeun sabeulah sarta aja koleangkak ([3]) poetih disadana: „moe teang! moe teang! tjitjiren kakang eleh djoerit, koedoe geuat diteang."

Oendjoekan kang rai: „hatoer soemangga."

Ladjeng loengsoer ti mega malang.

Soemping ka sagara, njandak laboeh djangkar.

Kaget Pati Gangsa Wajang ngarandeg kapalna.

Ngalahir ka Rangga Wajang: „ieu, toeroenan, parahoe koe naon mana ngarandeg, eureun, atawa tikait kana toenggoel atawa kana djangkar?"

Oendjoekan Rangga Wajang: „hatoer soemangga," bari indit ka dasar sagara.

([1]) Hoe dit geschiedde, vindt men uitvoeriger in den tekst hiervoren, blz. 54.

([2]) Deze dient in de *tjarita pantoen* steeds tot observatiepost en vervoermiddel.

([3]) Een valksoort in het lokaal Maleisch van Batavia *oeloeng-oeloeng* geheeten; Batawi ora: *boeroeng ngek*.

„Tot je dienst" beaamde zijn zuster, „maar ik neem de gewoonten van dat land niet aan, ik verlang mijn eigen gebied mede te nemen."

„Doe wat je goeddunkt, Nji Emoer; ik kan zulks niet."

Daarop sloot zij het gebied in een ijzeren kooi.

Toen dit geschied was, zeide zij: „met je welnemen, broer, neem voort dien kooi op."

„Wat meisje", hernam deze, „hem torsen, ik kan hem inderdaad niet vervoeren; om hem te pikoelen ontbreekt de tegenvracht, neem ik hem op het hoofd dan vrees ik ineengedrukt te worden."

„Laat 't dan maar, broer, jij als het niet kan."

„Zooals zusje wil."

Nu begaven Njai Soemoer Bandoeng en haar broeder zich naar de hellende wolk, den kooi medenemend.

Aangekomen in deze, zagen zij dat op zee aan het zeilen waren Raden Pati Gangsa Wajang, diens broeder Rangga Wajang en zijn vrouw Njai Sarasa Wajang.

„Wie zijn die lieden, Njai Emoer, die op anderer zee zeilen?" vroeg Koeda Pati Langen Sari: „metterdaad is dat te ergerlijk en te vrijpostig."

Njai Soemoer Bandoeng hernam: „stellig gaat dat niet aan, daar de zee een eigenaar heeft, en zou je niet weten noch ermede bekend wezen, dat die lui, helden geroemd en heel den hemel en dapperen over al de wereld, geheeten zijn Raden Pati Gangsa Wajang, diens broeder Rangga Wajang en zijn vrouw Njai Sarasa Wajang?"

„Dan zus", hernam Koeda Pati Langen Sari, „zal ik hen, die zoo vrijpostig zijn op andermans zee te varen, gaan opzoeken; hun huid zal wel zoo dik niet zijn."(1)

„Welaan, ga jij je gang maar, doch schiet niet te kort."

„Dat is onmogelijk, meid; daar loopt me de gal weer over."(2)

„Vooruit dan maar broer, ik kan je toch niet tegenhouden."

„Intusschen beloof ik je, zus, dat indien ik het onderspit delf, zonder fout een pleksgewijs vallende bloedregen tot je zal komen, die de wolk deels van buiten en van binnen bevochtigt en droog laat, en dat een witte valk zal verschijnen, roepend: moe teang! moe teang! dit zal het teeken zijn, dat ik overwonnen ben en je dus schielijk naar mij toe moet snellen."

„Zoo zal 't wezen, broer," verzekerde zijn zuster.

Daarop daalde hij uit de schuinsche wolk naar beneden.

In zee gekomen, greep hij het ankerval.

Pati Gangsa Wajang onstelde, wijl de prauw stopte.

Hij gebood Rangga Wajang: „op, duik naar dat ding, wat is er met de schuit dat haar doet stil liggen; houdt ze op, is ze aan een boomtronk of aan uitsekende wortels blijven haken?"

„Goed" antwoordde Rangga Wajang en liet zich naar den boden der zee afzakken.

---

(1) Smalende uit drukking voor: ze zullen wel niet onkwetstaar wezen.

(2) Hierbij wordt *napsoe* gedacht; vollediger zegt men: *„ajeuna ge napsoe geus datang deui"*, i. e. de toorn is weer vaardig over mij geworden,

Ari datang ka dasar sagara, kasampak keur njekelan laboeh djangkar Koeda Pati Langen Sari.

Ari Rangga Wajang teu daekeun mariksa, anggoer toeloej neangan endog penjoe, ki Rangga Wajang.

Katjarios noe kagoengan kapal ngadaoeh ka raina, ka Njai Sarasa Wajang: „ajeuna kakang dek noeroenan, parahoe kana naon tikaitna, mana lila teuing Rangga Wajang."

Ladjeng Pati Gangsa Wajang ka dasar sagara.

Ari kasampak keur njekelan laboeh djangkar Koeda Pati Langen Sari, mariksa Pati Gangsa Wajang: „eukeur naon silaing njekelan laboeh djangkar anoe batoer loekak lanjap djapakan silaing."

Ngawangsoel Koeda Pati Langen Sari: „bongan silaing loekak djapakan lalajaran di sagara batoer."

„Di mana sagara aja noe boga, mana heuleutna tjaletjerna sagara aja noe boga?" saoer Pati Gangsa Wajang.

Gantjangna ger perang di dasar sagara; saroea rosana Koeda Pati Langen Sari djeung Pati Gangsa Wajang.

Ari soemping Njai Sarasa Wajang, toeloej diseuseup pangawasana Koeda Pati Langen Sari koe Njai Sarasa Wajang, djadi kawon djoeritna Koeda Pati Langen Sari. [1]

Ari geus kitoe, soemping kila-kilana ka mega malang, ka noe geulis Njai Soemoer Bandoeng, hoedjan getih toetoemploekan mega nangnajeumeun sabeulah, sarta aja koleangkak poetih disadana: „moe teang! moe teang!"

Barang ti dinja kadangoe koe Njai Soemoer Bandoeng, ngadjerit maratan langit, ngagoak maratan mega, barina loengsoer ti mega malang ka dasar sagara.

Ari soemping kasampak geus kawon djoeritna Koeda Pati Langen Sari, toeloej dihoedangkeun deui koe Njai Soemoer Bandoeng pangawasana.

Ana tanghi, ger deui perang.

Katingali koe Njai Sarasa Wajang, ger perang djeung Njai Soemoer Bandoeng. Nji Sarasa Wajang taloek koe Njai Soemoer Bandoeng, diasoepkeun kana pandjara beusi.

Barang ti dinja toeloej Njai Soemoer Bandoeng njampeurkeun ka rakana; kasampak keur perang keneh. Geus kitoe, toeloej diseuseup pangawasana Pati Gangsa Wajang koe Njai Soemoer Bandoeng; Pati Gangsa Wajang djadi kalah perangna sarta njanggakeun diri, saraoeh njanggakeun doeloer. Ngalahir Koeda Pati Langen Sari: „itoe Rangga Wajang tjeloekan, keur ngendek-ngendek bae penjoe."

---

[1] Hoe dit geschiedt, meldt de tekst hier voor, blz. 57.

Daar aangeland, vond hij er Koeda Pati Langen Sari bezig met het ankerval vast te houden.

Rangga Wajang sprak hem niet aan, beter docht hem schildpadeieren te zoeken, die oude Rangga Wajang. ([1])

Wordt medegedeeld, dat de eigenaar van het vaartuig tot zijn zuster Njai Sarasa Wajang zeide: „nu ga ik omlaag; waar zit die boot toch aan vast en waar blijft Rangga Wajang zoo lang."

Thans begaf Pati Gangsa Wajang zich naar den bodem der zee.

Toen hij er Koeda Pati Langen Sari, die nog steeds het ankerval vasthield, aangetroffen had, vroeg hij: „waartoe houdt gij eens anders ankerval vast, verwaten, onbeschaamde vlegel."

„'t Is je eigen schuld, ongelikte schoft", verweet hem Koeda Pati Langen Sari, „door op andermans zee te zeilen."

„Hoe, de zee heeft een eigenaar; waar staan dan de eindpalen en de bakens van dien bezitter des oceaans?" gaf Pati Gangsa Wajang terug.

Voort vingen zij een gevecht aan op den bodem der zee; ze waren even sterk Koeda Pati Langen Sari en Pati Gangsa Wajang.

Toen kwam Njai Sarasa Wajang erbij, en ontrok de kracht aan Koeda Pati Langen Sari, (door hem gelijk een vampir hem aan den kruin te zuigen) met het gevolg dat hij overweldigd werd. ([2])

Onmiddellijk daarop verschenen bliksemflitsen in de wolk vóór de schoone Njai Soemoer Bandoeng alsmede de bloedregen vallend in vuistgroete droppen, die de wolk deels buiten deels binnen bevochtigden; ook de witte valk kwam, schreeuwend: „moe teang! moe teang!"

Zoodra dit door Njai Soemoer Bandoeng gehoord werd, gaf zij een gil, die opsteeg tot het uitspansel, een kreet die in de wolk weergalmde; dan daalde zij uit de schuinsche wolk af tot op den boden van de zee.

Bij haar aankomst was Koeda Pati Langen Sari reeds ontzield, dies werd hij door haar weder opgewekt ([3]) en van versche kracht voorzien.

Opgestaan, begon hij den strijd opnieuw.

Dit ziende, wierp Njai Sarasa Wajang zich op Njai Soemoer Bandoeng; Njai Sarasa Wajang moest voor laatstgenoemde onderdoen en werd door haar in de ijzeren kooi opgesloten. ([4])

Andermaal zocht Njai Soemoer Bandoeng nu haar broeder op en vond hem nog aan het vechten. Deswegen onttoog zij thans de kracht aan Pati Gangsa Wajang, die het dientengevolge aflegde en zich overgaf met zijn broeder. Toen zeide Koeda Pati Langen Sari: „roep dien Rangga Wajang, hij toeft maar kalm bij de schildpadden."

([1]) Hier neemt de verteller een loopje met Rangga Wajang; deze toch is bang voor Koeda Pati Langen Sari en durft hem daarom niet aan te spreken.

([2]) Vergelijk den tekst hiervoren, blz. 57.

([3]) Ibidem blz. 58.

([4]) Ibidem blz. 58.

„Rangga Wajang, silaing ka dieu euj!"

„Noen soemangga."

Ser njampeurkeun barina njembah.

Saoer Koeda Pati Langen Sari: „koemaha euj, silaing rek taloek atawa rek ngalawan ka dewek?"

„Eh, djoeragan, ajeuna teu kadoega, ajeuna doeloer koering geus taloek, tjatjak bareto ge teu kadoega, ajeuna kos doeloer koering bae rek koemawoela, kaoelanoen."

Ngalahir Koeda Pati Langen Sari: „soekoer sariboe, gerah salaksa, ari ajeuna oerang toeloej ka Padjadjaran."

Ladjeng menak tiloe lajar toeroet sagara.

Katjarioskeun noe moendaj di mega malang, ari djenenganana Badak Hambalang djeung Gadjah Hambalang, ngaroengkoep Melang kantjana.

Kaget Koeda Pati Langen Sari.

Ngalahir ka Pati Gangsa Wajang: „ajeuna toenggoean Melang kantjana, dewek rek njoesoel noe ngaroengkoep parahoe."

Ladjeng ditaekan ka mega malang, barina poentang kalong.

Ari geus kitoe, kasoesoel doea ponggawa dipariksa koe noe kasep Langen Sari: „euj, naha silaing wani-wani ngaroengkoep Melang kantjana, hah?"

Oendjoekan doea ponggawa: „soemoehoen, pariksa naon, soegan teh lain kagoengan djoeragan, kaoelanoen?"

Ngalahir Koeda Pati Langen Sari: „euj, koemaha silaing teh, rek ngalawan atawa henteu?"

Oendjoekan Badak Hambalang: „eh, djoeragan, koering sedja koemawoela bae."(¹)

„Soekoer, ari kitoe mah, hajoe, oerang leumpang djeung dewek."

Ladjeng menak djeung opat ponggawa soemping kana poelo ngersakeun eureun.

Mariksa ka Rangga Wajang: „soegan aja geulis adina, gagah rakana; tjek, euj, di mana?"

Oendjoekan poen Ranga Wajang: „noen, soemoehoen, aja noe geulis adina, gagah kakangna di nagara Koeta Waringin (²), ari djenenganana Gadjah Waringin saderekna istri Njai Atji Waringin.

Ngalahir noe kasep Langen Sari: „koemaha, Rangga Wajang, sanggoep meunangkeun?"

Ngawalon Rangga Wajang: „soemangga, koering meunangkeun."

Ladjeng Rangga Wajang angkat.

Katjarios Rangga Wajang soemping ka hoeloe dajeuh.

Bingoeng pipetaeunana hajang ngadeuheus ka noe kagoengan nagara, Rangga Wajang pek ngagedogkeun salira, ngadjadikeun aki-aki; kakara dek ngadeuheusan aki-aki teh.

(¹) Dit wordt anders en veel uitvoeriger hier voren verhaald; ook speelt de gebeurtenis daar op het land, blz 59.

(²) Op 't eiland Borneo.

„Rangga Wajang, hier jij!"

„Ten dienste."

Al schuivend naderde hij met eerbiedigen groet.

„Wel," sprak Koeda Pati Langen Sari hem aan, „wil je je vrijwillig overgeven, of met geweld door mij tot onderwerping gedwongen worden?"

„Meester, dat moet wel nu mijn broer het heeft afgelegd, zelfs te voren kon ik niet anders, dus treed ik gelijk hij in uw dienst, heer."

„Dat doet mij duizendvoudig genoegen en stemt mij tienduizendvoudig tot vreugde", riep Koeda Pati Langen Sari uit, „komt, voort thans naar Padjadjaran."

De drie ridders zeilden vervolgens weg.

Nu spreken wij van Badak Hambalang en Gadjah Hambalang, die uit een hellende wolk met een werpnet vischten, waarmede zij de Melang Kantjana (1) overdekten.

Koeda Pati Langen Sari verschrok.

„Pati Gangsa Wajang," beval hij, „gij blijft bij de Melang kantjana, terwijl ik hen, die deze in hun net vingen, ga nazetten."

Hij klom vervolgens omhoog naar de hellende wolk en haakte zich daaraan vast gelijk een *kalong*. (2)

Zoodra hij het tweetal ingehaald had, beet de welgemaakte Langen Sari hun toe: „hei daar, wat geeft jullie den moed, de Melang Kantjana te vangen, zeg!"

De beide *ponggawa's* antwoordden: „met uw verlof, wat geldt uw vraag, gij zijt toch wel niet haar eigenaar, heer?"

„Wat bezielt jullie", hernam Koeda Pati Langen Sari, „wil jullie je te weer stellen of niet?"

Badak Hambalang betuigde: „meester we willen u maar liever dienstbaar zijn."

„Gelukkig, en nu vooruit, jullie gaat met me mede."

Alsnu bereikte Koeda Pati Langen Sari met zijn vier trawanten een eiland, waar hij wenschte op te houden.

En hij vroeg aan Rangga Wajang: „is hier misschien een lief zusje en een dappere broer, toe, zeg eens waar?"

„Om u te dienen", gaf Rangga Wajang te kennen, „in het land Koeta Waringin bevinden zich het lieve zusje en de dappere broeder, het zijn Gadjah Waringin en zijn zuster Njai Atji Waringin." (3)

„Rangga Wajang", sprak Langen Sari weer, „neem je op je, mij die te verschaffen?"

„Ik zal ze u bezorgen", beloofde Rangga Wajang.

Daarop vertrok hij.

Melden wij dat Rangga Wajang het centrum der stad bereikt heeft.

Hij was in 't onzekere, hoe het aan te leggen, doch wenschend voor den heerscher des lands te verschijnen, schudde hij zijn gestalte af en werd een grijsaard; als oude eerst wilde hij zijn opwachting maken.

---

(1) De naam van het vaartuig.

(2) De groote vleermuis, Vliegende hond, Peteropus edulis.

(3) Het eiland, waar zij ankerden, was dus ook Borneo, gelijk in de voorafgaande lezingen.

Kasampak noe kagoengan nagara keur ngadjanggot koe koedjang boentoeng; ana ngareret, ningali aki-aki ngadeuheusan.

Ladjeng Gadjah Waringin mariksa, kieu pokna: „aki, maneh oerang mana?"
Oendjoekan aki-aki teh: „noen, soemoehoen pariksa, koering teh ti dinja, ti lemboer nenggang."
„Dek naon, nja pikarepeun, noe matak datang ka aing?"
„Noen, sedja koemawoela bae."
Ari saoer Gadjah Wajang: „hade, aki, maneh ari dek koemawoela, tapi maneh koedoe djadi toekang babad."
Ngawalon aki-aki teh: „hatoer soemangga."
Toeloej ka kebon bari ngadjingdjing parang.
Ari datang ka kebon, toeloej ngababad tatangkalan, tapi djoekoet teu dibabad.
Barang ti dinja dironda koe noe kagoengan kebon, ger diseuseul: „naha, aki, ari djoekoet teu dibabad, ari tatangkalan dibabad."

Ngawalon aki-aki teh: „noen, soemoehoen, bebendoe wantoening aki-aki geus pikoen."
„Meugeus, aki, maneh oelah djadi toekang babad koedoe pindah gawe."
„Ajeuna koering ka mana nja pindah gawe?"
„Maneh, aki, koedoe djadi toekang ngarit."
Aki-aki toeloej nanggoeng soendoeng njoren arit. Mangaritkeun koeda sapoë hade, doea poë hade saregep, katiloena njapoean gedogan.

Ari enggeus njapoean tai koeda, toeloej ngagantaran arit doemeh nendjo sirit koeda oelad-oelad oeladan; toeloej diarit sirit koeda, datang ka paeh koeda teh.

Barang ti dinja kadangoe koe noe kagoengan koeda goegoeroeboegan di gedogan, barang ditingali koeda paeh sarta pegat siritna, kaget nòe kagoengan koeda barina njeuseul: „aki, koe naon koeda paeh, dikoemahakeun koe maneh?"
Ngawalon aki-aki teh: „noen, soemoehoen pariksa, ari koering keur njapoean tai koeda, soren koering arit, ari sirit koeda keur heuras, kaärit koe koering siritna."
Saoer ratoe: „aki-aki bangkawarah kieu-kieu goreng bae gawena, meudjeuh maneh, aki, oelah ngarit; ajeuna, aki, koedoe djadi toekang ngala tjai pranti aing mandi."
Ngawalon aki-aki: „hatoer soemangga."
Toeloej nanggoeng lodong sapoë doea poë hade, katiloena ka handapeun kaoeng mebek tjaroeloek, diasoepkeun kana lodong. Toeloej ngala tjai diadoek djeung tjaroeloek.
Barang ti dinja, toeloej dianggo siram koe ratoe, liwat langkoeng ratoe teh siramna garoganjang arateul.
Barang geus kitoe, njeuseul ka aki-aki: „koe naon, aki, maneh ngala tjai mana arateul teuing?"

Den landsheer trof hij aan, bezig zich de kinhaartjes met een afgestompte *koedjang* te verwijderen; een blik ter zijde werpend, werd deze den eerbieding gezeten oude gewaar.

„Van waar zijt gij afkomstig?" vroeg Gadjah Waringin, den grijsaard toesprekend.

„Ik ben van gindsch uit een afgelegen dorp, heer", aldus de oude.

„Wat verlangt ge, dat ge tot mij gekomen zijt?"

„Ik wensch slechts u te dienen."

„Best oudje", zeide Gadjah Waringin, „je kunt in dienst treden, doch als grasscheerder."

„Zooals u belieft", hernam de oude.

Daarop ging hij, een kapmes in de hand dragend, naar den tuin.

In dezen hakte hij wel den aanplant om maar het gras liet hij staan.

Toen daarop de eigenaar van den tuin het werk kwam inspecteeren, berispte hij den grijsaard: „hoe nu, oude, het gras heb je niet kort geslagen maar wel de planten omgehakt."

„Ja, ja, wees maar boos, ik ben toch al een oude vent, suf en op," antwoordde de grijsaard.

„Schei maar uit oude, je blijft niet langer grasscheerder, je moet van werk veranderen."

„Wat moet ik dan voor andere bezigheid doen?"

„Je zult grassnijder voor de paarden worden."

Thans nam de grijsaard de grashangers over den schouder en stak zich een grasmes in den gordel. Den eersten en den tweeden dag sneed hij behoorlijk en oplettend gras voor het paard; den derden veegde hij den stal aan.

Nadat hij de uitwerpselen van het paard verwijderd had, bond hij zijn grasmes aan een bamboesliet, omdat hij het teellied van het paard voortdurend zag op- en nederwippen en sneed dit met zijn *arit* af, zoodat het dier verbloedde.

Ontsteld grauwde de eigenaar, die was komen kijken op het te keer gaan van zijn paard in den stal, toen hij den afgehouwen penis zag en bemerkte dat het beest dood was; „hoe komt mijn paard dood, wat heb je er mede uitgevoerd, oude?"

„Ach heer", gaf de grijsaard voor, „terwijl ik bezig was den stal schoon te maken, had ik mijn mes in den gordel en waar de penis van het paard stijf stond, werd deze bij toeval door mij afgekapt."

Ontstemd, zeide de koning: „oude, je bent een weergalooze deugniet, al je werk is even slecht, 't is welletjes en nu snijdt je geen gras meer, doch wordt je waterdrager tot halen van mijn badwater."

„'t Zij zoo", antwoordde de grijsaard.

Hij schouderde de waterbamboe's; een, twee dagen ging 't goed, maar den derden ging hij naar een suikerpalm, scheurde de aan den voet liggende vruchten open en deed deze in de kokers. Dan ging hij water halen en vermengde dit met die vruchten.

Toen dit daarop door den vorst tot wasschen gebezigd werd, verging hij van jeukte na zijn bad.

Den grijsaard beknorrend, zeide hij: „waarom, oude, heb je water gehaald, dat zulk een jeukte verwekt?"

Ngawalon aki-aki: „soemoehoen pariksa, tjai teh ti girangna disalea meri."(1)

Ngalahir ratoe: „meudjeuh maneh, aki, oelah ngala tjai matak djengkel teuing aing; di ditoe bae maneh toenggoe boemi djeung njai."

„Soemangga kaoelanoen."

Toeloej aki-aki ka boemi. Ngarengkol di pipir hawoe, liang hawoe dikarantjang. Toeloej aki-aki ka tengah boemi manggih sisihan hatoeran ratoe, toeloej koe aki-aki didadaharanan (2) datang ka beak. Geus kitoe, manggih tempat seureuh, aki-aki toeloej njeupah, njidoeh ka mana daekna, mani pinoeh saloear boemi koe loedah. Toeloej ka pangkoeleman barina totonggengan tjetjemplongan kasoer, anggel dikorowot pinoeh saloear boemi koe kapoek. Geus kitoe, pindah deui ka pipir hawoe ngarengkol kawas peusing.

Ari ti dinja soemping istrina entas nepa. Ari ka boemi njampak sisihan geus beak, tempat seureuh geus kosong, loeah saloear boemi.

Ari ti dinja istrina nangis barina njeuseul ka rakana: „aki-aki batan kitoe koedoe diteundeun di boemi, liang hawoe dikarantjang, katoeangan enggeus beak, lemareun geus kosong, tjidoeh, kapoek saloear imah."

Saderekna ngalahir: „ih, Njai, akang mihape eta aki-aki loemajan tamba keueung."

Toeloej keuna koe sirep Njai Atji Waringin, reup bae koelem Nji Atji Waringin.

Barang ti dinja, aki-aki nendjo istri geus koelem, toeloej baksa barina ngomong kieu pokna: „lakadalah! nja eta dipenta, koe dewek beunang ajeuna mah."

Barang ti dinja, toeloej diakeup toeroen ti boemi, toeloej ka hoeloe dajeuh ngagedogkeun salira, djadi deui Rangga Wajang, ladjeng moelih ka poelo.

Ari soemping ka poelo, mariksa koeda Pati Langen Sari barang soemping dibageakeun: „koemaha, Rangga Wajang, prakara awewe teh, kabawa atawa henteu?"

Oendjoekan poen Rangga Wajang: „soemoehoen pariksa, prakawis timbalan, ajeuna, soemoehoen, kabantoen, soemangga njanggakeun ieu istrina."

Ngalahir Koeda Pati Langen Sari: „geus katarima eta prakara istrina, tapi ari doeloerna koemaha piakaleunana?"

Ngawalon poen Rangga Wajang: „ari eta prakawis doeloerna, malah-malah ajeuna geus ngadjaga di wates sapirang-pirang pradjoeritna; ari koering ajeuna dek balik deui ka wates, dek ngakalan Gadjah Waringin."

Saoer Koeda Pati Langen Sari: „hade."

Ladjeng Rangga Wajang angkat. Ari soemping ka djalan bingoeng, henteu aja pakeun seba ka ratoe rehna kaleungitan istri.

Barang ti dinja manggih noe mararak doeaän, toeloej disaoer noe marak teh, kieu pokna: „paman, keur naon didinja?"

Ari wangsoelanana: „kaoela keur marak."

---

(1) **Disalea verouderde uitdrukking vermoedelijk beteekenend plassen.**

(2) **Didadaharanan verouderd part. perf. van dahar, thans korter didahar.**

„Met uw verlof, heer, 't is bergwater, waarin eenden baadden."

„Genoeg, oude, je haalt geen water meer, ik ben 't beu; gindsch ga je maar op het huis en de prinses passen," gelastte de koning.

„Zooals u beveelt, heer."

„De grijsaard begaf zich naar de woning en legde zich met opgetrokken knieën in den oven, waardoor de vuring werd vernield. Dan trad hij het huis binnen, vond daar het gereede rijstmaal van den koning en at dit tot den laatsten korrel op. En daarop het sirihstel aantreffend, begon hij te pruimen en spuwde links en rechts door 't huis. Vervolgens vlijde hij zich op de sponde, bevuilde den matras met zijn uitwerpselen, waarna hij de kussens uitplukte en de kapok door het huis strooide. Daarna keerde hij naar de keuken terug en rolde zich voor den haard andermaal op als een miereneter.

Op dat oogenblik keerde de huisvrouw van het weven terug. De woning binnengetreden, vond zij het eten op, de sirihdoos leeg, den vloer bespuwd en de kapok overal verspreid.

Huilend liep zij tot haar broeder, hem verwijtend: „dat is toch te bar met dien oude, je moest hem noodig in huis nemen; de ovengaten liggen uiteen, het eten is op, de betel verbruikt en het heele huis is vol spuw en boomwol."

„Foei zus", zeide de koning, „ik vertrouw je den oude toe, als middel tegen de eenzaamheid was hij goed genoeg."

Nji Atji Waringin werd nu door zijn slaapbezweering getroffen en dommelde aanstonds in.

Met dat de oude zag, dat zij ingeslapen was, sloeg hij een kuitenflikker, uitroepend: „lakadalah! hetgeen door mij verlangd werd, heb ik thans bemachtigd.

Haar op den rug nemend, verliet hij het huis en op het stadsplein gekomen, verwisselde hij weer van gestalte; hij werd andermaal Rangga Wajang en keerde vervolgens naar het eiland terug.

Aangekomen, vroeg hem Koeda Pati Lang*e*n Sari, hem verwelkomend: „wel Rangga Wajang, hoe staat het met het zaakje van die juffer, heb je haar meegebracht of niet?"

„Gelijk door u bevolen werd, heer", antwoordde Rangga Wajang, „ik bracht er mede en bied u hierbij het vrouwtje nederig aan."

„Best", sprak weer Koeda Pati Lang*e*n Sari, „doch nu ik het meisje ontvangen heb, hoe zult gij thans den broer verstrikken?"

„Ja, wat haar broeder betreft", hervatte Rangga Wajang, „die staat op 't oogenblik aan zijn grenzen met tal van zijn krijgers en *ponggawa's;* ik zal echter daarheen gaan en trachten hem te bedotten."

„Braaf zoo", besloot Koeda Pati Lang*e*n Sari.

Rangga Wajang vertrok, doch op den weg geraakte hij in verlegenheid; niets toch had hij om den vorst aan te bieden tot gelegenheidsgeschenk met het verlies van zijn zuster.

Evenwel, hij ontmoettee twee mannen bezig met een dam aan te leggen. Hij riep hen aan, en vroeg: „waar ben jullie mede bezig, makkers?"

„Wij maken een waterkeering", antwoordde een hunner.

Saoer Rangga Wajang: „soekoer, paman, kaoela ngahiras heulaän sakeudeung pangalakeun hoemboet kaoeng pakeun seba ka ratoe, bedjana kaelang-elangan poetri."

Barang ti dinja, toeloej djelema doea ngarala hoemboet kaoeng; ari datang toeloej dibikeun ka Rangga Wajang.

Saoer Rangga Wajang: „paman, oelah kapalang nja ibadah, panggotongkeun sakali, paman". Toeloej digotong koe doeaän, ari Rangga Wajang moentang kalong di tengah.

Katjarioskeun noe keur ngadjaga dina wates, radja Gadjah Waringin djeung pradjoerit pirang-pirang djeung para-ponggawa kabeh.

Katjarios Rangga Wajang soemping kana wates sarta mawa hoemboet kaoeng pakeun seba ka ratoe, rehna ratoe keur kasoesahan kapalingan poetri.

Barang katingali, Rangga Wajang nindihkeun hoemboet kaoeng, toeloej dipariksa koe ratoe: „sampean oerang mana mawa hoemboet kaoeng ka dieu?"

Oendjoekan poen Rangga Wajang: „soemoehoen pariksa, koering teh ti dinja ti lemboer Kaoeng ngaloeoek satangkal, kaoelanoen, ari ngaran koering Beunjing meulit. (¹) Noe matak ngadeuheus tea mah, koering sedja oeloen koemawoela, tapi taja njapaseba ngan hoemboet kaoeng."

Ngalahir Gadjah Waringin: „sampean naon nja kabisa?"

Ngawalon poen Beunjing meulit: „soemoehoen taja kabisa ngan nepoes keris."

Saoer Gadjah Waringin: „sampean, lamoen bisa nepoes keris, kaoela sapirang-pirang."

Poen Beunjing meulit hatoer: „soemangga."

Ladjeng ditepoes eta keris.

Kira-kira doeapoeloeh noe geus ditepoes, tatjan keneh bae kapanggih noe dipikahajang tea mah. Lila-lila kapanggih keris noe dipikahajang teh, saoer Beunjing meulit: „nja ieu keris noe sae teh." Ladjeng ditepoes barina loeak-lieuk.

„Sampean oelah djalingeur", saoer Gadjah Waringin.

Ngawalon poen Beunjing meulit: „henteu loeak-lieuk, noen."

Ti dinja pek ditepoes eta keris, pokna:

„ari kieu tepoes eh"
„ari kieu tepoes ah"
„lahdalah;"

barina loempat Beunjing meulit.

Ari geus kitoe, disoesoel koe sararea.

Barang tepi kana sawah rambeteun rek eureun kasoesoel Beunijng meulit, toeloej ngarambet bae bari bobolokot koe leutak.

Ari pokna anoe njoesoel: „euj, soegan aja djelema noe mawa keris ka dinja?"

„Ari tjek noe ngarambet: „teu aja ka dijeu."

(¹) In den tekst hiervoren geeft hij voor van Bodjong eurih te zijn en Moksel te heeten. Die naam is een aardigheid, een verdraaiing van *eksel*, nietigheid, zie blz. 62.

„Dat treft", oomjes, „hernam Rangga Wajang, „help mij eerst even met een palmkool te halen tot geschenk voor den koning, die, zegt men, zijn zuster verloor."

Het tweetal ging de palmiet halen en gaf deze aan Rangga Wajang.

„Kom", zei hij verder, „help mij nu niet ten halve, doch draag de kool ook voor mij." Daarop hingen de mannen deze aan een stok en droegen deze, Rangga Wajang haakte zich daaraan vast als een kalong.

Nu vertellen wij, dat koning Gadjah Waringin nog altijd zijn grenzen bewaakte met al zijn gewapenden en aanvoerders.

Verder deelen wij mede, dat Rangga Wajang met zijn palmiet tot troostgave voor den koning, steeds in groot verdriet wegens het verdwijnen van zijn zuster, bij de grens is aangekomen.

Toen hij Rangga Wajang opmerkte, die de palmkool liet neerploffen, vroeg de vorst hem: „wie is u, die een palmiet herwaarts brengt?"

„Met uw verlof", antwoordde Rangga Wajang, „ik ben van ginder uit het dorp Kaoeng ngaloeoek satangkal en mijn naam is Beunjing meulit. (1) Ik kom mijn opwachting maken, omdat ik bij u in dienst wil treden, doch kan tot huldeblijk niet anders geven dan een palmkool."

„Wat kent gij?" vroeg Gadjah Waringin.

„Alleen maar krissen naar de eigenschappen schatten (2), heer", gaf Beunjing meulit te kennen.

„Dat treft," hervatte Gadjah Waringin, „zoo u krissen beoordeelen kunt, ik heb er vele."

„Tot uw dienst", zeide Beunjing meulit.

Hij begon thans de krissen te onderzoeken.

Een twintigtal ongeveer had hij reeds behandeld, zonder een door hem begeerde kris aan te treffen. Eindelijk vond hij er een en riep: „deze kris is een prachtstuk." Het wapen toetsend, loerde hij links en rechts.

„Zie toch niet zoo schichtig rond" zeide Gadjah Waringin.

„Ik kijk volstrekt niet angstig om mij heen", zei Beunjing meulit.

En terwijl hij maar al met die kris bezig was, sprak hij:

„beoordeel 'm zus, eh"
„taxeer 'm zoo, ah"
„lahdalah;"

en meteen ging hij er met het wapen van door.

Alles zette hem achterna.

Bij een te wieden *sawah* gekomen, hield de vervolgde Beunjing meulit op, ging aan het onkruid uittrekken en bespatte zich van boven tot onder met slijk.

Ingehaald door de vervolgens, riepen ze hem toe, „halo, kwam er soms iemand met een kris derwaarts?"

„Neen, niemand", antwoordde de wieder.

(1) Een slingerplantje, welks naam hij bezigt om zijn nietigheid te betuigen; ook de naam der kampoeng doelt daarop. Het geheel is een woordspeling, die echter niet te verdietschen valt.

(2) *Knebel.* Tijdschr. v. Ind. T., L. en K., dl. 40, blz. 317 en van *Hinloopen Labberton,* ibidem, dl. 41, blz. 191 en 590.

„Ari tjek noe njoesoel: „geuning kawas sampean." Kalieus-kalieusna mah.
„Henteu, kaoela mah ti isoek ge ngarambet bae njatjaran galeng di dieu."

Ti dinja katingali koe Rangga Wajang noe njoesoel njorendang kantong, ari Rangga Wajang njampeurkeun barina imoet kieu pokna: „soegan njandak lemareun, noen, dina kantong, koering toehoereun soengoet, ti isoek teu njeupah."

Tjek noe njoesoel: „rampes, seupaheun mah loba." Toeloej disodorkeun kantongna.
Ari saoer Rangga Wajang: „aloes temen kantongna, sabaraha digaleuhna?"
„Ari dibeulina tiloe roepia koe kaoela."
„Handjakal koerang poerek tiba sakieu." Bari disingset-singset sina pageuh; „beurat naker kantong teh, aja doewitna?"
„Noen", tjek noe boga, „aja doewitna genep baroe dina kantong."
Ari geus kitoe, teu tata-pasini, geledeg bae dibawa loempat eta kantong. Henteu kasoesoel bawaning tarik noe loempat, teu poegoeh ka kaler-kidoelna.

Katjarioskeun Rangga Wajang soemping ka poelo ngadeuheusan ka Koeda Pati Langen Sari, sarta njanggakeun keris; gantjang diasta eta keris.

Ladjeng ti poelo sadajana.
Ari soemping kana wates, kapendak sareng noe ngadjaga ti Koeta Waringin. Ari gantjangna ger bae perang rame pisan, meunang perangna Koeda Pati Langen Sari, ari Gadjah Waringin taloek sarta njanggakeun diri, saraoeh radja-bandana. Geus ditarima koe Koeda Pati Langen Sari.
Katjarioskeun Rangga Wajang dipiwarang ngiberan ka Padjadjaran, rehna Njai Soemoer Bandoeng geus soemping ka wates sarta moendoet dipapag ti Padjadjaran.
Barang ti dinja njaoer goendal, kieu pokna: „goendal, maneh ka dieu mawa koeda, koe aing dek ditoempakan."
Toeloej disanggakeun eta koeda.
„Ari maneh, goendal, moentang kana boentoetna."
Barang ti dinja tjeklak toenggang koeda berebet diloempatkeun, digitik oenggal ngalengkah koedana.
Ari goendalna datang ka oetah oeger; bawaning tjape teu meunang tinggaleun.

Barang soemping ka Padjadjaran, Rangga Wajang loengsoer, ari goendalna pajah teu inget-inget bawaning tjape. Geus reureuh sakeudeung, toeloej dititah ngarit.
Ari Rangga Wajang ladjeng ka paseban, ngadaoehkeun, jen dipiwarang ngiberan, jen Koeda Pati Langen Sari djeung Njai Soemoer Bandoeng geus soemping ka wates. „Sakitoe hatoer kaoela," tjek Rangga Wajang.

„Maar", hernamen de achtervolgers, „hij gelijkt toch op u." Hij wendde 't hoofd af.

„Wel neen, sedert van morgen vroeg ben ik hier reeds aan het wieden en het afkappen der ringdijkjes."

Met werd Rangga Wajang gewaar, dat een der vervolgers een tasch op zijde had, dies ging hij glimlachend naar hem toe en zeide: „hebt ge wellicht sirihbenoodigdheden in uw tasch, mijn mond is erg droog, want sinds van ochtend heb ik nog niet gepruimd."

„Met genoegen", sprak de vervolger, „er zijn vele reeds gereede pruimpjes in" en meteen reikte hij hem de tasch over.

„He, zei Rangga Wajang, „wat 'n mooie tasch, voor hoeveel heb je die gekocht?"

„Drie gulden betaalde ik er voor."

„Jammer, dat ze dit stukje te lang is. En hem stijf om het middel doende (zeide hij); maar wat is die tasch zwaar, is er soms geld in?"

„Zeker", aldus de eigenaar", zij bevat zes *baroe*.(¹)

Zonder verdere plichtplegingen, zette Rangga Wajang het bliksemsnel met de tasch op een loopen. Hij was niet in te halen, daar hij zóó hard, nu rechts dan links, rende.

Thans verhalen wij, dat Rangga Wajang weer op het eiland terug is gekeerd, zijn opwachting bij Koeda Pati Lang*en* Sari maakte en dezen het wapen aanbood, dat door hem voort werd in ontvangst genomen.

Daarop vertrokken allen van het eiland.

Vervolgens bereikten zij de grens van Koeta Waringin, en stootten op de wacht. Onmiddellijk vielen zij deze aan, vochten er lustig op los en Koeda Pati Lang*en* Sari behaalde de overwinning, zoodat Gadjah Waringin zich aan hem overgaf mitsgaders al zijn bezittingen, die door Koeda Pati Lang*en* Sari werden geannexeerd.

Rangga Wajang, wordt verder verteld, kreeg bevel naar Padjadjaran bericht te gaan brengen, dat Njai Soemoer Bandoeng bereids aan de grens gekomen was en verzocht door de Padjadjaran ingehaald te worden.

Dies riep hij een rijknecht en beval: „breng een paard hier, jij, ik wil rijden."

Het paard werd hem gebracht.

„Zeg, kerel, jij klemt je aan den staart vast."

Hij zelf sprong er op en weg rende de klepper zoo hard hij loopen kon, voortgezweept bij iederen stap.

De volgeling gaf zijn ganschen maaginhoud over; trots zijn vermoeidheid mocht hij niet achterblijven.

Te Padjadjaran gekomen, steeg Rangga Wajang af, doch aan zijn moeden maarschalk dacht hij uit eigen vermoeidheid niet. Een weinig uitgerust, beval hij dezen gras te snijden.

Dan begaf Rangga Wajang zich naar de ontvangzaal, deed daar weten, dat hem gelast was de tijding te brengen, dat Koeda Pati Lang*en* Sari en Njai Soemoer Bandoeng al aan de grens gekomen waren. „Dus zeg ik", sprak Rangga Wajang.

(¹) Een waarde van vijftig centen.

Barang ti dinja boedal ti Padjadjaran, koe ratoe dikersakeun mapag sadajana.

Ari soemping ka wates, geus pasondong djeung noe dipapagkeun, ladjeng ka Padjadjaran.

Katjarios Koeda Pati Langen Sari njanggakeun saderekna Njai Soemoer Bandoeng sareng kairid ponggawa lima. Hidji Pati Gangsa Wajang, kadoea Pati Rangga Wajang, katiloe Gadjah Hambalang, kaopat Badak Hambalang, kalima Gadjah Waringin.

Geus katarima koe ratoe Pakoean, menak oerang Padjadjaran sarta ladjeng nikah Praboe Gantangan ka Njai Soemoer Bandoeng. Liwat langkoeng ramena teu kinten-kinten sarta tetep di Padjadjaran djoemeneng ratoe praboe.

Geheel Padjadjaran liep leeg, daar de vorst verlangde, dat allen ter ontmoeting gingen.

Na het samentreffen en de verwelkoming aan de grens, keerde men naar Padjadjaran terug.

Ten slotte wordt verteld, dat Koeda Pati Langen Sari den koning zijne zuster Njai Soemoer Bandoeng en de vijf door hem verworven *ponggawa's* aanbood. Het waren Pati Gangsa Wajang, Pati Rangga Wajang, Gadjah Hambalang, Badak Hambalang en Gadjah Waringin.

Nadat zij aanvaard waren door den vost van Pakoean, den edele van Padjadjaran, huwde Praboe Goeroe Gantangan Njai Soemoer Bandoeng. Onovertroffen luisterrijk was de bruiloft en ongestoord verbleef hij de doorluchtige koning van Padjadjaran.

OPGEMERKTE DRUKFOUTEN.

blz.	
V.	r. 2 v. b. kapaehan; l. ka paehan.
4.	r. 19 v. o. Oegem; l. Ogem.
4.	r. 15 v. o. Oegem dipiwarangan; l. Ogem dipiwarang.
5.	r. 2 v. b. minteleng; l. menteleng.
5.	r. 15 v. b. goeroedak; l. goeroedag.
5.	r. 3 v. o. sentar; l. sentor.
6.	r. 1 v. b. geurakeun; l. geuraheun.
8.	r. 3 v. o. kotak; l. kotok.
8.	r. 2 v. o. id. l. id.
9.	r. 14 v. b. boekoe; l. woekoe.
11.	r. 12 v. o. ka Njai; l. koe Njai.
11.	r. 2 v. o. gilik; l. gilig.
12.	r. 3. v. o. ninggalina; l. ningalina.
13.	r. 3. v. b. bedang; l. bedang.
13.	r. 12 v. b. dieu!; l. dieu."
14.	r. 4 v. b. bai; l. bae.
15.	r. 22 v. o. diroedajkeun; l. diroendajkeun.
15.	r. 9 v. o. raji; l. rai, zoo ook verder.
17.	r. 5 v. b. neda; l. neda.
17.	r. 14 v. o. babatjok; l. babatok.
17.	r. 19 v. b. baliweur; l. balieur.
18.	r. 11 v. b. sasana; l. sasama.
18.	r. 21 v. b. salembar; l. salambar.
18.	r. 18 v. o, angoer; l. anggoer.
18.	r. 7 v. o. ngagablag; l. ngagablog.
19.	r. 22 v. b. ditimboerakeun; l. ditimboeroekeun.
19.	r. 23 v. b. ngosohkor; l. ngolohkor.
19.	r. 24 v. b. kongan; l. bongan.
20.	r. 20 v. o. siringsang; l. giringsing.
22.	r. 5 v. b. ngaroengroeng; l. ngaroeroeg.
22.	r. 13 v. b. tjareutik; l. tjarentik.
23.	r. 19 v. o. kasaeor; l. kasaeur.
24.	r. 6 b. v. bereset; l. beseset.
24.	r. 2. v. b. mapagen; l. mapagkeun.
24.	r. 15 v. o. lintang; l. bintang.
26.	r. 19 v. o. njiret; l. njerep.
16.	r. 19 v. o. djongdjonan; l. djongdjongan.
30.	r. 20 v. o. ngentjang; l. njengtjang.
30.	r. 19 v. o. kokang; l. noekang.

blz.	
30.	r. 13 v. o. nganjoendjoeng; l. ngadjoengdjoeng.
30.	r. 1 v. o. kapoel; l. kapoepoeh.
31.	r. 14 v. b. titewak; l. ditewak.
31.	r. 21 v. b. leungeut; l. leugeut.
31.	r. 24 v. b. sakedet metra; l. sakedep netra.
32.	r. 5 v. o. soemproeng; l. semproeng.
35.	r. 2 v. b. sitaradjang; l. sataradjang.
35.	r. 4 v. b. " "
37.	r. 14 v. o. soengsoen; l. soesoen.
37.	r. 8 v. o. njiret; l. njeret.
37.	r. 4 v. o. emboet; l. imoet.
38.	r. 21 v. b. panteng; l. ponteng.
39.	r. 2 v. o. dilelaän; l. dibelaän.
40.	r. 4 v. o. moelang; l. moeloeng.
41.	r. 1 v. b. " "
41.	r. 6 v. b. " "
42.	r. 10 v. b. kandoengkeun; l. kandoengan.
42.	r. 16 v. b. kabalapan; l. babalapan.
42.	r. 19 v. b. minandjak; l. migandjok.
43.	r. 4 v. b. kabalapan; l. babalapan.
43.	r. 10 v. b. " "
44.	r. 9 v. b. lega; l. lenga.
48.	r. 15 v. b. aja; l. taja.
49.	r. 5 v. b. ngaresehan; l. njaresehan.
49.	r. 13 v. o. achter hanteu; l. boga.
49.	r. 8 v. o. siloemnn; l. siloeman.
49.	r. 3 v. o. pendek; l. pendekna.
50.	r. 7 v. b. tewekkeun; l. tewekan.
50.	r. 16 v. o. matjakkeun; l. metjakan.
50.	r. 16 v. o. " "
52.	r. 10 v. b. ngadjak²; l. ngadak².
53.	r. 11 v. o. tjaretet; tjaretjet.
53.	r. 3 v. o. keukeuk; l. keukeuh.
54.	r. 7 v. o. dikoemawoela; l. dibawa koemawoela.
67.	r. 10 v. b. kondang; l. koendang.
67.	r. 15 v. b. nitah dibere; l. geus nitah mere.
74.	r. 8 v. b. Wajang l. Waringin.

T J A R I T A

TJIOENG WANARA

MIMITINA DITJARITAKEUN

TI

NAGARA GALIH PAKOEAN.

Poen, sapoen,
Ka loehoer ka Sang Roemoehoen,
Ka goeroe Hjang Bajoe,
Ka handap ka batara,
Ka goeroe poetra Hjang Banga,

Koering rek ngembangkeun lampah oerang baheula. Palias, moen rek mangmantoenkeun, sedja rek mantjakakikeun, noetoer aloeran karoehoen. Baheula di nagara Galih Pakoean, njaritakeun noe keur waktoe djaman harita, eusina di nagara Galih Pakoean aja djoemblah tigang sewi, tigang keti, tigang laksa, tigang ewoe, tigang atoes, tigang poeloeh tiloe, tatapi kakarek sileman reudjeung siloeman. Ari bangsa oemat kamanoesan kakarek opat poeloeh djodo, ari bangsa manoesa doea poeloeh lima djodo.

Demi anoe kagoengan nagara eta Sang Permana di Koesoema, nja eta Sang Praboe ratoening Galih anoe noeloejkeun di nagara Galih Pakoean.

Tatapi Permana di Koesoema teu atjan kagoengan poetra, karek kagoengan pawarang doea; ari pawarang noe sepoeh djenengan Pohatji Naganing Roem, noe anom Dewi Pangrenjep.

Patihna ngadeg sapoeloeh: hidji Patih Poersewi, doea Patih Poerwa Gading, tiloe Patih Siwa Nagara, opat Patih Siwana Goeroe, lima Demang Tjandra Goelingan, genep Patih Rangga Tjampaka, toedjoeh Demang Rangga Waloeling, dalapan Demang Soemantri, salapan Demang Patih Kendit Birajoeng, sapoeloeh Patih Moending Kabilal.

Djaksana aja doea: hidji Panata Joeda, doea Patrakelasa.

Ngabeuina aja hidji: nja eta Bek Kakarantang, sarta digentos djenenganana, nja eta Batara Lengser. Eta diasih katjida koe ratoe.

Kadjaba ti eta aja deui kakasihna, nja eta Mantri anom Aria Kebonan, Ki Gedeng agoeng.

Ari dina waktoe harita, praboe ratoe keur koelem, di pitoetoer bale binatoer, dikemitan koe doeaän, nja eta koe Lengser tea sareng koe Pandaj kawasa.

Geus kitoe, soemping noe rek ngadeuheusan djenengan Ki Mantri anom.

Njampak ratoe keur koelem, gantjang bae andjeunna ngoepat ka ratoe tea, ari pokna kieu: „geuraheun teuing, noe djadi ratoe koelem pojan di pagoelingan, disarib pager koe bitis, dirogrog boerang koe ramo, dipeuseulan koe pinareup, djaga komo sawarga, tjatjakan ajeuna sakitoe sawargana. Eh, hajang temen ngasaän djadi ratoe."

Ti dinja diëmoetan koe Batara Lengser: „bo, gagal temen sampean, lamoenna kitoe, kapan sampean teh teroes ratoe, pentjar menak lelentjer, djelema bener, santana kapertjaja, sarta kakasih ratoe; kari-kari sampean ngoepat soemoeat, eta mo hade rasa koering mah, ngalampahkeun goroh bohong palatjidra, ratoe teu wenang dioepat, kawantoe noe djadi ratoe weroeh sadoeroeng winarah, soemawonna lamoen goegah, sanadjan koelem oeninga, tah kitoe noe matak teu hade."

Geus kitoe, kadangoe koe praboe ratoe anoe keur koelem, ari kasaoeranana: „ai, Raden Mantri anom, ka dieu, sed masing deukeut, dioek sapangloenggoehan di pitoetoer bale binatoer, karana oerang rek naros bieu teh sasaoeran misaoerkeun naon tea, barang sampean soemping teh?"

Ki Mantri anom ngawalon, pokna: „noehoen satimbalan goesti, bobot pangajon aja di goesti, abdi mah teu pisan, soemawonna kaäwonan, kasaëan hanteu ngomong."

Daoehan ratoe: „aeh, asep, hanteu oemoem, kapan hanteu hade bohong, malah-malah tjeuk sampean: geuraheun noe djadi ratoe koelem pojan dipagoelingan, djaga komo sawarga, ajeuna oge sakitoe sawargana hajang temen djadi ratoe, tjeuk sampean."

Keur kitoe, bet aja noe ningali, nja eta noe kemit tea djenengan Pandaj kawasa Kiai Gedeng agoeng.

Geus kitoe, goera-giroe balik, njandak padamelanana landean doehoeng samalang gandring. Enggalna Mantri anom teh ditekin dina landean, mana ajeunana aja landean mantri kabendon.

Sinigeug lampahna Pandaj kawasa.

Oerang njaritakeun praboe ratoe tea mariksa ka Mantri anom, ari kasaoeranana: „aeh, Raden Mantri, entong dianggo kaisin koe sampean pedah misaoerkeun hajang djadi ratoe; ajeuna mah heug baë, sarta tampanan pasihan oerang, nja eta nitipkeun nagara raoeh eusina, saraoeh pawarang doea oerang titip ka maneh, tatapi lain titip kembang kangilang, titip soteh kembang kinghoetang; moen ditemah pawarang djadi hoetang. Ari djenengan diganti nja eta koedoe: Raden Galoeh Barma Widjaja Koesoema, njatana ratoe panjelang."

„Noehoen sapasihan goesti, abdi didjenengkeun ratoe, beurat njoehoen, beurat nanggoeng, beurat narimakeunana."

Barang geus kitoe, ratoe noe ti heula toeloej sidakep sinoekoe toenggal, ngawatek adjianana bade ngeresakeun leungit tina pangtjalikanana; wantoening bisa, les leungit tanpa lebih, ilang tanpa karana. Ari angkatna ka Goenoeng Padang, djadi pandita Adjar Soeka resa.

Oerang toenda tjarios anoe keur tapa di Goenoeng Padang. Oerang njarioskeun ratoe anjar, nja eta Sang Mantri anom. Barang ningali jen praboe ratoe geus ngaleungit, geuat bae ngedjat kana korsi gading, linggih bari sasaoeran, pedah geus didjadikeun radja, njaoer ka Batara Lengser: „ai, batjot maneh, Lengser, sor ka dieu, masing deukeut, dioek sapangloenggoehan djeung aing. Ajeuna mah aing geus tjoendoek ka boekoening taoen, datang ka mangsaning boelan, nepi ka djangdji pasini, ka pasang soebaja, aing aja milik djadi radja, tatapi euweuh noe njaho kadjaba ti awak maneh, soemawon parabopati, sanadjan pawarang doea noe dititipkeun ka aing, eta henteu njahoëun. Ari ajeuna eta pawarang raoeh maneh aing noe boga; ajeuna geura takol bende lampoeng kaboejoetan, ajana di aloen-aloen, aing geura sembarakeun. Tapi poma, Lengser, oelah dibedjakeun ganti ratoe, bedjakeun ratoe teh anom deui bae kitoe ka patih, parabopati, ka djaksa reudjeung aria, ka mantri, parameswari."

„Noehoen satimbalan goesti."

Galantjang Lengser noe dangdan, njokot tjalana pokek, badjoe bekek tiloe kepek dipake kabeh, barina amit ka ratoe, ari pokna Ki Lengser, hatoeranana: „intjoe boeboe paranakan sair bintjang, abdi teh hatoer pamitan."

Enggalna Lengser teh loempat:
loempat sakaloempat-lampet,
tarik batan mimis bedil,
lepas batan koeda loempat,
ngadoedoed sarangka doehoeng,
liang iroeng mamaoengan,
boeah birit wani hapa,
balas kasepakan keuneung,
wani eor tjetjekolan,
ear moemoentjanganana,
nja kelek tatarompetan,
palangkakan temtembangan,
moenggah kontol heheotan,
lain lantoeng tamboeh lakoe,
lain lentang tanpa bedja,
manggoel pioetoesan ratoe,
ngemban piwarangan menak.

Datangna ka aloen-aloen handapeun tjaringin koeroeng, di dopang waringin soengsang, toeloej Lengser teh njokot panakol, sarta pek bende teh ditakol; kotjapkeun sora goöngna ti gedena kaleutiknakeun: deg, tjinginging!

Geus kitoe, bet kadangoe koe saeusi nagara Galih Pakoean, toeloej ditongton koe patih, parabopati, koe djaksa reudjeung aria, koe raden, paragegeden, koe mantri, parameswari, sakabeh geus darongkap.

Boeroedoel ti tebeh kidoel,
kampoengan paratoemenggoeng,
saratoes djeung lima poeloeh,
boeroedoel oemboel-oemboelna,
lagadar djoeraganana,
toempak koeda lalagaran,
mesat pedang loeloegasan.

Ear ti beh wetan kampoengan ti parademang saratoes djeung lima poeloeh, ngadjadjar panajaganana.

Sor deui ti beh koelon kampoengan parakaliwon saratoes djeung lima poeloeh.

Ngabengbreng ti tebeh kaler,
kampoengan ti pararaden,
saraoeh paragegeden,
bawana topeng djeung ronggeng,
ngagoeroeh ka aloen-aloen,
nja pendok patjorok-tjorok,
nja pedang pahalang-halang,
nja bedil wani paboeis.

Sadaja toeloej pada naros ka Lengser anoe sembara, tatapi euweuh noe ngoenghak narosna ka eta Lengser, sadaja parabopati, sadaja njareboet oea, wantoening Lengser pangsepoehna di nagara Galih Pakoean.

Ari pokna anoe naros: „Oewa, Olot, Engki, Oejoet, aja naon? aja naon?"

Pokna Ki Lengser, ngawalon: „doeh, kabeh parabopati, oerang teh eukeur sembara, njembarakeun ratoe oerang ajeuna tjoendoek ka boekoening tahoen, datang ka mangsana boelan, ajeuna ratoe oerang teh geus anom deui."

Papatih pok ngawalon indit: „bo, abong teuing, kamari mah tjikeneh pisan ratoe teh kapan geus sepoeh, atoeh nja soekoer, Oewa tanwande lambat koemawoela." Omongna eta sadaja.

Ari tjeuk Batara Lengser: „ratoe mah tara moegoeran, menak mah tara miranan, bisa kolot bisa ngora; ajeuna geus anom deui."

Sadaja euweuh noe njaho di nagara gentos ratoe, ngandelkeun bae ka Lengser.

Geus kitoe, Lengser nimbalkeun ka sadaja panajagan, sedjana mirig ka ratoe nganteur kapalaj radja tataloe di aloen-aloen.

Marentah ka toekang soerak,
koedoe tjalangap harita,
teu meunang hanteu pedahna,
koe Lengser anoe marentah,
toekang heot enggeus monjong,
toekang djedjek geus djarengke,
toekang tondjok enggeus rantjoeng,
peureupna ngatjoeng ka loehoer,
malah reudjeung toekang bekok,
gawena ngadjawil boedjoer,
tapi pesta tatjan rek pek,

kira tiloe poe deui,
ngadago noe njeungeut bedil.

Geus kitoe Lengser teh loempat marentah njeungeut mariem:

Kalangtaka bedil tinggar,
senapan reudjeung istapel,
darogdog bedil panorog,
doer bedilna ger soerakna,
tjoeroeloeng reudjeung angkloengna,
noeroengtoeng sorana tjaloeng,
baralang sora gambangna,
melas-melis sora soeling,
hariring sora karinding,
bareleng sora tamboerna,
teretet sora tarompet,
ngahioeng sorana bangsing,
seblak bari ditatakeun,
pinterna Batara Lengser,
metakeun noe tatabeuhan,
toeroengtoeng kendangna roejoeng,
ditoetoepan koelit loetoeng,
dirarawat hoë woeloeng,
ditepak koe indoeng-indoeng,
pantes tingaroenggoet geloeng.
niringting kendangna mindi,
ditoetoepan koelit sapi,
dirarawat hoë seti,
ditepak koe nini-nini,
lampahna pating djarendi,
tarangtang kendangna dadap,
dirarawat hoë walat,
ditepak koe bararoedak,
barina pating arengklak,
terengteng kendangna djambe,
ditoetoepan koelit embe,
dirarawat koe hoë sege,
ditepak paratjawene,
barina pating arente,
seblak bari dibaksaän:
bek ka hareup baksa peureup,
bek ka toekang baksa pedang,
torolong baksa kadjongan,
oeleng-oeleng baksa kepeng,
rengkebeng djeung badajana.

Oerang toenda tjarita anoe keur pesta.

Tjatoerkeun praboe ratoe tjalik dina korsi gading.

Sila noempang sangadoelang,
koemis nongkrong ngadjanggaong,
ngome koemis digoöngan,
djedoed koemis tjengkoeng goöng,
soeka seuri soeka ati,
bear mamanahanana,
ngadangoe noe tatabeuhan.

Oerang toenda tjarita noe dipestakeun.

Oerang tjaritakeun pawarang titipan tea noe djenengan Dewi Pangrenjep ajana di padaleman.

Barang enggeus kabedjaän ti sadaja emban-emban noe bebedja ratoe teh geus anom deui, gantjangna poetri teh, toeloej dangdan bari njaoer ka eusi boemi: „aeh, bibi, ratoe teh, kapan geus sepoeh, ajeuna geus anom deui; tjik, hajoe, oerang deuheusan."

Kotjap poetri anoe dangdan:
Sindjangna poerbanagara,
kekemben soetra dewangga,
ka loehoer ngarompes geloeng,
nja siger reudjeung pamengger,
tapoek geloeng djeung kangkaloeng,
salobong sarangka awak,
tjeplak noe bagal pinareup,
tjoemeket benten kantjana,
goemiler pamingel inten,
aloes pawarang noe dangdan,
langkojang awak wajangeun,
gilig pingping pantjoeh bitis,
indoeng soekoe nonggong lemboe,
pangaroeh merat angkatna,
taktak lir taradjoe emas,
lenggik ramping lajoe koening,
panangan tanding gondewa,
pandjang pasipatan sotja,
ngintjer boeboedakanana,
tjoereuleuk seukeut bireungeuh,
poeter koeroeng di pangamboeng,
pangaroeh rea noe asih.

Geus poetoes anoe keur dangdan, enggalna teh toeloej angkat ngadeuheus ka praboe ratoe.

Teu katjatoer di djalanna, kotjapkeun geus soemping bae poetri noe rek ngadeuheusan.

Poetri ningali ka praboe ratoe, bet tetela geus anom deui, jaktos pisan saeusining bedja; harita poetri teh, kabedil langit manahna kabentar mega, poetri teh

kalinglap manah, wantoe ratoe sakaroepa djeung ratoe noe tiheula, noe djadi pandita di Goenoeng Padang. Djeung deui Dewi Pangrenjep teh, henteu oeninga harita digentos ratoe, maroekan tjaroge heubeul. Soemawonna praboe ratoe, teu roemaos lamoen pawarang teh, titipan batoer, raosna garwana bae. Langkoeng soeka manahna praboe ratoe,

Ooerang toenda tjarios praboe ratoe.

Ooerang tjarioskeun anoe kagoengan pawarang, nja eta pandita di Goenoeng Padang.

Ningali ka noe eukeur soekan-soekan tapi manahna mindel, ningali ka pawarangna, nja eta Dewi Pangrenjep, kawasna sieun leungiteun toeroenan, wantoening pandita, basana keur djadi radja teu atjan kagoengan poetra ti pawarang noe doea tea, malah-malah njaoerkeun sadjeroning kalboe ora kawedal ing lisan, ari basana: ,eh badan, boemi, langit:

boeroeng djadi sawargana,
nandoerkeun pare ranggeujan,
sawah sakotak dipager,
lebar temen pawarangna,
bogana oerang noe doea,
geus tangtoe leungit wiwitan,
kantenan timboel wekasan,
wiwitan noe djadi ratoe,
tegesna nja badan oerang.

Tatapi noe matak soesah sabab tatjan boga anak ti oerang, geus tangtoe ti ratoe anjar jen bakal baroga anak, karana kitoe lampahna, teu beunang di pihapean, nja eta saperti mihape hajam ka heulang.'

Gantjangna pandita geuat bae tapakoer, neda-neda ka noe Kawasa, nja eta Hjang Widi, tina hajang kagoengan poetra ti pawarang noe doea, anoe geus katitipkeun tea, tapi mo boeroeng dipasihan koe Hjang Widi, tina banget noe tapakoer.

Teu lila bet dipasihan tjahja noe leuih mantjoer. Toeloej kana madiagantang tjahja roepa hantiga, geus kitoe bet djadi doea pinterna anoe maparin.

Ari tjahja noe hidji ragrag ka sirah nagara ka pawarang pangsepoehna, ka Pohatji Naganing Roem, njoeroep ngabadjoe ngaraga soekma mandjing kana salira; tetela eta pawarang bakal kagoengan poetra pameget sarta kasep.

Ari tjahja noe hidji deui ragragna ka padaleman, ka pawarang panganomna, nja eta Dewi Pangrenjep anoe keur ngadeuheusan tea; tetela tjahja asoep ka djero wewetengan, geus tangtoe kagoengan poetra.

Barang geus kitoe, Dewi Pangrenjep harita toeloej sedjen raraosan dina eukeur ngadeuheusan, enggalna oendjoekan, ari pokna: „adoeh, goesti dalem agoeng, abdi sedjen teuing raos, tara-tara ti sasari, badan teh leuleus djeung teunangan, lalesoe barina toendoeh. Naon bae alamatna, sok matak soesah katjida, koerang tangan pangawasa, soemangga goesti, geura lahirkeun."

Ti dinja ratoe teh njaoer: „doeh, Njai, perkawis anoe toendoeh tetela noe

hajang koelem; mangga, Njai, oerang karoelem." Tetela di pagoelingan poetri sareng ratoe, ratoe teu roemaos pawarang titipan batoer.

Toenda heula tjarios noe keur karoelem.

Oerang tjarioskeun pawarang noe sepoeh, nja eta Pohatji Naganing Roem.

Dina waktoe harita pawarang teh keur koelem, andjeunna toeloej ngimpen jen ningali tjahja roehaj aja di dasar sagara, ladjeng bae ditjokot koe Naganing Roem, nja toeloej dikandoeng koe tjinde woeloeng.

Barang geus tanghi, Naganing Roem nangis kaedanan koe impian, koe sabab taja boektina.

Oerang toenda tjarita noe eukeur nangis.

Kotjapkeun sang pandita.

Katingali jen Pohatji Naganing Roem eukeur nangis kaedanan koe impian; gantjangna pandita toeloej loengsoer, tatapi bari ngaleungit. Barang soemping toeloej bae ngawoeroekan ka Naganing Roem, ari kasaoeranana: „adoeh, Njai, poma-poma ajeuna teh oelah nangis, sababna eta impian bakalna ge djadi poetra. Anggoer, Njai, geura dangdan deuheusan praboe ratoe, da ajeuna mah geus anom deui. Djeung Njai koedoe oendjoekan, kieu nja pioendjoek: jen aja hidji pandita datangna ti Goenoeng Padang, noedjoem ka impian koering, ari pokna ki pandita, goesti, bakal kagoengan poetra ti pawarang noe doea, sarta poetrana ge doea tetela pameget kabeh."

Enggalna poetri teh djengkar ngadeuheus ka praboe ratoe, bari oendjoekan sakoemaha pisaoer sang pandita; teu aja pisan noe kaliwat.

Ti dinja ratoe teh mindel sadjeroning mamanahan, sabab tatjan oeninga jen aja pandita di Goenoeng Padang. Saoer ratoe: „ai, Njai, naha mo goroh aja pandita di Goenoeng Padang, naha Njai teh njanjahoanan."

Ari kasaoeran poetri: „noehoen satimbalan goesti, hatoer abdi teh teu pindo gawe, abdi teh hanteu bohong, malah-malah bieu pisan sasaoeran sareng abdi."

„Ai, Njai, mangke heulaän, oerang nanja ka Lengser, sabab eta boeat saksi noe beunang dipertjaja, karana Lengser pangkolotna di nagara Galih Pakoean."

Enggalna Lengser disaoer koe Praboe ratoe, ari kasaoeran: „ai, Lengser, sereg mangka tereh, sor kadieu masing deukeut, dioek sapangloenggoehan."

Lengser enggal ngawalon: „o, goesti, noehoen sareboe, gerah salaksa, goesti rek nimbalkeun naon, noe mawi njaoer ka abdi?"

„Eh, Lengser, kieu noe matak maneh disaoer; oerang kasoempingan pawarang ti sirah nagara, njaritakeun jen aja pandita di Goenoeng Padang sarta binangkit, eta maneh njaho? Lamoen njaho geura tjaritakeun, lamoen teu njaho geura pikiran."

Lengser henteu gantjang-gantjang ngawalonan, sabab soesah, kawantoe pandita teh tetela jen djoeraganana. Toeloej mikir sadjeroning ati, kieu mikirna: koemaha ari rek dioendjoekeun da poegoeh djoeraganana bisi koemaha onam, ari teu dioendjoekeun, boeboehan noe dipariksa, djadi matak ngoesik-ngoesik oela mandi, ngagoegahkeun matjan toeroe.

Wantoening Lengser djalma binangkit, ngadak-ngadak njiar akal, njieun atoeran harita ngomongkeun djaman keur ngora, ngarah ratoe oelah bendoe.

Ari tjek Lengser: „noehoen satimbalan goesti mariksa ka djisim abdi, marik-

sakeun pandita di Goenoeng Padang, atoeh tetela katjida bedjana."

Praboe ratoe toeloej njentak, nja eta ka Lengser tea, koe sabab omonganana teu poegoeh, saoerna Praboe ratoe barina boedi poesing, reup geuneuk, raj pias, gebes kadia banteng, getem kadia matjan, ngadjengkang oerat tarangna sagede laki loeloempang, napsoena teu kira-kira: „ai, batjot, Lengser, apan tetela, apan bedjana, bedja ti saha?"

„O, mangke ngeran," tjeuk Si Lengser: „bobot pangajon timbang taradjoe, bobot pangajon aja di goesti, abdi njoehoenkeun pangadilan, noe mawi abdi hatoer bedjana: sok ras eling, djaman keur ngora, nja eta gadoeh sobat Nini djeung Aki pangebonan, boga pakarang koedjang hidji. Geus kitoe koedjangna leungit, leungitna di taoen toekang, tanggal opat, boelan Radjab, poë Ahad. Ti dinja Nini bingoeng; toeloej mangproeng, pedahna leungiteun koedjang, ana los ka Goenoeng Padang, di dinja nja tepoeng djeung pandita, enggalna metangankeun koedjangna noe leungit tea. Ari saoerna pandita: „Nini, koedjang teh henteu leungit, ajeuna ge aja keneh dina oeroet Nini ngoendeur, ditoempangkeun dina toenggoel lame; djig bae ajeuna, geura teang, mo boeroeng kapanggih deui."

„Gantjangna koe Nini teh toeloej diteang ka oeroet ngoendeur. Barang datang, bener pisan koedjang teh aja keneh sakoemaha panoedjoeman pandita; noe matak abdi oendjoekan tetela bedjana."

Ari kasaoeran ratoe: „lamoen kitoe mah, Lengser, lain noedjoem saenjana, pandita njanjahoanan, pandita noenoedjoemanan, dibasakeun pandita metangankeun koedjang memeh leungit, tah, kitoe tjeuk aing mah."

„Noehoen satimbalan goesti, tapi abdi langkoeng heran koe daoehan Goesti, naon anoe didaoehkeun metangankeun koedjang memeh leungit? abdi mah koe hajang terang."

„Lamoen kitoe, maneh teh bodo katjida, ari hartina kieu: saoepama diri maneh toeloej leumpang mawa koedjang, datang ka djalan toeloej maneh teh balik deui, dadakoe maneh ka aing: djoeragan koedjang teh leungit, tapi tatjan ari tjlik mah; tah Lengser saibarat kitoe, sainggana kitoe."

„Abdi mah heran saoer teh make ibaratna sareng nganggo sainggana, eta siga nanahaon misaoerkeun anoe kitoe?"

„Ari, Lengser, eta mah ngan babasan bae, „euweuh piroepaeunana."

„Mo tiap-tiap aja babasan, kedah aja noe dibasakeun, satiap weroeh koedoe doemoek, waspada nja koedoe njata, kapan tjeuk piwoeroek oge hanteu hade ngalampahkeun goroh bohong, sanadjan ngoeroeloeng saoerna ana teu aja boekoerna, djadi nalapoeng, mirilik pangartina lamoen teu aja boektina, hoekoemna teu djadi misil."

„Ai Lengser, lamoen kitoe mah, maneh teh mangmeunangkeun ki pandita."

„Ih, lain, goesti, eta mah saoepamana, ari kalampahna pandita apan mah sok saenjana, malah saoer, goesti, tadi noe make saibaratna eta teh aja boektina; ari saibaratna tea: kanjataän angin gede, ari basa sainggana: njatana liang siraroe, nja eta lingga. Ari lampah pandita mah teu beunang dihina-hina, lampahna: tata, titi, talari, tali paranti. Naon hartina tata djeung naon hartina titi, naon hartina tali paranti?"

„Hartina tata: njatana tataman, djadi tata reudjeung batoer, demi roepa sakaroepa, ari leumpang saäleutan, pendekna roentoet djeung batoer."

„Hartina titi, nja eta titinggi tea, awak pandjang roepa beureum, soekoena loba katjida, tatapi teu tali gantja; djadi titih lakoena, moen moenggoeh noe djadi ratoe, moen tjara soekoe titinggi metakeun abdi sadaja djadi beres padamelan."

„Ari tali paranti, naon hartina?"

„Ari tali paranti, kanjataän tali kepek, teu beunang ditalikeun ka noe sedjen, koedoe kana parantina, satjangreud pageuh, sagolek pangkek, ngadek satjekna, nilas sapatna, omong sapokna, pandita tara njalahan; tah, kitoe lampah noe djadi pandita."

Daoehan praboe: „bener temen omong maneh, tatapi eta pandita giri loengsi tanpa ingan, wani noedjoem ka pawarang ratoe: boga anak tjeuk pandita, doea tjeuk pandita, lalaki tjeuk pandita; boa djinah ki pandita djeung pawarang aing."

„Soemoehoen timbalan goesti, basa giri tea: goenoeng, ari loengsi: tjatjing, basa tanpa: wahangan, basa paingan: djoeragan."

„Naha malindes ka aing?"

„Soemoehoen, djoeragan teh malik tali paranti, ngalap koedjang sapangarah, djadi kagoengan terka henteu ngandel."

„Lain teu ngandel aing teh, lain teu pertjaja ka pandita, ajeuna mah geura teang koe maneh ka Goenoeng Padang, ala masing kabawa."

„Soemangga."

Enggalna Lengser toeloej leumpang ka Goenoeng Padang, djaoeh mo boeroeng tjoendoek, anggang tan wande datang.

Teu katjatoer di djalanna; kotjapkeun Lengser teh eureun, eureunna handapeun tandjoeng, saloehoereun batoe datar.

Geus kitoe, Lengser teh ngoepat, ngomongkeun Praboe ratoe, tjeuk Lengser: abong-abong djadi ratoe, lampahna poerba kawasa, tatapi lain kawasa lamoenna kitoe petana, nja eta ngaranna poerba njalahan, dibasakeun noe asih dipoelang tai, noe haät dipoelang moha; ratoe teh pada hal lamoen teu koe pandita di Goenoeng Padang koe saha djadina ratoe, kari-kari ngangaranan djinah, lain djinah da anoena, geura bae mangke ari datang ti Goenoeng Padang mo disembah koe leungeun, dek koe soekoe bae."

Oerang toenda lampahna Lengser.

Oerang njarioskeun deui praboe ratoe.

Barang Lengser geus djoeng ka Goenoeng Padang, ratoe toeloej miwarang dangdan ka poetri pawarang doea: Naganing Roem didawoehan ngandoeng bokor kantjana: Dewi Pangrenjep ngandoeng kawali kantjana, diroepakeun noe keur bobot oemoer toedjoeh boelan; ari karep ratoe hajang ngadodja pandita, tjalik bari digedengkeun.

Ajeuna oerang tjarioskeun deui Lengser, datangna ka Goenoeng Padang ngadeuheusan ka pandita. Ari tjeuk Lengser: „doeh, goesti, abdi teh awon doemeuheus," ngan sakitoe oendjoekan Lengser, teu loba-loba tjarita, kawantoe geus kaoeninga koe pandita Goenoeng Padang.

Gantjang bae dipariksa, njaoerkeun niatna Lengser, saoer ki pandita: „soe-

koer, kakang Lengser, soemping ka dieu, meureun dioetoes koe ratoe dipiwarang njaoer koering, ari noe matak disaoer, mo gagal moendoet dipangnoedjoemkeun pawarang doea, tatapi eta mah geus tangtoe pisan kabeh bakal boga poetra, ngan handjakal aja bobot saloeareun wewetengan; enja, kakang, atawa lain?"

„Soemoehoen doeka, goesti mah langkoeng waspaos, abdi mah teu miloemiloe kana kalakoean awon; soekoe abdi, samboeng lakoe biwir samboeng lemek, derma raga tanpa polah, ngan derma piwarangan."

„Sajaktosna, kakang Lengser, koering disaoer koe ratoe oelahbon marga siang, sanadjan wengi soemangga, tatapi mo ajeuna; kakang geura bral bae, ngan ieu kikintoen sanggakeun ka praboe ratoe, roepi tiloe perkara: kembang malati satjoengtjoeng, koenir sasolor, petak sapotong."

Geus kitoe, lengser teh moendoer barina mawa kikintoen. Teu kotjap didjalanna; tjatoerkeun geus nepi bae ka pajoeneun praboe ratoe barina njembah koe tjokor.

Barang kitoe, ratoe teh njeuseul sapedah disembah koe soekoe, saoer ratoe: „ai, Lengser, naha sia ngoenghak tjampelak, bet wani-wani njembah koe tjokor, naon sababna?"

Lengser enggal ngawalon, pokna: „beu, goesti, abdi teh njanggakeun bebendoe, sapedah njembah koe soekoe, rasana lain dihadja, raos abdi kalepasan petak loempat tarik teuing, ari datang awak tibalik tojkor njoengoengoeng; soegan montong teuing dibalikan koe leungeun, goesti."

„Beu, ari kitoe mah, Lengser, ditimbang koe aing. Ari pandita mana? Aja atawa euweuh?"

„Aja teu aja."

„Naha ngawalon teh bet kitoe," kapan aja, kapan teu aja."

„Beu, goesti, noe matak diseboetkeun „aja teu aja" teh kieu: kaäjaännana kapendak koe djisim abdi, ari ka teu ajaänana bet teu kapadoeng patjoel koe abdi."

„Naon teu kapadoeng patjoel?"

„Soemoehoen teu kabawa."

„Ari maneh mawa naon eta?"

„Soemoehoen ngabantoen kikintoen ti Goenoeng Padang, tapi doeka teuing piroepaeunana mah."

Enggalna koe ratoe toeloej ditjandak sarta diboeka.

Barang diboeka, sidik eusina malati satjoengtjoeng, koenir sasolor, petak sapotong.

Ti dinja Praboe ratoe ngalahir: „Lengser, ieu teu djamak teu moepakat, ngirimkeun roepa kieu ka ratoe; tatapi mo salah pandita teh njilokaän koe barang kieu roepana, tapi aing hanteu soesah nadjan disilokaän oge, mo boeroeng diroepakeun kitab noe tiloe perkara, indjil, toret, kalawan djaboer.

Oerang toenda noe keur goenem tjatoer praboe ratoe djeung Batara Lengser.

Oerang tjarioskeun pandita di Goenoeng Padang. Niat bade ngadeuheusan ka praboe ratoe, tatapi eta lampahna sok bisa mantjala poetra, geus kolot sok bisa ngora. Ari harita mah pandita keur meudjeuhna tengah toewoeh.

Enggalna ki pandita, ngadjadikeun maneh aki-aki, toeloej rep sidakep sinoekoe toenggal, emoet poerwa daksina, poerwa ikoe wiwitan, daksina wekasan, bari ngelingkeun adjianana, adjian dadali poetih, eta djampe paranti leuleumpangan soepaja gantjang.

„Adji koe dadali poetih,
mangoengkoeng saloehoering koewoeng-koewoeng,
mangangkang saloehoeriang madja gantang,
tjalik dina tampoe angin,
dat sarapat, dat sarapat."

Enggalna kadia kilat datangna ka pajoeneun ratoe.

Geus kitoe, ratoe teh ningali, njaoer ka Batara Lengser: „ai, Lengser, ieu aja aki-aki oerang mana?"

„Soemoehoen pariksa, goesti, eta teh ti Goenoeng Padang, nja eta pandita tea."

Toeloej ratoe njaoeran ka pandita: „eh, ki pandita, bagea, ser ka dieu masing deukeut, dioek sapangloeloenggoehan."

„Soemoehoen pariksa, goesti, noe mawi abdi doemeuheus, wireh ing tina abdi disaoer koe kersa dampal goesti."

„Enja, noe matak disaoer koe oerang, kawantoe anjar pinanggih, djeung deui oerang teh dek menta dipangnoedjoemkeun, pedah pawarang oerang doeanana keur bobot, hajang njaho pianakeunana awewe atawa lalaki, geura pok, geura seboetkeun, montong make diïlo diparimbonkeun, diteang dina kitabna, diïlik dipalar boekti, geura pok bae omongkeun."

„Bo, soemoehoen, satimbalan goesti, moendoet dipangnoedjoemkeun pawarang, madak-madak kapandoekan, ka toeang pioendjoek abdi, eta geus tetela pisan, jen bakal kagoengan poetra tina pawarang noe doea, samalah pameget kabeh."

Geus kitoe, ratoe teh poesing, sapedah raosna salah, saoerna: „eta salah katjida pandita, noe hidji eta pawarang saenjana ngandoeng kawali, noe hidji deui ngandoeng bokor kantjana; oerang teu soeka katjida, ajeuna mah ki pandita taoer rasa binasa. alamat rek ditelasan."

Ratoe toeloej narik tjoeriga, tatapi eta tjoeriga kokotak tina sarangka, tapi lain dek teurak, nja eta bet edek tobat, koe sabab eta noe kagoenganana.

Barang pek dioengkoelkeun doehoeng kana patoeangan, toeloej morongkol, soemawonna lamoen teurak da eta noe kagoengan.

Ratoe beuki tambah napsoe, raosna asa dilawan: „eh pandita maneh teh ngalawan, dipenta pati teh baha, seg taroeng djeung aing, sabaraha taoen perang, sabaraha boelan mo boeroeng diladenan."

„Bo goesti, lain baha, oelah bon sinedja perang, ngalawan teu pisan-pisan; ari perkawis pati dipoendoet soemangga pisan."

Barina pandita toenkoel ngaloearkeun soekma, ladjeng pandita teh poepoes, teu kalawan ditelasan.

Geus kitoe, ratoe teh njaoer ka Lengser: „eh Lengser, bet matih aing betan pandita, geuning pandita geus paeh."

„Matih pandita manan gamparan."

„Naha koemaha noe matak kitoe?"

„Da eta mah bisa njanggakeun pati koe andjeun, gamparan mah tatjan poegoeh bisa tjara ki pandita."

„Doeh, Lengser, bener temen, kami tarima kalah, da kami mah hanteu bisa tjara ki pandita."

Enggalna banoesanana beng bae dibalangkeun ka oeroetna, tatapi barang ragrag bet djadi sedjen roepa, nja eta djadi Naga wiroe eukeur tapa.

Oerang toenda anoe keur tapa.

Oerang tjarioskeun pawarang noe doea tea. Pedahna kawali teh ragrag tina patoeanganana saraoeh bokor kantjana, sabab reuneuh ngagedean.

Geus kitoe, kawali teh ditjandak koe ratoe, dibalangkeun barina sasaoeran : „lamoen ragrag ka sagara, toeroenna ka intjoe poetoe poelo Kawali, moen ka darat katelah tanah Kawali.

Toeloej eta kawali teh ragrag di tanah, mana datang ka ajeuna di Galoeh aja desa ngaran Kawali.

Ari bokor kantjana dibalangkeun deui sarta ragragna di Padang, tanah Soematra.

Noe matak di dinja rea emas, eta kitoe oesoel-asalna.

Barang dina taoen Djim akir, boelan Rajagoeng, tanggal 14, poë Salasa, dina saboeka siang, Dewi Pangrenjep babar, sidik poetrana pameget; ari paradjina ngaran Nini Marga sari.

Geus kitoe, praboe ratoe toeloej ngadaoeh ngoempoelkeun parabopati sareng parapoenggawa kabeh.

Sanggeus koempoel, toeloej bae nganamaän poetra noe dipedalkeun tea, djenenganana Aria Banga.

Enggalna ger bae pesta, mestakeun poetra tea, langkoeng rame anoe pesta.

Ari pawarang noe hidji deui waktoe harita teu atjan babar.

Ti dinja ratoe ngalahir, njaoer ka Batara Lengser : „hajoe, Lengser, aing iring arek ka sirah nagara ngalajad pawarang aing, koe naon bet tatjan babar."

Bral bae ratoe teh angkat. Barang soemping ka sirah nagara, tetela bet tatjan babar.

Ladjeng bae sasaoeran mariksa ka Naganing Roem : „ai, Njai, naha bobot lila teuing ?"

„Noehoen satimbalan goesti, perkawis bobot abdi teh parantos sapoeloeh sasi ieu, tapi teu atjan keneh babar."

„Eh, Njai, wajahna bae."

Tjeuk Naganing Roem bari njoesoetan tji sotja : „doeh, goesti, noehoen sareboe, abdi teh teu atjan babar."

„Eh, Njai, montong dianggo gedag pangkon, gindi pikir, obah niat soegan ka doea, tiloewelasna mah babar, ajeuna mah engkang bae geura siaran."

Enggalna toeloej bae disiaran langkoeng ngeunahna, praboe ratoe samalah ladjeng koelem dina lahoenan pawarang.

Oerang toenda tjarios anoe keur koelem.

Oerang sampeur senggal hideung, parele-parelekeun heula, balikan anoe katoekang soekmana pandita ti Goenoeng Padang gawena ngalajang bae.

Geus kitoe, toeroen soekma teh, asoep kana wewetengan njoeroepna ka moe-

rangkalih, sanggeus kapandjingan soekma, moerangkalih toeloej sasaoeran dina djero wewetengan, ari kasaoeranana: „ama teh kabedil langit, kabentar mega, kalinglap katjida teuing ka pandita Goenoeng Padang, pada hal mah teu boga dosa, geura raoskeun bae, tangtoena ge bakal males, tapi engke dina goeroe poetoe Hjang Bajoe, goeroe poetra Hjang Banga, koe ama geura raoskeun di dinja jen bakal males."

Enggalna ratoe teh goegah, mariksa bari bengis ka pawarang Naganing Roem, ari pokna: „ai, Njai Naganing Roem, bet bieu aja noe ngomong sapandjang engkang keur koelem, Njai atawa lain?"

Naganing Roem toeloej nangis pedah dipariksa bengis: „adoeh, goesti, abdi njanggakeun bebendoe tikoro abdi gorokeun, djeung soekoe abdi belokeun, abdi mah teu pisan-pisan, soemawonna kaäwonan kasaean henteu pisan."

Geus kitoe, ratoe teh njaoer: „mana kitoe oge Lengser." Toeloej bae Lengser disaoer: „ai, Lengser, maneh ngomong naon, basa aing eukeur koelem?"

„Doeka, abdi mah teu pisan-pisan."

Lengser toeloej soesoempahan, pokna: „daek kede ti kentja, djeung daek boetoet boboko, daek oetjoetan sokona, tjinenek daek salamet, kolot bongkok pandjang oemoer."

Ratoe teh katjida poesing: „ai, Lengser, lampah maneh kawas boedak, kapan maneh teh enggeus kolot, oelah kitoe nja omongan, lamoen soempah masing terang."

Toeloej Lengser soempah deui, tapi saperti siloka, pokna: „daek boetjitreuk beuteung noe reuneuh meureun."

Ti dinja kamanah koe ratoe, soempahna Lengser, pek manehna mariksa deui ka Naganing Roem: „ai, Njai, lamoenna kitoe mah, paingan Lengser wani soesoempahan, ajeuna mah noengtik bari njiar boekti, nerka njampak aja mana boektina aja di maneh, geuning boedak ngomong dina djero beuteung, kakara saoemoer hiroep heubeul ngeundeuk-ngeundeuk taneuh, lawas ngendag-ngendag djagat, ajeuna manggih noe kitoe."

Sanggeus kitoe, ratoe toeloej miwarang ngoempoelkeun parabopati saraoeh djeung toekang noedjoem.

Barang geus koempoel parabopati saraoeh toekang noedjoem, saoer ratoe: „maraneh noe matak disaoer koe oerang, oerang teh rek sembara, tjoba, geura palikiran eta papanggihan aing, aja boedak ngomong dina djero beuteung, hade atawa goreng? Lamoen hade, geura tjaritakeun, soemawonna lamoen goreng."

Parabopati saraoeh djeung toekang noedjoem kabeh pada saroesah, koe sabab henteu kaharti, ngan aja saoerang mantri, ngaran Mantri anom Banjak Loemanglang, anoe madep ka Sang Praboe ratoe, barina oendjoekan pokna: „perkawis kangdjeng goesti mariksakeun moerangkalih njaoer dina djero patoeangan, eta teh hadening goreng."

Ratoe toeloej mariksa deui: „eh Mantri, naha kapan hade, kapan goreng, koe oerang hanteu kaharti, naon sababna?"

„Soemoehoen timbalan goesti, mana dibasakeun hade, teroes ratoe pentjar menak, sartana poetra radja, komo teuing oepami parantos babar, meureun baleg perlente paselang bisa bitjara, tjatjakan dina djero wewetengan, sakitoe bisana

njaoer; tah, kitoe noe mawi dibasakeun hade. Noe mawi dibasakeun goreng, sapedah eta teu atjan aja roepana,"

„Bener temen omong maneh, tatapi koedoe oetama, ari dibasakeun oetama nja eta koedoe ragem djeung batoer."

Geus kitoe, kadangoe koe sadajana, tatapi langkoeng pada saroesah, henteu kaharti keneh, ngan aja djalma saoerang anoe dioekna misah ti batoer, ari djangkoengna eta djalma 250 gas, ari harigoena 25 gas, ngaranna Jaksa Majoeta. Barang ngadenge timbalan ratoe, toeloej bae ngomongkeun ratoe, ari pokna: „eh, ratoe teh bodo katjida, tjoba koe aing ajeuna rek dirantjana."

Ari pangarahna Jaksa soepaja eta boedak dipitjeun koe praboe ratoe.

Gantjangna Jaksa teh ngadeuheus ka praboe ratoe, sarta ladjeng bae dipariksa koe ratoe, saoerna: „eh, Jaksa Majoeta, rek naon datang ka pajoeneun aing?"

„Soemoehoen pariksa goesti, noe mawi abdi ngadeuheusan, doemeh abdi ngoeping timbalan gamparan, mariksakeun moerangkalih pedah bisa njaoer dina djero patoeangan, ari ajeuna, lamoen pandoek reudjeung goesti, hajoe, oerang ibaratkeun, moerangkalih reudjeung gagadoehan abdi. Abdi gadoeh hidji doehoeng, ngarananna doehoeng sampanan, tapi tepoesanana doehoeng teh dalapan, bet leuwih opat, dibasakeun sri matjala, tjalaketek omongan wanara."

„Koemaha karepna doehoeng teh Jaksa?"

„Soemoehoen, goesti, monjet njatoe monjet deui, lamoen kagoengan doehoeng kitoe, geus tangtoe bakal ngaroeksak kana salira gamparan."

Geus kitoe, ratoe teh njaoer barina semoe noe poesing, rasana disilokaän njaoerna ka pawarang noe bobot tea: „aeh, Naganing Roem, ajeuna maneh djeung aing, oerang njieun poë boengsoena, aing mo ngangken rabi, maneh oelah ngangken salaki. Djeungna deui, lamoen boedak geus didjoeroekeun, aing mo ngakoe anak, boedak oelah sina ngakoe bapa", barina pek ratoe poendoeng indit ti sirah nagara.

Soempingna ka padaleman, pek njaoer ka pawarangna noe ngaran Dewi Pangrenjep, nja eta iboena Aria Banga, saoer ratoe: „beu, Njai, ser ka dieu, masing deukeut, dioek sapangloeloenggoehan, kakang arek njarita, njaritakeun Naganing Roem handeuëul koe pitineungeun. Lampahna si Naganing Roem boga anak bisa ngomong di djero beuteung, tjik, ajeuna mah moenggoeh ing reudjeung tjaroge, baring soepagi mangke geus nepi kana boelanna ngadjoeroe, koe maneh koedoe dilajad, tapi maneh oelah lengoh, koedoe mawa kanagan anoe beunang ngosongkeun djeung mawa malam sing loba. Toeloej koe maneh geura lampahkeun, moen Si Naganing Roem ngadjoeroe, koe maneh matana lampat, nja kitoe deui tjeulina tjotjokan masingna pageuh; djeung lamoen anakna awewe atawa lalaki, wadahan kana kanagan sartana geuat palidkeun ka tjai ngaran Tji-tandoej."

Geus kitoe, Dewi Pangrenjep ngoeping satimbalan goesti, toeloej bae poetri nangis sasambat ka kangdjeng goesti: „doeh, goesti, abdi hanteu tega teuing noenggang taja kakang embok, rasa abdi lain maroe rasana saderek bae, ti lahir nepi ka batin doenja doegi ka acherat, boeroek-boeroek parahoe djati, hade goreng djeung saderek."

„Bo, maneh gagal, lamoen kitoe, baha katimbalan menak. Ajeuna mah, oelah

baha, koedoe daek bae, djeung deui: lamoen maneh teu ngagoegoe, kadjeun teuing, aing teu boga pawarang, maneh oge geura indit, oelah rek aja di dieu." Tatapi poetri teu indit, ngamanahan pilampaheun.

Oerang toenda tjarita poetri djeung radja.

Oerang tjarioskeun Naganing Roem, anoe diseuseul di sirah nagara gawena teh eukeur nangis, malah-malah bobot keur boelan alaeun.

Geus ninggang doeawelas boelan, taoenna di taoen Alif, boelanna ge boelan Moeloed, dina tanggal opatwelasna poëna, poë Djoemaäh, tetela poetri rek babar, njaoer ka eusi boemina, ka noe ngaran Sangkleng Larang, kadoea djeung Timbak Larang, miwarang neang paradji. Enggalna teh eusi boemina rek toeloej neang paradji, tatapina hanteu manggih kawantoe hese katjida paradji ngan aja hidji; kitoe ge geus disoempoetkeun koe iboe Aria Banga ajana di padaleman.

Geus kitoe, eusi boemi Sangkleng Larang beak paideranana, toeloej bae ngadeuheusan ka iboe Aria Banga.

Kotjapkeun geus datang bae. Mando di pajoeneun goesti, poetri; karepna noe ngadeuheusan, eta rek geugeulis panon naroskeun paradji tea.

Dewi Pangrenjep ngalahir: „aeh, emban, arek naon ajeuna datang ka oerang, tara-tara ti sasari tjoendoek roesoeh datang, geura dek naon nja pibedjaeun, palangsiang embok Naganing Roem bade babar."

Eusi boemi pek ngawalon: „soemoehoen timbalan goesti, lain djoeragan rek babar, babarna mah tatjan poegoeh, doeka tiloe boelan deui, doeka opat boelan deui, naroskeun soteh paradji abdi teh bade sewaka, rek njangtjangkeun istri ka paradji, bisina hese djagana ari rek diala."

Ari tjeuk Dewi Pangrenjep: „mo teuing, mo bobot sakitoe heubeulna, malah-malah oerang mah basa keur babar teu pisan make paradji, soemawonna loba-loba hidji ge teu pisan-pisan," barina poetri beh dangdan. Geus dangdan, toeloej oendjoekan ka praboe ratoe.

Koe ratoe geus kaïdinan. Enggalna nji poetri indit, leumpang ka sirah nagara rek ngalajad Naganing Roem.

Barang datang, tetela teu atjan babar, toetoej bae sasaoeran noe geulis Dewi Pangrenjep, nja eta ka Naganing Roem, ari pokna: „aeh, embok, koetan teh bet atjan babar?" Naganing Roem toeloej nangis barina sasaoeran: „eh, Njai poegoeh enja, atjeuk teh teu atjan babar, boa-boa poë ieu, da geus sedjen rarasaän; tjop nja beuteung, tep nja tjangkeng, rarotjop bae bobokong, moerangkalih rasana ngaroeang-roeang, merengpeng nja parinikan. Njai, soekoer ajeuna ka dieu, koering teh bade naroskeun da Njai mah enggeus babar, koe saha diparadjian?"

Ari tjeuk Dewi Pangrenjep: „koering basa keur ngadjoeroe da henteu make paradji, ngan tjoemah kias tarekah, malah-malah tjepil oge ditjotjokan, soepaja henteu ngadenge gandeng, sotja dilampat koe malam, aja teu teloeh baradja ningali getih. Geura, mangga, atjeuk oge oerang kias tarekahan da mo beda tina raraosan koering."

Prak barina dipaksa, panangan dikatoekangkeun, sartana bari dibanda dihoeroen; koe tjinde kembang ditalian pananganana nji poetri. Djeungna deui, toeloej ngahaneutkeun malam; panas-panas dilampatkeun kana sotja, ditjotjokkeun kana tjepil.

Toeloej Naganing Roem nangis; sasambat-soemambat barina nangis: „tobat, adoeh, panas teuing, sotja koering njeri teuing, tjepil koering abong-abong teuing; abong-abong, maroe, bet euweuh rasrasanana ka noe taja indoeng, taja bapa."

Demi tjeuk Dewi Pangrenjep: „enggeus, embok, oelah nangis, njeri ge wajahna bae, engke mah oerang laänan, soepaja geus poegoeh babar."

Barang dongkap kana hidji waktoe siang, brol bae tetela babar, poetrana pameget kasep. Toeloej bae ditegel tali ari-arina sarta diwadahan koe kanagan, dibaoeran deui endog hidji ka djero kanagan tea koe Dewi Pangrenjep. Ari noe tinggal di loear ngan kari santen. Toeloej bae diwadahan koe ajakan djeung bari ditjipta diroepakeun anak andjing, ditoeroeban tjinde kembang koe Dewi Pangrenjep, dianggo ngagentos orok.

Geus kitoe, seg Naganing Roem dikebakkeun bari malam tina tjepil diroeroedan, tina panon dilaän, panangananana diboeka sarta bari popojan pokna: „embok babar teh enggeus, salamet, sarta ieu poetra teh diwadahan, tatapi ajeuna koering amit, rek ka tjai heula, koering koe hareudang, rek mandi sakedap bae."

Walon Naganing Roem: „soemangga bae, tatapina oelah lila."

Gantjangna Dewi Pangrenjep toeloej bae ka djamban larangan ka tjai Tjitandoej.

Barang datang, kanagan toeloej dipitjeun njemproeng di tjai Tji-tandoej. Liwat djamban larangan mipir di Tji-awi tali, kanagan basana palid; dongkapna ka Sapoe angin toeloej njangsang.

Tidinja bet katendjo koe noe keur tapa ajana di Banteng mati, ari ngaran noe keur tapa Raden Himoen Hidajat oellah, poetra nabi Soeleman, lilana anoe keur tapa geus meunang tiloepoeloeh taoen; harita nendjo kanagan keur njangsang di Sapoe angin, prak bae pandita (noe keur tapa) ngaloearkeun pangawasana soepaja Tji-tandoej tjaäh; ditepak koe dampal panangan toeloej Tji-tandoej teh leber tjaäh.

Pandita toeloej ngadjadikeun boehaja poetih.

Saenggeusna Tji-tandoej tjaäh, datang boehaja ka Sapoe angin. Kanagan toeloej disanggap eta koe boehaja poetih njangsangna di Sapoe angin hilireun Sipatahoenan.

Oerang toenda tjarita boehaja keur njoesoehoen kanagan.

Oerang tjatoerkeun deui anoe malidkeun, djenengan Dewi Pangrenjep, geus moelih ka sirah nagara ka Pohatji Naganing Roem bari toeloej sasaoeran ngadjak moeka moerangkalih, padjar maneh diwadahan koe ajakan barina ngomong: „alah-alah."

Pokna teh Dewi pangrenjep: „euleuh, euleuh, embok, matak handeueul teuing koe pitineungeun, handjakal koe piniateun, henteu njana pikir koering ari ras ka moerangkalih iboe poetri rama ratoe, ari boedak siga andjing, henteu njana teuing koering."

Kadangoe koe noe ngalajad, koe sakoer anoe njaksian, kabeh oge teu pertjaja sabab paradjina maroe; sadaja euweuh noe ngomong koe sabab miloe handeueul. Ngan aja djalma saoerang ngaranna Sarasah Wajang, nja eta anoe wani ngomong, ngomongna ka Sekar kembang, wantoe pada geureuha patih. Ari tjeuk Sarasah Wajang: „hamo enja iboe poetri rama ratoe, ari boedak siga andjing."

Diwalon koe Sekar Kembang: „ari maneh kawas noe teu eling ka djangdji

nini paradji; geuning, tjeuk nini paradji, tjeuli teh oelah sadenge-dengena ari lain dengekeuneuna, biwir teh oelah saomong-omongna ari lain omongkeuneunana. Naha, ari ilaing biwir teh djangdji ngagaplok, biwir teh njiroe rombengeun; tjeuli teh tjeuli lentaheun; koemaha lamoen kadangoe koe itoe pawarang ratoe, ilaing tangtoe disiksa."

Kabeneran teu kadangoe koe eta Dewi Pangrenjep. Ti dinja pek njaoer Lengser pokna: „aeh, Lengser, geuat maneh geura leumpang, geura oendjoekkeun ka ratoe pedah ieu poetrana bleg djiga andjing."

Gantjangna Lengser ngawalon: „soemangga, djoeragan istri, abdi teh amit doemeuheus." Bari omongna poen Lengser: „koetan djiga anak andjing poetra teh," bari toeloej Lengser loempat bade oendjoekan ka ratoe.

Loempat lemboet manggoet-manggoet,
tjongklang leupas mamandapan,
bawaning koe tarik loempat,
kesangna Batara Lengser,
gorolong noe tina tonggong,
sagede boeah bintaro,
baralang noe tina tarang,
sagede boeah tjaroeloek.

Barang dongkap ka tengah djalan, Lengser teh ēureun; toengkoel bari maroed, tanggah ngahampelas koedjang. Lengser tjitjing bari mikir, ngomong sadjeroning kalboe; ari tjeuk pikiran Lengser: eh badan kaniaja teuing, pagar maneh boedak siga anak andjing, poegoeh sidik dipalidkeun. „Keun bae", tjeuk Lengser, „rek di-doa'keun bae masingna moeloes rahajoe, soegan bae bisa prihatin djaga ge dika-oelaän. Tatapi koe langkoeng bingoeng koemaha ngoendjoekkeunana, ari rek di-oendjoekkeun siga andjing da poegoeh ge lain; eta teh soesah katjida koe sabab rasiah gede. Ah, elmoe toengtoet doenja-siar, gawe paksa, djinah maling sambil bae rasiah oelah kaloear djeung bidjil tina biwir mah, kadjeun bidjil tina gegem-boeng, sababna ieu rasiah lain omong-omongkeuneun, tatapi ari ngadeuheusan mah mo boeroeng, sieun dipagarkeun baha kana piwarangan menak, ngan oepama datang mo nembalan bae djeung boeka rasiah mah, anggoer kadjeun diteunggeu-lan." Gantjangna Lengser teh loempat tina pangeureunanana.

Teu katjatoer di djalanna da djaoeh mo boeroeng tjoendoek, anggang tan wande datang ka pajoeneun kangdjeng ratoe, mando bari ngadeuheusan.

Enggalna ratoe mariksa: „gebes kadia banteng getem kadia matjan? Aeh, Lengser, maneh tjoendoek roesoeh datang geura, koe boedi kawas noe risi, oelat roepa siga reuas, dek naon?"

Lengser hanteu ngawalonan, toengkoel bari goera-garo.

Ratoe teh mariksa deui: „koe naon, Lengser, teu gantjang-gantjang nembalan, aing mah bet rada bingoeng."

Lengser tjitjing keneh bae.

Moetoeh hanteu ngawalonan, kaboeroe bae soemping pawarang ratoe, nja eta Dewi Pangrenjep ti sirah nagara. Toeloej bae dipariksa koe ratoe: „aeh, Njai, soekoer pisan ajeuna kaboedjeng soemping, poegoeh akang moetoeh bingoeng,

kataradjang koe kasoesah, keur heran mikiran, Lengser ditanja hanteu nembalan, eta koe naon sababna?"

Ari tjeuk Dewi Pangrenjep: „noehoen sareboe, gerah salaksa, beurat njoehoen, beurat nanggoeng, beurat narimakeun, inja, goesti goeroe dalem agoeng, Lengser teh, noe matak kitoe, sabab keur njandang wiwirang, wirang koe pawarang tea, koe embok agoeng Naganing Roem ngadjoeroena henteu oemoem reudjeung batoer teu moepakat djeung baraja, poetrana bet djiga andjing, tangtoe Lengser miloe era kawantoe Lengser kakasih."

„Paingan, Njai, Lengser teh dipariksa bet teu nembalan manehna miloe eraeun."

Kadenge pisan koe Lengser, ratoe nimbalan kitoe sasaoeran djeung poetri, atoeh Lengser seuseurian; indoeng beloet bapa loebang tjakakak noe kahatoeran, pikir Lengser: aing teu dipariksa deui tan wande rahajoe badan, djadi naha lamoen tadi pek ditembalan, ajeuna mah aing atoh.

Geus kitoe, ratoe teh mariksa deui ka eta Batara Lengser: „aih, Lengser, maneh njaho anakna Nji Naganing Roem siga andjing?"

Lengser teh toeloej amitan, hanteu nembalan, api-api rek ka tjai, hajang ngising bari ngomong: „djeung boesiat pajoeneun ratoe mah, mending diïsingkeun heula,"

Tjeuk ratoe: „geura djor, geura modol, indit geura ngising, indit geura ngaweloe, bisi aing baoe."

Geus kitoe, Lengser teh loempat. Barang datang kana sisi djalan, reg ngahoeleng,

ngahoeroen baloeng koe toelang,
ngagogol kontol koe tjokor,
ngabeulit sirit koe bitis,
ngadjentoel handapeun tandjoeng,
ngadagoan noe ngaliwat,
rek nanja pipoekoelaneun,
soepaja rahajoe badan,
wantoe Lengser eukeur soesah,
soesah sieuneun koe ratoe,
bet djol aja noe ngaliwat,
ewena djeung salakina,
koe Lengser geuat ditanja,
ditjeloek sapedah djaoeh.

Tjeuk Lengser: „hoeh, indoeng sitoeëun, bapa sitoeëun noe ka ditoe, ka dieu, dewek rek nanja heulaän! njaho silaing anak andjing?"

„Njaho batoer oge."

Lengser loempat deui bae ka pajoeneun ratoe, sapedah geus meunang piomongeun.

Ari geus datang, pek dipariksa: „geuat, Lengser, aing rek nanja."

Pek Lengser mando. Tjeuk ratoe: „eta maneh njaho jen boedak teh siga anak andjing?"

„Soemoehoen njaho."

„Batoer noen, tetela?"

„Soemoehoen, batoer tetela noen."

„Soekoer tetela mah jen boedak siga anak andjing, indoengna geura telasan. Tah, pedangna, geura bawa si Naganing Roem, geura teukteuk leundjeuran, geura tilas adegan, geura teukteuk beuheungna, hoeloena bawa ka aing, atina tiïr si Naganing Roem koe sabab aing teh geuleuh."

Enggalna Lengser teh loempat:

loempat sakaloempat-lampet,
barina mamawa pedang,
loempatna njarangka obat,
njoengkedal-njoengkedil,
njigtjrig-njingtjriwilak,
njengtjeregeng bener,
blas ka geusan eureun,
dina loehoer batoe datar,
di handapeun tandjoeng noenggal,
djaoeh sapanjeloek deui,
anggang aja sapamangpeng,
anggangna ka Naganing Roem.

Eukeur eureun, Lengser kataradjang soesah dipiwarang maehan. Lengser teh mo tegaeun ka noe geulis Naganing Roem kawantoe teu boga dosa; malah-malah dipikiran: ah, rek dibedjaän karoenja teuing djoeragan rek dipaehan, padahal teu boga dosa, ajeuna mah anggoer rek ditítah tapa; bari toeloej bae loempat.

Datang ka pajoeneun poetri, kasampak keur nangis bae, ari pokna noe keur nangis: „toeloes leboer, toetoeng perah, modar teh dipontrang heulang alamat paeh didjoedjoet deungeun, lamoenna kieu petana, panon poë bidjil peuting, njatjapkeun saboelan biheung, baranang bentang di bale, samar teuing sapiwali alamat raga papisah djeung njawa."

Tjeuk Lengser: „doeh, goesti, abdi agoeng panoehoen gamparan, oelah rek nangis, abdi teh amoen doemeuheus ka pajoeneun dampal goesti, abdi teh aja pioendjoek, dipiwarang koe sangratoe bade nelasan gamparan."

Poetri teh banget nangisna: „ach, Lengser, soekoer teuing, sanadjan koering hiroep ge, wiwirang saoemoer-oemoer geus poegoeh lamoen koe ratoe, koe maroe dikaja-kaja, ajeuna rek dipaehan koering teh, soemangga pisan serah njawa, serah pati, lahir batin ikelas, kabina-bina da ratoe anoe kagoengan."

Lengser toeloej bae tjeurik, bet hanteu daek maehan; ngadenge poetri keur nangis, ari tjeurikna ki Lengser:

„sabendoe-bendoe disoehoen,
sabengkah-bengkah diteda,
abdi teh soemoehoen pisan,
jen dipiwarang tea mah,
tapi abdi teu kadoega,
kawantoe watir ka Goesti,
ari ajeuna sim abdi,
lain pisan rek nelasan,

lamoen pandoek djeung gamparan,
ka toeang pioendjoek abdi,
goesti anggoer geura dangdan,
anggoer oerang angkat bae,
ka ditoe ka patamanan,
geura siram ka moeara,
diadjar soesoetji diri,
diadjar leletra badan,
njenen kemis oenggal kemis,
kanaät oenggal djoemaäh,
ngalaloe oenggal saptoena,
poeasa oenggal salasa,
nja djoeragan geura tapa."

„Ngalaloe di oenggal minggoe, soegan bae poetra soemping isoek djaganing pageto."

Naganing Roem toeloej nangis bari sasaoeran bae: „doeh, kakang Lengser, soekoer sareboe, koering tan wande salamet lamoenna kitoe petana."

Gantjangna pek bae dangdan barina nganggo bebenting,
taärna dipilas hideung,
barina njandak barera,
toeloej njaoer eusi boemi,
noe ngaranna Sengklang larang,
kadoea djeung Nembak larang.

Toeloej bae Naganing Roem angkat bari diïteuk barera.
Angkatna didjaragdjagkeun,
wantoe noe hoedang ngadjoeroe,
angkat bari leuleuweungan,
sedjana ka patapaän,
diïring koe emban doea,
katiloe Batara Lengser,
sarta nangis sadjadjalan,
ditjindoeng koe tjinde woeloeng,
toengkoel njoesoetan pangamboeng,
tanggah njoesoetan tjisotja,
dongkapna ka patapaän,
Lengser toeloej sasaoeran,
ka noe geulis Naganing Roem.

Ari pokna Kai-lengser: „tah, nja ieu, goesti, patapaän teh; soemangga, geura tatapa."

Demi tjeuk Lengser: „soemangga, goesti, koe abdi didoa'keun moega sing loeloes rahajoe djeung deui masing salamet."

Gantjangna Lengser teh amit rek balik ti patapaän, loempat ka sirah nagara kaoeroet poetri babar. Barang kasampak noe siga andjing tea diwadahan koe ajakan, koe Lengser toeloej diboeka, sarta Lengser toeloej ngomong barina baba-

njolan: „euleukeudeuheu bedog, soemoer katoeroeban njiroe, balegbreg ragrag ka para, saoemoer kakara nimoe ngadegdeg bari kakara. Koetan andjing siga kitoe, padahal ieu teh santen, lain andjing saenjana," bari prak bae diboeang. Koe Lengser teh dialoengkeun sarta barina disapa, tjeuk Lengser: „moega-moega masing djadi pamoendjoengan andjing Galoeh."

Ana ragrag andjing teh ka Bodjong Galoeh—mana nepi ka ajeuna aja pamoendjoengan andjing Galoeh, eta kitoe asalna.

Geus kitoe, Lengser teh soesah, rek balik, isin koe ratoe kawantoe dipiwarang nelasan Naganing Roem henteu toeloes, malah-malah, tjeuk ratoe mah, koedoe kabawa sirahna, akir-akir teu toeloes, tah kitoe noe matak soesah.

Tjeuk Lengser: „koe naon digantianana mastaka djoeragan istri? Ari rek oengah-engoh lengoh, mo pihadeëun da geus saperti: neukteuk tjoeroek dina pingping, tamiang meulit ka bitis: malindes, ratoe teh meuntjit ka dewek."

Eukeur kitoe, doemadakan aja liwat djalma paroelang ti leuweung, tatapina henteu lengoh wantoe noe balik ti leuweung aja noe narik, hoeroenan soeloeh djeung noe mawa kompetan daoen.

Koe Lengser pek diawaskeun, ari geus tetela awas, koe Lengser didangding dipake omongan ka ratoe. Tapi Lengser ngomong deui: „eh, lain kolot kakara sapoë, elmoe da geus ngandoeng, pangawasa enggeus ngantongan, pangareti enggeus ngeusi."

Ngadjoegdjoeg ka padaleman, ka praboe ratoe tea, sedja rek ngabohong

Teu katjatoer di djalanna, tjatoerkeun geus nepi bae ka pajoeneun ratoe Galoeh.

Datangna onggeng angglekeng, laj mando njembahna koe tjokor. Atoeh ratoe teh njeuseul ka Lengser da disembah koe tjokor: „ih, batjot! loekak djapakan temen, maneh teu ngadab, naon sababna mana wani-wani njembah koe tjokor ka aing!"

Tjeuk Lengser: „doeh, goesti, njoehoenkeun bebendoe, bobot pangajon, timbang taradjoe, hoekoem adil pangadilan, sadaja aja di goesti. Noe matak njembah koe soekoe, abdi teh kapoekoel bingoeng, kataradjang koe soesah pedah timbalan gamparan abdi teh koedoe maehan poetri."

Toeloes atawa henteu?"

„Hoeroen soeloeh, kompet daoen, tarik balok, geredeg ka tegal eurih."

„Koemaha geus kitoe?"

„Goesti langkoeng oeninga da aja omongan: tjirining wong ngamaling tandaning wong ngadjinah, ngatjir bae kembang eurihna."

Ti dinja teu lila, tjeuk Lengser: „hoeroen soeloeh, kompet daoen, tarik balok, deregdeg dibawa ka tegal koneng, kagoengan gamparan kembang lampoejang, tongtak saradat, bras broel pake ngatjar akar tangkal poetjoek daoen, kembang koneng wawadoelan."

Tatapi ratoe teh mariksa deui bari goemoedjeng, sapedah omongna kitoe saoerna: „kajoengjoen teuing silaing bisa maehan."

„Soemoehoen, bisa koe tjatoer, noen."

„Koemaha geus kitoe?"

„Teu lila hoeroen soeloeh, kompet daoen, tarik balok deregdeg dibawa ka Bodjong

Galoeh, ari datang ka dinja, djoeragan langkoeng oeninga da lain enggon djelema."

„Na, enggon naon?"

„Soemoehoen, enggon siloeman, reudjeung sileman; malah-malah pada ngomong sileman reudjeung siloeman teh kabeh kadenge koe abdi."

„Ngomongkeun naon siloeman teh, Lengser?"

Tjeuk Lengser:

„ngenta soengsoem, ngenta baloeng,
ngenta oerat, ngenta lamad,
ngenta daging reudjeung getih,
ngenta koelit reudjeung boeloe."

Djadi bolampar abdi ngoeroes mastakana reudjeung atina; lah! oepadi eta mah djoerig tjokekek, ana njotjo bari njekek, njotjona ka boedjoer dewek; ngan geledeg bae abdi loempat."

Saoer ratoe: „eh, Lengser, kadjeun teuing teu kabawa oge hoeloena si Naganing Roem; sok moen maneh bae oelah paeh, teu dihakan siloeman ge barabara; tapi aing ajeuna rek nitah deui."

Djawabna: „soemangga, goesti rek nimbalkeun naon?"

Tjeuk ratoe: „ieu, Lengser, poetra aing ngan sahidji djenengan Aria Banga, ajeuna geura pestakeun. Maneh, Lengser, geura leumpang parentah gagaman saraoeh djeung panajagan, sakabeh parabopati, oerang njieun soekan-soekan mestakeun poetra aing."

Gantjangna Lengser teh loempat ti pajoeneun kangdjeng ratoe; teu katjatoer di djalanna.

Tjatoerkeun geus nepi bae ka aloen-aloen sewoe tjengkal, di dopang waringin soengsang, Lengser nakol bende, ngoengkoeng di aloen-aloen.

Geus kadangoe koe sadaja, tetela jen sora bende noe nakolna Kai-lengser.

Boeroedoel ti tebeh kidoel,
kampoengan paratoemenggoeng,
bawana tjaloeng djeung angkloeng,
saratoes djeung limapoeloeh,
lagadar djoeraganana,
boeroedoel oemboel-oemboelna,
ngagoeroeh ka aloen-aloen,
earna ti tebeh wetan,
kampoengan ti parademang,
bawana pentja djeung wajang,
lagadar djoeraganana,
ngadjadjar toekang baksana,
saratoes djeung limapoeloeh,
ngabengbreng ti tebeh kaler,
kampoengan ti pararaden,
bawana topeng djeung ronggeng,
sor deuï ti tebeh koelon,
kampoengan parakaliwon,

bawana reog djeung barong,
ngagoeroeh ka aloen-aloen,
ngempoer djeung bandera woengoe,
tjitjiren nagara ratoe,
ngelewir bandera beureum,
tjitjiren teuneung ka getih,
menak taja kasoesahna,
eukeur ngalampahkeun pesta,
di nagri Galih Pakoean,
ratoe euweuh kaboetoehna,
moesoeh noe diajoeh-ajoeh,
badjo noe didago-dago,
badjag noe diamba-amba,
kereta dipaliaskeun,
kitoe lampah praboe ratoe,
mestakeun poetra sahidji,
djenengan Aria Banga.

Toenda heula tjarita ratoe keur pesta.

Oerang tjaritakeun deui noe dipalidkeun tea, diwadahan koe kanagan, disoesoehoen koe boehaja, njangsangna di Sapoe angin.

Tjai ngaranna Tji-tandoej, tatapi hilireun kanagan bet aja leuwi ngaranna Leuwi Sipatahoenan. Di dinja aja noe keur naheun badodon oerang lemboer Kalipoetjang, ngaran Aki Nini balagantrang, gawena toenggoe badodon.

Tapi Nini langkoeng kaget njeueung Tji-tandoej tjaäh ngalimpas badodon; malah-malah Nini ngomong, pokna: „euleuh, Aki, naha tjai teh gede-gede teuing, koemaha badodon oerang datang ka henteu katembong, koemaha lamoen seug palid?"

„Iding, Nini, atoeh heueuh."

„Koe naon noe matak tjaäh?"

„Gede tjaina."

„Oelah kitoe, Aki, kapan aja basa: rempoeg djoekoeng, peunggas tihang lajar, bobo sapanon, tjarang sapakan, euweuh deui ngan ewe sareng salaki; ajeuna mah, hajoe! oerang balik bae."

„Atoeh, Nini, geura dangdan.

Prak nini-nini dangdan:

disamping djoelat-djaletong,
karembong batik manjingnjong,
bari ngais-ngais endong.

Nja kitoe deui Aki prak dangdan:

njanjoren koedjang pangarang,
bari ditjalana ginggang,
badjoena ge badjoe halang,
bari njoren kodja rendang,
geura nam Nini ti heula,

kodjengkang Aki noe leumpang,
ringkik Nini ti pandeuri,
ketroek bari koendang iteuk,
tongkro-tongkro sadjongdjongan,
dina leuweung sakeukeudeung,
dina lebak sabengbatan,
djlog datang ka Kali poetjang.

Pok Aki ngomong: „dala kadalah, ieu lemboer oerang."

„Atoeh enja; hajoe! Aki, da geus datang, oerang mepes kesang nambaän palaj, oerang eureun tjape bari sare."

„Heug, Nini njanghoeloe ngidoel, aing noe njangirah ngaler."

„Ih, oerang papais-pais paraj."

„Anggoer oerang paädoe hoeloe, aja haneut."

Reup bae Nini sare reudjeung Aki.

Toenda heula tjarita anoe keur sare.

Katjaritakeun kanagan anoe keur njangsang, njangsangna dina badodon, ajana dipatimoean.

Geus kitoe, toeloej kaimpi koe noe eukeur sare tea; kaimpina koe Nini balangantrang nendjo srengenge bari ngalahoen boelan; ari impian Aki, Aki ngimpi nendjo tjahaja di dasar tjai gedena, sagede boeah baligo.

Geus kitoe hoedang Nini djeung Aki.

„Aeh, Aki, geura hoedang kaoela teh bieu ngimpi."

„Ngimpi naon, Nini?"

Nini teh toeloej nembalan: „kapan ngimpi nendjo srengenge djeung ngimpi ngalahoen boelan."

„Soekoer, Nini, bakal papanggih djeung redjeki anoe gede."

„Redjeki ti mana, da oerang teu dagang teu lajar, naon lantaranana?"

„Kapan mah orang teh naheun badodon geus tangtoe redjekina bakal ti dinja."

„Atoeh hajoe! Aki, oerang teang badodon teh."

„Poëk, Nini, kawantoe ieu ti peuting."

„Kadjeun teuing poëk mah, oerang mawa obor bae."

„Leueur, Nini, da hoedjan."

„Oerang mawa iteuk bae."

„Hajoe! Nini, oerang dangdan."

„Geus kitoe, toeloej laleumpang Nini djeung Aki; tengah peuting inditna.

Barang datang kana handapeun kepoeh noenggal, dikira djanari leutik, eureun Nini reudjeung Aki. Keur eureun, Nini teh seug nendjo kana badodon. Geus kitoe, katembong koe Nini aja kanagan dina badodon.

„Itoe naon, Aki, montjorong bet semoe hedjo?"

„Boa-boa mata meong."

„Adoeh, Aki, boa enja sarta semoena hoeroeng."

„Tjing, Aki, koe Aki geura parantjahan ti kadjaoehan."

„Heueuh, Nini."

Toeloej koe Aki diparantjahan, ari pokna Aki: „tjik, lamoen aja djoerig njili-

woeri, bisi aja setan toemaroempang, lamoen djoerig koedoe obah, lamoen redjeki koedoe tjitjing."

Geus kitoe kanagan teh toeloej obah, disoendoel koe boehaja poetih.

Katendjo koe Aki kanagan teh bet obah, tjek Aki: „adoeh, djoerig Nini, da obah."

„Atoeh enja, Aki, ajeuna mah oerang balik bae."

„Geura pek, Nini, koedoe ti heula nja leumpang."

Toeloej Nini leumpang gantjang, Aki leumpangna pandeuri. Geus kitoe, Nini kadoepak koe Aki, datang ka laboeh pisan; toeloej Nini teh tjeurik.

Tjek Nini bari tjeurik: „teu hajang teuing aing didoepak, datang ka laboeh, ajeuna mah, aing teh geura serahkeun, aing bere talak tiloe ka Aki, da bongan Aki teh ngadoepak datang ka laboeh."

„Aeh, Nini, oelah kitoe, Nini teh bisi doraka, oelah waka menta talak, talak teh aing noe boga, koe Nini oelah dipenta; ajeuna mah, anggoer geura oerang padoe."

„Madoekeun naon Aki?"

„Madoekeun lampah salah mana, salah Aki atawa salah Nini, tjeuk aing mah, Nini, geuning saroea salahna."

„Na koemaha, Aki, dibasakeun saroea salahna."

„Kieu, Nini, kasalahan Nini, bongan Nini teh loempat ti heula kendor teuing, ari kasalahan Aki, bongan Aki loempat pandeuri tarik teuing, djadi geus saroea salahna."

„Aeh, bener Aki, oerang saroea bonganna, ajeuna mah oerang silihtimbang bae, djeung deui oerang balikan deui anoe katembong tadi tea noe aja dina badodon, soeganna enja redjeki."

„Atoeh nam, Nini, ti heula."

„Emboeng, Aki, koela ti heula, sieun setan."

„Pandeuri atoeh."

„Pandeuri ge emboeng, sieun djoerig."

„Bet koemaha kahajang, Nini?"

„Kahajang koela, Aki leumpang teh bari ngarendeng bari dikaleng nja beuheung."

„Ari, Nini, bet ngongoraeun, hajang leumpang rerendengan."

„Aki, lain ngongoraeun, aja pangarah kaoela, ari leumpang ngarendeng mah, laboeh oge meureun bareng, henteu oerang bareng, djadina meureun saroea salametna diri oerang."

Geus kitoe, Aki teh toeloej ngaleng beuheung Nini bari leumpang gagantjangan.

Hanteu kotjap di djalanna; kotjapkeun datangna bae.

Datangna kana badodon, geus kitoe, toeloej katendjo aja kanagan dina badodon.

„Dalah, Nini, kabeneran aja, kanagan aloes ajana dina badodon."

„Atoeh soekoer, Aki, ajeuna mah, geura tjokot njatana redjeki tea."

Koe Aki toeloej ditjokot barina ngomong: „heh, ieu, Nini, tampanan kanagan tetela emas, tatapi njao eusina."

„Atoeh, Aki, oerang boeka bae ieu kanagan, hajang njaho di djerona."

„Oelah, Nini, sebab ieu lain banda oerang pribadi, kawantoe oerang teh nimoe."

„Na, koemaha atoeh, Aki, mana wet dikoretkeun koe Aki."

„Hih, Nini, lain dikoretkeun, ieu kanagan koe aing eukeur dipikir heula. Mending-mending lamoen banda sadrah, koemaha lamoen bok banda beunang rampog, saperti beunang maling, ibarat beunang ngabegal. Engke-engke, lamoen koe oerang diboeka, kaboeroe datang noe boga, geus tangtoe bakal tjilaka, geuning tjek babasan temah: noengtik lari njiar boekti, nereka njampak njomana djadi kakeureut koe sieup, kasipat koe bener, katindih koe kari-kari. Kari-kari oerang teu boga noe kieu, engke-engke keur diboeka, djol datang noe boga, djadi katempoehan boentoet maoeng; geus tangtoe oerang teh meureun tjilaka."

„Aeh, Aki, bener temen omong Aki, ajeuna mah, da oerang sieun kaboeroe koe noe boga, kanagan teh, hajoe! oerang bawa ka noe anggang, entong balik ka lemboer oerang noe matoeh, oerang bawa ka leuweung bae."

Toeloej dibawa koe Aki djeung Nini kanagan teh; dibawana silihgenti.

Teu kotjap di djalanna; kotjapkeun datangna bae.

Datang ka hidji goenoeng ngaranna Boender rarang di poentjak Bodjong Kerentjeng, di dinja toeloej areureun, Aki teh djeung Nini, di handapeun tangkal kopo, bari Nini toeloej ngomong.

„Kanagan teh, hajoe! Aki, oerang boeka."

„Oelah waka, Nini, rek nendjo heula nagara tina loehoer tangkal kopo."

Tjat, Aki teh naek kana tangkal kopo tea, malah-malah kopo teh datang ka tjondong ditaekan koe Aki Balangantrang.

Bari Aki toeloej ngomong: „bet djaoeh ka nagara Galih Pakoean, Nini, ieu ti dieu ti lebah oerang."

„Soekoer, Aki, djaoeh mah, tatapi eta kopo teh wani datang ka tjondong koe Aki ditaekan."

Bari toeloej disapa tangkal kopo koe Aki, tjeuk Aki: „moega-moega troes ka intjoe poetoe, ka anak oerang sadaja, ieu tangkal kopo oelah dek aja noe lempeng, sabab oeroet aing naek ngaranna oge Kopo tjondong kamadengdang."

„Heueuh, Aki, ajeuna mah kanagan teh oerang boeka."

„Engke, Nini, koe oerang rek ditoedjoem heula ieu pieusieunana."

„Dieusi naon?"

„Hih, Nini, mo gagal ieu teh dieusi oeang, lamoen kitoe, aing mah rek dibeulikeun bae kana sapi kana moending. Ari Nini rek meuli naon?"

Aing mah rek meuli samping djeung karembong."

„Oelah, Nini, oelah dibeulikeun henteu poegoeh," bari Nini ditampiling koe Aki.

Malah-malah Nini datang ka tjeurikna, bari toeloej Nini ngomong: „njeri teuing pipi aing ditampilingan koe Aki, naon dosa koela, dosa anoe djadi matak?"

„Bongan bae, oeang gede-gede dimoehak-moehak."

„Atoeh salah, Aki, oelah waka nampilingan, djadi mareboetkeun baloeng tanpa eusi."

„Enja, Nini, djadi aing noe salah, ajeuna mah geura toedjoem."

„Euh, Aki, kanagan geus tangtoe dieusi boedak."

Geus kitoe, toeloej diboeka koe Nini, tatapi teuing koe pageuh kawantoe kanagan disosi.

„Aing mah, Aki, teu bisa moeka sabab ieu teh disosi; tjing, soegan koe Aki bae."

Pek koe Aki diboeka; barang diboeka di djerona tetela dieusi boedak djeung aja endog hajam sahidji.

„Dala kadalah, Nini, bet Nini noe kabeneran noedjoem teh tetela pisan, ieu teh dieusi boedak."

„Kadieukeun koe aing rek ditampanan."

Toeloej koe Aki dibikeun.

„Keun bae endog mah, montong ditjokot, ieu bae boedak."

Bari toeloej koe Nini boedak teh diïlikan, sidik boedak teh lalaki sarta kasep mani tembong tjahajana saoepama boelan bae. Tapi koe Nini ditjeungtjeurikan sabab boedak matak watir awakna pinoeh koe getih.

„Adoeh, Aki, geura ngala tjai keur ieu ngebakkeun boedak."

„Heug Nini."

Gantjangna Aki leumpang neangan tjai.

Sabot Aki dangdan, moerangkalih keur dilahoen koe Nini, toeloej boedak teh kokolosodan soekoe boedak nintjak batoe.

Tina oeroet nintjak tea bet bidjil soemoer doea ngarendeng tina djero batoe tea.

„Aki, entong toeloes leumpang, geuning ieu aja tjai; ngadak-ngadak aja soemoer."

„Soekoer, Nini, eukeur mah aing teh emboeng ngala tjai teh, sangeuk djaoeh, ajeuna bet aja, mana kitoe ge perwatek moerangkalih, ajeuna mah hajoe! oerang mandian."

Pek bae dimandian koe doeaän silihgenti.

Sanggeusna dimandian koe Aki, toeloej diajoen dina tangkal kopo tea, bari silihgenti Aki reudjeung Nini kakawihan kieu pokna:

> „nelengnengkoeng asep,
> nelengnengkoeng geura ageung,
> oedjang geura ngapoeng,
> geura ngapoeng teh ka lebah loehoer,
> tingali nagara tea nagara Galih Pakoean."

„Oelah kitoe, Aki, boedak teh masih keneh diajoen, geus dititah ngapoeng-ngapoeng, palangsiang ari ageung mah ninggalkeun ka oerang."

„Atoeh pek koe Nini geura ajoen."

Pek koe Nini diajoen, ari pokna:

> „nelengnengkoeng djoeragan, nelengnengkoeng,
> geura ageung djoeragan geura djangkoeng,
> geura pakajakeun indoeng,
> geura kemploeng mapas liwoeng,
> tjeplak geura mabakan."

„Hih, Nini, oelah dikitoe eta moerangkalih lebar, oelah dititah mabakan, aing oge tajtan weleh njieun lemboer."

„Hih, Aki, saoepamana, engke geus gede.''
„Kadieukeun, koe aing rek diajoen deui.''
Pek deui koe Aki diajoen ari pokna:

„satadi deui bae nepi ka ngapoeng,
geura leumpang ka Goenoeng Padang,
geura sileungleumkeun endog,
ka Naga Wiroe keur tapa,
ajana di Goenoeng Padang.''

„Aki, oelah kitoe, eta boedak oelah dititah ka Goenoeng Padang, bisi toeloej ka Pakoean, kaoela meureun leungiteun.''

„Heg bae, atoeh Nini, ajoen deui koe Nini.''

Pek koe Nini diajoen bari kakawihan bae, pokna:

„nelengnengkoeng djoeragan, nelengnengkoeng,
geura ageung djoeragan geura djangkoeng,
geura pakajakeun indoeng,
geura kemploeng mapas liwoeng,
geura kemplang mapas djalan,
tjeplak geura mabakan,
geura toeloej asep leumpang,
bari leumpang mawa hajam,
pantesna asep rek ngadoe hajam,
ka nagara Galih Pakoean.''

„Oelah kitoe, Nini, eta boedak oelah diwarah ngadoe hajam, anggoer kadieukeun, koe aing diajoen deui.''

„Top Aki, koe Aki geura ajoen.''

Pok deui dikawihan, bari ngajoen-ngajoen boedak pokna:

„geura sare meungpeung sore,
geura tibra meungpeung beurang,
djaga mah oerang soesoempit.''

„Oelah kitoe, Aki, oelah kadjongdjonan teuing ngajoen-ngajoen boedak. Ajeuna mah oerang bawa pindah deui, bisina kaemper-emper ka nagara Galih Pakoean, tangtoe tjilaka sabab oerang saoemoer teu boga anak.''

„Aeh, heueuh, Nini, atoeh, hajoe! ajeuna mah oerang bawa pindah tea.''

Toeloej boedak teh koe Nini diais, koe Aki diïringkeun ti pandeuri.

Teu kakotjap di djalanna; kotjapkeun datangna bae ka leuweung, ka Geger soenten.

Ari datang, Nini toeloej ngomong: „Aki, oerang teh, da geus datang, Aki koedoe njieun lemboer di dieu di Geger soenten, sabab oerang boga anak koekoetan.''

Gantjangna pek Aki njatjar, dek njieun lemboer babakan.

Sabot aki-aki njatjar, moerangkalih dipepende handapeun gintoeng gorowong, bari Nini kakawihan:

„pependekong, pependekong,
dipepende bari dipengkong,

disimboetan koe karembong,
handapeun gintoeng gorowong,
oerang sare, asep, reudjeung nini ompong."

Moerangkalih gantjangna teu daek sare, sanadjan dipepende oge, malah-malah anggoer tjeurik, barina ngomong bae.

Ari pokna: „dangoekeun, Nini, geura dangoekeun peupeudjeuh djeung oelah henteu sasakit djeung geuna-geuna, poma reudjeung pisan-pisan koe Nini geura dangoekeun, sabab koering aja dina leuweung kieu; ari koering saha nja iboe nja ramana?"

Tjeuk Nini: „djoeragan, poma oelah mariksakeun iboe, oelah mariksakeun rama, sabab iboe teh nja ieu, ari rama kapan itoe anoe njatjar."

Tjek boedak: „lain kapan ieu mah ema nini, ari itoe anoe njatjar ema aki."

Ti dinja koe Aki toeloej kadenge, sabab boedak teh keur tjeurik, aki-aki toeloej loempat tina tempat noe ditjatajr, njampeurkeun barina ngomong, pokna: „naha, Nini, boedak teh sina tjeurik bae. Naha, koe Nini teh diteunggeulan atawa ditjiwitan? Oelah kitoe, Nini, aing mah karoenja pisan!"

„Hih, Aki, teu dipeupeuh, teu diteunggeul, teu ditjiwit-tjiwit atjan; tjeurik soteh boedak mariksakeun iboe rama, malah-malah koela geura toeloengan sabab teu bisa ngoepahan."

„Atoeh kadieukeun, koe aing dek dioepahan."

Pek boedak teh koe Aki dipangkoe-pangkoe barina ditanja bae.

„Koe naon, neng, noe matak nangis; eneng teh palaj naon?"

„Hih, Aki, koela lain hajang barangdahar, hajang soteh njieun lemboer, tatapina djieun koela sorangan."

„Oelah waka, palaj njieun lemboer, wantoe asep masih leutik keneh."

„Kadjeun, Aki, ari ditjarek mah dek njieun lemboer sorangan, ajeuna mah koela geura pepende bae sabab koela hajang sare."

Pek koe Nini djeung koe Aki boedak teh bari dikeukeupan handapeun gintoeng gorowong; toeloej Nini reudjeung Aki sare.

Tatapina eta boedak henteu daekeun sare nadjan dikeukeupan oge, wantoewantoe eta boedak enggeus kapandjingan soekma, manan sare anggoer doemadakan eling kana sirep.

Prak Aki djeung Nini disirep; geus kitoe, tibra heësna Nini djeung Aki.

Ari boedak toeloej hoedang bari ngomong ka noe eukeur sasarean.

Ari pokna: „ema Aki, ajeuna koela amit, dek ngalampahkeun piwoeroek bareto. Basa diajoen, koering dipiwarang ngapoeng koe Aki, ajeuna dek dilampahkeun."

Aki henteu daekeun nembalan da sasarean.

Gantjangna moerangkalih teh toeloej ngapoeng:

beuki loehoer pangapoengna,
tarik batan mimis bedil,
paboeroe-boeroe djeung manoek,
paheula-heula djeung heulang,
pahiri-hiri djeung geuri,

kalampoedan koeöeng-koeöeng,
kalampatan mega bodas.

Datangna ka madja gantang, pek moerangkalih eureun bari ningalian noesa tigang poeloeh tiloe, bangawan sawidak lima.

Sanggeus katingali aja nagara, nja eta nagara ramana tea, nagara Galih Pakoean. Malah-malah aja noe katingali pisan di boeroean padaleman tetela moerangkalih Aria Banga keur diasoeh koe pertoemenggoeng, diaping prabopati, dipirig koe tatabeuhan wantoe poetra ngan sahidji.

Sanggeusna katingali koe moerangkalih, toeloej mikir barina pek sasaoeran ari pokna: „geuraheun teuing anoe kagoengan iboe rama moerangkalih wani diasih koe paratoemenggoeng, dipirig koe tatabeuhan. Ari seug diri sorangan, djelema kateler-teler, dioek dina batoe semper; soegan bae djaga mah kaemper-emper."

Sanggeus kitoe, moerangkalih teh ningali deui ka handap, ningali Nini djeung Aki eukeur sare tibra pisan. Bari toeloej dipisaoer koe moerangkalih di loehoer, saoerna: „karoenja teuing, koe Aki djeung Nini abong sare beunang njirep taja pisan kaelingan, wani tjeulina pinoeh koe peuti, panon dilampat koe sireum, palangsiang matak doraka. Hajang teuing bisa moelang tamba ka Aki djeung ka Nini, dek diadjar njieun lemboer, tatapi hajang oelah kalawan koe anggahota, palangsiang mo bisa, lamoen teu kabawa koe anggahota."

Tatapi keur mikir kitoe, toeloej bae moerangkalih kapandjingan koe soekma tea, prak bae moerangkalih njipta babakan di Geger soenten; doemadakan aja bae lemboer aloes pisan.

Geus kitoe, moerangkalih toeloej toeroen balik kana lemboer tea; teu katjatoer di djalanna; gantjangna, geus datang bae.

Barang datang, Aki kasampak masih keneh sasarean reudjeung Nini.

Nini djeung Aki digeuingkeun, toeloej bae hararoedang.

Barang ningali nini-nini geus aja lemboer, henteu njana jen beunang moerangkalih njipta, nini-nini toeloej tjeurik barina nanja ka Aki, ari pokna: „Aki, kaoela koe langkoeng heran mikiran ka moerangkalih, tadi-tadi dipepende, ajeuna njaritakeun datangna ti mega malang djeung ieu bet aja imah. Naha, ieu lemboer saha, mana aloes-aloes teuing; palangsiang djol noe boga, oerang daek-daek leboer toetoempoeran, paeh dipontrang heulang, didjodjo wet deungeun, sabab ieu lemboer saha?"

„Aeh, Nini, montong dipake heran sangeunah sabab ieu aja lemboer dadamelan moerangkalih, koedoe eling, Nini teh, ka basa katoekang, geuning basa eukeur ngajoen moerangkalih teh diwarah koe Nini nitah: kemploeng mapas di alas titah mabakan koe Nini. Ajeuna geus aja boekti, aja lemboer aloes pisan, nja ieu noe boga djieun njata teh moerangkalih."

„Aeh, Aki, teu njana teuing, moerangkalih keneh, bet geus bisa njieun lemboer. Atoeh, ajeuna mah noehoen sareboe, gerah-gerah salaksa, beurat njoehoen, beurat nanggoeng, beurat narimakeun inja."

„Ngan perkawis ajeuna asep meudjeuh, oelah angkat-angkat deui, da enggeus rioeng moengpoeloeng, aja Nini, aja Aki reudjeung djoeragan."

„Mo ajeuna mah, *E*ni, sasemet ajeuna katoekang kahareup mah koemaha deui

da adatna koedoe njaba, ngan ajeuna koering ka *E*ni aja panoehoen, koering teh koe hajang hajam djago atawa bikang, lamoen diajaän hajam, hate koering meureun soeka.''

„Aeh, asep, *E*ni mah teu boga hajam."

Bari Nini toeloej poesing, ngomong njarekan ka Aki, pedah moerangkalih aja pepentaänana."

Ari pokna: „Aki, oelah sok tjitjingeun, ajeuna, djig, geura leumpang, Aki geura njiar hajam, sartana koedoe meunang. Lamoen Aki h*e*nteu meunang, koela geura s*e*rahkeun bae, koela geura talak tiloe, nadjis aing katjitjingan, h*e*nteu soeka kaäjaän, geura djor moen geura mantog!"

Aki anggoer seuri: „aeh, Nini sakeudeung-keudeung s*e*rahkeun, abong-abong nja bikang, biwir sok njiroe rombengeun, tjeuli sok tjeuli lentaheun, pagawean ngan ngetjebrek. Ajeuna mah, oelah kitoe, oerang teh dek leumpang bae."

Bari toeloej Aki dangdan.

Amitan ka moerangkalih, ari pokna: „djoeragan, hatoeranan intjoe boeboe paranakan sair bintjang, ajeuna teh, Aki amit rek njiar hajam tea."

„Montong waka leumpang, Aki, da geuning bareto aja *e*ndog di dj*e*ro kanagan; ajeuna mah, tjik, geura tjokot koe Aki."

„Aeh, djoeragan, adoeh *e*nja bareto teh aja *e*ndog, palangsiang djadi kotok bongkok katjingtjalang.''

„Mo, Aki, ajeuna mah tjokot bae."

Top koe Aki ditjokot di dj*e*ro kanagan tea, bari toeloej disanggakeun koe Aki ka moerangkalih.

Ari pokna: „soemangga, djoeragan, ieu *e*ndog teh, ajeuna dek dikoemaha da *e*ndog teh ngan sahidji?"

Ari tjek moerangkalih: „ajeuna mah *e*ndog teh rek dibawa bae leumpang ka Goenoeng Padang, kapan bareto oge, tjek Aki, aja Naga Wiroe eukeur tapa di Goenoeng Padang. Ajeuna dek dideuheusan koe koering, soegan bae k*e*rsaeun njileungleuman *e*ndog tea; koe koering rek dit*e*da poeroenna."

Tjek Aki: „nja, mo boeroeng daekeun."

Gantjangna moerangkalih toeloej leumpang bari njandak *e*ndog hidji.

Teu katjatoer di djalanna; kotjapkeun datangna bae.

Toeloej bae ngadeuheusan bari pioendjoek sakali ari pokna: „agoeng-agoeng b*e*b*e*ndoe, Naga, abdi njoehoenkeun paidin doemeuheus ka k*e*rsa Naga."

Naga toeloej bae moeni, tapi omonganana hanteu beres tjara oerang, ngan oekoer bisa nj*e*boetkeun „kok."

Pok deui bae moerangkalih ngawalonan: „anoe matak ngadeuheusan, koering hajang dipangnjileungleumankeun *e*ndog hidji, sartana koedoe m*e*gar."

Tjek Naga: „kok."

Pok deui ngomong moerangkalih, ari pokna: „opatpoeloeh poë koedoe bae bisa m*e*gar boeloena sore-isoekeun, isoek-isoek koedoe roepa poetih koening radj*e*g w*e*si, dengdek lohor koedoe djadi koelawoe santoel."

„Kok," tjek Naga.

Tjek moerangaalih: „djeungna deui, pamatoekna t*e*goeh rahajoe, djawer aprak

toela bela kantjana, babaloengna, wesi koening poerasani, koelitna dingding besi keling, koetoena koe wadja djepoen, siïhna tjampaka koedoe, sisit bitis pamor poeter, dampalna koe batoe lapa.''

Naga toeloej ngawalonan, ari pokna teh: „kok.''

Ti dinja moerangkalih teh amit, dek moelang ka Geger soenten; geus kaidinan, toeloej moelih.

Barang dongkap sasaoeran ka Nini reudjeung ka Aki, ari pokna: „Aki, koering geus datang, endog teh geus ditinggalkeun.''

Ari Nini tjeurik bae barina ngomong njarekan ka noe ngaran Aki tea, ari pokna: „Aki mah diantep bae moerangkalih loeas-leos, disina ka Goenoeng Padang, palangsiang engke mah toeloej ninggalkeun. Aki mah bet bangkawarah, beuki kolot beuki djebrog.''

Geus kitoe, Aki ngawalon: „Nini, oelah sok njarekan djeung oelah sok tjeurik teuing, djeung oelah dipake melang, pedah moerangkalih leumpang, kapan geuning aja babasan: koedrat kawasa, iradat kersa, keur aloes koedratna hade pangwarah oerang djadi pangaloesna.''

„Aeh, heuëuh,'' tjek Nini.

Nini-nini toeloej ngomong oendjoekan ka moerangkalih: „djoeragan, ajeuna enggeus, oelah getol teuing angkat, Nini mah langkoeng melang.''

„Mo, Eni, koering teh koe hajang sare, tatapi koedoe djeung Eni eudjeung Aki.''

Toeloej ka pakoeleman tiloean pada arebog.

Tatapi moerangkalih ngawatek sirep, dipake njirep Aki reudjeung Nini, toeloej sasarean tibra Nini reudjeung Aki.

Moerangkalih mah teu sare, anggoer mikir pilampaheun, tatapi tetela geus kapikir, mikir hajang boga soempit.

Geus kitoe, toeloej bae moerangkalih hoedang. Ngageuingkeun ka Nini reudjeung ka Aki pokna: „Nini geura hoedang reudjeung Aki.''

Sanggeus hoedang, moerangkalih sasaoeran, pokna: „Nini, hajang teuing boga soempit.''

Nini anggoer tjeurik, ari pokna bari tjeurik: „adoeh, asep, oelah sok loba teuing kapalaj, dek moendoet soempit, oelah ka Nini, koedoe ka Aki bae nja moendoet.''

Toeloej bae moendoet ka Aki, ari tjeuk Aki: „adoeh, goesti, soemangga bae, ajeuna Aki dek leumpang bade ngala pisoempiteun.''

Prak Aki dangdan barina njoren koedjang pangarak, barina njorendang endong; top bari mawa iteuk, toeloej bae Aki leumpang.

Mapaj di lebah Tarawas,
barabat di patapaän,
nangtoeng di Goenoeng Manglajang,
mapaj di lebak kodjengkang,
brabat di lebah Tij-lengkrong,
nangtoengna di Oedjoeng beroeng,
ngelek ngeser gede bage,

nangtoeng di sisi Tji-taroem,
biribit di Goenoeng Geulis,
nangtoengna ka Pasir Moendjoel,
moro-moro kakoelonkeun,
soreang malik ka toekang.

Aki-aki toeloej eureun barina ngomongkeun lampah.

Ari pokna: „adoeh, aing kapohoan, leumpang njoreang ka toekang, baring soepagi sing troes ka anak intjoe, kat*e*lahkeun L*e*mboer Kopo; sabab oeroet aing kapohoan, njorean nendjo ka toekang djaga kas*e*boet Soreang neuteuk ka l*e*bah Pameungpeuk, gilisir di Pasir Ipis."

Aki bari eureun.

Pok deui bae ngomong: „adoeh, aing ti imah geus rada beurang, ari datang ka dieu, b*e*t asa isoek deui. Ieu panon poë kahalangan koe goenoeng, baring soepagi djagana ge heubeul isoek."

Toeloej kana tjoekang haoer,
mipirna di Tji-sondari,
ngelek ngeser tiloe g*e*bleg,
moro-moro kakoelonkeun,
tjat nandjak ka hidji goenoeng,
ngaran goenoeng Tampak Roejoeng,
mapaj deui ka l*e*bakna,
moeroena ka Goenoeng Haloe,
meuntas di l*e*bah Tji-sokan,
nangtoeng di l*e*bah Tji-andjoer,
ngelek ngeser s*e*moe ngaler,
nintjak di l*e*bah Tji-matjan,
nangtoeng di sisi Tji-koendoel,
nangtoengna di Mega m*e*ndoeng,
ngelek ngeser Goenoeng g*e*de,
ngalongok Goenoeng Pangrangon.

Aki-aki toeloej dongkap kana hidji goenoeng, r*e*g aki-aki eureun barina ngomong sorangan, pokna: „tobat-tobat, atoeh aing kabalason lalampahan, balangsiar atjan meunang, ari leumpang *e*nggeus djaoeh, tatapi baringsoepagi, ieu hidji goenoeng sing troes ka anak intjoe kat*e*lahkeun Goenoeng K*e*nd*e*ng, oeroet aing koetoek g*e*nd*e*ng keur eureun abdi teh mikir lila-lila geus kapikir." Ras eling kana pangarti, kas*e*mprong sang kala bolong, prak bae ngatjoengkeun leungeun, ngeunteung koe dampal leungeun.

Lila-lila geus katembong aja pisoempiteun, tatapi t*e*mpatna geus kaliwat.

Tjek Aki: „adoeh, adoeh geus kaliwat, tatapi lamoen aing tjitjing bae hartina, goenoeng tanpa toeloengan sagara tanpa laoetan, mo aja monjet hideungna. Ras eling kana adjianana djampe leumpang soepaja gantjang leumpangna. Ngaranna adjianana dadali poetih.

Toeloej diwatja sakali, kieu pokna:

„adjikoe dadali poetih,

mangoengkoeng saloehoer ing koeöeng-koeöeng,
mangangkang saloehoer ing madja gantang,
tjalik dina tanpoe angin,
dat sarapat, dat sarapat."

Aki-aki toeloej ngedjat, langkoeng gantjang lampah Aki.

Teu kakotjap di djalanna; kotjapkeun datangna bae.

Datangna ka tadah poëk, kaboeroe koe waktoe boerit, pek Aki teh miroeha karepna dek dangdan obor, oborna geus anggeus bae malah geus diseungeutkeun. Tatapi Aki teh ngomong sarta sorangan bae, ari pokna: „em, moegi-moegi sing troes ka anak intjoe katelah lemboer Tji-damar sapedah oeroet aing peuting dadamaran."

Keur ngomong kitoe, beh manggih tamiang sadapoer pisan, ari pokna: „dalah, kabeneran bet aja tamiang aloes serta tamiang hideung asoep kana paroengpoeng; toeloej koe Aki diala ditoear koe koedjang tea.

Gantjangna Aki balagantrang toeloej bae balik sanggeusna meunang pisoempiteun aloes.

Teu katjarita di djalanna.

Gantjangna geus datang bae ka babakan Geger soenten njampak Nini reudjeung moerangkalih.

Aki toeloej ngomong, ari pokna: „goesti, Aki teh geus datang, tah! ieu pisoempiteun teh ajeuna Aki geus meunang."

„Noehoen, Aki, kadieukeun eta pisoempiteun dek didjieun?"

Sok bae koe Aki disanggakeun, tapi moerangkalih sasaoeran deui, moendoet dipangalakeun pikodjaeun.

Ari pokna: „Aki, ajeuna geura leumpang pangalakeun areuj kasoengka."

„Soemangga, goesti."

Gantjangna Aki pek indit bari njatjar kasoengka; geus meunang toeloej dibikeun.

„Asep, soemangga, ieu pikodjaeun tea."

„Atoeh, Aki, djieun bae doeaän, koe Aki reudjeung koe Nini."

Toeloej Aki njaloekan ka Nini, ari pokna: „Nini, oelah djongdjon teuing ngala toema dina samping."

„Ngadjentjoel soteh lain eukeur ngala toema, eukeur ngahoeaän irateun, kaoela rek njieun koekoelar."

„Paingan teuing ari heës djeung aing teh sok getek bae kana kelek, horeng teh toemboe koekoelar, ajeuna mah oelah kitoe, anggoer oerang njieun kodja."

Pek Aki anoe meulahan, Nini noe poerah maoed, moerangkalih noe ngarara.

Tina gantjangna moerangkalih enggeus njieunna rara, geus loba, toeloej sasaoeran ka Aki: „geura pek Aki, geura djeudjeutkeun."

„Soemangga, tapi sakoemaha beungeut kodja teh?"

„Sadeupa mider ge, Aki, meudjeuhna."

„Atoeh, njieun kodja tjetjetekan meureun asoep keroed sapoeloeh mah."

„Eh, ma Aki, lain piwadaheun maoeng, eta piwadaheun manoek."

Pek Aki ngadjeudjeut kodja ninggang kana dengdek lohor.

Kodja anggeus didjieunna, pek Aki teh ngomong, pokna: „asep, kodja teh anggeus."

Tjek moerangkalih: „soekoer, ma Aki, tapi eta kodja teh ngaranna si-dengdek poë, da anggeusna dengdek lohor."

Ari tjek Aki: „atoeh, soemangga, asep, tapi ajeuna koemaha pikersaeun?"

Tjek moerangkalih: „taja ngan oerang soesoempit."

Gantjangna bral bae leumpang, Aki reudjeung moerangkalih, diïring koe nini-nini.

Teu katjatoer di djalanna; kotjapkeun datangna bae kana leuweung anoe lega.

Beh manggih sahidji manoek tjitjing dina loehoer kai, ngaranna teh manoek tjioeng, djeung manggih sahidji sato ngaranna sato wanara, loeloentjatan dina kai.

Pek moerangkalih nanjakeun ka Aki reudjeung ka Nini, ari pokna: „itoe Aki, manoek naon, manoek hideung pinti koneng, reudjeung sato naon loeloentjatan dina kai?"

Tjek Aki: „manoek tjioeng djeung wanara."

Toeloej moerangkalih nangis, ari pokna: „eh, Aki, manoek teh oelah disoempit reudjeung eta hidji sato, aloes pingaraneun Tjioeng Wanara."

Tjek Aki djeung Nini: „soekoer, djoeragan hojong kagoengan djenengan mah, Aki mah ngan rek njaksian."

Moerangkalih nangis deui, ari pokna: „lobana tiloe, noe ti kidoel naonana, noe ti kaler naonana, noe ti tengah naonana, anoe matak aja tiloe indoengna reudjeung bapana noe ti tengah teh anakna. Eh, Aki, geuraheun teuing, manoek tjioeng boga indoeng boga bapa, ari koering saha nja iboe nja rama?"

Tjek Aki: „djoeragan, geura dangoekeun, ari toeang iboe tea noe kaseboet Naganing Roem, ari rama ratoe di Galih Pakoean."

Saoer Tjioeng Wanara: „soekoer pisan, Aki, ajeuna mah oerang balik heula bae ka boemi, ka Geger soenten."

Gantjangna bral bae moelih.

Teu kotjap di djalanna; kotjapkeun datangna bae.

Barang datang Tjioeng Wanara amitan ka Aki reudjeung ka Nini, rek angkat ka Goenoeng Padang neang hajam. Malahan geus toeloej bae datangna ka Goenoeng Padang, kasampak naga teh aja noe njileungleuman endog tea.

Toeloej bae dideuheusan bari oendjoekan sakali ari pokna moerangkalih: „Naga, koering amit doemeuheus wireh ing koering bareto mihape endog, ajeuna koemaha, geus megar atawa tatjan?"

Koe Naga geuat ditembongkeun; malah geus djadi hajam boeloena teh poetih koening radjeg wesi, top bae ditjandak, bari toeloej bae moelih ka babakan Geger soenten.

Henteu kotjap di djalanna.

Geus dongkap ka Geger soenten, geus katingali koe Aki reudjeung koe Nini samalah toeloej ditaros pokna Aki: „djoeragan katoeran soemping sarta njandak hajam djago?"

Saoer Tjioeng Wanara: „enja, Aki, koering datang, samalah ieu mihape hajam koering pangomekeun."

Top koe Aki hajam teh ditjandak, tatapi Tjioeng Wanara toeloej bae sasarean di babakan Geger soenten.

Toenda heula tjarita anoe keur koelem.

Oerang tjarioskeun heula Aria Banga pedahna keur ngadoe hajam dipirig koe tatabeuhan sarta dipasamoan. Ari pasamoan tea dina tempat ngadoe hajam ajana di Bodjong Galoeh, tempatna di sisi tjai

dina pilis Tji-barani,
katoendjang koe Karang getas.
kasorog koe Tji-parabon,
di dinja tempatna ngadoe.

Oerang toenda tjarita lampah noe ngadoe.

Oerang tjaritakeun deui noe kasep Tjioeng Wanara sapedah geus goegah koelem di babakan Geger soenten.

Pek bae njaoer Aki reudjeung Nini ari pokna: „Aki geura kadarieu, ajeuna koering geus hoedang, sedjen teuing dadangoean, dangoe sora gamelan?"

Pek Aki ngadeuheusan malah toeloej naros sakali pokna: „koemaha nja pimanaheun noe matak njaoer ka Aki.

Saoer Tjioeng Wanara: „kaoela teh bade leumpang ka nagara Galih Pakoean sedja koela ngadoe hajam."

Demi tjek Aki: „perkawis rek ngadoe hajam, Aki teu bisa, rek njitoe lemboer teu bisa nambak tampian, teu njaram teu ngoelah-ngoelah djeung teu bisa mepet soember nambak sagara goentoer, ngan kari koemaha manah hade goreng ajeuna koemaha, galeuh."

Gantjangna Tjioeng Wanara idin teu idin ti Aki mo boeroeng angkat bae hajam teh ditjandak. Bral bae angkat; teu lila djol bae ka Goenoeng Padang.

Ti dinja pek pake-pake,
sing serewa dangdan hade,
disindjang songket kanoman,
dibeulitan tjinde kembang,
raksoekan gembrang kantjana,
dioedeng taboer peremas,
beleset noe njoren doehoeng,
landean disilanglangkeun,
menteleng pamendak inten,
doehoengna poen karawelang,
pamor poehoen ti poehoena,
pamor togog ti tjongona,
dipamoran pamor poeter,
ditengah poetri ginedong,
pamor alip gandja woeloeng,
ngaloempajang sapoetangan,
tjaretjetna soetra kembang,
sadia beunangna dangdan.

Gantjangna toeloej noe angkat:

inditna djeung kinasihan,
toeloejna djeung pangaweroeh,
leumpangna djeung pangabisa,
tapi loba papanggihan,
basana menak keur angkat,
manggih loetoeng moemoeloedan,
manggih oa keur ngadoa',
manggih monjet goreng gawe,
gawena maling berekat,
resep teuing doa' oa,
ditoeroetan bari leumpang,
leumpang koe Tjioeng Wanara.

Ari pokna doa' tea: „Mohoematjanir kondang salamet dewek sorangan."

Toeloej bae anoe angkat,
beh deui manggih gogoda,
aja doedoet eukeur ngangkloeng,
kadantja noe ngagantjangan,
djogdjog noe poerah ngengklokan,
towed poerah ngaroëlan,
ditoeroetan bari leumpang,
loemajan tatamba keueung,
doeroegdoeg enteg-enteg tjroeng,
gantjangna menak noe angkat,
geus dongkap ka heuleut alas,
deukeut kana katja-katja,
nagara Galih Pakoean,
djaoeh sapanjeloek deui,
pek Tjioeng Wanara eureun,
dina loehoer batoe datar,
sahandapeun tandjoeng noenggal.

Tjioeng Wanara ningali kana katja-katja tea, beh aja noe ngadjaga dina katja-katja djoemlahna aja tiloean. Ngaranna eta djelema: hidji Aki Geleng Pangantjingan, doea Aki Koeta Kahiangan, katiloe Jaksa Majoeta noe djangkoengna doea-ratoes limapoeloeh gas tea.

Ari tjeuk Jaksa Majoeta: „hahaj! bet baoe teuing djelema, lamoen koe aing kadeuleu, geus tangtoe bakal dihakan, soepajana teu kadeuleu."

Ari tembalna anoe doea: o! mangke mas, sampean oelah waka kitoe nja omongan, oerang teh dangoekeun heula, sabab oerang pangaja di dieu, dioetoes koe ratoe Galoeh piwarang ngadjaga lawang, bisi aja noe rek goreng hatena asoep ka nagara ieu noe matak koedoe didjaga."

Tjeuk Jaksa Mahajoeta: „atoeh enja, henteu salah pikir oerang nja kitoe pisan, ngan dewek koe enggeus heubeul hanteu ngahakan djelema, ajeuna, saha bae noe ngaliwat, geus tangtoe bakal dilebok."

Geus kitoe, kadangoe koe Tjioeng Wanara ari saoerna didjeroning manah: eta djelema tangtoe bakal nganiaja, tapi koemaha akalna soepaja oelah datang ka tjilaka, ah, leuwih hade dipipahokan koe aing."

Prak bae mapatkeun adjianana. Geus terap ka djalma noe ngadjaga tea, datang ka teu bisa nendjo ka Tjioeng Wanara.

Ladjeng Tjioeng Wanara ngaliwat ka katja-katja.

Barang datang ka pasar, katendjo koe oerang pasar,

tapi matak kaedanan,
tina sakitoe kasepna,
djalma loba geus ngagoeroeh,
paboeroe-boeroe nendjokeun,
matak reuntas randjang waroeng,
matak tibrobot golodog,
pake nongton noe ngaliwat,
awak ing koe tina kasep,
loba anoe sisindiran,

Ari pokna:

„itoeh, euj, salaki saha,
lamoen seug salaki oerang,
tjara sakitoe kasepna,
ka tjai meureun diais,
ka pasar meureun dibawa,
ka lisoeng di poenggoe-poenggoe,
ngoendeur ka leuweung diakeup,
diakeup hamo di toekang,
kadjeun digesoh di hareup,
bisi direboet koe batoer,
warna omong djalma loba,
bawaning koe tina bogoh,
tapi montong diketjapkeun,
loba teuing omongkeuneun,
kotjapkeun gantjangna bae,
datangna ka tengah pasar,
aja hidji noe katjatoer,
nini-nini langkoeng kaja,
ngaran nini nini soegih,
kabedjaän koe sadaja,
bet aja noe kasep liwat,
geuat nini soegih dangdan.

Geus dangdan megatan di djalan ka Tjioeng Wanara, bari toeloej ngarontokan sarta tjeurik, ari pokna: „ieu teh bet intjoe eni, ajeuna teh datang deui, paingan, ti peuting kaimpi soemping, ti beurang kaetang datang. Ajeuna sidik boektina, hajoe! asep oerang balik."

Tatapi eta mah palsoe, lain nini saenjana.

Ari tjek Tjioeng Wanara: „nini teh, saha nja ngaran, wani ngarontok ka koering? Tjing, koering geura tingali masing sidik roepana koering."

Nini-nini toeloej tanggah,

ditendjo kana rarajna,
meni serab katendjona,
nini-nini ngeloek deui,
kawas boeeuk beunang maboek,
bawaning koe tina isin,
tatapi pek baë naros,
ari pokna: „eh djoeragan,
ti mana nja lemboer matoeh,
ti mana dajeuhna maneuh,
nagara antjik-antjikan,
bandjar karang panglajoengan,
nja bale geusan ngadjadi?"

Djawab Tjioeng Wanara:

„dipariksa lemboer koering,
djaoeh-djaoeh ti babakan,
ti babakan padoesoenan,
katelah pagoegoenoengan,
ari ngaran djisim koering,
njai ieu Ki Bagoes Langka."

Koe nini, enggeus kapikir, ari pokna: „aeh, kasep, paingan teuing ngaran teh Ki Bagoes Langka, da langka kapanggih koe eni."

Gantjangna toeloej diakoe, dibawa njimpang ka lemboer barina disoegoeh-soegoeh, tapi teu daekeun barangdahar wantoe tara saoemoerna.

Koe nini ladjeng ditaros: „naha henteu barangtoeang?"

Walonna Tjioeng Wanara: „lain nampik ka pangasih, ngan koering teu atjan pareng kana hajang barangtoeang, hajang soteh ngadoe hajam."

Tjeuk nini soegih: „adoeh, goesti, hajang ngadoe mah, soemangga da eni dipihapean sahidji hajam koe ratoe, ari hargana hajam doearatoes pasmat sahidji. Tapi rek diadoekeun, mah, soemangga bae, kadjeun teuing hajam anggoer kadjeun ngagantian da eni soeka katjida."

Tjeuk Tjioeng Wanara: „atoeh eni, hajoe oerang teang di mana ajeuna eta hajam."

Tjeuk nini: „di balandongan dikoeroengan."

Bral indit djeung nini ka balandongan; tina koeroeng dikentjarkeun hajam anoe ratoe tea.

Ti dinja toeloej Tjioeng Wanara ngaloearkeun hajam tina djero kisa; gantjangna prak diadoekeun tapi eleh hajam ratoe.

Nini soegih teh hoökeun, nendjo hajam ratoe eleh, pok bae nini teh ngomong: „adoeh, asep, hajam ratoe wani paeh, atoeh nini teh tjilaka toengtoengna, koedoe diganti saharga eta hajam."

Tjeuk Tjioeng Wanara: „geus tangtoe nja kitoe pisan, malah-malah koering oge koe nini dibere doeit."

Sok bae koe nini dibere doeit limapoeloeh pasmat, tapi eta nini pikirna asa ka intjoe sanadjan leuih ti sakitoe, pikirna rek mere bae ngan soepaja moerangkalih teu daekeun mawa doeit loba-loba, pikirna sangeukeun ridoe.

Ti dinja bral bae angkat. Asoep ka tempat gagaman tapi eta gagaman kabeh pada boga hajam, koe Tjioeng Wanara pek bae diasoepan sarta bari ngadoekeun hajam.

Tatapi teu kanjahoan waktoe keur ngadoe hajam, kawantoe bisa ngaleungit, malah-malah eta hajam sakoer anoe diadoean kabeh oge pada paeh.

Gantjangna Tjioeng Wanara dongkap ka aloen-aloen, pek ngaganti roepa ngadjadikeun boedak hideung laer beuteung; nja kitoe deui hajamna djadi hajam koelawoe sentoel.

Pek bae boedak teh eureun handapeun tjaringin koeroeng, di dopang tjaringin soengsang, barina majoen ka wetan.

Oerang toenda tjarita anoe keur eureun.

Oerang njaritakeun heula noe ngaran Goentoer sagara djeung ngaran Bontot sagara, poetra ki Gadjah Manggala, balik beuteung masamoan, ngadoe hajam djalanna ka aloen-aloen.

Prok tepoeng djeung boedak hideung, toeloej ditanja koe noe doeaän, noe nanja langkoeng songong, noe ditanja teh belengong.

Ari pokna anoe nanja: „maneh teh oerang mana?"

„Kaoela teh oerang lemboer."

„Ti mana lemboer sampean?"

„Ti noe kakoeroeng koe pager."

„Da meureun aja loeöekanana?"

„Kapan dina tempatna."

„Naha sampean anak saha?"

„Kapan dewek anak bapa."

„Na, saha bapa silaing teh?"

„Kapan mah salaki indoeng."

„Ai ngaran saha?"

„Da dewek lain tikoekoer, tara njeboet ngaran maneh."

Ti dinja anoe doeaän toeloej pada ngambek bae, pedah dilawanan songong malah toeloej ngarontok ka boedak hideung, tatapina henteu beunang kawantoe bisa ngaleungit; anoe doea teh leungiteun toeloej bae pada balik, dek poepoelih ka ramana, ka ngaran Gadjah Manggala.

Barang datang, pok oendjoekan: „adoeh, ama, koering tiwas papanggih djeung boedak hideung ajana di aloen-aloen. Tapi teu poegoeh ngaranna bawana hajam sahidji boeloena koelawoe sentoel, koe poetra bade ditangkep tapi weleh, hanteu beunang, ajeuna sadaja-daja ama langkoeng oeninga."

Ti dinja Gadjah Manggala poesingna teu kira-kira, pek bewara ka gagaman miwarang nangkep boedak hideung. Gantjang kabeh pada boedal.

Datangna ka aloen-aloen, barang kasampak boedak teh geus ganti roepa, ngadjadi djelema madjana, henteu goreng henteu kasep; eta djalma anoe loba henteu bisaeun narangkep sabab geus ganti roepana.

Ti dinja djalma noe loba, kabeh geus pada lapor ngoendjoekkeun boedak teu aja. Nja kitoe, Gadjah Manggala oendjoekan ka ratoe Galoeh ngoendjoekkeun perkara boedak.

Ti dinja praboe ratoe njaoer ka Batara Lengser, saoerna: „Lengser, maneh geura dangdan teang sahidji boedak, boedak hideung laer beuteung, bawana hajam koelawoe sentoel. Ajeuna teh koedoe beunang sababna goreng dosana. Lamoen maneh bisa meunang ka eta hidji djelema, geus tangtoe maneh digandjar koe aing, pangsioen boga rahajat loba, ngora-ngora didjompokeun, mo dibere deui gawe."

„Noehoen, goesti, abdi sedja koemaoela", bari toeloej bae loempat.

Teu katjatoer di djalanna; kotjapkeun datangna bae djeung djelema anoe rea pok bae ngabageakeun ka eta noe ngaran Lengser, pokna: „oea, olot, engki, oejoet, mamang, kakang, bagea, ajeuna teh rek ka mana?"

„Dewek, anoe matak datang ka dieu, rek ngoemisi, rek neangan boedak hideung laer beuteung; soeganna aja di dieu?"

„Teu aja atoeh."

Ti dinja Lengser loempat deui, toeloejna ka nini soegih.

Barang datang, toeloej ngomong, pokna: „sampoera soen, nini soegih, koela amit arek ngandjang."

Tjeuk nini soegih: „rampes, oea Lengser, tara-tara ti sasari, ajeuna datang ka dieu, arek naon pibedjaeun?"

„Kaoela bade ngoemisi, rek neangan boedak hideung laer beuteung, bawana hajam koelawoe sentoel, soegan aja ka dieu?"

„Atoeh ka dieu mah teu aja, aja soteh lain kitoe, teu hideung, teu laer beuteung, ngan aja noe leuih kasep, ngaranna Ki Bagoes Langka, lemboerna ti padoesoenan, bawana sahidji hajam poetih koening radjeg wesi."

Ti dinja Lengser ngahoeleng, mikiran omongan nini; malah-malah geus kapikir koe Lengser, pok bae ngomong: „euleukeudeuheu bedog didenge kitoe komo oedjar isoen, henteu kitoe oge maning, ari basa maning: deui, basa deui: maning; tapi eta lamoen kitoe, boedak teh sahidji keneh noe hideung djeung noe kasep teh, tapina mo timoe lamoen teu dipetangankeun."

Prak Lengser metangankeun, malah geus katingal handapeun tjaringin koeroeng tetela boedak teh kasep.

Toeloej bae Lengser sisindiran:

„soemoer katoeroeban njiroe,
baregbeg ragrag ti para,
saoemoer kakara nimoe,
ngadegdeg bari kakara."

Tjek Lengser: „paingan teuing, henteu djaoeh ti itoengan, henteu anggang ti etangan, teu geseh ti hate dewek."

Ras eling ka djoeragan istri, ka Pohatji Naganing Roem, basana keur waktoe babar, bareto dikaja-kaja, didjeroem koe maroena, tjepil, sotja dimalaman, pananganana dibanda, boedak teh dipalidkeun. Ajeuna bet bisa datang, dibasakeun: kebo moelih pakandangan, nja moentjang laboeh ka poehoe; eta boedak tetela djoeragan dewek ngan handjakal saeutik lampah, djadi soeka-risi. Ari basa soeka, dewek

soeka, kadatangan koe djoeragan, basa risi, eta lampahna koe goreng hajam ratoe diadoean paeh kabeh."

Ti dinja kapikir deui koe Lengser. Kieu pikirna: „ah, keun bae, mo waka ditepoengan, mangke bae geus euweuh di aloen-aloen.

Toenda heula tjarita Lengser keur mikir.

Katjarita patih doea sakembaran, Patih Poerawesi, Patih Poeragading, sedjana ka pasamoan, bawana hajam sahidji, patepoeng di aloen-aloen djeung Tjioeng Wanara.

Gantjang bae ditanja koe Tjioeng Wanara, pokna: „dek ka mana paman, bet ngaleut doewaän?"

Papatih doea nembalan pokna: „naha, maneh wani-wani ka aing njeboetkeun paman? kapan aing teh papatih."

„Diseboet sia koe daek, diseboet paman ge moemoel."

„Naha, maneh anak saha?"

„Anak bapa"

„Saha bapa maneh teh?"

„Salaki indoeng."

„Indoeng maneh saha?"

„Kapan pamadjikan bapa."

Patih doea seuseurian ngadenge omonganana, bari toeloej ngadeukeutan. Bet katembong boedak teh mawa hajam, pek bae ditanjakeun: „ti mana maneh boga hajam mana aloes-aloes teuing?"

„Toeroenan tina sajangna, asalna indoeng bikang bapa djago, asalna tina endog."

„Atoeh poegoeh da geus djamak moepakatna; tjik ngilikan."

„Tah, geuning boentoetna."

„Abong-abong."

„Ih, abong-abong mah songong."

Ki patih gantjang ngadjak ngadoe, bari hajam dikentjarkeun tina kisa. Koe boedak pek dilawanan, hajamna pek dileupaskeun.

Ger bae diadoe; lila-lila toeloej eleh hajam patih teh.

Patih doea toeloej ngambek; barang rek ngarontok, Tjioeng Wanara ngaleungit, patih doeaän leungiteun.

Tjeuk patih: „doeh, rai, tiwas, hajam oerang paeh, boedak leungit."

Tjeuk raina: „keun bae, taksiran anak siloeman."

Patih toeloej ka paseban.

Oerang toenda tjarita patih noe doea.

Oerang balikan deui Lengser.

Geus indit ti nini soegih, djalanna ka aloen-aloen; prok tepang djeung Tjioeng Wanara.

Toeloej Lengser teh ditanja pokna: „rek ka mana oea?"

„Rek ka paseban, asep, miloe ka oea?"

„Emboeng, teu wawoeh."

Teu oemoem teu wawoeh djeung koering."

Enja, teu wawoeh da papanggih ge kakara."

Bari Lengser loempat ka paseban; moerangkalih oge loempat noetoerkeun Ki-lengser.

Barang datang ka paseban anoe kosong taja djelemaän, toeloej koe Lengser ditanja, pokna; aeh, asep teh anoe ti mana?"

Tjioeng Wanara ngawalon: „kapan koering ti padoesoenan, oea, nja koering noe ngaran Tjioeng Wanara, poetra Nini balagantrang, Aki balagantrang.

Tjeuk Lengser: „soekoer teuing, djoeragan, koe oea geus kaharti.

Pok nanjakeun ka Lengser: „ieu, oea, imah saha?"

„Ih, asep, ieu imah, paseban."

„Ari itoe noe soekoena opat sarta matana loba, naon?"

Korsi gading taboer inten."

„Paranti naon?"

„Paranti linggih radja."

„Koemaha lamoen koe koering didioekan?"

„Oelah, bisi doraka."

Tapi andjeunna maksa, toeloej bae kana korsi, datang ka korsi teh boeboek sabab awakna koe leuih beurat, wani bobot sewoe kati.

Lengser teh reuaseun pisan bari toeloej bae ngomong: „doeh, agan, tiwas oerang teh, tangtoe tjilaka, diseuseul koe noe kagoengan."

Moerangkalih teu sieuneun, anggoer toeloej seuseurian, anggoer pek nanjakeun deui, pokna: „itoe paranti naon?"

„Randjang katil sok dianggo radja koelem."

Moerangkalih toeloej oenggah kana randjang katil tea, bari toeloej dikiïhan kasoerna teh toedjoeh toempang.

Lengser teh teu bisa njarek kawantoe djoeraganana.

Ti dinja toeloej koe Lengser dibawa ka pasamoan.

Teu katjatoer di djalanna; kotjapkeun geus datang bae ka pajoeneun ratoe Galoeh.

Ladjeng bae dipariksa, saoerna: „ari maneh oerang mana?"

Tjioeng Wanara ngawalon: „abdi, oerang Geger soenten."

„Saha nja ngaran?"

„Abdi teh Tjioeng Wanara."

„Rek naon sedja teh datang ka dieu?

„Sinedja rek njorog ngadoe, gadoeh hajam sahidji, tatapi koe langkoeng awon."

„Mana hajamna?"

Toeloej hajam disanggakeun.

Koe ratoe geus diïlikan, bari toeloej ditanjakeun: „ieu hajam ti mana asalna?"

„Soemoehoen pariksa, goesti, ari asal hajam abdi toeroenan tina sajangna, indoeng bikang bapa djago, ngendog satahoen sahidji, sajangna koedoe kanagan."

Tjeuk ratoe: „paingan hajam teh bet aloes."

Sabotna kitoe kadangoe koe Dewi Pangrenjep sarta kaharti saomongna Tjioeng Wanara, toeloej bae njaoer Lengser moendoet ka djamban.

Barang datang ka djamban, pok bae ngomong ka Lengser, saoerna: „eh, Lengser, sok ras inget ka embok Naganing Roem basana keur waktoe babar di-

kaja-kaja, ari ajeuna noe dipitjeun koe aing, bet bisa datang ka pajoeneun ratoe, aing teh kalangkoeng sieun."

Tjeuk Lengser: „montong dianggo karisi sababna teu boga iboe, ari ajeuna mah, geura akoe bae koe gamparan."

Tjeuk Dewi Pangrenjep: „mangke, Lengser, koe aing dipikir heula, ajeuna mah, maneh geura bral bae Tjioeng Wanara deukeutan."

Gantjangna Lengser teh toeloej njampeurkeun Tjioeng Wanara.

Kotjapkeun deui ratoe keur mariksa Tjioeng Wanara; mariksa pitoempangeunana.

Ari walonna: „abdi teu ngabantoen toempang ngan sinedja abdi rek noempangkeun oemoer bae."

Saoer ratoe: „hade ari tega mah ka oemoer, pilawaneunana nja eta ti aing nagara sabeulah; ari dilawankeunana hajam maneh djeung hajam aing rengge njatoena sapoe satanggoeng, wani atawa henteu, da hajam maneh mah leutik tapi aloes?"

„Soemangga, oelah bon beurang peuting sedja ngiringan."

„Hajoe, geura pek ka pakalangan, hajam maneh geura bawa, bobotohna patih doea."

Ti dinja ger bae ngadoe:

itoe teungteung, ieu loedeung,
wani saroea daekna,
hajam teh prak bae abar,
silihpatjok koe pamatoek,
silihgitik koe djangdjangna,
silihpeupeuh koe soekoena,
hajam saroea bedasna.

Lila-lila hajam Tjioeng Wanara kadeseh, hajam teh pek kapaehan.

Gantjangna geuat disamboet, ditjandak ka sisi Tji-barani, katoendjang Tjikarang getas, kasorog koe Tji-parabon.

Ti dinja toeloej dibanjoe hajamna Tjioeng Wanara datang ka elingna pisan, gantjangna ditjandak deui kana pakalangan tea. Toeloej diabenkeun djeung hajam praboe ratoe. Keur waktoe hajam diadoe, datang Naga Wiroe tea ti Goenoeng Padang njoeroep ka hajam Tjioeng Wanara.

Sanggeusna kasoeroepan naga, hajam matjok bari meupeuh bae, datang ka paehna pisan hajam praboe ratoe. Geuat praboe ratoe ngarontok bari sasaoeran, saoerna: „adoeh, asep, poetra ama, mana bet kajoengjoen teuing, kagoengan teh bisa ngelehkeun hajam ama."

Saoerna Tjioeng Wanara: „aja berkah, goesti."

Geus kitoe, „geuat ngoempoelkeun parabopati," saoer ratoe: „patih djeung sakabeh mantri, ajeuna geura saksian, oerang rek ngawaris poetra noe kasep Tjioeng Wanara saraoeh Aria Banga. Ajeuna, asep, geura tarimakeun ngawaris doehoeng sapoetjoek djeung pandaj salawe domas, nagara sabeulah koelon. Ari eusina: patih lima, djaksa lima, meteti opatpoeloeh, toekang bakoel saratoes limapoeloeh, gagaman sabeulah nagara; ajeuna, geura ratoean."

„Ari Aria Banga nagara sabeulah wetan, eusina saroea bae; ajeuna, geura ratoean."

Geus katampa koe poetra noe doea sakabeh geus didjenengkeun.

Saoer ratoe: „aieuna oerang maroelang, geus poetoes masamoan."

Gantjangna baroedal bae tina tempat ngadoe hajam, masing-masing ka imahna. Ratoe Galoeh ajeuna djadi merdika, sabab dimerdikakeun koe poetrana tea, nja eta Tjioeng Wanara djeung Aria Banga, anoe kotjap di nagara djadi ratoe.

Lila-lila Tjioeng Wanara ngamanah, toeloej bae njaoer Lengser, pokna: „adoeh, oea, geura ka dieu dioek sapangloenggoehan, koering arek sasaoeran, eling kana saoer ama, waktoe oerang ngadoe hajam, saoer ama teh ngawaris nagara sabeulah koelon saraoeh eusina pisan, tapi eta lain waris, dipikir koe koering, kapan toempang ngadoe hajam."

Lengser toeloej seuseurian, pokna: „doeh, ngeran, tetela pisan eta lain ngawaris, kawas-kawas pangoloan."

Saoerna Tjioeng Wanara: „tetela, oea, pangoloan, tapi ajeuna oerang angken waris bae, koedoe bisa mindingan risina ratoe, njingkahan kaera radja. *E*ngkena mah, koering geus tangtoe majar hoetang:

hoetang rasa majar rasa,
hoetang wirang majar wirang,
oeroet koering dinjenjeri,
asal koering dipalidkeun,
ka Tji-tandoej diboeangkeun,
diwadahan koe kanagan."

„*E*ngke, koering hajang majar koe pandjara beusi."

Tjek Lengser: „doeh, goesti, pikir oea leuih tjotjog, geus hajang, geura pek bae ngadamel pandjara beusi, isoekan kari goeroeboeg."

Saoer ratoe: „mo sae oea, da lain sato hewan, lain kidang, lain mandjangan, koedoe tjaina herang laoekna beunang, kapan kitoe loembrahna omongan sepah."

„Soemoehoen timbalan goesti, tapi oea ajeuna awon pinaros, samemeh ngadamel pandjara beusi, djoeragan rek ngadamel naon heula?"

Tjeuk Tjioeng Wanara: „hajang tepoeng heula djeung iboe noe ngaran Naganing Roem; ajeuna di mana ajana?"

Soemoehoen pariksa goesti, perkawis iboe gamparan ajana di patapaän, baheula noeroetkeun pepeling abdi sina tatapa di patamanan."

„Tjik, oea, geura teang, sarta koedoe kabawa ka dieu."

„Soemangga, goesti, ajeuna abdi teh amit."

Gantjang Lengser teh loempat ngadjoegdjoeg ka patapaän:

mipir pasir mapaj lebak,
mengkolna dina bobodjong,
njorang leuweung sakeukeudeung,
warna-warna kai leuweung,
anoe kasorang koe Lengser,
hoeroe dapoeng djeung kitjaloeng,
hoeroe meuting djeung kikoneng,
tjarelang dieung handap heulang,
kitapok reudjeung kimeong,

sakitoe anoe kasorang,
keur waktoe Lengser keur loempat.

Njorang deui ditjombrang-ditjambroeng:

ngagembreng tjihtjir tjandoengna,
pangaroeh lindeuk maoengna,
koe Lengser diliwat bae,
geus dongkap ka patapaän,
reg Lengser teh ngahoehoeleng,
karepna soemedja ngintip,
ngintip ka noe eukeur tapa.

Toenda heula lampah Lengser.
Kotjapkeun heula noe tapa.

Anoe geulis Naganing Roem,
tapana barina nepa,
mongplong sorana gedogan,
gedoganana kimangot,
toendjangan boengboelang peutjang,
tjaorna dawolong tjondong,
hapitna djati dioekir,
barerana langkap noenggal,
soeri awi tali noenggal,
taropong tamiang sono,
tali tjaor digenggean,
polengna songket kanoman,
aloes lain kaoelinan,
matak tigoeloesoer koetoe,
matak tisoledat toema,
matak tisorodot mojo,
matak tidjalikeuh piteuk,
laleur eunteup tidjalikeuh,
eunteup dina tinoen poetri.

Koe Lengser enggeus kadenge eta sora gedogan teh, pok bae Lengser teh ngomong: „tah, geuning djoeragan istri, ajeuna bet hoerip keneh."

Gantjangna pek ngadeuheusan barina toeloej oendjoekan, pokna: „doeh, goesti, abdi teh awon ngadeuheus."

Koe Naganing Roem katingal, tetela bet kakang Lengser, porosot nibankeun tjaor, barina toeloej mariksa saoerna: „aeh, aeh, kakang Lengser, tara-tara ti sasari, ajeuna kakara soemping, rek naon pikeresaeun?"

Tjeuk Lengser: „soemoehoen timbalan goesti, perkawis poen kakang dongkap bade ngoeningakeun, poetra ajeuna geus djadi ratoe djenenganana Tjioeng Wanara. Ajeuna gamparan kedah enggal-enggal linggih poetra gadoeh pihatoereun sareng tina hajang tepang."

Gantjangna poetri teh dangdan bari toeloej angkat bae.

Teu katjatoer di djalanna; kotjapkeun geus datang bae.

Datangna geus boerit pisan, teu aja noe njahoeun basana poetri keur soemping; ngan tjoema poetrana pisan awas ningali iboena, iboena nja kitoe deui awas ningali ka poetra. Toeloej bae dirangkoel djeung ditangisan.

Bari nangis Naganing Roem sasaoeran ngawoeroekan ka poetrana, saoerna: „asep, a euna teh poma-poma koedoe bisa majar hoetang iboe bareto dikaja-kaja djeung asep teh dipalidkeun."

Geus kitoe, soemping Batara Troesna bawa, eangna Tjioeng Wanara, nja eta ramana Naganing Roem, maparin pipandjaraeun barina toeloej ngawoeroekan ari saoerna: „asep, ajeuna geura tampanan ieu paparin ti eang bakalna pandjara beusi, gedena sadjaroem tjina. Ajeuna mah geura djieun, tatapi oelah koe andjeun, koedoe wakil ka pandaj kawasa, ka ngaran Ki Gendoe Majak, sabab eta boga djimat ngaran: paloe kaboejoetan, Ari watek eta djimat tina leutik djadi gede; djeung deui, njieun eta pandjara henteu meunang sagala tahoen, koedoe dina tahoen Alif, boelan Moeloed, dina tanggal opatwelas ti peuting malem Djoemaäh. Djeung pameuleuman beusi koedoe diparepehan wedoes hideung atawa hajam hideung djeung hadjatna sangoe poenar, doa'na koe naktoe di noer." (sic)

Gantjangna eangna moelih, asoep ka sawarga loka.

Ladjeng Tjioeng Wanara njaoer pandaj tea. Teu lila djol bae datang ngadeuheusan.

Tjioeng Wanara nimbalan, saoerna: „ajeuna, oea, dangoekeun koe oea diperih pati pangdamelkeun pandjara beusi, ieu bakalna teh leuih leutik koedoe djadi sewoe kati eukeur boeat majar hoetang."

Walonna: „soemangga pisan, nanging teu meunang salingkoeh, koedoe neda idin heula ka rama gamparan, ka praboe ratoe ambeh tjaina herang laoekna beunang."

Geus kitoe, Tjioeng Wanara toeloej bae ngadeuheusan ka ratoe sepoeh. Kasampak ratoe keur linggih djeung eta Dewi Pangrenjep.

Ratoe sepoeh toeloej njaoer ka Tjioeng Wanara, saoerna: „asep, soekoer, teuing soemping, rek naon nja pigaleuheun?"

Wangsoelna: „soemoehoen pariksa ama, noe mawi abdi doemeuheus, abdi njoehoenkeun paidin dek njieun pandjara beusi gede, bobot sewoe kati?"

„Keur naon?"

Tjeuk Tjioeng Wanara: „noe matak njieun pandjara, bisi aja badjo ngalalakon, bisi aja badjag ngalalana, karepna rek nganiaja, kakersa kangdjeng rama saraoeh ka kangdjeng iboe."

Saoer rama: asep, kajoengjoen teuing tjatjakan moerangkalih mah, geus aja karep rek bela ka rama djeung ka iboe, ajeuna, ama ngidinan, di mana anggeus, koe ama arek dironda, bisi koerang sajagana."

Tjioeng Wanara toeloej moelih bebedja ka pandaj kawasa tea jen meunang idin ti ratoe.

Ari tjek pandaj kawasa: „mangga, tapi koedoe sirep heula oerang nagara Galih Pakoean, bisi aja noe njahoeun."

Ti dinja prak bae njirep, datang ka reup bae hareës sanagara katoet ratoe sepah.

Pandaj kawasa deker bae njieun sarta gantjangna teu kira-kira, metakeun djimat tea djeung henteu koengsi sapeuting geus anggeus eta pandjara.

Gantjangna pek dihatoerkeun ka Tjioeng Wanara, sarta pek koe Tjioeng Wanara dioekir:

dioekir direnggi-renggi,
ditatah digoebah-goebah,
diroepa-roepa wongwongan,
malah rongrong gogodongan,
ditekin dina oekiran,
merak simping lalakina,
dilongok siga rek matjok,
diteang siga njoreang,
dilieuk siga mireungeuh,
dioengkoelan siga imoet,
ditilik siga rek seuri,
oekiran aloes katjida,
soepaja kajoengjoen ratoe,
soepaja radja kabita.

Geus anggeus sadajana, Tjioeng Wanara toeloej ngoeninga ka ratoe sepoeh.

Malah geus dipariksa, saoerna: „geus anggeus, asep?

Wangsoelna: „soemoehoen parantos."

Gantjang bae ratoe angkat sareng pawarangna noe ngaran Dewi Pangrenjep.

Teu lila geus soemping bae. Ningali pandjara tea barina dipariksakeun langkoeng aloes saoer ratoe, saoerna: „na, asep, pandjara aloes-aloes teuing, komo teuing di djerona."

Tjik, ama, hajang njaho ka dejrona, tapi koedoe make damar sabab di djerona poëk."

Gantjangna Tjioeng Wanara njipta damar. Enggeus tjaäng di djerona, ti dinja ratoe teh asoep sareng Dewi Pangrenjep, rek ningalian oekiran saraoeh reudjeung tekinan.

Tjioeng Wanara tinggal di loear.

Barang ratoe geus asoep, geuat Tjioeng Wanara narik panto pandjara djeded,

rekep batan hoentoe gegep,
lita batan hoentoe koeja,
reugreug pageuh djedjel kandel,
poëk medem boeta radjin.

Atoeh ratoe sareng poetri segroek bae narangis, nanging koe Tjioeng Wanara henteu diwaro, anggoer toeloej angkat ka Goenoeng Padang.

Tjatoerkeun Aria Banga rek ngadeuheusan ka ramana, tapi barang donkap ka boemina henteu njampak; lila-lila aja bedja jen ratoe enggeus dipandjara.

Ti dinja geuat Aria Banga ngoempoelkeun parabopati, djaksa reudjeung aria; ka raden paragegeden miwarang ngakat pandjara, tapi henteu beunang dikakat.

Kaboeroe koe Tjioeng Wanara ti Goenoeng Padang.

Geus datang, katingal koe Aria Banga, toeloej disampeurkeun gantjangna ger bae perang.

Silihpedang, silihbiti,
silihtondjok, silihtjabok,
tapi saroea gagahna,
perang lila nanakeran.

Kotjap parabopati geus pada kalaboer kabeh, sabab teu bisa njapih noe perang.

Noe ka wetan baladna Aria Banga balik ka Tegal tamtama Madjapait, ari anoe ka koelon baladna Tjioeng Wanara boedalna ka Padjadjaran.

Kantoen anoe eukeur perang, perangna lawas katjida. Dongkap ka dalapan-welas taoen peperangan silihsered, lila-lila datang ka hidji waloengan.

Toeloej Aria Banga ditewak dibalangkeun ka sabeulah ti wetan. Ti dinja Aria Banga rek malikan, tapi kahalangan koe waloengan.

Toeloej bae sasaoeran bari ngadjak eureun perang: „beu, rai, ajeuna mah perang teh oerang eureun bae ti serek poë ieu sababna aja wahangan, sarta ieu wahangan oerang ngaranan Tji-pamali, pamali soteh, lain pamali diïnoem dipake mandi, pamali oerang girang djeung doeloer."

Gantjangna pek bae sasalaman sarta nja di dinja pisahna.

Aria Banga ka wetan, toeloejna ka Madjapait, ari Tjioeng Wanara ka koelon. Tatapi samemehna papisah sasaoeran heula, misaoerkeun wawatesan ti serek Tji-pamali.

Saoerna: „rai, ti serek Tji-pamali ka wetan bagian kakang, dibasakeun tanah Djawa kadjawan kaparabon."

Saoer Tjioeng Wanara: „soemoehoen, akang, ti serek ieu ka koelon bagian koering, dibasakeun tanah Soenda, Pasoendan sabda ka Malajoe troes ka Palembang.

Ti dinja bral papisah.

Demi Tjioeng Wanara ka dajeuh, heula malangkeun pandjara beusi ragrag ka Kandang wesi; noe matak dingaranan Kandang wesi, asalna pandjara beusi di-balangkeun los ka dinja.

Ti dinja Tjioeng Wanara kebat noetoerkeun gagaman tea ka Padjadjaran, Aria Banga noetoerkeun baladna tea, losna ka Madjapait.

Oerang toenda.

TJARITANA

LOETOENG KASAROENG.

I

RADJAHNA.

Boel ngoekoes mendoeng ka manggoeng;
ka manggoeng neda papajoeng,
ka dewata neda maäp,
ka pohatji neda soetji;
koering rek diadjar ngidoeng,
nja ngidoeng tjarita pantoen,
ngahoedang tjarita wajang;
njilokakeun njoektjroek lakoe,
njoektjroek lakoe noe rahajoe,
mapaj lampah noe baheula,
loeloeroeng toedjoeh ngabandoeng,
kadalapan keur disorang;
bisina neroes naroetoes,
bisina naradjang alas,
palias neroes naroetoes,
palias naradjang alas,
da poegoeh galoer ing toetoer,
ngembat papatah tjarita;
ti mendi pipasinieun,
ti mana pitjaritaeun,
tetep mah tina kahjangan,
ditandean tjoepoe manik,
tjoepoe manik astagina,
diwadahan sarat tangan,
ditoeroeban koe mandepoen,
diteundeun di djalan gede,

diboeka koe noe ngaliwat,
koe noe weroeh di semoena,
koe noe terang bidjaksana,
koe noe rantjage di angen,
diboeka patinghaleuang,
noe menta dilalakonkeun.

Tjag:
teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

II

Tjatoerkeun radja noe mana?
tjatoerkeun ratoe noe kidoel,
kami mah palias keneh,
bisi goeroe tanpa poehoen;
ratoe koelon kitoe keneh,
kami mah palias keneh,
bisi goeroe tanpa seler;
ratoe kaler kitoe keneh,
kami mah palias keneh,
bisi goeroe tanpa sangka;
ratoe wetan tatjan keuna,
bisi mareng tan landesan.

Tjatoerkeun wiwitanana,
wekasan di dinja keneh,
neda agoeng nja paraloen,
neda pandjang pangampoera.

Rek ngoesik-ngoesik noe tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa.

Kiwari ngantjik di mendi,
ajeuna ngandjang di mana?

Di nagara Pasir batang,
Pasir batang anoe girang.

Saha eta noe ngalaman di nagara Pasir batang?

Ngaran tiloe sakawoloe,
ngaran doea sakaroepa,
sahidji keunana pasti.

Ka Mas Praboe Tapa Ageung miwah ka toeang si-dalem, noe geulis Niti Soeari, kadeuheus di Pasir batang.

Sakiwari keur poepoetra,
poepoetra reana genep,
teu gadoeh poetra lalaki,
toeang poetri kabeh istri,
pajoesan meunangna loeloes,
kakasih beunang pipilih.

Saha didjenengkeunana?
Hidji Mas Poerba rarang, doea Mas Poerba endah, tiloe Mas Poerba dewata, opat Mas Poerba kantjana, lima Mas Poerba manik, genep Mas Poerba leuih.
Katoedjoeh djeung poetri boengsoe, saha didjenengkeunana?

Ngaran tiloe sakawoloe,
ngaran doea sakaroepa,
sahidji keunana pasti.

Nji Mas Poerba sari,
Poerba sari ajoe wangi,
Kantjana ajoe dewata,
Dewata radjoena tapa,
Tapa emas tapa radja,
Radja mas tapa koesoema.

Semoe ratoe sorot menak,
boeloe bitis moeril-moeril,
tetenger djadian koering;
boeloe poendoek mioeh-mioeh,
tetenger djadian tahoen;
sangatoeang dina tarang,
tetenger djadian koeras;
poeter koeroeng dina iroeng,
tetenger temah wong agoeng;
tapak djalak dina letah.
tetenger bisa marentah;
taktak taradjang djawaeun,

geulis ti nitis ngadjadi,
djalma lendjang ti pangpangna,
geulis datang ka ngalahir,
teroes ka langit pingpitoe,
parat ka tjongkar boeana,
komara mantjoer ka langit.

III

Tjek Poerba rarang: „geugeulisanan, Poerba sari, bakal ngalindih ka aing, tjing, sia mangka deukeut, sia daek diboborehan."

„Koemaha pangersakeun, si-teteh."

Loedak-ledok diborehan,
lain teu woeni boboreh,
dipoelasan keler tahoen,
noe geulis ngadadak goreng,
hideung batan wadah teuleum,
bangbang awak batan gagak,
ngan sorotna henteu leungit,
sasemoe keneh djeung amboe;
pakean djiga kiramaj,
karembong sabaroeboetan,
salindang sariga rambang;
dibahan boboko boentoeng,
dibahan tjetjempeh rombeng,
dibahanan koedjang boentoeng,
bawaeun linggih ka goenoeng.

IV

„Adi, sia hajang hiroep ta henteu?"

„Teteh, teu kangkat, teu ngalalangkoengan ngapapalangan. Mana hiroep koe Goestina, mana waras koe Sang Widi, waloeja ti kawasana, teu beunang dipake kahajang kaemboeng; sing hade kari koemaha pangersakeun djeneng si-teteh."

„Lamoen sia hajang awet hiroep, di ditoe pienggoneun sia, di Goenoeng Tjoepoe mandala ajoe, mandala kasawiatan di hoeloe dajeuh,

dina paloepoeh sabebek,
dina hateup sadjadjalon,
dina tjai teu inoemeun,
dina aplaj teu tilaseun,
dina djalan teu sorangeun,
sakitoe kasaramoenan."

„Teteh, kari koemaha pangersakeun bae."

„Mama lengser, anteurkeun si-boengsoe, si-Poerba sari."

„Noen, pangoeloe tandang, soemoehoen darma panjaoer, tarima dipangandikana toeang, koering teu lambat ngadeuheusan, rek amit moendoer."

Tjedok njembah; indit ngoesap birit, angkat ngoesap sindjang, bisi kawiwirangan keur ngawoela.

Djoet toeroen si-lengser.

Poerba sari sedok njembah: „teteh, awak ing amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan."

Djoet toeroen.

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag sabot seba.

Mama lengser djadi oejoenan.

Metoe lawang mandjing lawang,
metoe di lawang pingpitoe,
datang ka lawang pingsanga,
dangdeung ka lawang paseban,

Djoeg ka aloen-aloen, ka lawang panggoeng,

parapas ka lawang loear,
medal ti lawang saketeng,
koelantoeng toeroet loeloeroeng,
loeloeroeng tiloe ngabandoeng,
kaopat noe keur disorang,
kalima heuleut-heuleutan.

Djoeg ka pipir goenoeng, kana paloepoeh sabebek, kana hateup sadjadjalon, Mama lengser ngalahir: „nja ieu pigeusaneun betah."

„Rama, teu kapoendi koe goesti, teu katampa koe radja, Mama lengser, teu tarima diboeang, tarima dititah tapa. Kadjeun nalangsa ajeuna, soegan mangpaät djagana, da koe nagara dipista."

Sedok njembah Mama lengser: „toeang, koering rek amit balik, teu lambat ngadeuheusan."

„Mama lengser, tjoendoek nganggoer sindang palaj da kami tingara keneh, koe teteh teu dibekelan; Mama, pangampoera bae."

„Oelah pandjang dipitjatoer, geus kateda, katarima".

Sedok njembah; indit ngoesap birit, angkat ngoesap sindjang; djoet toeroen kaloentjieur pinggir moelih.

Henteu dibilang di djalanna, dibilang datangna bae.

Djoeg ka nagara, boes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik"; sedok njembah Mama lengser.

Poerba rarang orokaja gantjang nanja: „Poerba sari geus dianteurkeun?"

„Noen, pangoeloe tandang, enggeus reres".

„Lebok poeas ngeunah sorangan, taja batoerna dina leuweung loeang liwoeng?"

Lengser tjatjap hatoeran: „tas nganteurkeun Poerba sari, tas ngaboeang Poerba sari."

Si-lengser ngeplanan palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot nieggalkeun.

Tjatoerkeun di pipir goenoeng.

Poerba sari tjalik dina paloepoeh sabebek, dina hateup sadjadjalon:

ngagedengkeun sanghjang kintjir,
kapenit kakoerilingkeun,
wajahna da keur gawena,
soegan tjitjing lalaoenan;
ngagedengkeun sanghjang seëng,
kabarangsang kapanasan,
sangkilang ditatangankeun,
wajahna da keur gawena,
soegan tiïs lalaoenan.

Poerba sari keur ngeureunan, meudjeuhna palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

V.

Neda agoeng nja paraloen,
neda pandjang pangampoera.

Tjatoerkeun ratoe di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Goeroe Minda Kahjangan, anak dewata, tjikalna titisan Goeroe Hjang Toenggal, seuweu batara di langit, ngaboedjang di paradewata, kasep taja papadanna, keur meudjeuhna tegoeh tjangtjoet.

Toeloej ngimpi kagoengan bebene saroepa djeung Soenan amboe; ngaling-ling ngadeuleu maling.

„Oelah goreng tingkah ka pangasoeh, pamali batan maling, haram batan djinah; geura boro pidjodoeun, aja noe saroepa djeung amboe di boeana pantjatengah."

„Oelah oedjoeg-oedjoeg ka dinja, ieu anggo raksoekan heula dina sanghjang mega hideung, pendok emas rekakeun bakal ing boentoet, emas doea penggel ta-pelkeun di loearna."

„*E*nggeus nganggo raksoekan, salin dj*e*n*e*ngan kana Gan Loetoeng Kasaroeng, kasaroeng koe sadoeloer, kasimpar koe barajana."

„Djalanna kana noenoek anoe dj*e*noek, kana malaka anoe rea. Djoeg ka peundeuj ageung sato dj*e*noek mangka taraloek, sato rea mangka araja, sasoegrining sasatoan, sakoer noe bisa oesik, sapangeusining djagat gorombiangan, lamoen geus taloek kingkila t*e*roes ing ratoe, r*e*mb*e*s ing koesoema; lamoen teu taloek, kingkilaning lain."

Oelah bon sipat ing noe oesik, rongrong gogodongan pada nj*e*mbah soedjoed ka dinja:

noe ti kidoel nj*e*mbah ngaler,
noe ti kaler nj*e*mbah ngidoel,
noe ti koelon nj*e*mbah ngetan,
noe ti wetan nj*e*mbah ngoelon.

,Toeloes awak ing t*e*roes ing ratoe, r*e*mb*e*s ing koesoema, da sakabeh pada soedjoed.'

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

VI.

Tjatoerkeun di boeana pantjat*e*ngah oemboel pogor nagara Pasir batang.

Ngandika sangratoe ka si-lengser: „geura dikongkon Aki panjoempit ngalasan ka leuweung iwak satoning loetoeng."

„Oelah rek kasoeroepan panon poë kab*e*doegan, lamoen kab*e*doegan, teukteuk beuheung tilas ad*e*gan, Ki panjoempit katoet anak rabina."

„Noen, goesti s*e*mbaheun koering, soemangga, darma panjaoer."

Sedok nj*e*mbah; indit ngoesap birit, ngoesap sindjang, bisi kawiwirangan keur ngawoela.

Djoet toeroen:

katjatjang koleang angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag ngalalangkah;
m*e*toe lawang mandjing lawang,
m*e*dal di lawang pingsanga,
dangdeung ka paseban ageung.

Djoeg ka aloen-aloen:

m*e*dal ka lawang saketeng,
koelantoeng toeroet loeloeroeng,
loeloeroeng tiloe ngabandoeng,
kaopat noe keur disorang,
kalima heuleut-heuleutan.

Djoeg ka Aki panjoempit: „dahalal; Aki panjoempit, neda eureun."

„Bagea noe tjalik."

„Neda ngeureunan palaj."

„Lengser," orokaja gantjang nanja, „reuas amboe ing sieun, na datang dipiwarang na tjoendoek dipioetoes, na niat sorangan?"

„Noen, rampes pikonokeun."

„Tjoendoek dipioetoes, datang dipiwarang, ngemban pangandika ti nagara. Aki panjoempit dipoendoet gawena ngalasan ka leuweung iwak satoning loetoeng, patjoean rek kasoeroepan panon poë kabedoegan, moen kabedoegan teukteuk beuheung tilas adegan katoet anak rabina, tjek timbalan."

„Ari sanggoep bisi loepoet, ari tanggoeh bisi poös; hatoerkeun rampes bae."

„Meunang henteuna, koemaha bagdjana, soegan aja bagdja goesti lawan koering."

Lengser amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan.

Djoet toeroen kaloentjieur pinggir moelih.

Teu dibilang di djalanna, dibilang datangna bae.

Djoeg datang ka nagara, gebloes ka padaleman.

Sang ratoe kasampak kasondong aja.

„Bagea noe tjalik."

Parapas moeatkeun sembah: „tarima noe ngawoela."

„Lengser, dipiwarang ka Aki panjoempit, koemaha wangsoelanana?"

„Noen, goesti sembaheun koering, dipiwarang tjoematjap pisan. Tjek Aki panjoempit: „meunang henteuna koemaha bagdjana, soegan bagdja goesti lawan koering."

Lengser ngeureunan palaj, tas dipiwarang.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

VII.

Tjatoerkeun Aki panjoempit.

„Nini, sodorkeun wawatang soempit lima tjekel gedena, tiloe deupa pandjangna, sarta mimis soempit, tiloe hoeloe reana sagede kalapa beunang ngaboetik, boes kana kodja Dengdek poë."

Goeroedjag kaämbenkeun, sangrog kapantokeun.

„Aki, rampes, geura kami kamajangan, boeöek pandjang dibaloengboeng, salangkoeng adjeng koe ratoe, soegan meunang abonna adjang oerang."

„Eh, si-nini mah sok ditodong."

„Nodong soteh djalan bongbong,
nindak soteh djalan moendak,
pedah kita arek nandjak,
lemek soteh djalan naek,
pedah kita arek naek,
soegan bagdja lalaoenan."

Prak eta noe dangdan, dangdan soteh babarangan, ngaran si-nalangsa keneh.

Beunang sadadamping bedjog,
beunang saboek baroeboetan,
beunangna sabadjoe bedjog,
beunangna saïket bedjog,
beunangna samanggoel soempit,
mengkled sorenna sadoehoeng;
katjatjang kolear angkat,
beunangna ngeupatkeun koedjang,
nja angkat digeura-geura,
geura soteh ning oetama,
angkatna diage-age,
age soteh ning parele.

Ngaboeroe gawe noe gede, koeroesoek ka leuweung boesoek paranti sampalan moending; linjih ambrin taja simeut-simeut atjan ngan geus taloek ka loetoeng.

Lebet ka soemeneng djati kana remeng djeung nangsi, songkrong kana galonggong, nandjak kana tegal papak njenjerean paranti sampalan badak, taja sireumsireum atjan.

Djoeg ka tegal siawat-awat paranti larangan goesti, ngala di dieu bae, rea mo kotjap dibilangan loetoengna, taja loetoeng sidji mah.

Ngalirik ka loear dina kajoe pangodengan, ditoöng, pelong kosong; kana boengkoel liang lemboet, soegan tampeuj teuweulna, ditoöng, pelong kosong keneh bae.

Njoreang ka handap karawang liangna badak, landak, ditoöng, pelong manggih kosong keneh bae; njoreangan kateoheun tjatang soegan patingkatjatjang peutjangna, manggih kosong keneh bae.

Koelinting kana toenggoel anoe oenggoel, soegan manggih oetjing meuting, manggih kosong keneh bae.

Ngahoeleng, ngaboentel tineung.

‚Loeangna idin goesti matak moekti, idin radja matak bagdja; oelah bon bagdja teu engang, teu odeng, teu tiwoean-tiwoean atjan, oelah kageden loetoeng. Ari timbalan, gila koe tarik, oelah kasoeroepan panon poë kabedoegan, ari sagorolongeun, lamoen kieu, toeloes toeg hoeloe bet njawa beuheung, ari pake kamelang taja deui beurang peuting lian si-nini."

„Ah, rek balik bae, rek njimpang ka leuweung doengoes, aja tangkal peundeuj ageung loeangna leubeut boeahna. Rek ngeusian kodja Dengdek poë, tamba poelang teu nogentjang, da loetoeng henteu meunang.'

Salangkah katiloe datang.

Djoeg ka peundeuj ageung, ngalangkang djiga kalangkang djelema.

‚Tetela satoning loetoeng redjeki keur ngadagoan, redjeki kaboeritnakeun.'

Top njokot mimis soempit tina kodja Dengdek poë. Bloes kana wawatang soempit, ngadoger, ditioepkeun .... sedot tjelok beungeut, tjelok di toekang.

„Eh, loetoeng teh, mangka madawa, lain loenta lain maladara pakon ti goesti."

Digedogkeun.

Braj waloeja deui, ditioepkeun deui; plas lambe ti gigir ngaloehoeran taktak.

„Eh, loetoeng teh, mangka madawa, tjing neneda ka noe seda ka noe sakti, lain maladara pakon ti goesti."

Braj waloeja deui, ditioepkeun deui; raket kana lambe wawatang soempit.

„Eh, loetoeng teh, mangka madawa, tjing neneda ka noe kawasa, ka noe seda, ka noe sakti, lain maladara pakon ti goesti."

Braj waloeja deui, sedot ditioepkeun, madjoe mimis soempit kapoehoekeun, loeangna ditioepkeun, loempat katjongokeun.

‚Ari ieu loempat ka poehoe, lamoen naradjang, tjaheum dewek meureun pasengsol.'

Teu weleh dipangpeng, ngababoek raket kana tonggong.

„Ieu naon gogodana, tjing, geura bebedja, soara mangka banget."

Kasoara, tan katingalan.

Ngalirik ngidoel soewoeng, ngoelon kosong, ngaler rehe, ngetan taja, ngarasa geus boerit moeringkak poendoek saking sieun.

„Tjing, sakali deui masing banget, tatjan tetela awak."

„Aki panjoempit, oelah disoempit, arek ngakoe rama poeloeng, hajang betah di boeana pantjatengah, hajang njaho di hareupeun dalem dajeuh."

„Ih, kakara manggih loetoeng bisa lemek, saoemoer hiroep aja di alam doenja."

„Soekoer, oetoen, geura toeroen."

Djoet toeroen tjoeroeloek tjipanonna:

disoesoetan mangka saät,
batan saät anggoer djenoek,
loekrah ragragan ka handap,
katonggoheun peundeuj ageung. (¹)

„Oetoen, koedoe ditalian."

„Montong; rek leupas mah, hamo toeroen-toeroen atjan."

Balik gasik leumpang gantjang,
kodomang loetoeng pandeuri,
leumpangna doemontja-dontja,
boentoet bereleng kantjana,
boentoet emas ditjentangkeun,
nja hoeroeng sariga lajoeng,
nja herang sariga bentang.

Djoeringkang mandjangan sapasang. Sasoegrining sasatoan tembong deui; ari tadi diboebarkeun, ajeuna diajoeh deui.

„Aki panjoempit, mandjangan teh geura disoempit, engke beunang."

(¹) Lintoeng pinasti djadi wasiat, mana katelah Tji-loetoeng oeroet tjipanon Goeroe Minda Kahjangan, waktoe toeroen ti peundeuj ageung, dek sirah niba ka lemah, pinasti djadi wasiat ketelah Goenoeng Sirah datang ka kiwari.

Djoeg disoempit, meunang mandjangan hidji. Dipeuntjit, disisit da geus boerit; boes kana kodja Dengdek poë.

Toeloej tembong ka tebeh hareup, manggih mandjangan sahidji deui. Djoeg disoempit, disoesoel, dipeuntjit, disisit da enggeus boerit; boes kana kodja Dengdek poë. Mandjangan sapasang andeg toenggoe djoeroe bae dina kodja Dengdek poë, gabig disorendangkeun kana sorenna doehoeng; sedeng embatan tjangkeng mandjangan sapasang.

Tjoel ka tebeh hareup, ngaliwat ka pipir goenoeng.

„Aki panjoempit, goenoeng teh geura toegar, engke aja goöngan."

Toeloej ditoegar, meunang goöng sabendeëun panoedoehan loetoeng.

Angkat lantoeng ngarangkiboeng,
meunangna loetoeng sahidji,
doeana noe bisa lemek,
tiloena mangka madawa,
redjeki kaboeritnakeun.

Djoeg ka imahna Aki panjoempit; ari datang ari poëk, broeg mandjangan ditindihkeun.

„Oetoen, geura tjalik dina bale."

Bros tiporos biritna loetoeng di bale Aki panjoempit.

Aran si-nalangsa keneh.

„Nini, si-Aki datang."

„He si-Aki njieun aleman, loepoet njieun aleman, koedoe baheula keur ngora, ajeuna mah patitis pinoeh koe hoeis."

„Lain aleman, meunang loetoeng sahidji bisa lemek, doea mangka madawa, ka aing ngakoe rama poeloeng, ka si-nini ngakoe amboe poeloeng, na rempoeg na henteu?"

„Madjar rempoeg, salah henteu madjar rempoeg, salah bisi teu rempoeg djeung anak poetoe noe salawe koeren. Geura boro, nini, sia teu oeninga pibedjaeunana, kieu dikoempoelkeun tea mah."

Sanggeus daratang anak poetoe kabeh, tjek Aki panjoempit: „meunang loetoeng sahidji bisa lemek, ka aing ngakoe rama poeloeng, ka si-nini ngakoe amboe poeloeng, rempoeg ta henteu?"

Anak poetoe noe salawe madjar rempoeg kabeh.

Ari geus kitoe, tjek si-Aki: „ieu mandjangan sapasang goeroedag tina kodja Dengdek poë."

„Brak dipoerak."

Babatjakan anak poetoe,
noe salawe pada njempal,
pada ngeureut pada manggang,
pada ngangeun pada namboel,
tingdarekdek, tingberebet.

Noe ngarengkas toelang, ngadjingdjing daging, ngagandong polo, ngadjarah babat, ngegelan hatena, njoehoen wawadoekna. Sakeudeung paragat anggeus,

linjih dagingna beak ka toelang-toelangna, seëp ka tjeker-tjekerna parandene ngan sahoeap sewang, linjih ambrin, geus poëk, balik sewang-sewangan sadoengoes-doengoesna.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

VIII.

Tjatoerkeun Sanghjang loetoeng.

Tjalik di imah Aki panjoempit, ras inget ka sisirepna; ditioepkeun, diaos, pada kataradjang toendoeh kabeh, bakbek pada ngedeng, noe heës patinggalerek, noe dioek patinggaleloer. Geus tjebrek, taja sora djalma, ngengtjep-ngengtjep kawas gaäng katintjak.

Sanghjang loetoeng ngalirik, ka loehoer tembong ka langit, ka teoh montjor ka taneuh, ka gigir hanteu bilik-bilik atjan.

Ngandika sadjeroning angen: ‚karoenja koe Aki panjoempit, gila koe riksak, dideuleu pakoeon djiga lain enggon djelema. Rek neneda ka Soenan amboe, ka amboe neda pitoedoeh, ka rama neda mangpaät, moega toeloes nja pangdjoeng-djoeng, moega laksana pangdjiad; rek misalin Aki panjoempit peuting ieu.'

IX.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe teroes panon batan katja; katingali salawasna.

„Boedjangga sida, boedjangga sakti, itoe, si-Oetoen roepana geus datang ka Aki panjoempit, geura djoengdjoengkeun seuweu ratoe, geura djajak seuweu radja, si-Oetoen hamo datang ka nagara lamoen teu djalan ti Aki panjoempit."

„Boedjangga sida imahna,
boedjangga sakti balena,
na dewata noe ngeujeuban,
mangka aja samaktana,
sarta djeung ingon-ingonna."

Satoedoeh metoe, sakedap netra, sadjiadna tinoeroetan, ti loehoer lemboet datang ka handap badag.

Tes, djleg ngadjengleng bale kantjana, hateup genteng omas, sisi ngajapak imahna pisan.

Dirandjangan tiloe oendak,
ngalambereh kasang tjinde,
kasoerna lalambe soetra,
simboetna sindoer Banggala,

ditoempalan koe peremas,
lalampitna permedani,
loeloehoer halimoerentang,
koenang-koening kawas gading,
kawas salaka sinangling.

Di tengah tjatjaritaän,

tjiptana paradewata,
hoeroeng koe parada pasoeng,
herang koe parada kompjang,
loeloehoer djeung rereganna.

Tes, kompjang:

mabetan djaregdjeg randjang,
koemiriling koemirintjing,
mabetan kana goegoeling,
katinggang koe angin leutik,
papadjangan hoeroeng herang,
pamisalin Sanghjang loetoeng.

Aki panjoempit ongkoh sare, si-Nini djeung si-Aki.

Braj beurang; koelisik Nini panjoempit oesik, kodjengkang hoedang.

,Njoreang ka loehoer ngempoer,
njoreang ka handap herang,
awak ing sangli ka mendi.
awak ing sasar ka mana?'

,Kalamari nja imah gila koe riksak. Ka loehoer tembong ka langit, ka handap tembong ka taneuh, kasampak papadjangan hoeroeng herang.'

,Sok sieun teuing asoep, sileman, siloeman.'

„Aki, geura hoedang."

Koredjat hoedang.

„Nini, oerang sangli ka mendi, sasab ka mana?"

„Sok beuki teuing lemek."

„Si-Nini saroea tatjan eling."

Geredeg loempat naradjang kasang tjinde; Nini ngaringkoek loentjat ka taneuh, rek ka doedoekoehan.

„Oetoen, oerang sangli ka mendi sasab ka mana?"

„Owah, Aki panjoempit, oelah redjag, oelah reuas, loemajan pamisalin loetoeng."

„Loetoeng kangkat misalin ti mana? Sieun dipamalingankeun; loetoeng mah taja gawena?"

„Liar ti peuting meunang ngala boeroeh ngimpi naek."

„Soekoer sarewoe, gerah salaksa, daek boga anak poeloeng loetoeng, tiloe kali kita komo daek, tiloe kali awak ing daek. Toedjoeh kali boedjang loetoeng noe matak oentoeng liwat ing moetjoeng da oentoeng papadjangan hoeroeng herang."

„Sok deudeuh, djeneng si-indoeng."

Si-indoeng banget emanna ngalemna ka boedjang loetoeng.

Rendjag inget ka timbalan: oelah kasoeroepan panon poë kabedoegan, datang ka beurang deui.

„Geura anteurkeun ka nagara, oelah pati kaelatan, da oerang geus dipiboga." Si-Nini rada keueungeun.

„Oetoen, tjoeang ka nagara nanging eta andjingna galede pisan."

„Ari andjing beukieun ka loetoeng?"

„Top bae, Nini, kadieukeun pakean, aing rek loenta ka nagara."

„Oetoen, tjoeang miang ka nagara."

„Loetoeng mah tarima noetoerkeun?"

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
mengled anoe njoren doehoeng,
ari doehoeng tjiri loenggoeh,
meunangna ngeupatkeun koedjang,
ari koedjang tjiri djaba,
bisi polah di nagara,
tarima rek koemawoela,
kongdomang loetoeng pandeuri,
leumpangna doemontja-dontja,
boentoet bereleng kantjana,
nja hoeroeng sariga lajoeng,
nja herang sariga bentang,
balik gasik leumpang gantjang,
koelantoeng toeroet loeloeroeng,
loeloeroeng tiloe di poengkoer,
kaopat eukeur disorang,
kalima lawang saketeng.

Djoeg datang ka aloen-aloen:

aloen-aloen karang panggoeng,
dangdeung ka paseban ageung,
metoe di lawang pingpitoe,
lebet di lawang pingkanem,
lawang koeroeng adoe pasoeng,
lawang sanga adoe warna,
lawang kori adoe manis,
dingaran lawang kameumeut,
meumeut kagoengan padalman.

Djoeg ka padaleman, sangratoe kasampak kasondong aja: „bagea noe tjalik." Parapas moeatkeun sembah, tarima keur koemawoela.

Ngandika sangratoe, emboet njaoer bentes njora mariksa ka Aki panjoempit:

„koemaha, pedah kalamari ngalasan ka leuweung ngala iwak satoning loetoeng oelah kasoeroepan panon poë kabedoegan, datang ka beurang deui aja bedja rantjana naon ?"

„Noen, goesti sembaheun koering, taja bedja rantjana, redjeki kaboeritnakeun ngeureunan di imah, ngeureunan tjape reup kaheësan, ari inget isoek deui, kari koemaha pangersakeun pedah henteu ngeusi satimbalan."

„Koemaha, aja beubeunangan, Aki panjoempit, madjar meunang bisi teu meunang, meunangna ?"

„Meunang pisan masih hoeripan."

„Kadaharan henteuna sedja mo ngilapkeun, hatoer soteh hatoer kosong meunang mandjangan sapasang, antara heës dirantjana koe anak poetoena, teu kanjahoan, kari koemaha pangersakeun."

„Aki panjoempit, mangkala ngala laoek dahar laoek, aja keneh adilna."

Djongdjon Aki panjoempit keur ngeureunan palaj.

Ngandika sangratoe: „Lengser, mo poelang mapah Aki panjoempit, tas mangalakeun loetoeng, parinan djaran koeroeng daoek roejoeng katoet djeung rarahabna pisan."

Wangsoel Lengser: „noen, goesti sembaheun koering, soemoehoen, darma panjaoer."

Tjedok njembah:

indit-indit ngoesap birit,
angkat-angkat ngoesap sindjang,
kirintjing njokot kadali,
djoet toeroen ngalaän pantjir,
soeroedoet ngalaän sorog.

Goeloesoer koeda dibawa ka tengah karang, top njokot rarahab, prak dangdan:

noe dangdan teu pati sae,
diambenan tali datoe,
apoes beuheung tjinde beureum,
apoes boentoet tjinde woeloeng,
tjalakatakan tjandana,
sanggaoewangna koe lojang,
montjorong melong kantjana,
sangawedi mas koemambang,
pepetjoet pangnjalin tingal,
meunang natapaj koe emas,
kadali teu pati apik,
adeg ranggahna kantjana,
disebrakan koe kombaja,
roengkoep tonggong tjinde abang,
geus entep reudjeung parele,
ngalirik ka tebeh kentja,
ret koedana ditjangtjangkeun;

top binang kana biringna,
koe tjampaka siger djantoeng,
katoet djeung pajoengna pisan,
pakean saroea doea,
sakitoe saroea milik.

„Silah, ajeuna batoer djero lima koeren, rek pindah ngawoela parasikepan banda sewang-sewangan."

Gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Noen, goesti sembaheun, koering dangdan geus entep djeung parele, doega prajoga, teu kangkat ngalalangkoengan sedja mo ngilapkeun goesti."

„Aki panjoempit, teu boga pamingkis-mingkis da teu geulis, pamoelang taät teu koeat, tarima dipangalakeun sato loetoeng."

„Noen, goesti sembaheun koering, tarima darma gagadoeh goesti, ngahatoeran amit, teu lambat ngadeuheusan."

Tjedok njembah, djoet toeroen.

„Ooetoen, geura tetep."

Inggoek; ngan sakitoe nembalna.

Batoer djero lima koeren,
tjekelan sewang-sewangan,
kana binang kana biring,
koe tjampaka siger djantoeng,
katoet djeung pajoengna pisan,
noe saoerang kana djaran,
koeda koeroeng daoek roejoeng.

„Rek balik ti nagara."

Katjatjang kolear angkat,
metoe lawang mandjing lawang,
metoe di lawang pingpitoe,
datang ka lawang pingsanga,
dangdeung ka paseban ageung.

Djoeg ka aloen-aloen:

parapas ka lawang loear,
medal ka lawang saketeng,
koelantoeng toeroet loeloeroeng,
loeloeroeng tiloe ngabandoeng,
kaopat noe keur didjaga,
kalima heuleut-heuleutan.

„Mo pamali da geus djaoeh ti goesti, mo mapada da geus djaoeh ti radja."

Nete ka sangawedina,
mas koemambang tjeklak toenggang,

koeda tjongklang lemboet manggoet,
tjongklang badag mamandapan,
sisirig bari adean,
ditilik ti kaänggangan,
djiga mantri pantjakaki,
saleber samber koe pajoeng,
pajoeng tjawiri pandeuri,
pajoeng bawatna ti heula,
toembak biring ti pandeuri,
koedoe tjampaka ti heula,
siger djantoeng ti katoehoe,
pentjok saeng tebeh kentja,
dihapit koe toembak binang,
broeg ngagimboeng, braj ngabantaj,
soerakna eundeur-eundeuran,
sadjongdjongan saherojan.

Djoeg datang ka imah Aki panjoempit.

„Nini papagkeun."

Ret njoreang; „mantri ti mendi, radja ti mana ka kami rek ngadjarahan?"

Geledeg loempat ngaroengkoepan maneh koe said roentah, toedjoeh said katoet anak poetoena pada njoemoeni.

„Nini papagkeun."

Kodjengkang hoedang, goeroedjag ka amben, sangrog ka panto.

„Aeh, koetan Aki panjoempit, sapanjana noe rek ngadjarahan, nitihan kagoengan radja, teu boga pisan mapada, bati naon, dagang naon?"

„Bati boedi ladang kaja,
koemawoela di nagara,
lila-lila manggih bagdja."

„Kilang kitoe dipangloempatkeun koe si-Nini."

„Sapanjana noe rek ngadjarahan, koetan teh si-Aki, geus karoehan si-Aki, rampes, tjalik."

Si-Aki reudjeung si-Nini braj ngamparkeun lampit koening tambir emas paparinan ti nagara. Prak tjalik si-Nini djeung si-Aki; prasikepan batoer djero lima koeren wewengkon sewang-sewang. Hol anak poetoe noe salawe koeren, noe ti kolong, noe ti kebon, pada datang.

„Geus karoehan, Aki panjoempit, tadi sapanjana noe rek ngadjarahan."

Teu katata teu katiti,
nitihan di oerang sisi,
didjenengkeun djalma midji,
merdika nja salawasna,
djenoek batoer rea bala,
soegih moekti rea boekti,

beurat beunghar rea banda,
taja kahoetanganana,
dadjalan ti boedjang loetoeng,
dipoendoetan koe sangratoe.

Katindih manik, katjaähan mega, keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

X.

Tjatoerkeun di nagara.

Ngandika sangratoe: „Lengser, geus meudjeuhna loetoeng teh dipoerak, dirandjap, meunang moendoet ti Aki panjoempit."

„Noen, goesti, teu kangkat ngalangkoengan, sato anjar keneh tatjan koengsi ngalemahan, meureun loempat deui ka leuweung."

„Rea temen wangsoelan."

Tanggah kana talawoengan, tjokot tohok pangbadakan sagede daoen tjaoe; tjeblok ditohokeun, deg kana taneuh.

Tohok bengkok loetoeng loempat.

„Lengser, naha mana bengkok?"

„Kabelengkok, goesti."

Tjeblok deui, tohok bingkeng, loetoeng loempat.

„Lengser, naha mana bingkeng?"

„Kabalinger, goesti."

Loetoeng loempat kana pipir kolomberan.

„Lanjap temen loetoeng teh ka dewek."

Ketjeboer si-Lengser tikoejoek kana kolomberan, kokolopot si-Lengser. Loetoeng loempat kana pipir baleman sitoemang ngarendeng doea.

„Lengser, ka mana loetoeng?

„Pipir baleman."

Sitoemang ngahekok.

Tjeblok ditotog koe tohok, kabeneran ka si-toemang; si-toemang ngemasan pati.

Loetoeng loentjat kana gedogan djaran koeroeng daoek roejoeng. Tohok tjeblok, meneran djaran koeroeng daoek roejoeng; seg goledag ngemasan pati.

Loetoeng loentjat ka loehoereun si-Lengser, djoeg ka teoh karontok oeroetna bae.

Tjek sangratoe: „lanjap temen loetoeng teh."

Diwatek badina teu beunang, matek doehoengna dipangpengkeun, loetoeng loentjat.

„Lengser, oelah weleh ngabeledig, tjeloekan andjing oerang si-pangmoroan, pangbadakan, kitjik mere papanganan."

Geledeg andjing toedjoeh sagede koeda koemoesoet ditjeloekan. „Kitjik mere loe-

toeng ngadahoeng, kitjik mere papanganan." Boentjelik ngadeuleu beungeut, andjing dihoetjoehkeun, ngadeuleu beungeut, geledeg loempat ti heula. Lengser djeung andjing pandeuri, loetoeng ti heula.

Geledeg andjing moro ka si-Lengser.

„Oetsi-oetsi," dihoetjoehkeun ka loetoeng, „njegetan ka dewek."

‚Lain loetoeng samanea, loetoeng satjoeng geus weleh teu beunang dibeledig.'

„Lengser," ngandika ratoe, „teu beunang dibeledig, tadi awak ing hajang loetoeng, ajeuna ngadadak teu hajang; da teu beunang dibeledig, geura hatoerkeun ka parapoetra aing noe genep.

Mimiti ka toeang raina, ka Poerba leuih; teu katampa, ka toeang rakana ka Poerba rarang."

„Noen, goesti, soemoehoen darma panjaoer ti pangandika."

Tjedok njembah: „noen, goesti, sembaheun, koering ngatoeran amit teu lambat ngadeuheus."

Djoet toeroen.

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalengkah,
kodomang loetoeng pandeuri,
leumpangna doemontja-dontja,
boentoet bereleng kantjana,
boentoet emas ditjentangkeun,
hoeroeng nja sariga lajoeng,
herang nja sariga bentang.

Djoeg datang ka wewengkon parapoetra, kasampak ngagembrong ninoen dina bale boeboet, bale raoet, bale pantja pangeujeukan; „da halal neda eureun.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser," orokaja gantjang nanja, „reuas pabaoer djeung sieun na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, na niat sorangan? Soemangga pikersaeun, noen, rampes pikonokeun."

„Noen, pangoeloe tandang, tjoendoek dipioetoes, datang dipiwarang, ngemban pangandika ti toeang rama miwah ka toeang kersa dipiwarang ngahatoerkeun loetoeng, gawena mah teu aja pangwewera eukeur ninoen."

„Mama Lengser, loetoeng teh sok gede teuing bari kasep pisan, ari boentoetna ka toekang sidji, ka hareup sidji."

„Mama Lengser, sok sieun teuing koe mongkonongna."

„Teu, pangoeloe tandang, mo dinaha-naha."

„Daek soteh ngaboedjangkeun lamoen djalma anoe oetama, moen lalaki djalma pasti teureuh mantri, lamoen loetoeng kami emboeng, djalma ge pilihan keneh."

„Ari geus teu katampa, toeang, koering rek amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan."

„Mama Lengser, tjoendoek nganggoer sindang palaj marengan soewoeng sadaoeh kapalang neangan, noenda dapakan, Mama, pangampoera bae teu kahatoeran lemareun."

„Oelah pandjang dipisaoer, kateda, katarimakeun."

Tjedok njembah; djoet toeroen.

Datang ka doea teu ditampa, tiloe nja kitoe keneh, kaopat kalina teu ditampa keneh, sieun koe djeneng si-teteh.

Djoeg deui ka noe tjikal Poerba rarang, nja kasampak keur ngagembrang ninoen dina bale boeboet, bale raoet, bale pantja pangeujeukan.

„Da halal rek amit ngadeuheusan."

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah, tarima keur ngawoela.

„Mama Lengser," orokaja gantjang nanja deui: „na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, na kitoe niat sorangan? Soemangga, pikersaeun, noen, rampes, pikonokeun."

„Noen, pangoeloe tandang, tjoendoek dipioetoes, datang dipiwarang, ngemban pangandika ti toeang saderek, miwah ka toeang kersa dipiwarang deui ngahatoerkeun loetoeng; da koe toeang raina henteu ditarampi, madjar rempag."

„Lengser, loetoeng teh sok gede teuing bari kasep, ari boentoetna ka hareup sidji, ka toekang sidji."

„Lain boentoetna noe ka hareup mah, mongkonongna."

„Sok sieun teuing koe mongkonongna."

„Hamo henteu dinaha-naha."

„Arina kitoe, sok tinggalkeun, bisi dingarankeun nampik pasihan ti rama."

„Ari geus katampa, toeang, koering amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan."

„Mama Lengser, tjoendoek nganggoer, sindang palaj keur marengan soewoeng sadaoeh, ti loear taja noe seba neangan kapalang noenda dapakan, pangampoera bae teu kahatoeran lemareun."

„Oelah pandjang dipisaoer, geus kateda, katarimakeun; teu lambat ngadeuheusan."

Tjedok njembah, djoet toeroen, sarta njampeurkeun ka loetoeng: „Oetoen, geura tetep."

Inggoek; sakitoe nembalna.

Geledeg loempat, boes ka kolong bale; empes-empes ngadedengekeun, ngintip paramodjang noe lalendjang keur pada ngagembrong ninoen.

Nja tinoen woeloeng digantoeng,
nja tinoen poleng digedeng,
lelemen si-roedjak gadoeng,
roedjak gadoeng matak landjoeng,
matak tigoeloesoer koetoe,
matak tidajagdag toema,
matak tiragieung sieur,
matak tidjorongkong tongo,

satahoen padaoen kaoeng,
saboelan padaoen ilat,
sapoë ditoendjang bae;
ngetekan sariga keupat,
tes korompjang toropongna,
toropong ninggang panjetjep,
panjetjepan tjemeng koening,
aran tinoen kaboejoetan,
lain tinoen kaboejoetan,
mana paragat doeriat,
aran deukeut ditinggalkeun,
gedogan gila koe pasti,
aran anggo djalma pasti,
gedogan djati malajoe,
tegalna djati kabongan,
migaleger pinang rende,
barera tjatang ti peuntas,
limboehanna djati woeloeng,
hapitna kamoening rarang,
tali tjaor kenoer tjina,
toropong tamiang sono,
panjetjepan tjemeng koening,
tjaorna galeuh tjandana,
nja ngagoeroeh ninggang padoeng,
nja gilang ninggang barera,
tes korompjang toropongna,
ninggang kana panjetjepan,
panjetjepan tjemeng koening,
tes kereleng tetengerna,
tetenger djalma goelandjeng,
nitis di poë raspati,
ngandegna di boelan kanem,
medalna di malem soekla,
oerat kentjeng dina tarang,
pangaroeh djelema bedang,
keur pada ngagentrang ninoen.

Ninoen tetelakeun:

ditilik ti kaänggangan,
noe nanggoeng poelang nogentjang,
noe lengoh toeloej ngaboedjang,
ngeureunkeun anoe sakeudeung,
ngabebeda noe keur geura,

poelang poë toeloej mondok,
noe ngaliwat kaëdanan,
lain bogoh koe tinoenna,
bogoh koe tingkah noe ninoen,
taja batan Poerba rarang,
pangaroeh djalma noe bedang.

Djongdjon noe keur ninoen, golepak toropong, montjor ka kolong bale.

„Adi, pangnjokotkeun toropong?"

„Teteh keur katanggoengan."

Ka adi sidji deui: „adi pangnjokotkeun toropong?"

„Teteh keur katanggoengan."

Ka Poerba leuih, noe deukeut ka poetri boengsoe; „adi, pangnjokotkeun toropong."

Si-adi nja kitoe keneh. Sadjoetna boga boedjang loetoeng nja ninoen soengkan ninggalkeun, perbawana bogoh bae.

„Kapan, teteh, kita boga boedjang loetoeng, mangkala boedjang titaheun."

„Oetoen, kami pangnjokotkeun toropong di kolong bale."

Loetoeng boes ka kolong bale, top toropong tamiang sono dideuleu oelang-ileung, dibebekkeun sewik, djadi lima; sor disodorkeun, geledeg loempat tapakoer dina boeroean.

„Djoerig, loetoeng teh, teu beunang diandelkeun, toropong keur bogoh-bogoh dibebekkeun."

Leok, tjai panjetjepan dibahekeun, gila koe pamali. „Haram, teteh, haram" lahir, „bisina diletak meong matak kokoloteun."

Matak hamboer pakan tinoen,
ngalologan tali tjaor,
lampoeroek tinoen diteundeun,
top barera djeung rorogan,
samping djangkoeng geloeng djoetjoeng,
gebroeg anoe toetoeroeboen,
ditoemboean koe djamentroet,
geuleuheun ka boedjang loetoeng.

„Adi, tjoeang noeloengan ka si-teteh ngalologan tali tjaor!"

Top rorogan djeung barera katoet djeung tjaorna pisan.

Geledeg si-djompong ti pawon ngerid hihid, koendang doelang, remeh moentang dina awak siga rek laladjo ngakeul.

„Pangoeloe tandang hajangeun bantoean ngepoeng loetoeng, mebekkeun toropong."

Tjeblok ditotog koe barera; deg ka tonggong si-djompong; loetoeng loempat, raga pangawakan ditotogan.

„Teteh, pangampoera, kita kabareraän."

Tjeblok ditotog deui, deg ka poendoekna si-djompong pisan; loetoeng loentjat.

„Teteh, pangampoera, kita kabareraän."

„Patjoean kepoeng, rontokan bae."

Dirontok, molopos; dipeupeh, njeuleujeuh; didjedjek, ngelejep. Ditampiling ngeumbing kana tjeuli, kana pingping, seredet dikoët soesoena.

„Djoerig, teh soeka teuing, koe mas kabeureuh Indradjaja tatjan ditjabak, nja dagangan sakitan, dagangan noe tebeh loehoer."

„Mas kabeureuh, kami arek amit siram, dagangan dikoët loetoeng, geura podaran."

„Emas kabene, mangke dipodaran koe dewek."

Prak angkat noe rek mandi.

Djoeg ka djamban larangan paramodjang noe genepan, seg bolenang ditaradjang, papakean noe genepan ditareundeun pipir kopo tjondong ngaloehoeran ka tampian noe sariram poetri noe genepan katoedjoeh djompong.

Djongdjon noe keur siram, keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XI.

Ngoesik-ngoesik anoe tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa.

Tjatoerkeun Sanghjang loetoeng.

Katjatoerkeun Sanghjang loetoeng,
rek noetoerkeun anoe siram,
ngaran: ,loetoeng keur moendoengan,'
tatjan ngamoek ditinggalkeun,
rek ngoelinting ka noe galing,
leledag tamba hareudang,
tamba keueung toenggoe imah.

Djoet toeroen.

Katjatjang kolear angkat,
leumpangna doemontja-dontja,
boentoet emas ditjentangkeun,
nja hoeroeng sariga lajoeng,
nja herang sariga bentang.

Doeg ka djamban larangan, kilang kitoe teu katembong, ngadoekeun keneh pangawasa.

Top pakean ditjokot genep katoedjoeh si-djompong, serelek dibawa naek ka loehoer kopo tjondong raweuj di oenggal dahanan.

Ngaboerahroh loetoeng loehoereun teu kanjahoan, koeroeng koe mendoeng lajoengna, hiliwir anginna leutik ninggang ka noe keur sariram.

„Teteh djompong, sok tiïs teuing, tjokot papakean oerang."

Ret njoreang ka darat, teu aja. „Oerang mendi anoe hiri, oerang mana noe tjoelika njokot papakean oerang?"

„Teteh djompong, geura poelang ngala pakean." „Noe bodo dibobodo pisan, poelang hidji poelang kabeh, tarandjang hidji, tarandjang kabeh. Rampes moen djeung pangoeloe tandang mah."

Geus kitoe, loetoeng nembongkeun maneh raweuj samping oenggal dahan.

„Loetoeng sok tjotjorokot teuing, tarima koendang bawahan, kadieukeun pakean kami."

Henteu oenggoet kalinian, henteu gedag kaänginan.

Aran loetoeng ditjarek goreng.

Pok Poerba leuih noe deukeut ka poetri boengsoe ngaran aloes titindakna.

Noe opat noeroetkeun bae.

Djoeg samping diraragkeun. Prak noe mantjat, top samping ditjokot: noe patoet pada ditoengkoep, noe pantes pada ditekem, noe opat pada dikoekoeroedoeng.

Poerba rarang ngeueum keneh.

„Kadieukeun loetoeng, engke sia modar. Beuki keujangeun pisan."

Djoet toeroen, geledeg loempat poelang ti heula, boes ka padaleman, goeroedjag ka amben loenta ka tengah imah, koelinting ka randjang, ngadjengkang di lawang randjang ngadagoan modjang datang.

Tjatoerkeun noe di tjai.

Doeg samping ragrag, koe maneh tjat mantjat, top ditjokot djagorna geus soetji ari toengtoeng hidji deui pakean ditjokot loetoeng.

Geredeg noe laloempatan poetri anoe genepan katoedjoeh si-djompong sadjongdjonan.

Bloes ka padaleman, goeroedjag ka amben, loenta ka tengah imah, koelinting ka pipir randjang kasampak loetoeng ngadjengkang di lawang randjang.

„Loetoeng sok lanjap temen; kapan tadi di tjai lain loetoeng?"

„Lain loetoeng."

„Koemaha, tadi hideung ajeuna hideung, tadi boeloean, ajeuna boeloean."

„Lain loetoeng."

> Djenengan gila koe pasti,
> kai emas rangga pasang,
> noe masang di lawang randjang,
> ngadagoan modjang datang,
> ngaherang gila koe hajang,
> ning eta henteu kasorang.

„Djoerig loetoeng, gagabah teuing."

Top barera djeung tjaorna ka gigirna kana kasang, ka loehoer kana reregan, dibeubeutkeun wakwok djiga kiramaj.

Geledeg loetoeng noe loempat patinggalemprang bala petjahna; leboer diamoek.

Loetoeng doeg ka pipir hawoe; ditotog, hawoena leboer.

Loetoeng loentjat, tjel kana seuneu teu woedoe ngamoek, diamoek-amoek teu pati djenoek, roeroentoek koekoek, rarapen kele.

Goeroedjag ka amben, ditotog tjel ka taneuh teu woedoe ngamoek, djapati sawidak, soang sawidak dibebekkeun wakwok patingkoreak, koelinting djiga garing moen koe seuneu perang djiga dipanggang lain perang koe dipanggang, kagaris koe wawajangan, kilang kitoe teu kaharti, rek ditempoehkeun.

„Mama Lengser, salagi teu boga andjen, saketi manana tiïs nja ati."

Hol Lengser ti kolong bale, njoehoenkeun bedja tjektjok tjewoh: „na, aja naon?"

„Toropong dibebekkeun loetoeng, teu soeka teu halal, salagi teu boga andjen, saketi manana tiïs nja ati."

„Koering mah soekoe samboeng leumpang, leungeun samboeng njokot, tarima darma loemampah, rek ditempoehkeun saketi, koemawani sajoeta koe boga, teu njaho diabot entengna sakepeng harga dalem."

Ngabedoed eleh wangsoelan.

„Arina kitoe," tjek Poerba rarang: „oelah ditempoehkeun, geura anteurkeun ka pipir goenoeng, gorengna saroepa, hideungna saroea, sailon sagodos, sabobot sapihanean, ka tjai djadi saleuwi, ka darat djadi salebak, ingkeun kade anak loetoeng."

„Mama Lengser, geura anteurkeun loetoeng ka goenoeng."

„Noen, pangoeloe tandang, soemoehoen darma panjaoer."

Tjedok njembah, djoet toeroen.

„Hajoe, Sanghjang loetoeng, tjoeang miang."

Inggoek; noetoerkeun.

Karang lemboer hade deui.

Katjatjang Lengser noe angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
kodomong loetoeng pandeuri,
leumpangna doemontja-dontja,
boentoet bereleng kantjana,
hoeroengna sariga lajoeng,
herangna sariga bentang,
boentoet emas ditjentangkeun,
metoe lawang mandjing lawang,
metoe di lawang pingpitoe,
datang ka lawang pingsanga,
dangdeung ka paseban ageung,
doeg datang ka aloen-aloen,
parapas ka lawang loear,
medal di lawang saketeng,
koelantoeng toeroet loeloeroeng,
loeloeroeng tiloe ngabandoeng,
kaopat noe keur didjaga,
kalima heuleut-heuleutan.

Djoeg ka pipir goenoeng.
„Da halal amit ngadeuheusan."
„Bagea noe tjalik."
Terengteng moeatkeun sembah.
Poerba sari ti peuting boesik koe angin,
ti isoek tjiproek koe iboen,
ti beurang gede koe poë,
kilang kitoe woewoeh panggoeh,
pangweroehna Poerba sari.

Toeloej nanja ka Mama Lengser: „na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, na kitoe niat sorangan? Soemangga pikeursaeun, rampes pikonokeun."

„Tjoendoek dipioetoes, datang dipiwarang, ngemban pangandika ti nagara, miwah ka toewang karsa, dipiwarang ngahatoerkeun loetoeng."

„He, Mama Lengser, koetan teteh aja keneh adilna? Kadjeun loetoeng, tamba soewoeng; kadjeun hideung, tamba keueung noe di leuweung, kadjeun goreng, tamba djempe noe sorangan, teteh sakitoe ge aja keneh sisiramna ratoe emas."

„Ari geus karoean katampa, djisim koering amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan."

„Mama Lengser, tjoendoek nganggoer sindang palaj teu kahatoeranan lemareun, Mama, pangampoera bae da kami tinggara keneh."

„Oelah pandjang dipisaoer; kateda, katarimakeun."

Djoet toeroen kaloentjieur pinggir moelih.
Teu dibilang di djalanna, dibilang datangna bae.
Doeg ka nagara, bloes ka padaleman, kasampak kasondong aja.
„Bagea noe tjalik."
Terengteng moeatkeun sembah.
Lengser lila temen, aja bedja rantjana naon?"

„Noen, goesti, taja bedja rantjana, di noe hidji teu katampi, di noe doea teu katampa, di noe tiloe teu kalakoe, kaopat, kalima ditampel, noe genep nja kitoe keneh."

„Lengser, tadi ge di noe hidji mo katampi, di noe doea mo katampa manana bagdja, di noe tiloe mo kalaloe lila manana panoedjoe, di noe opat, noe lima, noe genep mo madep lila manana hidep."

„Kiwari di djalma sisi, si-indji Poerba sari."
Lengser toetas hatoeran, keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XII.

Tjatoerkeun di pipir goenoeng.

Poerba sari tjalik dina paloepoeh sabebek, dina hateup sadjadjalon; repet ing Sanghjang loetoeng.

Toeloej inget ka sirepna; ditioepkeun ka Poerba sari; lenggoet noendoetan kataradjang sirep loetoeng.

„Oetoen, tjoeang sare djeung si-teteh, si-teteh banget toendoehna."

„Owah, soehoenan pamadjikan, loetoeng mah tara sare djeung manoesa, bisi geuleuheun."

Bloeg noe sare dina paloepoeh sabebek dina hateup sadjadjalon.

‚Koetan soehoenan pamadjikan nalangsa temen, dihin pinasti anjar pinanggih, awak ing rek neneda ka soenan amboe, ka amboe neda pitoeah, ka rama neda sapaät misalin meungpeung sare.'

Raksoekan digedogkeun, braj baranang sariga bentang, djiga kilat eukeur datang kakasepan Goeroe Minda Kahjangan. Sok raksoekan diteundeun dina tjatang ageung tatjan kagoengan padaleman; djengkekeun amboe soekoe ti katoehoe, ditimbang koe ti kentja, parapas sewoeng njolekat keris malela.

Anggona ti babaheula,
enja soteh hanteu tembong,
kapindingan koe raksoekan,
Goeroe Minda Kahjangan,
anak dewata tjikalna,
titisan Goeroe Hjang Toenggal,
seuweu batara di langit,
kandegan Loetoeng kasaroeng,
ngagimboeng-gimboeng di manggoeng,
loementang di awang-awang,
njoekang kana kilat pandjang,
parapas ka mega bodas,
koelinting ka mega miring,
datang kana mega malang,
tjoendoek kana mega noenggal,
datang kana mega kajas,
patapaän noe ngabeureum,
mangka estoe pangbeureuman,
moen estoe djadi pangbeureum,
sangratoe djadi soegihna
henteu mah euweuheun teuing,
djadi kasoegihanana,
loenta kana ‚tjinta reang,'
patapaän dalang tandak,
lain satandak-tandakna,
moen ampoeh ngagoenoeng soewoeng,
henteu mah euweuheun teuing,

djadi kasoegihanana,
soemping kana ,tjinta wengi,'
patapaän nji paradji,
lain sapradji-paradjina,
moen estoe noeloeng ngadjoeroe,
mana datang ka noe pasti,
henteu mah euweuheun teuing,
tjoendoek kana ,tjinta lagoe,'
patapaän djoeroe pantoen,
lamoen estoe pangmantoenna,
djadi pangmantoen sangratoe,
djadi kasoegihanana,
pangandika Goeroe Minda,
moen ampoeh Loetoeng kasaroeng,
henteu mah euweuheun teuing,
ka angin sada karinding,
ka hoedjan sada galendang,
kana goegoer sada angkloeng,
ka gelap sada trawangsa,
awak ampoel tanding kapoek,
hampang kawas tanding koembang,
awak dalit djeung noe leutik,
awak saroea noe lemboet,
saraga reudjeung dewata,
kaoela Nji Anta maja,
sategesna Anta boekti,
Pohatji Sang seda tapa.

Doeg ka sawargaloka manggoeng alam padang, poë pandjang, soenan amboe kasampak kasondong aja, roj mando, parapat njembah.

„Si-oetoen soemping naon poëna naon boelanna?"

Tjoendoek ka Soenan amboe: „datang di boelan soebaja." „Soemangga pikersaeun, rampes geura pikonokeun, koemaha saoer ka amboe?"

„Owah, Soenan amboe, mana peuting koemareumbing, mana poëk soemeleket ngoembara geus meunang, pada-pada meunang goreng pisan, hideung batan wadah teuleum, bangban awak batan gagak, ngan sorotna henteu leungit sasemoe keneh djeung amboe."

„Oetoen, oelah redjag koe hideungna, koe gorengna; hideung soteh poepoelasan nja eta saroepa djeung amboe teh."

„Soenan amboe, nanging eta nalangsa pisan, paloepoeh ngan sabebek, hateup ngan sadjadjalon, ka amboe neda pitoeah ka rama neda sapaät, rek misalin, karoenja nalangsa pisan."

„Oetoen, oelah redjag, oelah reuas, meureun banda djenoek diwoewoehan,

banda rea ditambahan, amboe mah ngagadoeh bae. Geura balik meungpeung peuting, si-indji bisi kasampak geus njaring; geura poelang mangka gantjang, si-indji bisi kasampak geus hoedang. Oelah waka tembong kasep, tatjan datang ka poëna; bisi teu hedjo lalakon, bisi teu rambaj tjarita, tatjan datang ka poëna."

„Soemoehoen, Soenan amboe, ngatoeran amit."

Tjedok njembah, parapas geus ngoengkoelan ngalanggoekan.

Doeg ka boeana pantjatengah, imbit milang bentang, kasampak sare keneh, dianggo raksoekan, djanggelek miroepa loetoeng; keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XIII.

Ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa,
neda agoeng nja paraloen,
neda pandjang pangampoera.

Tjatoerkeun Soenan amboe.

„Boedjangga seda, Boedjangga sakti, Gan Oetoen tas soemping. Geura djoengdjoengkeun, seuweu ratoe, geura djajak seuweu radja. Boedjangga seda balena, Boedjangga sakti imahna, dewata anoe ngeujeuban, mangka aja samaktana, mangka agreng batan di nagara sarta tampianana."

Boedjangga leuih pangawasana: ti loehoer lemboet datang ka handap badag, sadjiad sakersana katoeroetan, saketjapna tjatjap bae.

Tes, djleg ngadjenggleng bale kantjana hateup genteng omas, sisi ngajapak imahna pisan:

dirandjangan lima toendan,
dikasoeran toedjoeh toempang,
ngalembreh kasang tjindena,
goegoeling mandjati Keling,
kasoerna lalambe soetra,
simboetna sindoer Banggala,
ditoempalan koe peremas,
lalamak paramedani,
loeloehoer halimoerentang,
hoeroeng koe parada pasoeng,
herang koe parada kompjang,
loeloehoer djeung rereganna,
koemiriling koemirintjing,

njabetan kana goegoeling,
katinggang koe angin leutik,
tes ngaherang tes korompjang,
njabetan djaregdjeg randjang,
papadjangan hoeroeng herang,
pamisalin Agan loetoeng.

Tjatoerkeun Sanghjang loetoeng.

Poetri boengsoe dipangkoe, diëbogkeun kana kasoer toedjoeh toempang, disimboetan simboetna sindoer Banggala, ditoempalan koe peremas matak tibra ka noe sare.

Djoet toeroen Sanghjang loetoeng, tapakoer dina bale kantjana.

XIV.

Tjatoerkeun di manggoeng.

Tjaritakeun di kahjangan Soenan amboe karek njipta tampian.

Tjoeroeloek noe tjipanonan,
disoesoetan mangka saät,
batan saät anggoer djenoek,
mani ngaloekrah ragragan,
ka boeana pantjatengah,
ngalombang gila koe herang,
pantjoeran tambaga soekra,
tandena djolang kantjana,
panimba oendem salaka,
ngempoer tatandjoeranana,
katjapiring kajoe poering,
siang kekembanganana,
kembang ratna aer mala,
kembang ratna parawangi,
kembang ratna joji banten,
tatadjoeran di tampian,
nagasari djeung malati,
djiadan Boedjangga sakti,
njondongan lis Poerba sari,
kembang ganda aer mala,
kembang ganda parawangi,
kembang saka kembang wera,
kembang widjaja koesoema,
tatadjoeran di tampian,
tjiptana paradewata,
mana tampian oetama.

Tjatoerkeun di boeana pantjatengah.

Braj beurang:

koelisik poetri noe oesik,
kodjengkang poetri noe hoedang,
njoreang ka loehoer ngempoer,
njoreang ka handap herang,
reg ngahoeleng, ngadaweung, ngaboentel tineung.

„Aeh, sangli ka mendi, awak ing sasar ka mana, ari kalamari paloepoeh sabebek, hateup sadjadjalon; tas sare kasampak papadjangan hoeroeng herang."

Djoet toeroen kana taradjoe,
dilintjaran koe tjandana,
dihambalan koe tambaga,
tjiptana Kai Boedjangga,
waktoe misalin ti peuting,
nintjak kana tatapakan,
batoe benteng toeloej dengdek,
njoreang ka boedjang loetoeng.

„Oetoen, oerang sangli ka mendi, oerang sasar ka mana, sabab ka mana sok sieun teuing, oetoen, asoep siloeman sileman."

„Owah, soehoenan pamadjikan, oelah redjag, oelah reuas, loemajan pamisalin boedjang loetoeng."

„Oetoen, pamisalin ti mana? Sok sieun dipangmalingkeun."

„Soehoenan pamadjikan, tadi ti peuting beunang, ngimpi boeroeh naek."

Braj manahna Poerba sari.

XV.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe, teroes panon batan katja, katingali salawasna, ditoeroenan pangawasa mangka taradjang panas hareudang ambrih tampian tereh kanjahoan.

XVI

Tjatoerkeun di boeana pantjatengah.

„Sok panas hareudang teuing; oetoen, di mana aja tampian?"

„Rampes, pariksakeun tonggoheun imah oerang, lamoen kapanggih aja kingkilaning bagdjana, lamoen teu kapanggih kingkila lain bagdjana, pangembohan ti peuting waktoe ngimpi misalin ti peuting."

„Oetoen, geura toenggoe imah, teteh rek amit siram."

„Soehoenan pamadjikan, ngan sakitoe, loetoeng mah kabisana toenggoe imah.

Djoet toeroen ti bale kantjana.

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,

toemandang taja noe roang,
roang soteh roang badak,
oendoer soteh djeung noe lemboet,
leumpang soteh djeung noe lendjang,
angkat karo wawajangan,
pakean djiga kiramaj,
karembong sabaroeboetan,
salindang sariga rambang,
angkatna djadjaloentjatan,
tetenger eukeur napaän,
ti hoeloe sasemet boedjal,
ti handap sasemet toeöer,
angkat dikoempal-kempolkeun,
ngeupatkeun koedjangna boentoeng,
boga boedjang hidji loetoeng,
malingping dipinding-pinding.

Tjat nandjak di oendak-oendakan, hajang tereh ka daratna.

Djoet ka djamban:

,sok sieun teuing pamali,
agreng batan di nagara,
aja saparabot goesti,
sok sieun teuing pamali,
teu siram gila hareudang,
moen siram bisi pamali.'

Malikan koe andjeun bae:

,goesti siram koering miloe,
da taja deui tampian.'

Prak toeloej noe siram panimba oendem salaka, ngaroeroe saboekoe-boekoe; braj tembong kageulisanana.

Kembang semboeng ting goeloesoer,
kalakaj pating baranang,
nja keusik djiga aroesik,
nja batoe djiga arimoet,
kahibaran poetri mandi,
nja kikis-kikis ngalelir,
nja kandang-kandang harerang,
panon poë mah kamandjon,
kahibaran poetri siram,
geulis ti nitis ngadjadi,
djalma lendjang ti pangpangna,
teroes ka langit pingpitoe,
parat ka tjongkar boeana,

komara mantjoer ka manggoeng,
kageulisan Poerba sari.

Tjatjap ing siram:

katjatjang kolear angkat,
keupatna aloeng ka manggoeng,
tanding bintjaroeng diadoe,
keupatna heulang ka handap,
tanding kembang sempoer ragrag,
gebroej baranang koe lenggang,
keupatna Nji Poerba sari.

Djoeg ka padaleman, kasampak loetoeng ngabengkoeng.

„Soehoenan pamadjikan, koemaha, nimoe tampian?"

„Oetoen, nimoe pisan, nanging eta aja saparabot goesti, dianggo bae nja tarima goesti siram koering miloe da taja deui tampian."

„Oelah salah nja tarima bae, rampes, soehoenan pamadjikan, pariksakeun ka nagara emas di bale kantjana."

„Oetoen, kandaga ti mana?"

„Pangembohan ngimpi ngala boeroeh bae; soehoenan pamadjikan leumpang eta datang."

Prak tjalik kana bale kantjana, poetri boengsoe braj kandaga diboeka, pakean sarwa Keling, aja saparabot goesti.

„Oetoen, sok sieun teuing, pamali."

„Mo pamali da djaoeh ti goesti, mo mapada da djaoeh ka radja, da anggang ti nagara."

Prak noe disalin.

Sampingna teu pati apik,
disampingan soetra koening,
karembong tjinde Kadiri,
njalindang koe tjinde kembang,
kongkojang koe soetra ganggong,
ka loehoer kana geloengna,
ka handap kana sindjangna;
oelah rek digeloeng djoetjoeng,
bisi padjar indoeng-indoeng,
matak kasorang noe agoeng,
matak larangan ka lisoeng,
matak sieun prapohatji,
bisi padjah tatambangan,
matak sarang di noe wenang;
oelah rek digeloeng konde,
matak djore di noe gede,
salin deui na geloengna,

geloeng lelep geloeng tikel,
dihapitna koe djaridji,
ditikelkeun koe dampalna,
ser djoetjoeng direunteut deui,
loeloemat salawe lambar,
dipinggiran koe malati,
didjadjaran koe tjampaka,
djedjel koe inten baroentet,
disoebal saloempit pandan,
dipoentjakan mas kalangan,
miring batan goenoeng soengging,
tjepak nongnong koleangkak,
niroe geloeng widadari,
kabogoh parapohatji,
teu ngewa anggo di goesti,
koering kari moeri-moeri,
bala kari nitah bae,
sakabeh pada dianggo,
pada diadjaran kabeh,
sakala poë harita;
sakalangkoeng tapok geloeng,
pameunteu sarangka beuheung,
salobong sarangka tonggong,
saloebang sarangka awak,
saloempir sarangka bitis,
siger boengker djeung pamener,
djoemepret benten kantjana,
benten emas ditarikan,
dimangka tarik sisina,
dimangka ngendoe djoeroena,
dimangka ngendong di tengah,
ditimbangan soeeng bapang,
dikarantjang dikarantjeng,
eureuj mani kikitjeupan,
intena djiga arimoet,
barabaj koenang-koenangan,
noe bentjoet dina harigoe,
djiga tjengkir klapagading,
katoeroeban koe sintoengna;
djoedjoeloek masangan waroe,
hoeloe soesoe noendjoek iroeng,
tetenger djadian agoeng,

hade keur pawarang ratoe,
ditilik gila koe loetjoe,
taja batan poetri boengsoe,
koneng henteu hideung henteu,
sedeng ngetjemeng-ngetjemeng,
ret boenter ngelemeng koneng,
nja koneng ngala ka teteh,
nja lendjang ngala ka biang,
nja moblong ngala ka embok,
nja geulis ngala ka nini,
nja djangkoeng ngala ka indoeng,
bisa njalindoengkeun semoe,
bisa njoesoempingkeun boedi,
mere semoe djiga imoet,
mere boedi djiga seuri,
manana parek redjeki,
pangaroeh noe rampes boedi.

Prak noe rek ngalemar, mimiti kagoengan lemareun meunang njokot ti kandaga pamahanan paradewata.

Prak noe rek ngalemar tea:

njigit gantal meuweung keusal,
dibeuweung dieumeuj-eumeuj,
ditjapek dionjang-anjeng,
tamba tjaheum nanajeumeun,
diperih amis tjaina,
barabaj koenang-koenangan,
wadja kasipoeh koe lemar,
ngalembereh kana lambe,
tjilemar ombak-ombakan,
kasipoeh nja karatoean,
kalandja nja kamenakan,
imoetna adjen sasoekoe,
seurina adjen satali,
di djero satali deui,
eukeur imoet dadajeuhan,
ratoena eukeur ngalemar.

Sanghjang loetoeng ngalingling, ngadeuleu maling.

‚Soehoenan pamadjikan geulis temen, lamoen eta keur teu pada tapa, hajang ajeuna bae.'

‚Beurat beunghar rea banda,
kari tatjan boga bala.'

Tjag:

teundeun di handelum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XVII.

Tjatoerkeun di nagara.

Noe goreng boedi ti leutik,
goreng toeah ti boeboedak,
pangaroeh djalma noe bedang,
taja batan Poerba rarang.

„Mama Lengser, geura ngalasan keueus djantoeng kole beres."

Tjedok njembah.

Djoeg ka geusan ngalasan njoreang geus ngempoer di pipir goenoeng; teu toeloes ngalasan.

Djoeg balik ka nagara, gebloes ka padaleman,

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah, tarima keur koemawoela.

„Mama Lengser," Poerba rarang orokaja gantjang nanja, „aja kabeubeunangan?"

„Soemoehoen, teu meunang, moen teu meunang, aja noe ngempoer di pipir goenoeng."

„Soegan tangkoerak Poerba sari, beunghar soegih ti mendi, beunghar ti mana da teu boga bala, rembes miïs geus kotjapan jen Poerba sari beunghar. Sok keujang teuing jen Poerba sari beunghar. Geura ka pipir goenoeng pariksakeun, soegan enja beunghar perih pati torta gawe pendet parakan Baranang siang leuwi sipatahoenan salawe deupa djerona, mangka saät. Moen teu saät poë ieu djeung peuting, mengke teukteuk beuheung tilas adegan katoet djeung boedjangna loetoeng, bari soegan dianak loetoeng Poerba sari."

„Noen, pangoeloe tandang, soemoehoen, darma panjaoer, tarima dipangandika, djisim koering rek amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan.

Tjedok njembah.

Indit bari ngoesap birit,
angkat bari ngoesap sindjang,
bisi wirang keur ngawoela,
djoet toeroen kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
metoe lawang mandjing lawang,
teu dibilang di djalana,
dibilang datangna bae.

Djoeg ka pipir goenoeng, baheula mah leuweung loeang liwoeng, ajeuna agreng

batan nagara, pasini dadaoelatan da baheula beh dinja sieun asoep siloeman sileman, gebloes katoetoegeun padaleman.

„Da halal noen, rek amit ngadeuheusan, noe kagoengan padaleman aja tjalik?"

„Aeh koetan, Mama Lengser, rampes tjalik, oelah toemamoe nja ladjoe, oelah tanggeung nja tineung, rinoe djangkoeng dahan pandjang, oelah kami djalma gagade didatangan ti panggede."

Mingpiringan aran geus beunghar.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah tarima keur koemawoela.

„Mama Lengser, oelah tjalik di sisi teuing, bisi tidjengkang keur ngandjang."

Ser Lengser nengahkeun; aran si-Lengser adjriheun, aran Poerba sari beunghar.

Gorondjang lalantjang emas,
lalantjang bokor kan̈tjana,
di loehoer nimoe sapoeloeh,
di handap nimoe salapan,
di tengah nimoe salawe,
beunang ngahoeloe mikoengkeun,
beunang nonggong njiloewahkeun,
sereleng noe diadoekkeun,
kalapa oedoeh batokna.

„Noen, Mama, mangga ngalemar."

„Koemaha diseupahna?"

Koetoe simboet koear sindjang,
tarima darma pangasih,
diperih amis tjaina,
sanggeus kitoe diboendjalkeun,
bisi kapetolan njaoer,
bisi wirang keur ngawoela.

Poerba sari orokaja gantjang nanja: „reuas pabaoer djeung sieun, na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, na niat kita sorangan? Soemangga, noen, rampes pikonokeun."

„Tjoendoek dipioetoes, datang dipiwarang, ngemban pangandika ti nagara, ratoe emas, diperih pati torta gawe mendet parakan Baranang siang leuwi Sipatahoenan salawe deupa djerona, mangka saät poë ieu djeung peuting mengke, lamoen teu saät, teukteuk beuheung tilas adegan djeung boedjangna loetoeng, tjek timbalan."

Poerba sari regoek tjeurik dengdek ka boedjangna loetoeng.

„Oetoen, geura oendoer meungpeung djaoeh, leumpang meungpeung anggang neangan goenoeng noe singkoer, mandala singkah. Sakiwari keur mimiti, Oetoen, koemaha piwangsoelaneun, ari sanggoep bisi loepoet, ari tanggoh bisi poös."

„Owah, soehoenan pamadjikan, oelah redjag teuing, haliwoe koe sakitoe." Bisaning nitah, bisaning anoe dititah.

Geura pok rampesan bae."

„Mama Lengser, hatoerkeun ka djeneng si-teteh dirampesan koe boedjang loetoeng, rampes soteh rampes bae, rampes soteh padoe beres, rampes padoe wekasan roepa henteuna koemaha bagdja."

Mama Lengser ngatoeran amit.

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Djoeg balik ka nagara, gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser, koemaha bedjana, Poerba sari beunghar?"

„Soemoehoen, beunghar pisan."

„Djoerig, sok keujang teuing."

„Beunghar meuëusan kadang kala henteu pisan, kapelengkok nja wangsoelan, asa beunghar goemati henteu."

„Henteu dianak loetoeng?"

„Manggih soteh loetoeng di djalan, teu njaho anak teu njaho lain."

„Toeloes kateukteuk beuheungna?"

„Toeloes."

„Soekoer, Lengser."

Tjatjap hatoeran; keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XVIII.

Tjatoerkeun di goenoeng.

Ras katimbalan; tjeurik leutik sasakitan Poerba sari.

Repet ing loetoeng inget ka sirepna, diaos, ditioepkeun, lenggoet noendoetan kataradjang sirep loetoeng.

„Oetoen, tjoeang sare djeung si-teteh, si-teteh banget toendoehna."

„Owah, soehoenan pamadjikan, loetoeng mah nalipak maneh, tara sare djeung manoesa, bisi geuleuheun."

Boeg noe sare dina kasoer toedjoeh toempang; aran geus kagoengan padaleman, dihin pinasti anjar kapanggih, rek ladjoe ka Soenan amboe, ka amboe neda pitoeah, ka rama neda sapaät, meungpeung sare."

Braj digedogkeun raksoekan:

barabaj tembong kasepna,
kakasepan Goeroe Minda,
sok ditoenda raksoekanna,
dina nagasari dampit.

Djengkekeun amboe soekoe ti katoehoe, ditimbang koe ti kentja, parapas sewoeng.

Djoeg ka sawarga loka manggoeng alam padang poë pandjang, Soenan amboe kasampak kasondong aja, roj mando, parapas njembah.

„Oetoen, sinarieun sinanteneun, si-Oetoen soemping tjoendoek di boelan danoe, datang di boelan soebaja, soemangga pikersaeun naon, rampes pikonokeun, koe-

maha saoer ka amboe?"

„Owah, Soenan amboe, mana peuting koemareumbing, mana poëk soemaleket, soehoenan pamadjikan kasoesahan, diperih pati torta gawe mendet parakan Baranang siang leuwi Sipatahoenan mangka saät, poë tadi djeung peuting ieu. Lamoen teu saät, teukteuk beuheung tilas, adegan, pok madjar, djeung ka awak ing."

„Oetoen, eta lain doeöeman kami, doeöeman Kai Boedjangga."

Parapas djoeg ka Kai Boedjangga saloehoereun dewata.

Kai Boedjangga kasampak keur neupa; terengteng moeatkeun sembah.

„Oetoen, koemaha pikersaeun, noen, rampes pikonokeun."

„Soehoenan pamadjikan diperih pati torta gawe mendet parakan Baranang siang. Moen teu saät peuting ieu, diteukteuk beuheung tilas adegan, pok madjar, djeung ka awak ing."

„Oetoen, sakitoe mah hampang, geura balik meungpeung peuting, si-indji bisi kasampak geus njaring, geura poelang mangka gantjang, si-indji bisi kasampak geus hoedang. Oelah waka tembong kasep, tatjan datang ka poëna, bisi teu hedjo lalakon rambaj tjarita, tatjan datang ka mangsana."

Ngatoeran amit, tjedok njembah.

Parapas djoeg ka boeana pantjatengah. Kasampak poetri keur sare keneh, dianggo raksoekanana; djanggelek miroepa loetoeng, les leungit roepa manoesa; tapakoer di bale kantjana.

XIX.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Tjek Soenan amboe: „Boedjangga seda, Boedjangga sakti, geura djoengdjoengkeun seuweu ratoe, geura djajak seuweu radja, geura pangmendetkeun parakan Baranang siang mangka saät. Geus saät, geura lintaran, laoekna geura pindahkeun ka taman si-indji, kana djolang kantjana. Ari geus lintar, rengkep oelah dibawa deui, toenda dina tihang tengah solendangkeun si-Oetoen. Ari geus beurang, ngaliwat ka noe marak, nembongkeun kakasepan ngagoda oerang nagara, kalo kantjana toenda dina birit parakan tjokoteun si-Oetoen ari ngaliwat ka parakan."

Boedjangga opat djoeg ka hoeloe parakan. Liangna dipendet parakan sabeulah koe tiloean, kawilang djedjerih ngahareupan goenoeng hidji sewang, pasir hidji sewang. Goenoeng roentoeh, tjadas rempag, batoe reok patingporolok, kalakaj patingbarangsaj patinggelendoeng batoena.

Pendet loeloegoening Boedjangga sabeulah deui leuih pangawasa; goenoeng roeboeh tjadas rempag, pasampeur-sampeur arek saät.

Laoekna teu pati djenoek,
rogok batan toenggoel kaso,
ranghap batan kembang dadap,
djadi hidji tinggedebeg,

kantjra belang sisit emas,
sapasang beberkeun rengkep,
Ki Boedjangga teroes rengkep,
leuih rengkep koerang leuwi,
rengkepna batoe kantjana,
pinoeh ngoekoeh kadjoengdjoenan,
tinggalkeun iwak bangkeuang,
tjokoteun oerang nagara.

Top njokot kalo kantjana, dieusian laoek sahidji, ditoenda di birit parakan, tjokoteun si-Oetoen ari geus beurang bari ngaliwat, nembongkeun kakasepan bari ngagoda oerang nagara.

Terengteng laoek dibawaän nandjak ka tampian Poerba sari. Ketjeboer kana djolang kantjana kantjra belang sisit emas sapasang. Roep ditoeroeban koe sasakna, toeroeb taman panglokatan Boedjangga. Djoeg ka padaleman, Poerba sari kasampak keur sare keneh, rengkep sok ditoenda dina tihang tengah tjokoteun si-Oetoen.

Ari geus beurang, sor njampeur ka Loetoeng,

„Oetoen, kami rek balik, parakan geus saät, bisi aja pariksa si-indji, geus beurang."

„Ka bisa wangsoelan."

Ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa,
neda pangampoera bae.

Tjek Kai Boedjangga: „oelah rea kasaoeran, wangsoelan, mo hedjo lalakonna, mo rambaj tjaritana, moen teu koe amboe, koe sadoeloerna."

Terengteng balik ka sawarga loka manggoeng boemina sewang-sewangan, tas mangmarakkeun.

Raj beurang, koelisik poetri noe oesik, kodjengkang poetri noe hoedang, ngadaweung ngaboentel tineung.

„Soehoenan pamadjikan," Sanghjang loetoeng orokaja gantjang nanja, „ngahoeleng djiga noe poendoeng."

„Oetoen, lain poendoeng, ras inget ka timbalan kamari ti nagara, teu bisa marak, Oetoen geura marak."

„Kami ge teu bisa marak, ari marak saät koe didjampean."

„Oetoen, koemaha djampena?

„Kieu djampena mah, djangdjawokan bae:

„datang ngandjang, rintjang poelang,
nja rintjang ti geusan ngandjang,
datang ka djalan los njimpang,
kasampak parakan saät,
dewata doeloeran aing."

„Oetoen, arina kitoe, si-teteh bae:

„patimoen patitis-titis,
kadjeun pati toedjoeh kali,
padoe diajoenan goesti,
ngadeudeul koe tjongo poloj,
leuleus liat oelah pegat."

„Oetoen, geura toenggoe imah."

„Soehoenan pamadjikan, ngan sakitoe, loetoeng mah kabisana toenggoe imah."

„Si-teteh rek miang ka parakan."

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
angkat karo wawajangan,
bari matja djampe marak,
dipoedji sapandjang djalan,
sadjongdjongan saherojan.

Djoeg datang ka pamarakan, kasampak ngoletrak toehoer, toeloej moeloengan hoerang da taja laoekna. Hanteu ngambah ka leuwi Sipatahoenan sieuneun koe djeneng tetehna.

Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XX.

Tjatoerkeun di nagara.

Saoer Poerba rarang: „Mama Lengser, rek miheulaän, timbang kapiheulaän, nakol bende agoeng kaboejoetan."

Tjedok njembah.

Geledeg loempat, top njokot poepoekoel, der nabeuh tangara.

Leut ti kidoel tjoekoel, ti kaler leber, ti koelon metonan, ti wetan daratangan, pada koempoel, sanagara kabeh.

„Mama Lengser, aja tangara naon?"

Tjek si-Lengser: „dikoempoelkeun tea mah, tjek timbalan tjoeang ka parakan; sanagara sakoer noe aja, koempoel kabeh, awewe, lalaki, pantjakaki sakabeh."

Gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Noen, pangoeloe tandang, djisim koering dikersakeun ngoempoelkeun toeang koering, geus koempoel kabeh."

„Lengser, mas kabeureuh Indradjaja hatoeran rek disalin."

„Pangoeloe tandang, ngatoeran amit."

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Bloes ka pangtjalikan Indradjaja, dihatoeran.

Rigeug noe angkat, bloes ka padaleman.
„Bagea noe tjalik."
Silah, pinoeh saroang beubeureuhna noe genepan.
„Emas kabene, koemaha pikersaeun?"
„Mas kabeureuh, geura disalin, tjoeang miang ka parakan."
Prak noe dangdan:

samping kasang salaboehan,
sabeulit kadoea toengtoeng,
andegna pateungteung bae,
saboek kasang goela klapa,
sabeulit kadoea toengtoeng,
iketna simboet dadara,
andegna pateungteung bae.
mengled anoe njoren doehoeng,
gogodong koe djeungdjing tjondong,
landean koe hoeloe lisoeng,
pamendak loeloempang tjopong,
sanggeus kitoe disorenkeun,
nja lengkeh-lengkeh bendeëun,
nja lendjang-lendjang kendangeun,
manggih genteng di beuheungna,
garempal awak badakeun,
djiga loemboeng keur dirioeng.

„Mama Lengser, geura rengkepkeun tjekelan sewang-sewangan."
Djoeg kaloearan: „batoer djenoek, bala rea, geura prasikepan njekelan sewang-sewangan."
„Rampes," hatoerkeun.
Gebloes ka padaleman.
„Bagea noe tjalik."
Terengteng moeatkeun sembah.
„Mas kabeureuh, rampes miang."
Rigeug Indradjaja noe angkat djeung bebene anoe genepan:

pajoeng tjawiri pandeuri,
pajoeng bawatna ti heula,
paseling toembakna biring,
ngagambang toembakna binang,
paseloek pedangna soedoek,
siger djantoeng ti katoehoe,
pendok tjapang tebeh kentja,
oendak deui lain deui,
noe geulis kana salipi,
noe denok kana epekna,

ipis ramping kana kendi,
radja peni sakabehna,
sabalana Indradjaja,
lalaki miwah awewe,
mantri djeung pantjakakina,
katoet djeung djompona pisan,
pandeuri toekang marakna,
broeg ngagimboeng braj ngabantaj,
pangaroeh ratoe loemoengsoer,
tangara radja loemampah,
sadjongdjongan saherojan.

Djoeg ka parakan, brak tjalik ka pasanggrahan ageung:

meunang dirioeng koe geloeng,
direndeng-rendeng koe tjangkeng,
noe lendjang pada ngadjadjar,
noe denok pada ngaronjok.

Ngadjedjeman marak Indradjaja di parakan Baranang siang.

Tjek si-Lengser: „toekang marak, geura arantjroeban."

Ketjeboer pada ngantjroeban, noe ngodok, noe ngobengan, noe lintar, djeung noe njairan; kari iwak bangkeuang bae dipindahkeun tadi peuting.

„Bo, Lengser, saroepa-roepa da sakitoe eusina."

Boer ka darat, geus rajap, boes ka emok Poerba rarang, tjelepit njapit kana biwirna, ngoedjoer tjetrok dikokos, epot sot deui.

„Adoeh, djoerig."

„Mama Lengser, koemaha teuing."

„Ti tadi ge teu tjampoleh emok mangka rekep."

Ketjeboer ka tjai deui, ngantjang di parakan Baranang siang.

Tjag teundeun; keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XXI.

Tjatoerkeun di goenoeng.

Boedjang Emas Poerba sari, Sanghjang loetoeng, indit tina pangtjalikan bale kantjana. Top rengkep ti tihang tengah, prak disolendangkeun, nja oendoer djeung noe lemboet.

Angkat karo wawajangan,
keupat gambalang-gembeleng,
djiga banteng toemambarang,
aran anggo djalma wenang.

Djoeg ka parakan, tatjan koengsi nembongkeun maneh. Ngadoekeun keneh pangawasa, top njokot kalo kantjana dina birit parakan eusina laoek sahidji. Mantjat parakan Baranang siang tembong kasepna; pada madjar kasep sakabeh poetri ti nagara.

Tjek si-Lengser: „silah, djalma kasep."

Ret njoreang Poerba rarang,
bogona doea harideung,
noe lendjang hajang ngarendeng,
roemanggieungna nja tineung,
katembong noe kasep liwat,
etjet-etjet dina lintjar,
kasintoe dina mareme,
noe kasep tembong rek lintar,
disampeurkeun koe bebene,
nja kami djalma noe lendjang,
noen rampes geura sindangan,
nja kami djalma noe denok,
noen rampes geura pondokan,
nja kami djalma noe galing,
noen rampes geura peutingan,
ti mendi nja toeang boemi?"

„Koemaha kasambat toeang kakasih?"
„Goeriang Kaoeng loeöek."
„Disoehoenkeun kalo kantjana?"
„Koedoe ka indang, da Goeriang."
„Kapan kami indang teh."
„Ieu mah lain indang."

Goeroebjoeng noe matak bingoeng,
ketjrak-ketjrik kagirangkeun,
teu njoreang daoen tjeuli,
ai sore ngaroedjak hondje,
peuting ngaroedjak balingbing,
isoekna ngaroedjak djeroek,
beurang ngaroedjak katjambang.

Asa gedeboeg di soesoe,
asa gedebeg di angen,
katembong noe kasep liwat,
koelit beuteung toetoenggoelan,
Goeriang matak kabantjang,
matak kahoedang kawaja,
tadjam seukeut eukeur deukeut,
toedjoe doeriat keur datang,
ngageder nja pianakan,
tetenger hajang lakian,
nja rotjop asa djengkoleun,
tjelekit tjimata getih,
talintjang nja deudeuleuan.

„Adi, bantoean ngitjeupkeun."

Djoeg ka hoeloe parakan Sanghjang loetoeng; teu kanjahoan, ret njoreang poetri boengsoe ka toekang.

„Ti m*e*ndi noe pasti soemping,
ti mana ponggawa datang?"

„Ti Kaoeng loeöek."

„Koemaha kasambat toeang kakasih?"

„Ki Goeriang."

„Awak ing mah kabaling*e*r, kapan Goeriang, kapan njaba."

„Goeriang ngora tatjan aja noe seba; ieu, koemaha kasambat toeang kakasih?"

„Boengsoe soteh seubeuh b*e*ndoe,
radja sok seubeuh nalangsa,
poetri soteh seubeuh nj*e*ri.
sahidji keunana pasti."

„Tjek noe mojok mah: nja ieu:

Njai *e*mas Poerba sari,
Poerba sari ajoe wangi,
Kantjana ajoe dewata,
Dewata radjoena tapa,
Tapa *e*mas Tapa radja,
Mas Tapa radja koesoema."

Keurna diparinan kalo kantjana timoe ti hilireun djalma dj*e*noek; „keunana, keuna pisan."

„Ning koering teu boga pamoelang."

„Teu hajang dipoelang, ridoe, kami mah djalma keur ngalalakon."

Tjag ditampanan.

„Pamoelangna gampang, kirim kami angin leutik."

Ngarangkoebang, k*e*l*e*p*e*t, l*e*s.

Djoeg ka pipir goenoeng dianggo raksoekan, djanggelek miroepa loetoeng, tjalik di bale kantjana. Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XXII.

Tjatoerkeun di parakan.

Poerba rarang ret njoreang kagirangkeun.

„Koetan teh dipar*e*ngkeun ka tangkoerak Poerba sari, koe oerang mah oelah kag*e*den dipar*e*ngkeun, teu daek njoreang-njoreang atjan."

„Adi, tjoeang r*e*boet bae."

Tjek Poerba leuih: „teteh, pangampoera bae, karoenja, djalma nalangsa, hade doeloer goreng doeloer."

„Saroea djeung tangkoerak sia, rek mangmeunangkeun bae."

„Teteh, lain mangmeunangkeun, karoenja, djalma nalangsa."

Geledeg loempat noe limaän.

„Kadieukeun kalo kantjana kami."

„Teteh, sok sieun teuing, pamali, paparin noe kasep liwat."

„Marengan kami di tangkoerak sia, eta mah mihape bae."

Keukeuh noe teu mere, dipatorendjangkeun koe limaän, didjengkangkeun, blak nangkarak dina keusik semet toeöer.

„Koetan teh teu endah teu leuih, ajeuna geus ngemasan pati, roros lebok poeas ngeunah."

„Teu tarima dikoeboer."

Padoena pandjang nja oemoer,
kadjeun dina keusik boetjak,
kadjeun nalangsa ajeuna,
soegan mapahat djagana,
soegan pidjalaneun bagdja,
da koe nagara dipista,
kadjeun njeri ajeunana,
soegan pasti djadjagana.

XXIII.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe, teroes panon batan katja, katingali salawasna.

„Boedjangga seda, Boedjangga sakti: „si-indji disangsara koe nagara, geura toeroenan pangawasa.

Metik handjoeang koening lalakina, pangawasa Kai Boedjangga, djoeg diragragkeun ka boeana pantjatengah, njoeroep, djadi kapiting koening awak sagede loeloempang, tjatjapit sagede balioeng; rangkoenang ka girang, disosok pendetan; ger tjaäh dengdeng.

Ger disoerakan koe si-Lengser.

„Mama Lengser, soerak bae."

„Soerak reuas, parakan bedah."

„Mama Lengser, geura pendetan."

Loentjat ka darat.

„Silah, tjoeang mendetan."

Ger pada mendetan batan leutik anggoer gede.

Tjel laloentjatan ka darat.

„Pangoeloe tandang, anggoer mana anggoer mendi, anggoer palid ta anggoer mantjat; moen palid poös koering sampean."

„Mas kabeureuh, geura pendet parakan oerang."

Rigeug prak disilaän ngawingking pingping ka darat, kagoengan djiga oela santja ngodjaj, gedena saindoeng tongtolang, pandjangna tiloe tikeleun.

„Mas kabene, tjokotan iwak hampal leuang, tjokotan iwak bangkeuang, tjokotan iwak regemeng, iwak mangenjot, iwak maninggar."

Rangkoenang kapiting koening awak sagede loeloempang, tjatjapit sagede balioeng, rangkoenang ka girang tjelepit giwing kagoengan Indradjaja.

Ger tjaäh dengdeng.

Ger disoerakan koe si-Lengser.

„Mama Lengser, soerak bae."

„Soerak reuas djoeragan tiwas."

Hoemaroeroeng hoemaregoeng,
bareuhna sagede boejoeng,
ditjapit kapiting koening,
kagoenganna Indradjaja,
lain toewoeh koe laoekna,
laïn moendak babawaän,
kilang kitoe henteu tombok,
aran si-beubureuh euweuh.

„Mama Lengser, tjoeang boebar, bala katoet bebene."

Djoeg ka nagara, bloes ka padaleman. Geus datang, prak ngarieus oebar genep pipisan, katoedjoeh si-djompong.

„Adi, tjoeang oebaran bari noekang, boa poös aran si-beubeureuh euweuh."

Prak dioebaran andeg totorombolan bae. Geus waloeja ditjapit kapiting koening dioebaran koe bebene. Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XXIV.

Tjatoerkeun di parakan.

Kapiting koening, soesoeroepan Kai Boedjangga, terengteng balik ka sawarga loka manggoeng.

„Ki Boedjangga, koemaha, waloeja?"

„Taja sawidji-widji."

XXV.

Tjatoerkeun Nji Emas Poerba sari.

Koelisik poetri noe oesik,
kodjengkang poetri noe hoedang,
kilang kitoe woewoeh panggoeh,
kasipoeh pangaweroehna,
da ti memeh nagri datang,
poelang geus boebar nagara,
aran djalma disangsara,
balik gasik leumpang gantjang.

Djoeg ka pipir goenoeng, kasampak Loetoeng ngabengkong.

„Owah, soehoenan pamadjikan, koemaha, parakan teh saät?

„Saät pisan, tjatjap djangdjawokan djampe si-Oetoen matih pisan."

„Koemaha, aja kabeubeunangan?"

„Meunang pisan kalo kantjana eusina laoek sahidji, paparin noe kasep ngaliwat, ning eta direboet koe nagara, kilang kitoe kadjeun bae, da eukeur sakitoe kahajangna."

„Koemaha noe marinan teh?"

„Kasep pisan."

„Henteu bogoh?"

„Rek bogoh bisi teu bogoheun."

Imoet lemboet seuri leutik,
sedeng moelen dina angen,
tapi teu ngedal kaloear.

„Oetoen, teteh rek amit ka djamban larangan, rek ngaroeat maneh disangsara koe nagara."

Goeloesoer toeroen, prak noe angkat ngala kekembangan warna toedjoeh.

Djoeg ka djamban larangan, sasak toeroeb taman panglokatan diboekakeun, boer maboer ninggang di djaoehna.(¹)

Ketjeboer kembang dileboehkeun, prak ngaroeat maneh, kapoelih batan sasari, kasipoeh nja karatoean, kalandja nja kamenakan, geus waloeja deui.(²)

Rek njokot laoek doea bae da boga tjarek djeung si-Oetoen, doemadak saät parakan, rek ngadon madang djeung si-Oetoen. (³)

Balik gasik, leumpang gantjang; geus waloeja tas ngaroeat maneh.

Djoeg ka padaleman, prak tjalik.

„Oetoen, tampian teh aja laoekan, laoek ti mana?"

„Djamak, bangkala tjai aja laoekan."

„Ditjokot doea da boga tjarek djeung si-Oetoen, ngadon madang djeung si-Oetoen."

„Koema dinja, loetoeng mah, da teu njaho."

Prak ngeureunan palaj.

Poerba sari ti leutik datang ka gede, kakara arek ngedjo.

Prak njioek beas, beas sarwa aja pamahanan paradewata, waktoe misalin ti peuting.

Sapandjang diboeang di pipir goenoeng, kakara rek ngedjo.

Top njokot soeloeh, prak miroen seuneu, top seëng dikahawoekeun, goeroentoeng njoeroegan, prak njeupankeun; mantare sangoe asak.

Laoek noe sahidji dipanggang, noe sahidji diolah; ngantian olah asak, prak babanjon.

(¹) Pinasti djadi wasiat mana katelah Tji-njasak oeroet sasak Poerba sari mana, datang ka kiwari poesaka ti Poerba sari.

(²) Mana aja roeatan, mana datang ka kiwari, poesaka ti Poerba sari.

(³) Kantjra belang sisit emas bade keur ingon-ingon laoek radja peni, oenggal goesti nganggo laoek radja peni mana datang ka kiwari poesaka ti Poerba sari. Djolang maboer ninggang di djaoehna. Pinasti djadi waloeri, mana aja katelah Tj-djolang, oeroet djolang Poerba sari, mana datang ka kiwari poesaka ti Poerba sari.

Piring ipis panjitjipan,
piring poetra pamadangan,
olahan digelek-gelek.

Geus asak, prak didjaitan.

Top pinggan toeloej disioek,
tjaina kana pingganken,
boekoerna pek dipiringan,
sok dikatetenongkeunna,
katoet djeung panggangna pisan,
katoet djeung piringna pisan.

Prak ngeusian kendi.

Kendi toelis tjetjep gading,
disopalan koe kantjana.

Sok diteundeun pipir tetenong gasik sangoe asak, prak diakeul; geus tiïs, prak disoemboelan.

Soemboel agoeng pangdaharan,
diwangkisan koe koeningan,
dilambean koe salaka,
disoekoean koe paroenggoe,
disokoan koe tambaga,
tjatjap dangdanna idangan.

„Oetoen, tjoeang madang djeung si-teteh."

„Owah, soehoenan pamadjikan, loetoeng mah tara madang djeung manoesa bisi geuleuheun. Moen hajang madang djeung manoesa koedoe popoëkan, bisi tembong boeloena."

Reup peuting, tel njeungeut damar.

„Oetoen, geus meudjeuhna."

„Lamoen hajang temen madang djeung loetoeng, rampes, koedoe damar dipareuman."

„Pes damar dipareuman."

Disingklakkeun raksoekan sipet pigeulang leungeun kotjok sibanjo njarajnjaj.

„Oetoen, naon eta bet njarajnjaj?"

„Leunjaj." (1)

Prak noe dahar popoëkan.

Ari njotjol boboroan,
disoesoel henteu kasoesoel,
rep ngeupeulna mangka teuas,
dikeueumkeun dina tjai.

Tjelem diïnditkeun dipagasroekeun.

---

(1) Pinasti diwaloerikeun mana datang ka kiwari ari leunjaj paeh herang ari tjaäng soerem, dakining Goeroe Minda Kahjangan tatkala sibanjo, popoëkan kadjadjadianana leunjaj mana datang ka kiwari.

Reg ngahoeleng.

„Ti tadi ge geuleuh oelah madang djeung loetoeng."

„Oetoen, lain geuleuh; leungeun saha noe aloes teh?

„Arina kitoe timboeroean?"

„Lain timboeroean."

„Teu njaho, soehoenan pamadjikan."

Leungeunna ka teoh, Loetoeng ka loehoer.

„Nja kitoe mah ari pagasroek karasana aloes."

„Soehoenan pamadjikan seubeuh?"

„Oetoen, nja kitoe keneh?"

„Kilang kitoe ge timboeroean."

„Lain timboeroean da teu njaho."

Prak dilingkoepkeun deui, djangkelek miroepa leungeun loetoeng deui sakabehna.

Tel deui njeungeut damar.

„Ngek tadi hideung ajeuna hideung, tadi boeloean ajeuna boeloean, kilangkitoe tampa ngandel."

„Lain tampa ngandel da teu njaho."

Prak kekemoe, ngalemar pisan; prak diwedak mapareman maneh.

Loetoeng inget ka sirepna, diaos ditioepkeun.

Lenggoet noendoetan Poerba sari.

„Oetoen, tjoeang sare djeung si-teteh, si-teteh banget toendoehna."

„Soehoenan pamadjikan, loetoeng mah nepak maneh tara sare djeung manoesa, bisi geuleuheun."

„Arina kitoe, si-teteh bae."

Boeg noe sare tibra pisan, dahar seubeuh, tjape enja.

Braj raksoekan dilaän, prak digodos, digoelang gaper.

‚Koetan teh geulis temen soehoenan pamadjikan.'

> Hapoer ngaloeng kana poendoek,
> hapoer ngoleng kana tjangkeng,
> hapoer kembang tjatjarangan,
> tjinggir gila koelaleutjir,
> beuheungna djiga ngahoemboet.

‚Lamoen ta geus keuna, soepaja keur pada tapa, nepi datang ka djanari bisi aja tjantrik goreng kaboenikeun.'

Kongkorongok hajam, neut hoedang, dianggo raksoekanana djanggelek miroepa loetoeng, tjampegog dina adeg-adeg, ari ti beurang dina bale.

Raj beurang Poerba sari kodjengkang hoedang; reg ngahoeleng ngaboentel tineung.

„Soegan soenan pamadjikan reuas ngahoeleng djiga noe poendoeng?"

„Lain poendoeng, karang hoeloe legok doea."

„Arina kitoe tanpa ngandel, loetoeng mah ti peuting remen njaringna batan sare, dideuleukeun ti peuting tjengkat sirahna ari nindih ka noe sedjen djadina legok doea."

„Lain kitoe, Oetoen, dina legok doea baoe seungit ngalabari, baoe dedes, baoe rase, baoe menjan kawalagar, baoe kalemba kastori."

„Soegan dewata ngaliwat."

„Na, ari dewata seungit?"

„Teu njaho, kitoe ge bedjana."

„Teu njaho, lamoen kitoe mah."

Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XXVI.

Tjatoerkeun noe di nagara.

Tjek Poerba rarang: „Mama Lengser, si-tangkoerak Poerba sari aja woewoeh pangaweroeh, aja nambah pangawasa, kieu ngadjadi, kieu ngadjadi, keujang teuing, oelah weleh merih pati torta gawe, geura dititah ka pipir goenoeng ngala banteng lilin soekoe gading, gedena sasaoeng boeroek, galakna kabina-bina, tandoekna sadeupa sasisi. Moen teu beunang, diteukteuk beuheung tilas adegan katoet djeung boedjangna loetoeng."

„Soemoehoen, darma panjaoer, tarima ti pangandika".

Tjedok njembah ngatoeran amit.

Djoet toeroen:

metoe lawang mandjing lawang,
metoe di lawang pingpitoe,
datang ka lawang pingsanga,
dangdeung ka paseban ageung,
djoeg ka aloen-aloen agoeng,
medal di lawang saketeng,
djoegdjoegna ka pipir goenoeng.

„Da halal, noen, noe kagoengan padaleman aja tjalik?"

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser," orokaja gantjang nanja; „na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, soemangga pikersaeun noen, rampes pikonokeun."

„Ratoe emas, toeang koering, tjoendoek lakoe dipioetoes, datang dipiwarang, ngemban timbalan ti nagara miwah ka toeang karsa, sampean diperih pati torta gawe koe noe gede ngala banteng lilin soekoe gading, gedena sasaoeng boeroek, galakna kabina-bina. Mangka meunang poë ieu, lamoen teu beunang, diteukteuk beuheung tilas adegan katoet djeung boedjangna loetoeng, tjek timbalan."

Regoek tjeurik dengdek ka Loetoeng:

„geura oendoer meungpeung djaoeh,
geura leumpang meungpeung anggang,
noengtikan goenoeng noe singkoer,
neangan mandala singkah,
nja teteh bala hareupeun."

„Soehoenan pamadjikan, oelah haliwoe koe sakitoe, hanas kami pasinina mah."

Bisaning titahan bisaning noe درtitah.

„Hatoerkeun rampes bae."

Tjek si-Lengser: „rampes soteh padoe beres, toeang koering ngahatoeranan, amit, teu lambat ngadeuheusan."

Tjedok njembah, djoet toeroen, balik gasik leumpang gantjang.

Djoeg datang ka nagara, bloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser," orokaja gantjang nanja, „koemaha wangsoelanana?"

„Disanggoepan koe boedjangna loetoeng."

„Toemoeli loetoeng bisa ngala banteng, toeloes diteukteuk beuheungna."

XXII.

Tjatoerkeun di pipir goenoeng.

Poerba sari tjeurik leutik sasakitan; ras inget katimbalan.

„Oetoen, geura ngala banteng."

„Loetoeng mah teu bisaeun ngala banteng, Loetoeng mah enggonna di leuweung, loetoeng di loehoer koe banteng di teoh, meureun mo datang deui ka imah."

„Oetoen, arina kitoe, teteh bae rek ngala banteng."

Pati moen patitis-titis,
kadjeun pati toedjoeh kali,
padoe diajoenan goesti,
ngadeudeul koe tjongo poloj,
leuleus liat oelah pegat,
ari leumpang sieun banteng,
teu leumpang sieun timbalan.

„Oetoen, geura toenggoe imah."

„Ngan sakitoe, loetoeng mah kabisana toenggoe imah."

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
toemandang taja noe roang,
roang soteh roang badak,
nja oendoer reudjeung noe lemboet,

nja leumpang karo noe lendjang,
angkat karo wawajangan,
koeroesoek ka leuweung boesoek,
karasak ka djati lantjar,
lebet ka soemeneng djati,
kaina remeng djeung nangsi,
sangkrong kana leuweung ganggong.

Lebet kana tegal wareng pangbantengan, kasampak banteng noenggiring.

Sor njampeurkeun Poerba sari.

Banteng ngambeu manoesa, gebres; ngagebresan langkoeroek batan oepih boeroek, djoemangkarak batan majang ragrag.

Njarande kana kajoe gorda, tjeurik leutik sasakitan, disentak banteng; teu madjoe sieun koe timbalan, madjoe sieun koe banteng.

Pati moen patitis-titis,
kadjeun pati toedjoeh kali,
padoe diajoenan goesti,
aja-aja noe ngaliwat,
doemadak aja noe liwat,
rek njoehoenkeun diloeloengsoer,
menta pangalakeun banteng.

Keur meudjeuh, ngeureunan palaj.

Tjag:

teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XXVIII.

Tjatoerkeun Sanghjang Loetoeng.

Doemadak ditanja oemboel ti sikloek, doemadak ditanja djenengan: Ki Koewoe heubeul isoek intjoe Aki Singa lajoe Mas toean sabawana.

Boer raksoekan dilaän, sok toenda dina nagasari dampit, prak noe dangdan:

dangdan soteh ngoesoet bae,
meunang saraksoekan kadoet,
sorenna doehoeng loemadoet,
mana loemadoet keur mintoel,
kadjeun mintoel ajeunana,
soegan seukeut djadjagana,
aran noe agoeng keur ngoesoet,
kadjeun koesoet ajeunana,
soegan beres djadjagana,

bari ngarekakeun sepoeh,
ari ka parakan kasep,
ari ka leuweung mah goreng;
katjatjang kolear angkat,
toemandang taja nja roang,
roang soteh roang badak,
angkat karo wawajangan,
sadjongdjongan saherojan.

Djoeg ka tegal wareng pangbantengan, kasampak banteng noenggiring; Poerba sari kasampak tjeurik leutik sasakitan, njarande kana kajoe gorda.

„Oerang mana tjeurik di leuweung?"

„Djaoeh, ti ditoe, ti Goenoeng Tjoepoe, Goenoeng Tjoepoe mandala ajoe, mandala kasawiatan."

„Koe naon, mana nangis di leuweung?"

„Dipoendoetan banteng."

„Na, teu kagoengan salaki?"

„Boga soteh boedjang loetoeng."

„Ti mendi nja toeang boemi?"

„Bandjar karang pamidangan, lemah tjai kapoetihan, nagara antjik-antjikan ti sikloek."

„Koemaha kasambat nja kakasih?"

„Ari tjek noe mojok mah Ki Koewoe heubeul isoek intjoe Aki Singa lajoe Emas toean sabawana."

„Awak ing mah kabalinger, kapan koewoe kapan toean."

„Kieu, ratoe emas, nitihan dajeuh gila koe gede, ari ka dajeuh ngoewoean, ari ka leuweung mah toeanan."

„Ieu si, koemaha kasambat toeang kakasih?"

„Ieu mah:

boengsoe soteh seubeuh bendoe,
poetri soteh seubeuh njeri,
radja sok seubeuh nalangsa;

ari tjek noe mojok mah:

Njai emas Poerba sari,
Poerba sari ajoe wangi,
Kantjana ajoe dewata,
Dewata radjoena tapa,
Tapa emas tapa radja,
Mas tapa radja koesoema."

„Kitoe ge, pangampoera, Ki Koewoe heubeul isoek intjoe Aki Singa lajoe emas toean sabawana, djeneng awak ing rek ngaloeloengsoer, menta pangalakeun banteng."

„Keur geura rek mantoean."

„Geura ge, wajahna da teu bisa ngala banteng."

„Kadoega neangan pisarateun ramboet sakoeren."

Toeloej ngadoedoet ramboet sakoeren.

„Rampes, ramboet sakoeren."

„Hiling, geura njingkir."

Toeloej njingkir; neut nangtoeng, seuseut kawawa ngahareupan Sanghjang Banteng.

Tjing, Sanghjang Banteng, lamoen tarima saloehoereun geura ngamoek, djoedjoemboelan geura menta sabaraha, lamoen sateoheun geura soedjoed."

Diawen njeureupeut, djeg poetjoek beunang notogkeun, ari geus deukeut dedepaän, broek soedjoed.

Top ditjokot boeloe gadona, ditoemboekeun kana ramboet sakoeren; „ranggieung, banteng, noetoerkeun."

Tali soteh tjiri bae,
tjiri bawana ngadjadi,
tambang bawana dipangpang,
dadoeng soteh tempoeh bae,
didadoeng koe pangweroehna,
ditali koe pamilikna,
didjareudjeuh koe angkeuhna,
dibawa koe panarima.

Ki Koewoe heubeul isoek intjoe Aki Singa lajoe emas toean sabawana, ari sore ngenter pamake, ti peuting ngintip pamilih, isoek ngoeroes pangaweroeh, ti beurang ngetang pangabisa.

„Mana banteng galak beunang?"

„Rampes toeang kagoengan Sanghjang Banteng."

„Aki Koewoe heubeul isoek intjoe Aki Singa lajoe emas toean sabawana, nja soteh ngaloeloengsoer, teu boga pamoelang."

Tjag banteng ditampanan.

„Kami teu hajang dipoelang, gampang poelangna mah, kami kirim angin leutik."

Ngarangkoebang, kelepet, les.

Djoeg ka pipir goenoeng dianggo raksoekanana, djanggelek miroepa loetoeng, les leungit miroepa Aki Koewoe, tjalik di bale kantjana.

XXIX.

Tjatoerkeun Poerba sari.

Rek toeroen ka nagara banteng lindeuk beunang ngadjangdjian; „ranggieung, banteng, noetoerkeun, rek toeroen ka nagara."

Tali soteh tjiri bae,
tambang soteh tanda bae,
tali bawana ngadjadi,
tali bawana tipangpeng,

mana banteng kanjahokeun,
nganjahokeun ka noe sieun,
ari njoreang reup peureum,
arina noekang njah beunta,
nganjahokeun ka noe sieun.

Djoeg ka nagara, bloes ka lawang aloen-aloen, sakitoe patingdareukdeuk. Djoeg ka paseban kaloearan.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Teteh, rampes, njerahkeun toeang kagoengan Sanghjang Banteng."

„Koetan sia ngaloeloehoeran ngaleuleuihan."

„Lain ngaloeloehoeran ngaleuleuihan, noe ngora samboeng toena, ngimankeun timbalan teteh, di dieu diteundeunna Sanghjang Banteng teh."

„Sok, tjangtjangkeun dina tihang tengah, tangkoerak sia, oelah lila-lila matak sangar kana dajeuh."

„Teu dikersakeun oge teu boeroeng balik, nja soteh ngadeuheusan ngatoerkeun toeang kagoengan Sanghjang Banteng."

Red banteng ditjangtjangkeun.

Sanggeusna, tjedok njembah: „teteh, ngatoeran amit, teu lambat ngadeuheusan."

„Geura mantog, geura roros."

Djoet toeroen.

Ari geus noekang tji panonna bari rambasbas: „temenna ari teu beunang diperih pati, teu beunang ditjarekan, ambihna kateukteuk, soepaja katjaosan bae mana teu ngalakon kateukteuk."

Balik gasik leumpang geura.

Djoeg ka pipir goenoeng, kasampak Loetoeng ngabengkong.

„Soehoenan pamadjikan aja kabeubeunangan?"

„Meunangna mah meunang pisan, kasedek koe noe ngaliwat."

„Djadi naon lamoen taja noe ngaliwat?"

„Meureun paeh koe banteng."

„Koemaha dedegna noe ngaliwat teh?"

„Goreng pisan bari sepoeh pisan, kadjeun teuing padoe meunang."

„Teu bogoh?"

„Henteu, da sieun banteng bari sepoeh pisan."

Imoet lemboet seuri leutik,
sedeng moeles kana angen
aran teu ngedal kaloear.

Bloes ka padaleman, ngeureunan palaj.

XXX.

Tjatoerkeun di nagara.

Nji Poerba rarang noe goreng boedi ti leuleutik, goreng toeah ti boeboedak, oerat nganteng dina tarang pangaroeh djalma bedang, gilisir banteng dideukeutan.

Ngarasa ngambeu manoesa gebres ngagebresan.

Pok Poerba rarang: „gila koe linghas, ari koe Poerba sari lain, benerna gila koe lindeuk, mengke banteng dipodaran."

Banteng njaho ditjarek goreng, aran banteng soesoeroepan. Per ngentja, per ngatoehoe; dak-dek-dok, djeproet pegat tambangna.

Djoeg gnentja, djoeg ngatoehoe, kikis paboeis, djaro potong, kandang boengbang; geledeg ka aloen-aloen.

Ger disoerakan koe si-Lengser.

„Mama Lengser, soerak bae."

„Soerak kaget, banteng rek moset."

Djoeg ngetan, djoeg ngoelon, djoeg ngaler, djoeg ngidoel, banteng ngamoek bale roentoeh, leuit roempoeng; banteng njemproeng, loempat deui ka leuweung.

Areuh-areuh asa bareuh,
dioebaran bangkang seureuh,
leuëur bae beuteung hanteu,
asa njatoe sambel gintoeng,
ditjoël koe boeboej djantoeng,
seuëul bae beuteung hanteu,
nagara taja tjageurna,
baheula leboer koe Loetoeng,
ajeuna leboer koe banteng,
benteng roentoeh leuit roempoeng.

Ari banteng njemproeng ka leuweung.

„Mama Lengser, keujang teuing kieu ngadjadi, kieu ngadjadi, oelah weleh merih pati etem genteng, djaroem rangkas, mangka djadi pakarang tani sarwa toedjoeh, sarta palega-lega tjatjaran, toedjoeh pasir sewang reana; tjatjaran oerang di noe hade, tjatjaran Poerba sari di noe goreng. Batoe patimoe tjadas patenggang, kaso rogok, djoekoet ngawingking, wareng negal, kiara ngadjadjar, batoe reok, tjadas ngampar. Lamoen teu saroea anggeusna, diteukteuk beuheung tilas adegan djeung boedjangna loetoeng; hajoe, Lengser, geura leumpang ka Poerba sari."

„Soemoehoen darma panjaoer, tarima ti pangandika."

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
metoe lawang mandjing lawang,
metoe di lawang pingpitoe,
datang ka lawang pingsanga,
dangdeung ka paseban ageung,
djoeg ka lawang aloen-aloen,

parapas ka lawang loear,
medal di lawang saketeng,
koelantoeng toeroet loeloeroeng,
loeloeroeng tiloe ngabandoeng,
kaopat noe keur didjaga,
kalima heuleut-heuleutan.

Djoeg ka pipir goenoeng.

„Da halal, noen, noe kagoengan boemi aja tjalik?"

„Mama Lengser, bagea teuing, moen isoek teu loepoet tjoendoek, moen beurang teu loepoet datang, noen, Mama, geura gek tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser," orokaja gantjang nanja, „na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, na niat kita sorangan, soemangga, noen, rampes pikonokeun."

„Djaoeh lakoe dipioetoes, datang leumpang dipiwarang, ngemban pangandika ti nagara miwah ka toeang karsa, ratoe emas, diperih pati torta gawe, etem genteng, djaroem rangkas, mangka djadi pakarang tani sarwa toedjoeh sarta palega-lega toedjoeh pasir sewang reana. Lamoen teu saroea anggeusna, diteukteuk beuheung tilas adegan katoet djeung boedjangna loetoeng."

Regoek Poerba sari tjeurik leutik sasakitan, dengdek ka loetoeng.

„Oetoen, geura oendoer meungpeung djaoeh,
geura leumpang meungpeung anggang,
noengtikan goenoeng noe singkoer,
neangan mandala singkah,
poendoet pamenta nagara,
taja-tajana anggeusna,
rek wangsoel gila koe soendoel,
popojan gila koe tata,
koemaha piwangsoelaneun."

„Soehoenan pamadjikan, oelah haliwoe koe sakitoe, loehoer kami pasinina mah."

Bisaning titahan, bisaning noe dititah. Ari sanggoep bisi loepoet, ari tanggoh bisi poös.

„Hatoerkeun rampes bae ka djeneng si-teteh."

Tjek si-Lengser: „rampes soteh padoe beres; toeang, koering ngahatoerkeun, amit, teu lambat ngadeuheusan."

Tjedok njembah, djoet toeroen; balik gasik leumpang gantjang sadjongdjongan.

Djoeg datang ka nagara, gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser," orokaja gantjang nanja, „merih pati torta gawe palega-lega hoema, koemaha wangsoelanana?"

„Pangoeloe tandang, ari wangsoelanana ngarampesan, koe boedjang loetoeng."

„Toemoeli loetoeng bisa njatjar, toeloes kateukteuk beuheungna."

Keur meudjeuhna ngeureunan palaj.

Tjag:
teundeun di handeuleum sieun,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XXXI.

Tjatoerkeun di pipir goenoeng.

Reup peuting, Loetoeng inget ka sirepna; diaos ditioepkeun ka Poerba sari; lenggoet noendoetan.

„Oetoen, tjoeang sare djeung si-teteh.

„Soehoenan pamadjikan, loetoeng mah tara sare djeung djelema, bisi geuleuheun."

„Arina kitoe, si-teteh bae, rek sare dina kasoer toedjoeh toempang, da geus boga padaleman."

‚Dingin piñasti awak ing anjar kapanggih, rek ladjoe ka Soenan amboe, rek loenta ka toeang rama, ka amboe neda pitoeah, ka rama neda papatah.'

Meungpeung sare, gedogkeun raksoekanana, braj baranang sariga bentang, djiga kilat eukeur datang kakasepan Goeroe Minda Kahjangan.

Sok raksoekan ditoenda dina nagasari dampit dina poepoengkoeran. Djengkekeun amboe soekoe ti katoehoe, timbang koe ti kentja, ngadeudeul bagal boeana.

Parapas sewoeng:

Goeroe Minda Kahjangan,
anak dewata tjikalna,
titisan Goeroe Hjang Toenggal,
seuweu Batara di langit,
kandegan Loetoeng kasaroeng,
ngalimbang-limboeng di manggoeng,
parapas ka mega bodas,
koelinting ka mega miring,
dangdeungna ka mega hideung,
patapaän anoe neuleum,
lain saneuleum-neuleumna,
moen djadi paneuleum ratoe,
djadi kasoegihanana,
henteu mah euweuheun teuing,
tjoendoek kana mega noenggoel,
datang kana mega halang,
datang kana mega kajas,
patapaän ‚boenga beureum,'

mangka estoe pangbeureumna,
lain sabeureum-beureumna,
lamoen peuting bisa njoengging,
lamoen poëk bisa njongket,
tjaäng boelan bisa njoelam.
ari tjeukreum boes noe neuleum,
ari tjangra njangkoedoean,
djadi kasoegihanana,
henteu mah euweuheun teuing,
soemping kana ,asih leungging,'
patapaän indoeng beurang,
lain saindoeng-indoengna,
moen estoe noeloeng ngadjoeroe,
mangka datang ka noe pasti,
djadi kasoegihanana,
henteu mah euweuheun teuing,
mana datang ka noe pasti,
tjoendoek kana ,asih lagoe,'
patapaän djoeroe pantoen,
mangka estoe pangmantoena,
djadi pangmantoen sangratoe,
pangandika Goeroe Minda,
moen ampoeh Loetoeng kasaroeng,
djadi kasoegihanana,
henteu mah euweuheun teuing,
tjat tihangna kaloehoerkeun,
ka angin sada karinding,
ka hoedjan sada galendang,
kana goegoer sada angkloeng,
kana gelap tarawangsa,
awak ampoeh tanding kapoek,
hampang kapas tanding koembang,
awak sarwa djeung noe lemboet,
saraga reudjeung dewata,
awak leuleus tanding haseup,
awak sarwa djeung noe lemboet,
tjat ka wewengkon pohatji,
Nji Pohatji anta maja,
Nji Pohatji anta boekti,
Pohatji sang seda tapa,

Si-Oetoen eureun sakeudeung:

njoreang-njoreang tatjan,

ongkoh mentang kaloehoerkeun,
tembong raäs rantjang bae,
tembong lamer-lamer bae,
tjoöeun Wiroe manangga,
ngarekakeunna tjaringin,
sarta pek miakar kawat,
mitangkal tambaga soekra,
midaoen salaka ngora,
miboeah emas ranggeujan,
mantjat kasorong kantjana,
patapaän pradewata.

Djoeg ka sawarga loka manggoeng alam padang poë pandjang, Soenan amboe kasampak kasondong aja, roj mando, parapas njembah.

„Oetoen, sinarieun sinanteneun si-Oetoen soemping, sok hajang gantjang nanja. Tjoendoek di boelan danoe, datang di boelan soebaja, soemangga pikersaeun, naon rampes pikonokeun, koemaha saoer ka amboe?"

„Soenan amboe, mana peuting koemareumbing, mana poëk soemeleket, ngadeuheusan ka Soenan amboe, soehoenan pamadjikan kasoesahan. Diperih pati torta gawe, etem, genteng, djaroem rangkas mangka djadi pakarang tani sarwa toedjoeh sarta palega-lega tjatjaran. Ditoedoehkeun di noe hade tjatjareun oerang nagara, di noe bangga tjatjareun oerang, dina batoe loeloemoetan, dina moengkal darahanan, tegal wareng kiara ngadjadjar, batoe reok, tjadas ngampar, mangka saroea anggeusna. Lamoen teu saroea anggeusna, diteukteuk tilas adegan, pok madjar, djeung ka awak ing."

Soenan amboe haleuang sasaoeran: „soekoer, lamoen diadjak toewoeh:

geura soegih geura moekti,
soegih moekti rea boekti,
beurat beunghar rea banda,
reureudjeungan katoet bala,
geus deukeut ka waktoe sia,
banda djenoek diwoewoehan,
Poerba sari anak aing,
Goeroe Minda anak aing,
eta lain doeman kami,
doedoeman Kai Boedjangga,
loehoer wewengkon dewata."

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Djoeg ka wewengkon paraboedjangga, kasampak keur neupa, dialaän tahananana.

„Si-Oetoen soemping?" orokaja gantjang nanja.

„Kami diperih pati torta gawe, etem, genteng, djaroem rangkas mangka djadi pakarang tani sarwa toedjoeh."

„Oetoen, sakitoe mah mo kakoerangan, ditjawisan salawasna."

„Sarta palega-lega tjatjaran toedjoeh pasir sewang, ditoedoehkeun di noe bangga; lamoen teu saroea anggeusna, diteukteuk beuheung tilas adegan, pok madjar, djeung ka awak ing."

„Oetoen, sakitoe mah gampang. Geura balik meungpeung peuting, si-indji bisi kasampak geus njaring, geura poelang mangka gantjang, bisi kasampak geus hoedang. Oetoen, oelah waka tembong kasep, tatjan datang ka poëna, bisi teu hedjo lalakon, bisi teu rambaj tjarita tatjan datang ka mangsana."

Ngatoeran amit, tjedok njembah, parapas kolear angkat; geus ngoengkoelan ngaloenggoehan.

Djoeg ka boeana pantjatengah, Poerba sari kasampak keur sare keneh, dianggo raksoekanana, djanggelek miroepa loetoeng, les leungit roepa manoesa.

Prak ngeureunan palaj tapakoer dina bale kantjana.

XXXII.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Saoer Soenan amboe ka noe geulis Pohatji Wiroe manangga tabeuh ‚kendangan manik kaboejoetan', tangara di kahjangan.

Leut dewata patangpoeloeh, pohatji patangpoeloeh, boedjangga opat, noe poerah poelang anting: Boedjangga toea, Boedjangga seda, Boedjangga sakti, Boedjangga leuih.

„Si-Oetoen tas soemping, geura djoengdjoengkeun seuweu ratoe, djadjap seuweu radja. Diperih pati si-indji koe nagara, diadjak palega-lega tjatjaran, toedjoeh pasir sewang reana, ditoedoehkeun di noe bangga. Moen teu saroea anggeusna, diteukteuk beuheung tilas adegan katoet boedjangna loetoeng, tjek ti nagara. Mangka kapiheulaän, oelah tembong geus anggeus, mangka tembong leuweung keneh koe nagara pindingan koe pangawasa, memeh toeroen katigana ka oerang sisi, hoedjanna ka oerang nagara aran sibaha ka radja."

XXXIII.

Tjatoerkeun paraboedjangga.

Kakoerangan keneh pakarang, boedjangga leuih pangawasa dewata.

> Gisik dakina rekakeun,
> dakina rekakeun beusi,
> kesang direkakeun wadja,
> satoedoeh-satoedoeh metoe,
> sakedap-sakedap netra,
> sadjiadna tinoeroetan,
> pakarang teu pati djenoek,
> ngan sewoe dalapan ratoes.

Diragragkeun sanghjang pakarang, sasoegrining pakarang, diragragkeun panga-

joehkeun hoedjan pakarang, tinggoromjong hoedjan ka boeana pantjatengah; boeroeboet noetoerkeun sanghjang pakarang datang ka boeana pantjatengah.

Tjek loeloegoening boedjangga: „hjang adi, opat pasir koe tiloean, tiloe pasir koe sorangan, sasoegrining sasangetan, sapangeusining leuweung, ieu geura pindahkeun ka tjatjareun oerang nagara, kari djoekoet djeung tatangkalan tjatjareun."

Toemoeloej paraboedjangga,
ngaroeroehna kana haoer,
mapajna kana tamiang,
wareng djeung kiara pisan,
djoekoet djeung kasona pisan.

Linjih ambrin kataradjang sanghjang pakarang:

trang! treng! trong!
paädoe pada pakarang,
pakarang koerang kadekkeun,
pakarang ngopek koe andjeun,
karina hoeroeëun bae,
todjokeun panon poëna,
noe toedjoeh haoerna bitoe,
sarta tamiang bareulah,
tjatang enggeus ngalolohkor,
batoe aloem tjadas perang.

Keur meudjeuhna ngeureunan palaj paraboedjangga.

XXXIV.

Tjatoerkeun Sanghjang loetoeng.
„Rek ka leuweung, boedjangga di teoh keneh."
„Oetoen djeung si-teteh reudjeung?"
„Montong, djalanna gawir."
„Koemaha si-Oetoen bae."

Loetoeng mah loentjat bae, goebrag blas ka leuweung, djoeg ka tjatjaran, patimoe paraboedjangga.

Tjek Kai Boedjangga: „Oetoen, tjatjaran teh geus anggeus, kari hoeroeëun bae, sepet ngahoeroe kaditoekeun, montong poelang anting, tjape, geura ngoekoes bae, mo teu datang ka kami, kami rek amit balik."

Owah, ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa,
neda pangampoera bae.

„Oetoen, oelah rea kasaoeran, mo hedjo lalakonna rambaj tjaritana, moen teu koe amboe koe sadoeloerna."

Parapas djoeg ka sawarga loka, boes ka panoenggoean, blas ka patapaän. Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XXXV.

Tjatoerkeun di boeana pantajtengah.

Di nagara rek miheulaän, timbang kapiheulaän.

„Mama Lengser, geura koempoelkeun batoer djenoek, bala rea."

„Soemoehoen darma panjaoer, tarima ti pangandika."

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Geledeg loempat, der nabeuh tangara; leut batoer djenoek, bala rea.

„Djoeragan Lengser, njoehoenkeun paparin bedja, tangara naon dikoempoelkeun?"

„Timbalan pangoeloe tandang tjoeang miang njatjar bisi kapiheulaän koe oerang sisi."

Gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser, koemaha, geus koempoel, batoer djenoek, bala rea? Geura hatoerkeun ka mas kabeureuh Indradjaja."

„Noen, goesti sembaheun koering, meudejuhna miang."

Rigeug anoe angkat bala rea djeung si-Lengser; sadjongdjongan djoeg datang ka tjatjaran: „bangkala njatjar kiara heula-heulakeun."

Der njatjar patingdjoeringkang nindih ka noe leutik; breg hoedjanna, patingdjareded gelap, tjatjar babandjiran; loeang njatjar eta koedoe katiga.

Angkat, diseureudan koe tataman, koe babakaoer, koe bajongbong, koe odeng aran sasangetan bae; njatjar babandjiran, noe kebloek ditondjok, njoreang didoepak.

„Lengser, angker temen."

„Ti dalem teu pisan nastiti, goesti; bangga pisan ti nagara."

„Mama Lengser, kami mah tjape temen."

„Tjape eta komo dewek,
kana leuweung ngapalaän,
ka nagara ngaroerahan,
kilang kitoe teu katjarek,
aran hade ka noe gede."

Ari geus sewoteun si-Lengser kaloeloeh peroeh, katintjak peunggas, kaperod bongbong katoet djeung tatangkalan; tjatjar panggoeng kari hoeroeëun bae, nanging tjatjar babandjiran bae aran sibaha ka radja.

„Lengser geus anggeus?"

„Enggeus, oerang boebar."

Rigeug Indradjaja angkat. Djoeg ka nagara, boes ka padaleman koe sila pinoeh saroang, bidak kaloearan boemi sewang-sewangan.

„Koemaha, Mama Lengser, tjatjar geus anggeus?"

„Geus anggeus tjatjar, gila koe lega toedjoeh pasir reana."
„Koemaha noe oerang sisi?"
„Poerba sari kakara patingkaroreh, meunang sabirit loetoeng, pakarangna koedjang boentoeng."
„Toeloes kateukteuk beuheungna?"
„Toeloes."
„Soekoer."
Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XXXVI.

Tjatoerkeun oerang sisi.
Nji Mas Poerba sari sipet ngahoeroe ka ditoe, henteu koengsi poelang anting kongkonan, rek ngoekoes bae.

„Ngoesik-ngoesik noe keur tajlik,
ngobah-ngobah noe keur tapa.

XXXVII.

Tjrtoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.
Soenan amboe teroes panon batan katja katingali salawasna si-Oetoen geus datang kongkonan, geus moeles kana pangamboeng, rek noeroenkeun ngahoeroe.
Ngitoeng-ngitoeng sandi tahoen, ngetang-ngetang sandi boelan, neangan poë loenggoeh ing geni teu poë soekla, poë anggara; paraboedjangga rek toeroen di poë anggara.
Tjek Kai Boedjangga: „toeroen geni arah ti loehoer, lemboet datang ka handap badag, maroeroeh kana haoer, mapajna kana tamiang djeung sakabehna."
Ngageder ngahoeroe tjatjaran sakabehna, nanging henteu tembong ka nagara.
Loeloegoening boedjangga rek ngabidjilkeun pangawasa njeungeut noe totorombolan; bring disingsringan, sakeudeung paragat anggeus.

Leboena geus nengah toeöer,
leboena baoe djamoedjoe,
tjatjar Emas poetri boengsoe,
aran anggo djalma loetjoe,
roehakna baoe tjandana,
djiadan Boedjangga seda,
beunang neda Goeroe Minda,
dibandjoeran koe boedjangga,
toeroenna Batara Siwa,
ti manggoeng tina kahjangan,
sirilik anginna leutik,
parapat angin baratna,

toeroenkeun angin poejoehna,
nja poejoeh toedjoeh moendingeun.

Der angin datang pangamboeng tjatang di manggoeng, kilang kitoe teu katembong.

Linjih ambrin hoenjoer leboer,
lebakna antar sapisan,
taneuh djiga beunang neukteuk,
lemah djiga beunang ngoendak,
taja leboena samendang,
hade toera pamidangan,
midang tani nandoer boekti,
djiadan Boedjangga sakti,
njadangan Nji Poerba sari.

Tjek Kai Boedjangga: „hjang adi, tjoeang njieun saoeng, opat saoeng koe tiloean, tiloe saoeng koe sorangan."

Njieun saoeng datang ka doea saoeng, tiloe saoeng, opat saoeng, lima saoeng, genep saoeng datang ka toedjoeh saoeng; pangnoengtoeng panjiptakeun sasoegrining pakarangan: said, njiroe, boboko, ajakan, tetenong, soemboel, katjapi, karinding, tarawangsa djeung tjaloeng.

Ngoengkoeng tjaloeng troes ka manggoeng,
kabogoh parapohatji,
tangara dipihoemaän.

XXXVIII.

Tjatoerkeun Sanghjang loetoeng.

Oenggal poë ka leuweung koedjang boentoeng dibabawa.

„Oetoen djeung si-teteh reudjeung?"

„Montong, da ngan sabirit loetoeng, mo anggeus."

Djoeg ka leuweung, kasampak boedjangga, ngaderak ngeureunan palaj.

Tjek Kai Boedjangga: „Oetoen, kami rek amit balik, ngan kari aseukan bae."

Owah, ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa,
neda pangampoera bae.

„Oetoen, oelah rea kasaoeran, mo hedjo lalakonna, rambaj tjaritana, moen teu koe amboe koe sadoeloerna."

Djoeg ka sawarga loka manggoeng, prak tjalik di patapaän.

Saoer Soenan amboe: „koemaha Kai Boedjangga, geus parele?"

„Parele, kari aseukaneun bae."

„Soekoer."

Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Tjag:
teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

Tjatoerkeun di boeana pantjatengah.

Sangkilang patimoe heuleut,
tembong leuweung keneh bae,
ka nagara dipindingan,
djadjim ari pangawasa,
dewata reudjeung boedjangga.

XXXIX,

Tjatoerkeun di nagara.

Noe di nagara rek miheulaän, timbang kapiheulaän.

„Mama Lengser, koempoelkeun batoer djenoek, djalma rea."

„Soemoehoen darma panjaoer, tarima ti pangandika.

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Der nabeuh tangara; leut batoer.

„Djoeragan Lengser, aja tangara naon?"

„Timbalan pangoeloe tandang tjoeang ngahoeroe tjatjaran, geura naranggoengan obor, prasikepan tjekelan sewang-sewangan."

Gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser, koemaha, geus anggeus? Geura hatoeran ka mas kabeureuh Indradjaja."

„Noen, goesti sembaheun, koering meudjeuhna miang."

Rigeug noe angkat, broel noe rea, sadjongdjongan djoeg ka tjatjaran, der diseungeutan, morobot sada bitoeng kahoeroean. Der hoedjan, tinggeledoeg goegoerna, tingdjareded gelapna; ngahoeroe tjatjaran hoedjan bae, aran sibaha ka radja.

„Djoeragan Lengser, koemaha ieu loeangna ngahoeroe tjatjaran koedoe katiga.

»Mo, koerang piakaleun, nagara mah noe nioep, noe njongsongan, noe ngageberan, noe ngahihidan."

Djegoer nioep, pes pareum pisan koe hoedjan.

„Koemaha, djoeragan Lengser, ari teu teurak dihoeroe?"

„Mo, koerang piakaleun da nagara noe lemboet dipaoetan noe gede diseredan, tjatang djodangan, noe pondok ponggokan, toenggoel raboetan, sakeudeung paragat anggeus. Prasikepan njieun saoeng tihang haoer hateup baloeboer, ari geus diboeat, teu oel ninggalkeun, geus pada ngalalening."

„Batoer, tjoeang boebar, da geus parele."

Rigeug Indradjaja noe rea ngiring.

Djoeg ka nagara, bloes ka padaleman, brak noe sila pinoeh saroang, bidak kaloearan boemi sewang-sewangan.

Mariksa Poerba rarang ka si-Lengser: „koemaha, Mama Lengser, ngahoeroe tjatjaran parele?"

„Geus parele, oetama pisan bari lega, dikira-kira pibiniheunana mana mahi toedjoeh bakoel, toedjoeh bodang."

„Soekoer, Mama Lengser, koemaha noe oerang sisi Poerba sari noe boedak ketengan tea?"

„Noe oerang sisi bareto sabirit loetoeng, ajeuna loetoeng doea birit; ari njatjar tataekan bae."

„Soekoer, toeloes kateukteuk adegan."

Lengser keur meudjeuhna ngeureunan palaj.

Tjatoerkeun oerang sisi.

Nja soteh patimoe heuleut, tembong leuweung koe nagara, ngan ditembongkeun ka djalma saoerang ngan ka si-Lengser.

Tjatoerkeun Poerba sari.

Rek miheulaän timbang teu kapiheulaän.

Sipet ngahoeroe ka ditoe henteu koengsi poelang anting didjangdjian Kai Boedjangga.

Neda agoeng nja paraloen,
neda pandjang pangampoera,
ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa.

XL.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe teroes panon batan katja, balikeun pangawasana, tinggangkeun ka nagara katigana,

hoedjanna ka oerang sisi,
leutik henteu gede henteu,
ngarintjik sedeng meudjeuhna,
ngitoeng-ngitoeng sandi tahoen,
ngetang-ngetang sandi boelan,
neangan poë loenggoehing,
boemi koedoe manggih toempek,
poehoen tiïs perbawana.

Noe geulis Pohatji Wiroe manangga nabeuh kendangan manik kaboejoetan

tangara di kahjangan. Leut dewata opat poeloeh, boedjangga opat noe poerah poelang-anting, kokolot parapohatji, noe geulis Girang tjandoli.

„Indji, sia kieu dideukeutkeun tea mah, geus datang kongkonan si-Oetoen, geus moeles kana pangamboeng:

„djoengdjoengkeun seuweuna ratoe,
geura djajak seuweu radja,
geura pek pangmipoehoenkeun,
pada-pada mipoehoenkeun,
mangka nastiti tarapti,
ajana rengoe saeutik,
oelah arek ditoeloeskeun,
hamo taja beurang deui,
bisa njalindoengkeun semoe,
bisa njoesoempingkeun boedi,
koedoe diangir djeung mandi,
diboboreh koedoe poelang,
panganten parapohatji,
windoena miloe ka tahoen,
tahoenna miloe ka boelan,
boelanna miloe ka poë,
poëna miloe ka daoeh,
daoehna miloe ka saha."

„Ari tatjan sakitoe, oelah wara toeroen binih noe sakieu moen tjoekoel ka toedjoeh pasir, kingkila djiad ti aing, pohatji opat poeloeh, dewata opat poeloeh, boedjangga opat geura taroeroen. Dewata djeung pohatji teroes djeung Kai Boedjangga djoengdjoeng seuweu ratoe, djajak poetra radja, geura toeroenan ka boeana pantjatengah, geura pangmipoehoenkeun."

Indit tina pangtjalikan, loegaj tina pangtapaän; djoeg ka boeana pantjatengah ngeureunan palaj dina saoeng boeatan Kai Boedjangga.

Tjek pangiwa dewata Wiroe manangga, „geura dadaoet pakeun mipoehoen tamiang poegoer djeung seël, dadap djeung patjing; geus meudjeuhna, geura mipoehoen."

Noe geulis Girang tjandoli prak mipoehoen, toeloej njieun paroepoejan, boel noe ngoekoes.

„Boel koekoes aing ka Sang Roemoehoen,
ka manggoeng ka Sang Roemoehoen,
ka Sanghjang Batara Goeroe,
ka handap ka Sang Noegraha,
ka Batara Naga radja,
ka Naga Rahjang niskala,
noe aja di paniïsan,
oelah hamo pangneroeskeun,

koekoes aing menjan poetih,
ka Pohatji Dewi poetih,
mangkana teroes ka manggoeng,
ka manggoeng neda papajoeng,
kana Emas Pajoeng larang,
kami mihape tatanen,
ka Nini Bagawat Sangsri,
ka Aki Bagawat Sangsri,
nja beurangna nja peutingna."

„Indji deudeuh."

„Nji Pohatji Sanghjang seri,
geura emok mangka denok,
geura hedjo mangka lembok."

„Nji Pohatji Roemoehmoej poetih, aran ing boemi,
geura renoeng siroeng boengoer,
ngarangkadak batan mandjah,
ngaranggekgek batan sereh,
asoep montok bidjil denok,
sia montok aing moekti,
anoe nandoeranan soekma,
anoe ditandoeran soekma,
nja dewata Seri nja aing,
atji koelitna di aing,
dewata eudjeung pohatji,
teroes djeung Kai Boedjangga,
ngaseukna opat kalima,
kalima dipipoehoenan,
binihna anoe samangkok,
soepaja moelang sabatok."

Dewata, pohatji ngeureunan palaj dina saoeng boeatan Kai Boedjangga, ngoengkoeng tjaloeng teroes ka manggoeng.

Tjatoerkeun Sanghjang loetoeng.

„Soehoenan pamadjikan, amit, rek mipoehoen."

„Oetoen, atoeh djeung si-teteh."

„Montong, mo teu anggeus da ngan sabirit loetoeng."

Malah dibahanan bibit-bibitan sarwa saese: djagong sadjantoeng, tjikoer saboekoer, djahe sarempang.

Leut ka hoema, kasampak dewata djeung pohatji teroes djeung Kai Boedjangga.

Tjek noe geulis Pohatji Girang tjandoli, kokolot parapohatji: „Oetoen, kami

rek amit balik."

Wangsoelan loetoeng:

„ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngoboh-ngobah noe keur tapa,
menta pangampoera bae."

„Oetoen, mo hedjo lalakonna, mo rambaj tjarita, moen teu koe amboe, koe sadoeloerna."

Terengteng baralik ka sawarga loka manggoeng, ka boemina sewang-sewangan.

Tjag:
teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XLI.

Tjatoerkeun di boeana pantjatengah.

Noe di nagara rek miheulaän, timbang kapiheulaän.

„Mama Lengser, geura koempoelkeun batoer djenoek, bala rea, geura miang ka hoema, geus meudjeuhna ngaseuk."

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Lengser der nabeuh tanggara, leut batoer djenoek daratang.

„Djoeragan Lengser, aja tangara naon?"

„Kieu, batoer, dikoempoelkeun tea mah timbalan pangoeloe tandang, geura miang ka hoema geus meudjeuhna ngaseuk."

„Rampes, rampes."

Bloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser, geus langkep?"

„Langkep."

„Geura hatoeran ka mas kabeureuh Indradjaja."

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Djoeg ka wewengkon Indradjaja.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Goesti sembaheun, geura miang ka hoema, geus meudjeuhna ngaseuk."

Rigeug Indradjaja angkat djeung balana kabeh.

Datang ka hoema, kasampak katiga; ngadjentrong-djentrong ngareuak bareulah, montjor-montjor hoeloe.

Tjag, tjig, tjeg dadahoet pikeun mipoehoenan; tjeb mipoehoen, teu koengsi ngoekoes-ngoekoes atjan. Tamba henteu teuing, top njokot aseuk, der boemi

ditjotjogan; aseuk ngadjeboeg boemi, meledoeg.

„Goesti sembaheun koering, boemi ditjotjogan henteu teurak."

Indradjaja ngawoerkeun bae, geledeg angin ngabantoean; tjoekoel binih katoedjoeh pasir, taneuh beulah geus datar pinoeh koe binih, breg tikoekoer saboengkoel, piït sapasir, bondol sabodjong.

„Itoe, Lengser, nahaon, tikoekoer toenggoe, bondol mondokan, piït meutingan; naha, Lengser, toengkoel tanggah?"

„Mapatkeun djampe, goesti."

„Bala dewek, toeggoe hoema,
toenggoel djeungdjing mangka loehoer,
pikeunna tikoekoer toenggoe,
kihiang keur naga mojan."

Geus parele, rigeug Indradjaja angkat katoet djeung balana sakabeh.

Djoeg ka nagara, gebloes ka padaleman sila pinoeh saroang, bidak kaloearan boemina sewang-sewangan.

„Mama Lengser, geus parele ngaseuk teh?"

„Pangoeloe tandang, geus parele, hoema oetama pisan, binihna toedjoeh bakoel, toedjoeh teleboeg, rek meh koerang binih, sakitna henteu koerang, sedeng meudjeuhna."

„Koemaha hoema oerang sisi poetri boengsoe?"

„Pangoeloe tandang, bareto sakitoe, ajeuna sakitoe; bareto loetoeng doea birit, ajeuna loetoeng doea birit; ari njatjar tataekan bae wantoe loetoeng."

Tjag:
teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XLII.

Neda agoeng nja paraloen,
neda pandjang pangampoera,
ngoesik-noesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe teroes panon batan katja katingali salawasna, nagara djeung oerang sisi geus parele ngaseukna.

Saoer Soenan amboe ka noe geulis Girang tjandoli, kokolot parapohatji, tjandoli di kahjangan: „Indji, geura toeroen ka boeana pantjatengah pangasoehkeun hoema si-Oetoen."

Indit ti pangtjalikan, loegaj tina patapaän, djoeg ka boeana pantjatengah.

Barang datang, ngeureunan palaj dina saoeng boeatan Kai Boedjangga.

Ngoengkoeng tjatjaloengan teroes ka manggoeng kabogoh parapohatji.
Toeloej djoet toeroen ti saoeng.
Djoeg ka pipoehoenan: „Indji deudeuh,

„oelah geder oelah reuas,
geura pasti nja ngadjadi,
Sang Pohatji mroehmoej poetih,
nja eta ngaran ing boemi,
Sang Pohatji teroes rarang,
aran pare keur soemihoeng,
Sang Pohatji rambat rarang,
ngaran pare bidjil akar.

„Liwat ti bidjil akarna, tepi datang ka djoemaroem:

„Sang Pohatji lentjop herang,
ngaran pare keur djoemaroem,
tepi datang ka toemoemboeh,
Sang Pohatji lentjop hoerip,
ngaran pare keur toemoemboeh,
poë deui pangling deui,
tepi datang ka tjoemanggah,
Sang Pohatji lenggang herang,
ngaran pare keur tjoemanggah."

„Liwat ti tjoemanggah doea daoen ka tiloe poetjoek, medot mentol kaiboenan:

„lain mendot mentol ka iboen,
dewata ajoen-ajoenan,
lain dewata ajoen-ajoen,
asoeh ing poetjoek ing iboen,
Sang Pohatji lenggok maja,
ngaran pare keur koemala."

„Liwat ti koemala tepi datang ka njeuweuna:

„Sang Pohatji pentjar hoerip,
noe miseuweu memeh reuneuh,
noe seda sindjang lakian,
ngaran pare eukeur njeuweu."

„Liwat ti njeuweuna tepi datang ka mapak daoen:

„gelarna keur reuneuh laki,
Sang Pohatji naga gana,
ngaran pare reuneuh laki.

„Liwat ti reuneuh laki, tepi datang ka nerosna:

Sang Pohatji naga gini,
ngaran pare keur koemisi.

„Liwat ti koemisi tepi datang ka beukahna:
„Liwat ti beukahna tepi datang ka repat:

Sang Pohatji dajang gana.
„Liwat ti repat datang ka toengkoel oemeusi:
Sang Pohatji dajang gini,
asoehan Teroesna wati,
nja pare toengkoel angeusi,
wawajangan Poerba sari.
„Liwat ti toengkoel oemeusi tepi datang ka beuneur hedjo:
pangraoenna beuneur hedjo,
daoen semboeng reudjeung hela,
daoen hela kembang awi,
daoen semboeng mangka moeloes,
kembang awi mangka hoerip,
daoen hela mangka wera,
kembang awi mangka hoerip,
geura beuntjing batan keusik,
geura beuneur batan beunjeur,
geura teuas ti haroepat,
Sang Pohatji tendjo maja,
ngaran pare beuneur hedjo.
„Liwat ti beuneur hedjo nepi datang ka beungbeurat sangga:
Pohatji pangdoerat sari,
ngaran pare beurat sangga.

XLIII.

Tjatoerkeun Sanghjang loetoeng.

Rek maling-maling ngalanglang hoema ti Poerba sari. Los ka leuweung, bjoer raksoekan dilaän, prak ngadapang di lawang saoeng; rek moedji pare sangga.

Poedjina Goeroe Minda:

„riring-riring rarang-rarang,
Seri koening soenan rarang,
Sang Pohatji mangprang-mengpreng,
Sang Pohatji halilingan,
Sang Pohatji hideung geulis,
ngaranna sia di goenoeng,
goenoengna di kahjangan,
di kahjangan goenoeng remoek,
remoek boekit pangemasan,
neda diajap-ajapan,
neda diaroeb-aroeban,
saking warna di sagara,
nja halis mihidji kasih,

mangka asih ka salaki,
mangka asih ka awak ing,
awak ing ramboet sadana."

Sanggeus moedji Goeroe Minda Kahjangan, dianggo deui raksoekanana, djang-gelek miroepa loetoeng. Toeloej ti pihoemaän, djoeg balik ka padaleman; tas maling ngalanglang hoema, tapakoer dina bale kantjana.

Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

XLIV.

Tjatoerkeun di pihoemaän.

Noe geulis Pohatji Girang tjandoli, kokolot parapohatji, tjandoli di kahjangan, keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Di pihoemaän hoedjanna meudjeuhna njigeug, halodo kasorenakeun, sirilik angin mamareng, tetenger ngonengkeun pare.

„Indji deudeuh:

Nji Pohatji Sanghjang Seri,
oelah geder oelah reuas,
sedjen deui noe ngasoehan,
Sang Pohatji lenggok koening,
ngaran pare keur konengna."

Terengteng balik Pohatji Girang tjandoli ka sawargaloka manggoeng.

Tjag:
teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XLV.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan,

Saoer Soenan amboe: „koemaha, indji, geus parele ngasoehan?"

„Geus parele."

„Soekoer."

Pangiwa dewata Wiroe manangga nabeuh kendangan manik kaboejoetan, tangara di kahjangan."

Leut dewata opat poeloeh, pohatji opat poeloeh, boedjangga opat noe poerah poelang-anting.

Toeloej ngitoeng-ngitoeng sandi tahoen, ngetang-ngetang sandi boelan, ne-angan patitis gelarna di poë soekla.

„Indji, sia dideukeutkeun tea mah, noe geulis Girang tjandoli, kokolot para-pohatji, geura djoengdjoengkeun seuweu ratoe, geura djajak poetra radja, geura

pangnoeroenkeun njawenan, rek mapag naga koedoe saider ing naga; pada-pada pangnoeroenkeun mangka nastiti tarapti, diangir mandi, diminjak aja rengoe saeutik, oelah ditoeloejkeun, koedoe njalindoengkeun semoe, bisa njoesoempingkeun, koedoe poelang papanganten kala poë harita."

„Tarimakeun parapohatji meunang ngitoeng sandi tahoen, meunang ngetang sandi boelan. Windoe miloe ka tahoen, tahoen ka boelan, boelan ka poë, poë ka daoeh, daoeh ka saha, daoeh ka oerang: pikir opat djadi doea, pikir doea djadi hidji sarta tatjan sakitoe, oelah waka toeroen, ari geus kitoe teroes djeung parapohatji. Ari geus kitoe mah, geura toeroenan dewata reudjeung parapohatji, djeung boedjangga, toeroenan di poë boeddha, mangka beunang diandeulkeun."

Toeloej taroeroen dewata reudjeung parapohatji, teroes djeung paraboedjangga.

Sanggeus toeroen, djoeg ka boeana pantjatengah ka pihoemaän Poerba sari.

Noe geulis Girang tjandoli toeloej dadahoet keur njawenan, soelangkar reudjeung simpeureum,

hoeöet boeroek ese kapas,
tjaroeloek djeung daoen kaoeng,
katoet djeung oërna pisan,
mimiti arek njawenan,
mimiti njangreudanana,
tjanggreud hareup mangka sieup,
dibeulitan koe pamilih,
toeloej ngoerilingan pisan,
ngoeriling ider ing naga,
neundeunan esena kapas,
hoeöet boeroek djeung tjaroeloek,
daoen kaoeng oër pisan,

„Pohatji Sang Kama seda,
Pohatji Sang Kama sakti,
oelah hamo pangngoempoelkeun,
oelah hamo mangpoeloengkeun."

„Si-indji, Sanghjang Asih, bisi katinggaleun sarintji saese:

„ditempoehkeun ka noe ngoempoel,
moengpoeloeng ka lemboer loeöek,
margana sarta ti lemah,
ngoelina ngaranna tengah,
hoemana atji koelina,
di aing enggeus parele."

Njawenan reup peuting, braj beurang, datang ka poë patitis, gelaran di poë raspati, toeloej noeroenan; prak njieun paroepoejan.

„Boel koekoes aing ka manggoeng,
ka manggoeng ka Sang Roemoehoen,

ka Sanghjang Batara Goeroe,
ka handap ka Sang Noegraha,
ka Batara Naga radja,
noe aja di paniïsan,
moela-moela ing tjandana,
ka Basoeka ka Basoeki;
oelah hamo pangneroeskeun,
koekoes aing menjan poetih,
ka Pohatji dewi poetih,
mangkana teroes ka manggoeng,
ka manggoeng neda papajoeng,
kana emas pajoeng larang,
kami rek ngala pihape,
arek mihape tatanen,
ka Nini Bagawat Sangsri,
ka Aki Bagawat Sangsri,
noe ti kidoel enggeus metoe,
noe ti koelon geus ngadago,
noe ti kaler geus ngarendeng,
ti wetan enggeus ngadjadjar.

Di toenggoel geulis, di tangkal asih, misaloempit gading, mitangkal emas:

midaoen salaka ngora,
miboeah emas ranggeujan,
poeah wela, poeah weloe,
Sang Pohatji reka maja,
awak ing noe mipit soekma,
noe dipipit soekmana Sri,
nja aing atji koelina,
aing lagajang-lagajang

„Indji deudeuh, nja di dieu pigeusaneun sia, oelin di ‚pohatji boekit omas' aran pipoehoenan."

Toeloej ngala poë pisan,
toeloej miboeatan pisan,
tatjan ngempol geus teu mahi,
lahanna toeloej ngadadak,
toeloej mebekan ka sisi,
toeloej bae dikempolkeun,
toemoeloej ngoempoelkeun pisan,
Sang Pohatji troes patala,
Pohatji reka patani,
kakoempoelkeun mingpoeloengkeun,
lemboer loeöek Margadanti,

ka lemah koelitna atji,
njata koelitna di aing,
toempoekan sedeng meudjeuhna,
sangkilang mebek ka sisi.

Sanghjang loetoeng toeloej ka leuweung, kasampak geus ngaderak dewata djeung pohatji troes djeung Kai Boedjangga.

„Oetoen, kami rek amit balik ajeuna, da geus parele dewata djeung pohatji, kami rek amit balik."

„Owah, ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa,
neda pangampoera bae."

Terengteng balik ka sawarga loka manggoeng.

Tjek saoer Soenan amboe: „geus parele pagawean si-Oetoen?"

„Geus parele diboeatna, kari noempoek moë bae."

XLV.a

Tjatoerkeun di boeana pantja tengah.

Kari noempoek moë bae. Datang ka parele doea poë, tiloe poë, datang ka opat poë mimiti rek meresan. Sanghjang loetoeng rek maling-maling meresan ti Poerba sari. Los ka leuweung, bjoer raksoekan dilaän, prak ngadapang di lawang saoeng, rek moedji pare beungbeurat sangga.

Poedjina Goeroe Minda:

„Indji deudeuh:

Nji Pohatji Sanghjang Sri,
geura singit nja dikendit,
geura beres mangka roës,
geura papak mangka moendak,
dipoelas koe ‚naga poeket,'
nja eta ngaran ing tapih,
nja noe meres nja soekmana,
nja noe diberes soekmana,
atji koelitna nja aing."

Geus dipoë beunang meres, toeloej digeugeus:

„Amboe Pohatji Sanghjang Sri,
geura njamping soetra poetih,
bahaneun loenggoeh ka bagoes,
bahaneun loemende kasep,
Sang Pohatji doengkoek poetih,
kieu ngaran lalakina,

noe poetih kasep sorangan,
geura singit samping poetih,
bahaneun loenggoeh ka ajoe,
bahaneun linggih ka geulis,
Sang Pohatji doengkoek larang,
noe larang geulis sorangan,
kieu ngaran awewena."

Geus parele ngageugeus amboe djeung sakabehna.

XLVI.

Tjatoerkeun di manggoeng, katjarita di kahjangan.

Soenan amboe teroes panon batan katja katingali salawasna, geus parele ngageugeus amboe djeung sakabehna.

Saoer Soenan amboe: „Kai Boedjangga toea, loeloegoe ing boedjangga, geura toeroenkeun piwadaheunana."

Satoedoeh metoe, sakedap netra, sadjiadna tinoeroetan sakersana tjatjap bae. Ti loehoer lemboet datang ka handap badag; tes, djleg leuit toedjoeh ngabandoeng, tatjan ditembongkeun ka Poerba sari.

„Ngitoeng-ngitoeng sandi tahoen,
ngetang-ngetang sandi boelan,
neangan poë panganten,
gelarna di poë soma,
toeloejna prak dikoekoesan,
rek ngadjajak amboe pare,
ditjokot ti paboearan,
toeloejna dikoerilingan,
Sang Pohatji doengkoek poetih,
hajoe moelih!
Sang Pohatji doengkoek larang,
hajoe poelang!
da geus datang ka mangsana,
poma sarintji saese,
oelah arek katinggaleun."

Datang ka karang leuit dikoerilingkeun, datang ka patepoeng gelang: „Sang Pohatji doengkoek poetih, Sang Pohatji doengkoek larang, tjoeang ngeureunan palaj di Pohatji andjoeng rarang, ngaran karang leuitna."

„Sang Pohatji doengkoek poetih,
geura linggih,
Sang Pohatji doengkoek rarang,
geura tjalik,
di Pohatji gedong manik tampa emas."

Geur woewoeh mangka toewoeh,
geura pepek mangka langgeng,
anoe netepkeun soekmana,
noe ditetepkeun soekmana,
pohatji koelitna aing."

Neut geura baralikan datang lalaoenan si-indji bisi kageteun.

Loenta baralikan, datang ka daoehna ka karang leuit noe ngaloeng maneh bae ngentepkeun maneh.

Enggeus opat pasir kari tiloe pasir, doea noe geura baralik deui.

Neut dibaralikan datang ka karang leuit ngaloeng manehna deui bae ngentepkeun manehna.

Sakeudeung paragat anggeus; sarintji saese taja katinggaleunana, tjatjap ka soehoenan, teu montjor meong-meong atjan.

Tjatoerkeun pangiring boekti.

Pangnjiptakeun wawadahan, sabrang, djagong katoet hiris, koekoek, waloeh sakabehna.

Neut, geura baralikan, datang lalaoenan, si-indji bisi kageteun. Geus boekti djeung pangiringna? Ti heula pangeusining goah, said, njiroe, boboko, ajakan soemboel, tetenong, seëng, aseupan, daloeng, pabeasan pandeurina katoet djeung pakara ninoen sakabeh; enggeus, geura baralikan, datang lalaoenan, si-indji bisi kageteun.

XLVII.

Tjatoerkeun Kai Boedjangga.

Kai Boedjangga tas ngopenan pare di pihoemaän kagoengan Mas Poerba sari.

Djoeg balik ka padaleman poetri boengsoe, ser njampeurkeun loetoengna.

„Pedah dipertjaja nganjahokeun pihoemaän, ngadjoengdjoengkeun Oetoen; geus parele, kami arek amit balik."

„Ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa,
neda pangampoera bae."

„Oetoen, oelah rea kasaoeran, mo hedjo lalakon, mo rambaj tjaritana, moen teu koe amboe koe sadoeloerna."

Terengteng balik boedjangga ka sawarga loka manggoeng, boes ka panoenggoean, ka patapaän.

Tjek Soenan amboe: „koemaha, ngadjoengdjoengkeun seuweu ratoe ngadjajak poetra radja katanian si-indji?"

„Parele."

„Soekoer, Ki Boedjangga."

Keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Tjatoerkeun di boeana pantjatengah.

Poetri boengsoe leuit toedjoeh ngabandoeng geus kanjahoan, dikarang bae sakoer pangiring boekti, geus ngoendoeng-ngoendoeng sasoegrining pangeusi goah, geus pepek kabeh tjiptana Kai Boedjangga sarta paradewata.

Reup peuting Poerba sari sare tibra pisan, satengah disirep koe boedjangna loetoeng, rek ditoeroenan piwoeroek.

XLVIII.

Neda agoeng nja paraloen,
neda pandjang pangampoera,
rek ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
rek ngobah-ngobah noe keur tapa.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe teroes panon batan katja katingali salawasna, geus parele ngageugeus amboe djeung sakabehna.

Indit tina pangtjalikan, loegaj tina patapaän. Sakedap netra, djoeg ka boeana pantjatengah, Poerba sari kasampak keur sare tibra. Ditoeroenan koe Soenan amboe tengah peuting: rek tjitjing di toendjangeun koe si-indji bisi kadoepak, si-indji bisi tjilaka; tjitjing digigireun koe si-indji bisi kagedoeg, si-indji bisi boentoeng; toeloej tjitjing di siraheunana rek ngawoeroek di pangimpian.

„Indji deudeuh, reungeukeun talatah amboe, geura tarik nja impian. Diwoeroek soteh sia lajaran, amboe mah teu boga djampe ngawoeroek soteh pamake, indji, tjatjap ing tatanen."

„Karang leuit oenggal poë soekla disapoean, bilik lepit ramatan alaän roeedeun parapohatji. Leuitna aja ngaranna Pohatji gedong manik tampa emas:
tihang tengah: Pohatji naga langgeng,
panangeujna: Pohatji tanggeujan djati,
bilikna: Pohatji dingdingan djati,
pantona: Pohatji ineban djati,
sipandakna: Pohatji adegan djati,
taradjena: Pohatji rantajan djati."

„Indji deudeuh, reungeukeun talatah amboe, isoekan djaganing pageto lamoen dek anak-anak."

„Oenggah leuit boedak tjeurik tjombo heula, teu beunang ditjombo patjoean digitik, anggoer dibawa, tarimana parapohatji ka kami-kami koe eman geuning anakna digitik."

„Rek oenggah leuit toedjoeh lengkah mepet napas, soekoe katoehoe ti heula; rek nanggeuhkeun taradje, hajam kokotak gebahkeun, said nangkarak tangkoebkeun;

mantjatna kana taradje, soekoe katoehoe ti heula."

„Braj moekakeun pantona barang mantjat:

„Indji deudeuh,

Nji Pohatji Sanghjang Sri,
tjoendoek amboe datang ajah,
djaridji anoe nanghikeun,
indoeng leungeun noe netelkeun,
digoesoer mangkana woewoeh,
dikandar mangkana nambah,
djajak doea datang tiloe,
djajak tiloe datang opat,
djajak opat datang lima,
djajak lima djol saladjer,
loemadak arek ngadjajak,
lamoen opat opat sangga,
lamoen doea doea sangga,
tjatjap ing tas oenggah leuit."

„Loemadak rek noetoe patjoean rek noetoe sore.

„Oelah rek digeloeng djoetjoeng, nja samping djangkoeng ka lisoeng, kasieun parapohatji."

„Noetoe toedjoeh ketoek mepet napas, oelah wara ngendor, kageteun parapohatji."

„Oelah rek ngetroekeun biwir boboko dina lisoeng, kasieun parapohatji."

„Oelah noenda beas dina lisoeng, rarangan parapohatji."

„Oelah rek nabeuhan lisoeng, rarangan amboe."

„Lisoengna Pohatji sarowong djati, hoeloena Pohatji adegan djati."

„Mangkoe beas entas noetoe,
oelah rek molongo panto,
nja eta rarangan amboe,
ari geus datang ka imah,
beas geura boel koekoesan,
rek ngadioekkeun pohatji,
Nji Pohatji Sanghjang Sri,
geura tjalik mangka singgih.
geura woewoeh mangka toewoeh,
geura pepek mangka langgeng,
di Pohatji gedong larang,
ngaran pabeasanana.

„Njioekna amboe mah djangdjawokan bae:

„seok denok langgeng pasang,
Sang Pohatji mana reka,
noe tani sadjero beas,
enja tarima njioekan,

nja keusik sisi basisir,
orot tjotjokotan aing,
moen henteu mah henteu bae."

„Njomot tina isikan kana pabeasan, sok noe tetel sok noe kandel, sarerea noe nambahan atji koelitna di aing."

„Tjatjap ing njioek beas patjoean ngisikan memeh mandi, ari ngisikan memeh mandi pangatjian leok palid, mana koedoe geus mandi; ari geus mandi kabawa deui ka imah."

„Datang ka imah miroen seuneu, oelah sok boeda-boedi, dipatimoekeun teu geura teurak, los leumpang, bisa bidjil semoe hoeroeng, ari datang sedek teurak."

„Soeloehna aja ngaranna: Pohatji roentoejan djati,
seuneuna: Pohatji lenjap herang,
parakona: Pohatji leukeuran djati,
hawoena: Pohatji doengkoekan djati,
seëngna: Pohatji danoe mawoe,
aseupanana: Pohatji koekoesan djati,
doelangna: Pohatji talaga djati,
toeroeb doelangna: Pohatji pamajoeng sari,
ari kedjona Pohatji djoengdjoengan sari."

„Tjatjap ing imah-imah, patjoean ngeboetkeun samping banget teuing, oelah rek mebekkeun daoen di goah matak kasieun parapohatji."

„Isoekan djaganing pageto, loemadak anak-anak boedak tjeurik, patjoean oelah dipanggebragkeun sare, oelah ngagitik boedak koe samping koe badjoe."

„Tjatjap ing tatanen, ditanja koe pada kantja, oelah rek madjar leuih, nja eta rarangan amboe."

„Doemadak rek molah:
kapas aja ngarana Pohatji oelesan djati,
hindesanana: Pohatji gilingan djati,
petengna: Pohatji palengkoeng djati,
tjetikna: Pohatji kaitan djati."

„Meunang meteng: Pohatji sang tjemoet poetih."

„Meunang ngagelenganana: Pohatji sang lempaj poetih,
kintjirna: Pohatji penitan djati,
kisi kosongna: Pohatji salongsong gini."

„Geura gilig djadi hidji,
diïring koe Banaspati,
eusi-eusian Pohatji,
Pohatji gorolong djati,
nja dingaran lawajanna,
Pohatji sampajan omas."

„Neundeun kanteh meunang mendat,
Pohatji ringkelan djati,

nja di dieu geusan sia,
betah di pandita sia."

„Pohatji maja poetih, dewata kanteh bodas,
Pohatji maja koening, pangatjian kanteh beureum,
Pohatji irengan djati, pangatjian kanteh hideung,
Pohatji naga paneteg, pangatjian pranti njitak,
Pohatji lokatan djati, ngaran sikatna,
Pohatji ideran boeana, ngaran oendarna,
Pohatji naga pamoengkes, pangatjian koelakanana,
Pohatji leusan djati, ngaran paletna,
Pohatji hambalan djati, ngaran pihaneanana."

„Oelah rek noenda hasiwoeng sapotong kasieun parapohatji, rarangan amboe. Djeung deui, bangga tapana, lain tapa koe teu madang, oelah madjar: tjangkeul, sangeuk, geus teu radjeun sok tinggalkeun, geus radjeun, top deui njokot, ngan sakitoe tapana."

„Gedoganana: Pohatji adegan djati,
tegelna: Pohatji rangsangan djati,
galegerna: Pohatji gereleng herang,
karapna: Pohatji rantajan djati,
barerana: Pohatji paneteg djati,
limboehanna: Pohatji goelingan djati,
hapitna: Pohatji inditan djati,
toropongna: Pohatji rongsongan djati,
tjaorna: Pohatji lajaran djati,
soembina: Pohatji pingitan djati,
soerina: Pohatji ringgit maja."

„Indji deudeuh, reungeukeun talatah amboe, isoek djaganing pageto tataning noe imah-imah:

kaseuri datang ti tjai,
kaimoet datang ti lisoeng,
kasomeah ka pada djalma,
parek redjeki djaoeh balai."

„Sakitoe-kitoena."

„Soenan amboe amit balik?"

Terengteng datang ka sawargaloka manggoeng, bloes ka panoenggoean, blas ka patapaän; keur meudjeuh ngeureunan palaj.

Braj beurang di boeana pantjatengah, koelisik poetri noe oesik, kodjengkang poetri noe hoedang; reg ngahoeleng, ngadaweung ngaboentel tineung.

„Soehoenan pamadjikan, reuas, ngahoeleng djiga noe poendoeng?"

„Lain poendoeng, ras ka impian."

„Ngimpi naon?"

„Ngimpi diwoeroek tingkah pari-polah, pantrang, pamalina, paratimpoeh imah-imah."

„Timoe?"

„Timoe"

„Soekoer moen timoe mah, nja eta anoe hade tina pangimpian."

„Pake hoelang-hoeleng tea mah deungdeuleuëun keneh koe geulisna, sangkilang dina pangimpian."

Loetoeng mesem teu wangsoelan.

Soegih moekti rea boekti,
beurat beunghar rea banda,
harita tjan boga bala.

Tjag:
teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

XLIX.

Tjatoerkeun di nagara.

Noe goreng boedi ti leuleutik,
goreng toeah ti boeboedak,
oerat ngentjeng dina tarang,
pangaroeh djelema bedang,
taja batan Poerba rarang.

Rek miheulaän timbang kapiheulaän.

„Mama Lengser, geura njieun leuit, bisi kapiheulaän."

„Noen, pangoeloe tandang, soemangga."

Tjedok njembah; indit ngoesap birit, angkat ngoesap sindjang.

Djoeg ka aloen-aloen, top njokot pamoekoel bende, der nabeuh tangara.

Leut ti kidoel tjoekoel, ti kaler leber, ti koelon metonan, ti wetan daratang.

„Djoeragan Lengser," tjek kokolot nagara orokaja gantjang nanja, „tangara naon?"

„Timbalan pangoeloe tandang dikoempoelkeun batoer djenoek, bala rea; tjoeang dirempoeg njieun leuit, tihang tjagak, hateup silangkob. Kolong leuitna oelah teoh teuing, tiap meunang njara, meunang ninoen; sakeudeung paragat anggeus."

„Rampes, rampes."

Boes deui ka padaleman.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Djisim koering dikarsakeun njieun leuit; geus parele."

„Geus parele, Mama Lengser, geura hatoeran ka mas kabeureuh Indradjaja."

„Toeang, koering teu lambat ngadeuheusan, amit indit?"

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Blas ka pangtjalikan Indradjaja.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Noen, goesti sembaheun, geus meudjeuhna, miang noeroenan."

„Rampes djeung si-dewek."

„Rigeug noe angkat miang: bral koering pandeuri, koering ngiring sakabeh; sadjongdjongan djoeg ka pihoemaän."

Tatanen Indradjaja ajeuh reana, ajeuh neangan barajana tangkal perang, boeah gambrang tatanen Poerba rarang.

Mana tatanen teu bagdja aran sibaha ka radja, oelah teu tarapti teu ngoekoes-ngoekoes atjan.

Lengser noe ngadjoengdjoengkeun: „goesti sembaheun, koemaha pihadeanana?"

Wangsoel Indradjaja: „geura aritan djeung djaramina bae."

Berebet pada ngararitan djeung djaramina, ngakoet sakalian.

Tjek si-Lengser: „mo miloe ngakoet, keur masinikeun noe diboeat, bangkala ngakoet mihaloe djeung rantjatanana. Blas noe ngakoet datang ka karang leuit, gebloeg dialoeng djeung rantjatanana; prak kasimpak salajan, ka djero salajan, ambrih pinoeh katembong.

L.

Tjatoerkeun deui di hoema.

Toengkoel oemeusi, beuneur hedjo, noe boeroekeun noe meudjeuhna; taja noe ditinggal kaparentah si-Lengser.

Indradjaja teu njaho ditatanen, noeroetkeun Lengser bae.

Lengser noe ngadjoengdjoengkeun sakeudeung paragat anggeus, diakoet djeung djaramina, leuitna gila koe anggon kagoenganana Poerba rarang katoet djeung pangiringna pisan. Koekoek, waloeh djeung roengkoenna, katjang, roaj djeung toeroesna, sabrang, terong djeung dapoeranana, brek dikaleuitkeun; sapangiring boekti sapangeusining hoema, taja noe ditinggalkeun tatanenna Indradjaja.

„Lengser noe didjoengdjoengkeun geus ngalenang-ngalening."

„Noen, goesti sembaheun, geus parele tatanen oerang."

Rigeug Indradjaja, bral koering ngiring pandeuri bala sakabeh.

Sadjongdjongan, djoeg ka nagara, bloes ka padaleman, prak sila pinoeh saroang bidak kaloearan boemi sewang-sewangan.

„Lengser geus parele masinikeun bala."

Gebloes ka padaleman Poerba rarang.

„Djisim koering amit hatoer, toeang koering dipiwarang nganjahokeun tatanen

pangoeloe tandang, nja geus parele."

„Koemaha tatanenna oerang sisi, noe Poerba sari, djeung noe oerang?"

„Biheung ngadjadi, biheung henteu."

„Noe oerang sisi mah hoemana sabirit loetoeng, pakarangna koedjang boentoeng:

pake njatjar pake ngored,
da henteu boga pakarang,
pakarang pamahan oerang,
waktoe boengsoena diboeang."

„Soekoer, Mama Lengser, toeloes kateukteuk tilas adeganana djeung boedjangna loetoeng?"

„Enja toeloes."

„Soekoer, Mama Lengser, meureun geus diboeat. Mama Lengser, pariksakeun bae ka pipir goenoeng, saroea henteuna djeung noe oerang, leuit katoet eusina geus karoehan. Bari merih pati torta gawe pangeunah-geunah olahan, sarta parearea samping, papandjang-pandjang kasang."

„Soemoehoen darma panjaoer, tarima ti pangandika, djisim koering amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan."

Tjedok njembah, indit ngoesap birit, angkat ngoesap sindjang, bisi kawiwirangan keur ngawoela.

Djoet toeroen:

katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
metoe lawang mandjing lawang,
metoe di lawang pingpitoe,
datang ka lawang pingsanga,
dangdeung ka paseban ageung,
djoeg asoep ka aloen-aloen,
blas datang ka lawang loear,
medal di lawang saketeng,
koelantoeng toeroet loeloeroeng,
loeloeroeng tiloe ngabandoeng,
kaopat noe keur disorang,
kalima heuleut-heuleutan.

Djoeg ka pipir goenoeng, blas ka padaleman.

„Da halal, noen toeang, koering amit ngadeuheusan, noe kagoengan padaleman aja tjalik?"

„Aeh, koetan Mama Lengser, sok karoenja teuing, moen beurang teu loepoet datang, moen isoek teu loepoet tjoendoek. Mama lengser, rampes, tjalik."

„Bagea noe tjalik."

Parapat moeatkeun sembah.

„Mama Lengser," orokaja gantjang nanja, „reuas pabaoer djeung sieun, teu dihatoeranan lemareun djiga kitoe geura, teu pindo gawe geurana mah. Geura, rampes pariksakeun, Mama Lengser, na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, na kita niat sorangan. Noen, rampes pikonokeun, soemangga pikersaeun."

„Noen, ratoe emas, tjoendoek dipioetoes, datang dipiwarang, ngemban pangandika ti nagara miwah ka toeang karsa, dipiwarang mariksakeun lakoening leuit, anggona djeung hanteuna pasti djeung eusina, saroea henteuna djeung noe kami?"

„Pasti ti mendi, oetama ti mana da boeboeatan loetoeng boh boeatan djalma; amit mariksakeun bae da teu dirarangkeun."

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Koelantoeng dina karang leuit toedjoeh ngabandoeng dipariksakeun, dikaloehoerkeun dikateohkeun: ,apan boeatan loetoeng, ning eta hade ti batan boeatan djalma'.

Orokaja dilongok lawang leuitna bisina eusina djarami: ,batan kami tjatjap eusina ka soehoenan, teu montjor meong-meong atjan.'

,Djeung deui pare roepana aloes, dingarankeun pare aloes, geugeusan gila koe teges, djeung deui pare eusian, bisa temen tatanen loetoeng teh.'

Toetas pariksa, blas ka padaleman ka hareupeun Poerba sari.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser, koemaha noe kami djeung noe teteh?"

„Boeatan loetoeng ning eta leuit toedjoeh ngabandoeng eusina tjatjap ka soehoenan djeung deui pare aloes."

„Koemaha dingarankeun pare aloes?"

„Pare eusian, bangkala pare nja eusian."

„Koemaha toeang kagoengan si-teteh di nagara?"

„Ratoe emas, kagoengan toeang raka dihatoerkeunana anggon, ka rama teh djiga ranggon, dihatoerkeun pasti eusina djarami, toewoeh, koekoek, waloeh djeung roengkoenna, katjang, roaj djeung toeroesna, sabrang, terong djeung tangkalna, sapangeusining hoema sakabeh diasoepkeun kana leuit."

„Djeung deui, ratoe emas, langkoeng ti dinja diperih pati torta gawe, pangeunah-ngeunah olahan, parea-rea samping, papandjang-pandjang kasang; lamoen teu roepa, diteukteuk beuheung tilas adegan katoet djeung boedjangna loetoeng; kitoe ge tjek timbalan."

Poerba sari regoek tjeurik.

„Mama Lengser, oendoer, basa boedak keneh. Teu diwoeroek, dipitoetoeran koe teteh, samping ti mendi, kasang ti mana rampes, njerahkeun beuheung teukteukeun, tilas adegan; lega beurang, lega peuting patina si-adi da teu bisa njieun kasang njieun samping."

„Teu kangkat djisim koering ngakampoeng ratoe mo bisa balik, tatjan meunang wekasan."

Poerba sari dengdek ka boedjangna loetoeng.

„Oetoen, geura oendoer:

geura oendoer peungpeung djaoeh,
geura leumpang peungpeung anggang,
noengtik goenoeng anoe singkoer,
neangan mandala singkah;

teteh bala hareupan, poendoet poenden ti nagara taja anggeusna. Rek wawangsoel gila koe soendoel, popojan gila koe tjahja. Oetoen, koemaha, piwangsoelaneun?''

„Soehoenan pamadjikan, oelah haliwoe koe sakitoe, pasinina mah koemaha tjek kami, geura pok rampesan bae."

„Mama Lengser, ari sanggoep bisi loepoet, ari tanggoh bisi poös, samping, kasang mah teu boga bisi dingarankeun teu ngawoela, kitoe ge ditanggohan koe boedjang loetoeng."

„Djisim koering padoe meunang wekasan, djisim koering amit moendoer, teu lambat ngadeuheusan."

Tjedok njembah djoet toeroen:

balik gasik leumpang gantjang,
teu dibilang di djalana,
dibilang datangna bae.

Djoeg ka nagara, blas ka padaleman.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser,'' orokaja gantjang nanja, „diperih pati samping djeung kasang, djeung olahan?''

„Dirampesan, ditanggohan koe boedjangna loetoeng."

„Mangkara loetoeng bisa njieun samping, njieun kasang, toeloes kateukteuk beuheungna tilas adegan katoet djeung noe boedjang ketengan."

„Toeloes."

„Soekoer."

Lengser keur meudjeuhna ngeureunan palaj.

LI.

Tjatoerkeun di pipir goenoeng.

Poerba sari tjeurik leutik sasakitan.

„Koemaha, nja Oetoen?"

„Soehoenan pamadjikan, oelah redjag, oelah reuas da kasang, samping teu boga; geura ngoekoes toekangeun imah, geura moedji bae bari ngoekoes."

„Oetoen, koemaha moedjina?"

„Djangdjawokan bae: „dewata doeloeran aing."

Koelinting ka toekangeun imah, boel ngoekoes:

„dewata doeloeran aing,
neda agoeng nja paraloen,

neda pandjang pangampoera,
rek ngoesik-ngoesik noe tjalik,
ngobah-noe keur tapa."

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Saoer Soenan amboe ka noe geulis Pohatji Wiroe manangga, madjar ka pangiwana: „Wiroe manangga, geura nabeuh kendangan manik kaboejoetan, tangara di kahjangan, si-Oetoen geus datang kongkonan, geus moeles kana pangamboeng, kongkonan si-Oetoen kingkila soesah gede."

Der nabeuh kendangan manik kaboejoetan tangara di kahjangan; leut dewata opat poeloeh, pohatji opat poeloeh, boedjangga opat.

„Indji sia dideukeutkeun tea mah, aja kongkonan si-Oetoen geus moeles kana pangamboeng, si-Oetoen kingkilaning aja kasoesahan, nanja ka dewata, nanja ka pohatji teroes ka Kai Boedjangga: oerang mana malah beurang peuting si-Oetoen bisi aja kakoeranganana."

„Wangsoel Kai Boedjangga: „ari tjekelan awak ing geus tjatjap, sedja mo ngilapkeun paradewata sakabeh, orokaja ngarempoegkeun tjoeang djoengdjoengkeun seuweu ratoe, djajak poetri radja da kapalang, oerang geus sanggoep."

Tjek Soenan amboe: „Indji, geura ngawadahan samping sawidak lima, kasang toedjoeh laboehan."

Diwadahan koe toropong samping sawidak lima, kasang toedjoeh laboehan.

„Djeung deui, geura njieun boboreh, mangka ati-ati meunang satjoepoe; ari olah-olahan doeöeman Kai Boedjangga."

„Indji, geura toeroenan bawa kasang reudjeung samping djeung boboreh satjoepoe; geura toeroenan, indji, geura bandingan si-Oetoen, nanging eta oelah nembongkeun ka si-indji, nembongkeun ka si-Oetoen bae."

Indit tina pangtjalikan,
angkat tina patapaän,
Pohatjina maja agoeng,
Pohatjina maja santen,
Pohatjina maja rarang,
Pohatjina maja endah,
Pohatjina maja leuih,
Pohatjina maja dewata.

Tjatoerkeun Pohatji Wiroe managga.

Sadjelat djoeg ka boeana pantjatengah, kasampak Poerba sari tjeurik leutik sasakitan.

„Koemaha oerang nja Oetoen?"

„Tjek kami oge geura moedji bae, ka mangkara miroepa mah ngan tiba soeker bae."

Tjag:
teundeun di handeuleum sieum,
toenda di handjoeang siang,
paranti njokot ninggalkeun.

LII.

Tjatoerkeun di nagara.

Saoer Njai Mas Poerba rarang ka si-Lengser: „Mama Lengser, geura nakol bende ageung kaboejoetan koempoelkeun batoer djenoek bala rea."

„Noen, pangoeloe tandang, soemoehoen darma panjaoer ti pangandika, amit indit, teu lambat ngadeuheusan."

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Geledeg loempat, top njokot panakol bende, der nabeuh tangara, bende ngoengkoeng saraoengoen tangara di djero nagara. Leut ti kidoel tjoekoel, ti kaler leber, ti koelon metonan, ti wetan daratang.

„Djoeragan Lengser, koering reuas pabaoer djeung sieun, aja tangara naon?"

„Aja tangara ti nagara. Ngandika pangoeloe tandang teroes djeung mas kabeureuh Indradjaja, koering sakabeh, tjek timbalan, tjoeang dirempoeg njieun olahan, olah djantoeng diaseuman koe tongtolang, reang sabrangna djenoek ladjana, ambrih lekoh katembongan mangka njaian oetama, di nagara meuleum waloeh sahoeloe mangka djadi saboekoer."

Parasikepan sakeudeung paragat anggeus; brak geura tareundeunan saenggon-enggonna. Geus parele lakoening olahan.

„Tjoeang dirempoeg ngadjoengdjoetan njieun kasang, samping."

Merebet dirempoeg ngadjoedjoetan; tjajap ing ngadjoedjoetan:

dirempoeg ngahindesan;
dirempoeg meteng;
dirempoeg milihan;
dirempoeg ngagelengan;
dirempoeg ngantehan.

Tjatjap ing ngantehan:

dirempoeg ngalawajan;
dirempoeg mendatan pisan;
toeloej njeuseuhan,
toeloej ngoeloeban pisan;
toeloej ngadarihan,
toeloej njikatan.

Geus parele njikatan:

mihane moendatan pisan,
njoeroepkeun ngaliar pisan.

Tjatjap ing ngaliar:

narikan ngarere,
morobot ninoen.

Sot koe ieu, top ieu, djenoek batoer rea bala; sakeudeung paragat anggeus. Samping tiloe poeloeh, kasang tiloe laboehan direndengkeun saroea loehoer oenggoelanana. Parele samping, kasang, olahan geus miroepa, Lengser gebloes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Noen, pangoeloe tandang, djisimkoering dikarsakeun njieun kasang njieun ka toeang koering sakabeh, geus parele njieun kasang njieun samping, olahan geus miroepa sakoemaha pikersaeun."

„Soekoer, Mama Lengser, ajeuna geura pepekkeun Djaksa di paseban."

„Rampes."

Keur mepekkeun Djaksa, tjek Djaksa madjar ka si-Lengser: „kami kaget, reuas pabaoer djeung sieun, dikoempoelkeun digentak-gentak."

„Djisim koering tatjan meunang wekasan pikersaeun, nanging eta, Djaksa, koedoe pepekan bae di paseban, tatjan karoehan pikersaeunana."

Boes ka padaleman.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser," orokaja gantjang nanja, „koemaha, pedah dikersakeun mepekkeun Djaksa?"

„Djisim koering pedah katimbalan, geus tjatjap pisan, ngaloentakeun kasaoeran ka toeang koering sakabeh sarta ka Djaksa pisan, ajeuna geus pepekan, poen Djaksa ka djisim koering pedah dipilengser njoehoenkeun wekasan."

Kasaoeran Poerba rarang: „ari geus parele mah, soekoer. Geura dikongkon ka pipir goenoeng mariksakeun meunang merih pati lakoening samping djeung kasang djeung olahan na roepa, na henteu. Lakoening samping, kasang, olahan koedoe kairingkeun bae, lamoen teu beunang ditoeroenkeun, bawa gagantingna bae."

„Noen, pangoeloe tandang, soemoehoen darma panjaoer, tarima ti pangandika, nja toeang koering rek amit moendoer."

Tjedok njembah, djoet toeroen.

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag noe ngalangkah,
nja angkat di geura-geura,
geura soteh ning oetama,
angkatna diage-age,
age soteh ning parele,

ngaboeroe gawe noe gede,
metoe lawang mandjing lawang,
metoe di lawang pingpitoe,
datang ka lawang pingsanga,
dangdeung ka paseban ageung,
djoeg datang ka aloen-aloen,
parapas ka lawang loear,
medal ka lawang saketeng,
koelantoeng toeroet loeloeroeng,
loeloeroeng tiloe ngabandoeng,
kaopat noe keur didjaga,
kalima heuleut-heuleutan.

Djoeg ka pipir goenoeng.

„Da halal, ratoe emas, noe kagoengan padaleman aja tjalik?"

„Aeh, koetan Mama Lengser, sok karoenja teuing, Mama Lengser, soemangga, tjalik."

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Mama Lengser, oelah tjalik sisi teuing bisi tidjengkang."

Ser Lengser nengahkeun; adjriheun Lengser, Poerba sari enggeus beunghar:

gorompjang lalantjang emas,
lalantjang bokor kantjana,
diloekoen nimoe sapoeloeh,
digantal nimoe salapan,
ditetek nimoe salawe,
meunang nonggong njilokakeun,
meunang ngahoeloe mikoengkeun,
rampes ngeusal tamba palaj;
leuheung meueus djeung henteu mah,
loemajan tamba teu pisan,
ngakoe soteh kami boentoe,
njambat taja nja kaboga,
sareseh taja pamere,
ngalemar bawana keneh,
teu sae anoe njadoekeun,
teu sae noe disadoekeun.

Si-Lengser ngahoeleng ngaboentel tineung.

„Koemaha, diseupahna koe toeang koering?"

Koetoe simboet koear sindjang,
tarima darma pangasih,
pangasih ti djalma ririh,

pangangkat ti djalma koeat,
njigit gantal meuweung keusal,
diperih amis tjaina.

Prak dioetahkeun deui, bisi kapetolan, bisi kawiwirangan keur hatoeran.

„Mama Lengser," orokaja gantjang nanja, „reuas pabaoer djeung sieun, na tjoendoek dipioetoes, na datang dipiwarang, noen, rampes pikonokeun, soemangga pikersaeun."

„Ratoe emas, djisim koering tjoendoek manggoel pioetoes, datang dipiwarang, ngemban pangandika ti nagara miwah ka toeang karsa, lakoening samping djeung kasang katoet djeung olahanana, geus aja ta henteu?"

Poerba sari regoek tjeurik.

„Ti dihin oge oendoer basa boedak keneh; samping ti mendi, kasang ti mana, rampes, njerahkeun beuheung teukteukeun, tikoro gorokeun. Lega beurang lega peuting, patina si-adi, da teu bisa njieun samping njieun kasang."

„Teu djamak koering ngagampang, ratoe, ning eta tjat ka aja tjat ka henteu, koedoe kairingkeun bae koe djisim koering, mo bisa balik ka nagara, kitoe ge tjek timbalan."

„Oetoen, koemaha oerang, pedah ajeuna, oerang ditoeroenkeun ka nagara, teu meunang noenoehoen."

„Geura moedji bae bari ngoekoesan leuit toedjoeh ngabandoeng."

Tjatjap ing ngoekoesan; leuit doedoekoehan Poerba sari, seureuh meudjeuhna boeboeni tjareuh, kalapa sintoeng ngadjadjar.

Boes deui ka padaleman, reketek dibeubeur leupeut.

„Koemaha nja Oetoen.

„Oerang toeroenan bae, bisi dingarankeun teu ngawoela."

„Koemaha, Mama Lengser."

„Mo bisa balik moen teu kairingkeun mah."

„Rampes, atoeh."

Indit tina pangtjalikan,
angkat tina patapaän,
sawarnaning kekembangan,
dipipitan bari angkat,
saking oel rek ninggalkeun,
doedoekoehan tjondong kabeh,
soedjoed dipileuleujankeun,
datangna ka lawang loear,
ngaraboet dapoeran eurih,
Loetoeng keur sawenan lawang,
silepna henteu katembong,
disawenan pangawasa,
dibanding koe pradewata,
katjatjang kolear angkat,

memeh angkat keupat heula,
poen Mama djadi oejoenan,
keupatna aloeng ka manggoeng,
tanding bintjaroeng diadoe,
keupatna h*e*lang ka handap,
tanding k*e*mbang s*e*mpoer ragrag,
Poerba sari leke lenggang,
keupatna Mas Poerba sari,
keupatna h*e*lang ka hareup,
pakeunna nandjoerkeun tineung,
kadi m*e*ri datang mandi,
kadi soang datang ngodjaj,
kodomang Loetoeng pandeuri,
leumpangna doemontja-dontja,
boentoet bereleng kantjana,
boentoet *e*mas ditj*e*ntangkeun,
nja hoeroeng sariga lajoeng,
nja herang sariga bentang,
diïring paradewata,
koelantoeng toeroet loeloeroeng,
loeloeroeng tiloe ti poengkoer,
kaopat noe keur didjaga,
kalima lawang saketeng.

Djoeg ka aloen-aloen, blas ka padal*e*man, prasik*e*pan tjaralik.

Lengser boes ka padal*e*man.

„Bagea noe tjalik."

T*e*r*e*ngt*e*ng moeatkeun s*e*mbah.

„Noen, pangoeloe tandang, *e*nggonna djisim koering dipiwarang noeroenkeun, toeang rai geus tjatjap pisan, malah kairingkeun katoet djeung boedjangna loetoeng, lakoening kasang djeung samping tampi raos teu roepa."

„Soekoer, sakoemaha pik*e*rsaeun, geura t*e*monan bae koe Mama Lengser."

Tjedok nj*e*mbah.

„Teu lambat ngadeuheusan, amit moendoer?"

Djoet toeroen.

Blas ka padal*e*man, prak ka pangtjalikan, ngeureunan palaj.

„Koemaha, Lengser, palam*e*rta?"

„Noen, Djaksa, geus tjatjap, hatoeran ning eta tatjan meunang w*e*kasan, saoerna tjoeang ngantian kasaoeran bae."

Geus parele di dj*e*ro noe dangdan.

Rigeug Indrajaja noe angkat, diïring koe parapoetri,

Noe g*e*n*e*p bral ka paseban, brak sila pinoeh saroang, masamoan sisi-sisian.

„Noen, Djaksa, geura midoea, sasrogan, kakara didoeöeman Djaksa bae."

„Teteh, amit hatoer, adi pedah aja panjaoer, soemangga, pikarsaeun."

„Koemaha, leuit saroepa ta henteu djeung noe oerang?"

„Noen, Djaksa geus meudjeuhna, geura djaksaän, djaksa nagara heula, djaksa oerang sisi heula."

„Rampes, ning eta eleh ge kami henteu era da oerang sisi."

„Lengser, koemaha, kami mah henteu njaho ti tatadina."

„Rampes, ngababarkeun ning eta patjoean diwada koe Djaksa, bongan dipariksa, teu njaho di hadena, di henteuna, kagoengan emas poetri boengsoe leuitna toedjoeh ngabandoeng nja soteh boedjang loetoeng eusina gila koe moeloes sakitoe gila koe parinoeh djeung deui parena ge araloes."

„Koemaha, dingarankeun pare aloes?"

„Pare esean."

„Koemaha, Djaksa, nagara?"

„Ieu nja kitoe keneh, teu njaho ti tatadina."

„Rampes ngababarkeun patjoean diwada koe Djaksa nagara, kagoengan leuit nagara dihatoerkeunana anggon karana eta teh djiga ranggon, eusina djarami bae, koekoek, waloeh djeung roengkoenna, katjang, roaj djeung toetoeroesna."

Ger disoerakan: „oersih, kawon!"

„Kami teu tarima kawon, teu weleh ngadoe gawe."

„Djaksa, nagara aja woewoeh pangaweroeh kieu-kieu ngadjadi, djadi teu weleh ngadoe gawe, tjoeang pangeunah-ngeunah olahan, kami mah enggeus miroepa, mendi boeatan olahan tangkoerak sia."

„Teteh, sok leuih teuing wiwirang si-adi, diïmeut-imeutkeun teuing."

Geus dioengkoelan kari saketokeun bae.

Aja soara tan katingalan: „Indji, geura rampesan bae, geura ngoekoes di pipir paseban."

Terengteng ngoekoes.

Tjatoerkeun di manggoeng.

Saoer Soenan amboe:

„Kai Boedjangga geus datang kongkonan si-Oetoen, geus moeles kana pangamboeng noeroenkeun olahan."

Tjek Kai Boedjangga: „geus ditjawisan"; diragragkeun ngareka moending woengkoel keneh.

Ragrag goemolang-golang moending noe kasep pisan.

1.

Djoeg ka boeana pantjatengah, hol ti loear njampeurkeun koe maneh; tembong ditoengtoen koe Poerba sari.

„Teteh, ngan sakieu nja panggih."

„Tangkoerak sia, sok lalawora teuing, masih moending woengkoel keneh."

Geus dioengkoelkeun kari saketokeun bae.
Diharewosan koe dewata: „Indji, geura metjoet koe njere laki."
Djepret gebraj moending miroepa tetenong.(1)
„Tjing, ngeunah mana, ngeunah mendi, geura asaän."

Pada ngasaän saoejoep sewang, henteu mahi kedjona, gila koe poelen boeatan Poerba sari, dipalidkeun saparoeng mo peuraj.

„Koemaha Djaksa nagara, oetama da boeat nagara?"
Soeroepoet soeroepoet diasaän belel, weureu olahan boeatan nagara, saoerang deui njeuleuan waloeh, sahoeloe djadi saboekoer, ditjotjol gedag djeung areujna, pindang hajam ditjotjol ngarondjat keupeul.
„Kawon, Djaksa," nagara oersih.

2.

„Teu weleh ngadoe gawe teu tarima kawon, tjoeang parea-rea samping, kami mah geus ngoendoeng-ngoendoeng tiloe poeloeh."
„Teteh, oendoer basa boedak keneh teu bisa njieun samping, pati si-adi lega beurang, lega peuting."
Geus dioengkoelan kari saketokeun bae.
Tjlok toropong hareupeun Poerba sari, teu tembong anoe nendang.
Beubeutkeun, djepret, gebraj samping sawidak lima.
Dipareboetkeun koe Djaksa pidjimateun; kakara manggih ajeuna samping batan kieu aloesna.
„Djaksa nagara, koemaha, loehoer noe kami, oenggoelanana?"
„Lain masinikeun oenggoelan, meunang ninoen gila koe madoeng, montjoran beuti gadoeng."
„Kawon, Djaksa," nagara oersih.

3.

„Teu tarima kawon, tjoeang papandjang-pandjang kasang."
„Teteh, sok kabina-bina teuing, oendoer basa boedak keneh."
„Rea wangsoelan: gobang pondok pangetokan,
gobang pandjang pamantjasan."
Geus dioengkoelan kari saketokeun bae.
Tjlok toropong deui hareupeun Poerba sari; dibeubeutkeun, djepret, gebraj kasang toedjoeh laboehan kagoengan Poerba sari.
„Tjing, pandjang mana, pandjang mendi, nagara djeung oerang sisi."

(1) Pinasti diwaloerikeun teu hade metjoet moending koe njere laki, poesaka ti Poerba sari.

Tjek Djaksa: „Poerba sari reana toedjoeh laboehan, ditilik gila koe pandjang nja soteh teu boga wewenang kagoengan Mas Poerba sari."

„Koemaha, Djaksa, nagara loehoer noe kami oenggoelanana?"

„Lain masinikeun oenggoelan pandjangna."

„Da boeatan nagara mah,
bagedoegna koerang tinggoer,
tarik toendjang kendor pakan."

„Ti -sisi goenoeng-goenoengan,
tjarangtjang montjoran katjang,
hade eukeur njair bintjang,
boeatan Mas Poerba sari."

Ger oersih: „kawon, Djaksa kolot."

4.

„Teu katarima kawon, tjoeang palenggik-lenggik soesoe djeung si-adi."

„Teteh, sok leuih teuing wiwirang si-adi soesoe mah, koemaha dilenggik-lenggikna?"

Geus dioengkoelan kari saketokeun bae.

Diharewosan koe dewata: „Indji, geura nangtoeng toeroet bae."

Prak dikarembongan:

karembong tjawiri poetih,
ngareka loeareun krembong,
hoeloe soesoe noendjoek iroeng,
djoedjoeloek sasangga waroe,
ditilik gila koe loetjoe,
taja batan poetri boengsoe,
tetenger djadian agoeng,
hade keur pawarang ratoe,
taja batan Poerba sari,
pangaroeh teureuh noe pasti.

„Koemaha, Djaksa kolot?"

Oetama diawaskeun djiga karang hoeloe koerang kapoek, lepet djiga letah andjing.

Ger oersih: „kawon pangoeloe tandang nagara,"

5.

Teu tarima kawon, tjoeang pageulis-geulis, geura nangtoeng."

„Djoeng nangtoeng.

„Tjing, geulis mana, geulis mendi oerang nagara djeung oerang sisi, Djaksa, Poerba sari heula."

Tjek Djaksa:

Njai emas Poerba sari,
enja soteh oerang sisi,
hamo kalah kageulisan,
djalma beubeulahan boelan,
sesemplekan serengenge,
soesoeroepan bentang timoer,
geulisna kabina-bina."

„Koemaha, Djaksa kolot?"

„Saroea lendjangna, saroea geulisna mangka tetela nja ngadjaksaän, kawoewoehan pimotongkeuneun, dipotongkeun koe si-Lengser,

Tjek si-Lengser: „geulisna saroea, lenggikna saroea, lendjangna saroea; arina diawas-awaskeun aja keneh katjawadna saeutik bongkok meongeun."

Oersih: „kawon pangoeloe tandang nagara."

6.

»Teu tarima kawon, teu weleh ngadoe gawe, tjoeang papandjang-pandjang boeöek, pandjang mana, pandjang mendi, boeöek aing djeung si-adi."

„Teteh, leuih teuing, koemaha dipandjang-pandjangna?"

„Rea kawangsoelan, rea katembalan:

gobang pondok pangetokan,
gobang pandjang pamantjasan.

Geus dioengkoelan, kari saketokeun bae.

Aja sora tan katingalan: „Indji, geura nangtoeng, toeroetkeun bae."

Neut nangtoeng, gebraj didjambak koe dewata, braj boeöek ngoejoepoek di boemi, galing moentang pipitjisan.

„Tjing, geura djaksaän."

Tjek Djaksa: „Poerba sari teu njaho dipandjangna dihenteuna,

boeöek ngoejoepoek di boemi,
boeöek emas Poerba sari,
galing moentang pipitjisan,
ditilik gila koe pandjang,
nja soteh teu boga wenang,
ditilik gila koe herang,
di mendi teu rekna hajang,
hajang soteh ngawoelaän."

„Koemaha, Djaksa kolot?"

„Noe saoerang datang kana poendoek, noe saoerang deui kana tonggong; noe saoerang deui kana birit, noe saoerang deui kana tjetjekolan; noe saoerang deui ngaringkiwik djiga hingkik, noe saoerang deui gila koe koesoet."

Ger oersih: „kawon pangoeloe tandang nagara."

„Mama Lengser, rek ngoesoet-ngoesoet bae."

„Lain ngoesoet-ngoesoet djamak noe ngadoe ramboet, pangoeloe tandang, teu beunang diroeroentoet."

7.

„Teu tarima kawon, teu weleh ngadoe gawe, tjoeang paroeöem-roeöem boboreh.

„Pangoeloe tandang, geura njangraj peundeuj, bisi kawon, pangoeloe tandang nagara."

„Hajoe, adi, oerang paroeöem-roeöem boboreh."

„Teteh leuih teuing wiwirang si-adi, teu oemoem teuing, boboreh mah, koemaha diroeöem-roeöemna? Pati si-adi lega beurang lega peuting, pati moen patitis, kadjeun pati toedjoeh kali, padoe diajoenan goesti."

„Tangkoerak sia, rea kawangsoelan, ieu gobang pondok pangetokan ka noe genteng teoheun gado."

„Teteh, oelah dipisaoer, dek bae."

Diharewosan koe dewata: „Indji geura nangtoeng."

Neut nangtoeng.

Dieurihkeun boboreh kana oelakan, diasoepkeun ka djeroëun samping; Poerba sari dedel koe kaseuri, legedej pinoeh satjoepoe, malaoeng seungit ka manggoeng.

Ger dipareboetkeun koe Djaksa boborehna Poerba sari. Djaksa nagara ngareboet didjengkangkeun, blak nangkarak.

„Oelah ngareboet boboreh kami."

„Koemaha, Djaksa kolot?"

„Tatjan karoean."

Boeroedoel sagede beuti tjariang, batan pasti anggoer baoe aran sidahar sasawi hedjo sapotong.

Ger oersih, disoerakan: „kawon", bari noekang kabeh.

„Mo weleh ngadoe gawe, teu tarima kawon, tjoeang pakasep-kasep beubeureuh, sagorengna kami mah da djalma, tangkoerak sia mah sakasep-kasepna da loetoeng, henteu kasep-kasep teuing da loetoeng."

„Teteh, sok leuih teuing wiwirang si-adi, rampes, njerahkeun beuheung teukteukeun, tikoro gorokeun, pati moen patitis, kadjeun pati toedjoeh kali, padoe diajoenan goesti, batan diwiwirang teuing mah, koemaha dikasep-kasepna."

„Oetoen, geus meudjeuhna, teu oenggoet kalinian, teu gedag kaänginan."

„Rea wawangsoelan, katembalan kami mah da djalma, sagoreng-gorengna da djalma, henteu goreng-goreng teuing da djalma."

„Ti tadi ge teu wangsoelan doea tiloe, pati si-adi lega beurang, lega peuting, dikasep-kasepna da geus kitoe bakatna loetoeng."

Geus dioengkoelan kari saketokeun bae.

Ret njoreang Poerba sari ka Loetoeng.
Tjek sora tan katingalan: „Oetoen, geus mangsana."
Geledeg Loetoeng loempat ka aloen-aloen, diïring koe paradewata.
Ger disoerakan koe nagara: „loetoeng eleh."
Maroekankeun eleh koe nagara.
Datang ka loear gedogkeun, gebraj raksoekanana:

baranang sariga bentang,
hoeroengna sariga lajoeng,
kakasepan Goeroe Minda.

Djepret raksoekan dibeubeutkeun ka sanghjang batoe datar, djanggelek djadi djalma, djenengkeun Ki Bagoes Lemboe halang, ngahalang karatoeanana, saoemoer tapa saroepa bae gedena kasepna,

Top salopana oeroet wadah raksoekan toeroebna dibeubeutkeun, djepret djanggelek djadi djalma, djenengkeun Kidang panandjoeng.

Top sabeulah deui, djepret, djleg djadi djalma djenengkeun Gelap panjawang.

Sadjongdjongan tiloe kaopat salira radja; moen moending djadi sarakit, moen kembang djadi sapasang, kasepna saroepa, gedena saroea.

Tjek dewata: „Oetoen, oelah wara madjoe ka aloen-aloen didangdanan heula koe dewata, ditjawisan salawasna mo kakoerangan.

Rap noe dangdan:

anggona sorot bajabon,
dadamping toempal pajoedan,
disaboekan tali datoe,
meunangna djamang sakelat,
meunang makoeta paremas,
mengled anoe njoren doehoeng,
gogodong rombjang kantjana,
landean tajoeman anjar,
sarangka sasarenggatan,
sasamboengna tiloe poeloeh,
tatambalan lima welas,
tatap eloekna salawe,
kilang kitoe teu katara,
regana salawe joeta,
kilang kitoe ditedoenan,
da sae noe nganggo inja,
pendok koneng nganggo topeng,
ngageboer pamendak inten,
raweujan kembang djajanti,
lain djajanti mas kembang,
mas pitoe meunang ngalesoe,
mas sanga beunang ngagoebah,

emas meunang ngaleotan,
ngaroengkoep kana harigoe,
ngaroembaj kana kengkerang,
meulit kasorong kerisna,
ipis ramping koe dadamping,
genteng tjangkeng koe rarangken,
langkojang awak wajangeun,
kasep taja papadana.

„Oetoen, anak ing, bahajoe dipake lesoe, baheula dipake tapa, ajeuna datang ka mangsana. Baheula toeroen ti manggoeng djenengan Goeroe Minda Kahjangan, anak dewata tjikalna, titisan Goeroe Hjang toenggal, seuweu batara di langit; ajeuna salin djenengan, Goeroe Minda teu dipitjeun, djadi Goeroe Minda Patandjala, ratoe Patandjala seda, noe kasep ratoe sembawa."

„Oetoen, kami arek balik."

Wangsoel Goeroe Minda:

ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa,
neda pangampoera bae."

„Oetoen, oelah rea kasaoeran, mo hedjo lalakonna mo rambaj tjaritana, moen teu koe amboe koe sadoeloerna."

„Noehoen."

Terengteng baralik dewata ka sawarga loka manggoeng, boes ka panoenggoean, blas ka patapaän.

„Indji, koemaha, geus parele, mana loedeung ninggalkeun?"

„Soemoehoen tjekap."

„Soekoer."

Tjatoerkeun deui di nagara.

Ratoe rek madjoe koering ngiring pandeuri.

Katjatjang kolear angkat,
memeh angkat keupat heula,
bisi poegag nja ngalangkah,
keupat-keupeut rentang-rentang,
keupat gambalang-gambeleng,
djiga banteng toemambirang,
ngaran anggo djalma wenang.

Barang gok ewoeh ngakoe beubeureuh, moen moending djadi sarakit, moen kembang djadi sapasang; ngakoe beubeureuh ka noe ti heula, ngakoe dahoean ka noe pandeuri, ka Ki Bagoes Lemboe halang.

Breg tjaralik di pasamoan.

Ret Lengser njoreang, gebroeg toetoeroeboen ti paseban bari inget popogan siga djalma kasep, der ngadeg, sanagara madjar kasep kabeh.

Si-djompong noöng asoep sapotong, kabita koe noe montjorong oerang sisi, rek nongton noe kasep; teu kabagean samping, manggih loemping moending dipake samping, rekak-rekoek sada andjing oetah.

Ger kawon Indradjaja.

„Oelah kitoe-kitoe teuing."

Ger koering njisi sewang-sewangan.

„Mas kabene geura maseuk djangkar pageuh dioeger-oeger, wesi tihang panggoeng tekin wajang kadjenggoet toeang koekoentjoeng."

„Koemaha kasambatna toeang nami, geura pok pikonokeun, koemaha pitarimaeun, geura pok malik basa."

„Rampes simkoering dipoendoet nami, bala taja doea, sahidji keunana pasti:

Njai Emas Poerba sari,
Poerba sari ajoe wangi,
Kantjana ajoe dewata,
Dewata radjoena tapa,
Tapa emas tapa radja,
Mas tapa radja koesoema.

„Simkoering rek malik basa," tjek Poerba sari ka Goeroe Minda:

bahajoe dipake lesoe,
baheula dipake tapa,
da geus datang ka mangsana,
Oetoen soteh ka loetoengna,
boedjang soteh ka tjangkangna,
ari datang ka mangsana,
koe koeningan keuna poetih,
tambaga keunana bodas,
sakala salaki koering,
asoep goenoeng koering miloe,
sampean pigoeriangeun,
koering piïndangeunana,
ratoe anoe malik basa,
peso raoet gagang padoeng,
panjoekoer serang lambajoeng,
pamoepoe indoeng toeriang,
etem banget ka awak ing,
sor lepo eta noe mando,
parapat eta noe njembah,
kopo tjondong djeungdjing djoho,
taleot djeung talawoengan,
kehkel naek batoe toeroen,
kita daek kami poeroen,
goleah kana lahoenan,

tjalik dina bentjing bitis,
dioek dina poendoek toeöer,
eukeur patimoe nja semoe,
eukeur djongdjon sosonoan,
noe kasep reudjeung noe geulis,
ditjioem diembe lanang,
ditjioem diloedat-ledot,
koetil linjih radang lesang,
sot lesotkeun tjag etjagkeun,
matak ageung singsireumeun.

„Goesti sembaheun, agoeng paraloen, widi teu widi, disoehoen widina, rek amit males ka soenan teteh."

„Owah, eta toeang adi, geulis mangka toetoeg geulisna, poetih mangka toetoeg poetihna."

„Goesti sembaheun, teu kawawa noe njeri dipoelang njeri."

„Hade, oelah kalajanan bae."

Tjedok njembah, indit sampean djarangkang, lap poho.

Tjag ditjandak ramboet Poerba rarang, gedeboeg dioeleng, digoegoesoer bari dipetjoetan.

Ngadjerit maratan langit, ngotjeak maratan desa.

„Kami tarima males hoekoem, noe njeri dipoelang njeri, noe moha dipoelang moha."

„Adi, oelah dikieukeun, radja banda katoet bala njerahkeun inja."

„Montong diserahkeun, ti baheula nagara aing, teteh ngan kapihapean.

„Adi, katimbalan ti rama ti amboe, adi, njoehoenkeun pertobat."

„Moen hajang njaho, baheula waktoe diboeang tanpa timbalan."

„Adi, menta pertobat, menta dihiroepan, adi?" Bari ngoesap koe tjongo boeoek kana dada Poerba sari bari pertobat.

Sot dilesotkeun, tjag kelingan deui.

„Bagea noe tjalik."

Terengteng moeatkeun sembah.

„Noen goesti sembaheun, neda agoeng paraloen, pandjang pangampoera, kelat kapohoan doana toeang adi."

„Sakitoe ge meudjeuhna noe males mah oetama."

Brek soedjoed.

„Adi, menta hiroep bae."

„Ari kersa djadi pangawoer hajam?"

„Kari koemaha pangersakeun si-adi,"

„Ing dalem sadjongdjongan hajam koedoe diangon."

Noe saoerang deui: „adi, padoe diakoe bae."

„Ari kersa djadi pangawoer meri?"

„Kari koemaha pangersakeun."

Noe saoerang deui: „adi, menta hiroep bae."
„Ari kersa djadi pangawoer soang?"
„Kari koemaha pangersakeun."

Noe saoerang deui: „adi, padoe menta hiroep bae"
„Ari kersa poerah noetoe, ngedjo, djadjabroeg, sasapoe karang, tamba tjape top kana tinoeneun?"
„Koemaha kersa, adi."

Noe saoerang deui: adi, menta hiroep bae?"
„Ari kersa mitjeunan tai koeda, tai moending, poerah ngangon, tamba tjape top kana djoedjoetaneun."
Anoe limaän:

tamba toendoeh ngadjoedjoetan,
tamba tjitjing ngangon moending,
tamba tjape ngangon embe.

„Baheula, waktoe nalangsa, ngan teteh Emas Poerba leuih loemajan, ka soenan dahoean, ka Ki Bagoes Lemboe halang; diadegkeun papatihna Ki Bagoes Lemboe halang."
„Teteh teu bisa moelangkeun tamba."
„Adi tarima sakitoe ge pira-pira, da baheula teu meunang eman."

Kedep njoreang Indradjaja, djarangkang toeroen ka aloen-aloen.
Reup geuneuk toeang pameunteu, rep djiga toeang salira, ngeng dedengeanana, gaor nangtang kekedoek bari gagamboel: „ih! toeroen! soegan aja maoeng dikoengkoeng, badak ditjangtjang, banteng dirante; tjoeang tepoeng adoe laoeng, tjoeang keteng gegedengan, tjoeang perang djeung dewek; mas kabene, dewek dibojong kabeh."
„Noen, goesti sembaheun koering, rampes, reungeukeun, lain roekroek, lain manoek, lain tjongtjorang disada, lain tjoemeloek ngadjak njatoe, lain goemantawang ngadjak madang, noe tjoemeloek ngadjak poepoeh, goemantawang ngadjak hilang; goesti, rampes, tandangan."
Owah, toeang adi, moen tjalik mangka toetoeg tjalikna, tetep mangka toetoeg tetepna, oelah oenggoet kalinian gedag kaänginan."
„Padoeli naon, teu kitoe ge papantesna nanggap mamaos; ingkeun bakal nandangan Ki Patih Lemboe halang."
„Noen, rampes soenan dahoean mangka eling kana djisim, noen, rampes, geura tandangan:

„Oelah rek oendoer da bagoes,
oelah rek weleh da kasep,

bisi djadi banda deungeun,
bisina kasamboet deungeun,
ingetkeun djeneng si-adi,
montong diëling-elingkeun,
eling-eling sapandjangna."

Djarangkang toeroen; „meudjeuh nja nangtang nja aing kamarang hideung tandangna sanak wargana."

„Ih, kirik teh, njampeurkeun ka dewek ali loklak kade ninggangna, meunang njoetjoek dadapkeun.

„Ka dieu kana koelit dingding poerasani, kana paranti baradja kokotak."

Djebet kana kongkolak mata teu ngitjeup-ngitjeup atjan.

„Kirik teh kandoelan."

Djebot deui.

„Kirik teh bangor."

Djebet deui, merenges bae ka kasepanana; sedekkeun teu obah-obah atjan. Balikeun deui ka Patih Lemboe halang, geret teu obah-obah atjan.

„Kirik teh djangkaran, koerang tanaga."

Balikeun deui ki patih, derekdek geret, teu obah-obah atjan.

„Montong perang djeung dewek, lain lalaki mah."

Woewoeh poendoengna patih ngadoger, oenggoet di loehoer, gedag di handap, ngembang dadap ngoletjer. Gedeboeg djoeringkang satoetoep aloen-aloen, ditindihkeun tjangkang keupeulna. Djebot korongna sagede toewoeng tjangkang korong asa kosong, tjeblok disoedoek koe doehoengna Patih Lemboe halang.

„Rambetoek teh njeuseup, lanjap-lanjap temen."

Dirambetoekeun bae; tjeblok datang ka doea kali.

„Reungit teh njeuseup."

Tjeblok datang ka tiloe kali, seblak sapat, toeloej beuheungna Indradjaja digagantingkeun; bloes ka hareupeun Goeroe Minda.

„Noen, goesti sembaheun, ngahatoerkeun gagantingna Indradjaja."

„Ki Patih Lemboe halang, oelah dikitoekeun toenggal kaoela aing, hiroepan deui, soegan beunang ditaloekkeun."

Gagantingna rada kabendonan, djoet toeroen dihiroepan deui:

tjoendoekkeun atma ti kidoel,
datangkeun atma ti wetan,
asoep bajoe ka koeroengan,
entik lilir renghap tjarang,
koelimis tanpa lelenga,
abang lambe tanpa nginang,
djanggelek waloeja deui.

„Menit temen nja deudeuleuan."

„Meureun menit modar tanpa karoehan, koemaha piangkeuheun, rek ngawoela?"

„Koemaha tingkah ing ngawoela?"

„Broek soedjoed ngawoela ka boemi, tanggah ngawoela ka langit."

„Ngabatjokak goletak serah bongkokan, landean hoeloe lisoeng, gogodong djeungdjing tjondong, pamendak loeloempang tjopong."

„Tah, kitoe tjirining ngawoela, hoetang koedoe bajar, ngindjeum moelangkeun."

„Karsa pake pangarit?"

„Koemaha pangersakeun."

Pangnjieunkeun tjarangka satangtoengna, gede sadeupa mider, dibahanan arit timah.

Indradjaja djadi pangarit; ngarit tatjan meunang djoekoet disoesoelan, Lengser noe ngapalaän.

Poerba sari Goeroe Minda malebet ka padaleman, toewoeh ratoe babar tapa datang ka mangsana.

Meunang dirioeng koe geloeng,
meunang direndeng koe tjangkeng,
noe lendjang pada ngadjadjar,
noe denok pada ngaronjok.

„Mama Lengser, baheula, waktoe nalangsa Mama Lengser noengtoen toewoeh, ngadjajak bagdja, noe ngora teu bisa moelang tamba, Mama Lengser, djadi kokolot nagara:

nganjahokeun sagedena,
mangka beunang diandelkeun,
ngoeroes bisana nagara,
pananjaän sarerea,
djeung patihna Lemboe halang."

LIII.

Neda agoeng nja paraloen,
neda pandjang pangampoera,
ngoesik-ngoesik noe keur tjalik,
ngobah-ngobah noe keur tapa.

Tjatoerkeun di manggoeng, tjarita di kahjangan.

Soenan amboe teroes panon batan katja, salawasna katingali, si-Oetoen geus toewoeh ngadeg ratoe, babar tapa malebet di padaleman Goeroe Minda Poerba sari.

Tjek saoer Soenan amboe: „geus meudjeuhna ditoeroenkeun ka nagara leuit toedjoeh ngabandoeng."

Tjek Boedjangga: „rampes sadjiad sakersana."

Boedjangga noe leuih pangawasa dioelang bae; derekdek leut sapangeusi di pipir goenoeng; paseban, gedong, toeroen kabeh, koempoel kabeh ka nagara; ngiring leuit tinggal tatapakan.

LIV.

Tjatoerkeun di nagara.

Teu djamak ratoe koe tjadoe,
teu djamak menak koe tjatjad,
kapoelih batan sasari,
kalandja batan baheula,
soegih moekti rea boekti,
beurat beunghar rea banda,
rea banda katoet bala,
pendok saratoes disoehoen,
pendok salawe diteëp,
lain beunang ngala boeroeh,
lain beunang tjari oentoeng,
lain beunang badog rampog,
pamahoegi paranjai,
pamere paratjawene.

Baheula keur dititihan koe Poerba rarang nagara Pasir batang, ajeuna salin djenengan, geus toewoeh Poerba sari, salinanana djenengan nagara Pakoean kalangan; tjikal wiwitan ngadjadi wekasan ngoeroes nagara.

Ger noe soekan-soekan:

doer bedilna bet tinggarna,
morobot pestol pamoran,
bedil tinggar kalantaka,
geledeg mariem dalem,
bedoeg tamboer tiloe poeloeh,
seah tarompet sawidak,
siga srengenge ti langit,
tangara radja papadjar,
pangaroeh ratoe keur toewoeh.

Soekan-soekan ngawonkeun Poerba rarang.

Ngadingding koetana beusi,
ngagenjas koeta tambaga,
ngempoer koetana paroenggoe,
beusi direkakeun moending,
tambaga direka koeda;

wongwonganna di karaton,

paroenggoe direka maoeng,
tetenger di lemah loehoer,
wongwonganna di karaton,
salaka direka merak,
emas direkakeun boedak,
ditilik djiga njaliksik,
diteang djiga njoreang,
tetenger di lemah loehoer;

wongwonganna di karaton,
kalitjangkas djangdjang emas,
tikoekoer djangdjang paroenggoe,
titiran djangdjang salaka,
tetenger di lemah loehoer;

wongwonganna di karaton,
njoreang ka tebeh loear,
ngarekakeun gadjah depa,
direkakeun maoeng singa,
ngalirik kana palipir,
ka loehoer direka koentoel,
di teoh direka bango.
di tengah direka djalak,
sigana pasampeur-sampeur,
tetenger di lemah loehoer;

wongwonganna di karaton,
direkakeun heulang ngapak;

wongwongan poetjoek ing koeta,
Poerba sari Goeroe Minda,
geus saroea katoewoehan.
geus beak nja panasaran,
taja kahoetanganana.

noe ti kaler njembah ngidoel,
noe ti kidoel njembah ngaler,
noe ti koelon njembah ngetan,
noe ti wetan njembah ngoelon,
geus gilig djadi sahidji,
pepek geus langgeng waloeja,
pada saroea sampoerna.

Oetama noe ngalakonkeun,
oetama noe dilakonkeun,
saroea teu naha-naha,
kari salametna bae,
katoet djeung anoe noelisna,
sarta djeung anoe ngarsakeun.

Ditoenda.

والله اعلم

INHOUD.

INHOUD.

No. blz.

Dan houden Poerba sari en Poerba rarang een zevenvoudigen-wedstrijd, die ten nadeele van de laatste uitvalt. Vervolgens meten zich beider gelieven in welgemaaktheid; de Loetoeng blijt in de minderheid.

Thans echter is zijn tijd vervult; de goden gedogen, dat hij zijn apenhuid aflegt en als Goeroe Minda te voorschijn treedt.

Onmiddellijk wordt hij door het landsvolk gehuldigd en tot vorst aanvaard; hij verandert zijn naam in dien van Goeroe Minda Patandjala, den gelukzaligen vorst Patandjala.

Poerba rarang en haar vier zusters worden tot veehoedsters vernederd; Indradjaja wordt grasnijder en moet zich van een looden mes bedienen.

Poerba leuih evenwel wordt beloond en den Patih tot vrouw gegeven; Mama Lengser wordt plaatselijk hoofd.

LIII. De wijzen doen Poerba sari's paleis en rijstschuren naar de stad verhuizen. 241

LIV. De naam der stad zal voortaan Pakoean kalangan zijn. Het land viert feest wegens het huwelijk van Poerba sari en Goeroe Minda. 242

EUSINA.

SINDIR'S.

Blz.	Sisindiran.	Slagwoord.	Beteekenis.
5	Bage dawĕg kĕmbang djambe.	majang.	kamajangan.
51	Bakalna panimba nila.	tjarog.	tjaroge.
51	Bakalna panjioek taroem.	gajoeng.	kajoengjoen.
12	Bangkong lodor, tjatjak lewaj.	kadal.	halal.
51	Beunjing meulit kana kai.	darangdang.	dangdan.
87	Intjoe boeboe paranakan sair bintjang.	lambit.	amit.
51	Kondang njampaj kana dahan.	darangdan.	dangdan.
95	Kapadoeng patjoel.	bawak.	bawa.
60	Kĕmbang njangsang dina tarang.	tarĕtĕp.	tĕtĕp.
5	Kĕmbang tjalik dina tjĕpil.	soesoemping.	soemping.
55	Lĕboeh baoer binih bae.	widjen.	idjen.
17	Mareman di sajang hajam.	sieur.	balieur.
30	Ngadjĕboeg ngadjangkar haoer.	akar.	djangkar.
17	Nja koetoe di hoeloe sapoe.	sieur.	balieur.
57	Nja pare sabeulah tjaeng.	samadea.	sĕdja.
104	Njarangka obat.	bĕdil.	njoengkĕdil.
48	Oelam batoe.	warangan.	piwarangan.
56	Pĕntil hiris.	kĕpokan.	kapok.
56	Roaj ngora.	kĕpokan.	kapok.
97	Senggal hideung.	lele.	parele.
30	Seureuh beureum nanggeuj tangkaj.	etek.	tjetek.

106	Soemoer katoeroeban njiroe.	ebeg.	baregbeg.
39	Soerakna ngadahan tjaoe.	ponggol.	onggol²-an.
8	Sok hanteu ngagadjah reuma.	landak.	dadak.
8	Sok hanteu ngamoending pasir.	badak.	dadak.
61	Tamiang meulit ka bitis.	kaloempoehan.	katĕmpoehan.
5	Tikoro kotokeun, tjareham hajameun.	patjok.	pok.
12	Toetoep djoeroe oempak lintjar.	tambal.	tembal.
57	Toetoep djoeroe oempak lintjar.	tjoak.	waktja.

Opmerking bij de Woordenlijst.

Door de benoeming van den heer D. ARDIWINATA tot redacteur voor het Soendaneesch bij de Commissie voor de Volkslectuur alhier, heb ik de gelegenheid gehad, de Woordenlijst, juist vóór het afdrukken, ook nog eens met dezen inlandschen taalgeleerde door te loopen, hetgeen daaraan in menig opzicht ten goede gekomen is.

Hem voor zijn welwillende opmerkingen hier alsnog openlijk dank te kunnen zeggen, is mij een aangename plicht.

Het nummer achter het woord wijst de bladzijde aan, waar dit voor 't eerst voorkomt.

Vergelijk bedoelt: vergelijk COOLSMA i. v.

Bij te voegen bedoelt: eveneens bij COOLSMA i. v.

Zie: verwijst naar de Woordenlijst zelf.

WOORDENLIJST.

A.

Abang, 149, Jav. rood; ook *bang; ngĕbang,* chemisch ontkleuren van oude batikans met *tji-sapoe* en daarna opnieuw rood verven.

Abig-abig, 37, van geplette bamboe gevlochten horde tot omwanding enz.; ook = *ampig.*

Adĕg, 141, bij te voegen: *adgĕan,* lijf, lichaam; *saădĕgna* = *sadirina; sapangadĕg manehna.*

Adjĕg, overeind staan, zie *pantjoeh.*

Agreng, 170, = *rame; araloes.*

Akma, 45, = *soekma; bajoe.*

Alam, 3, bij te voegen: *alam padang poë pandjang,* waaronder verstaan wordt: ten tijde dat de wereld nog een kale vlakte was en de dagen nog geen vasten duur hadden, m. a. w. in het tijdperk vóór de schepping, de chaos.

Alap-alap, 31, een witte, op visch azende valksoort.

Ambrin, 143, geheel op, kaal, ledig, bijv. een boom, waarvan de vruchten geplukt zijn; ontvolkt, o. a. *moen geus poekoel doeawĕlas pasar teh ambrin.*

Ampeuj, 37, = *deukeut.*

Ampoel, 33, = *hampang; ngamboel?*
II, *ampoel-ampoelan* op en neder geheven worden van lichte voorwerpen, bijv. gelijk een kurk dansen op de golven.

Anggara, 199, *poë anggara,* Dinsdag.

Angekleng, 106, zich op een hooge plaats zetten, van daar: *angoekloeng,* trots.

Apoes, 149, snoer, singel.

Arih, 2, *ngarih,* broeien van de half gare rijst met heet water na het eerste stoomen; na de tweede stooming heet dit *ngakeul. Pangarih,* houten spatel, waarmede men water en rijst dooreenroert.

Aroeb, 208, *aoeb.*

Astagina, 235, achthoekig.

Atjin, 4 = *beuki;* II *sĕnĕng.*
Regel 19: Njai Ogem enz. luidt vertaald: N. O., die er maar behagen in vond, een karbouwendij in haar wangzak te houden en zich de lippen met een versleten mat af te vegen, had neus en oogen in één vak gelegen, slechts zeven haren ombuigend door volte van luizen; haar buik vertoonde rimpels als de rollers van een weefgetouw en diende tot nachtverblijf van wandluizen.

Awat-awat, 27, uitgestrekt en kaal van een veld, landstreek; *tĕgal siawat-awat* wordt ook gelijk gesteld met *tĕgal setra;* zie *setra.*

Awĕn, 189, = *goepaj; ngagoepaj.*

Awir, zie *oear-awir.*

Awoen-awoen, 64, de wolken, het uitspansel.

B.

Babah, 2, bij te voegen: IV, dik vloeibaar, slijmerig vocht zooals: *dahdir, leugeut.* V, *babahan,* woonplaats; vermoedelijk dialectisch voor van *bawah, bawahan.*

Babajon, 235, verklaard met adellijke eigenschappen. Stam *bajoe.*

Badag, 146, bij te voegen: II = *gĕde.*

Bagbagan, 15, brugje; *sasak leutik leuih roebak ti manan tjoekang.* II, de dwarslatten, die den vloer dragen van een op neuten en korte posten staand huis.

Bagĕdoeg, 232, 't stampen van *kapas* om deze soepel te maken, vóór men er draad, *kanteh,* van spint, echter alleen toegepast tot het weven van *kasang.*

Bakbĕk, 146, = *dagdoeg,* klanknabootsing.

Balon, 45, zie: *pĕlok.*

Bandaleut, 11, *ngabandaleut,* in gelederen achter elkaar gaan. Vergelijk: *leut.*

Bangawan, 115, groote rivier.

Banjoe, 6, Jav. = *tjai.*

Barangsang, 140, verklaard met *bidjil napsoe,* bijv. verlies in 't spel; II = *baringsang,* onbehaaglijk door de warmte.

Barĕntik, 54, glinsteren, schitteren.

Batoer, bij te voegen: II, plint, rollaag; *binatoer,* op een rollaag staande, van een plint voorzien, enz.

Bĕbĕnting, 205, bij te voegen: II = *bĕbĕngkoeng,* sluitverband, dat een vrouw na de bevalling aangelegd wordt.

Bebet, 18, Jav., soort, slag van.

Bĕdang, 13, aanmatigend, eigenzinnig, koppig en daarbij lomp en grof. Vergelijk: *bĕdĕgong.*

Bĕdjog, 143, oud en versleten.

Bĕdoeg, 141, bij te voegen: *ngabĕdoeg,* slechts tot *tĕngange* = 12 uur, dus ½ dag arbeiden; *kabĕdoegan* door de *magrib-bĕdoeg* overvallen worden, zoodat men uit moet scheiden met hetgeen waarmede men bezig is, daar later te arbeiden *pamali* heet.

Bĕlĕngong, 125, = *songong,* lomp, onbeschaafd.

Bengbat, 9, I = *goda.* II *sabengbatan* = *sakeudeung.*

Bengkel, XLII, tapsteel van een *kaoeng*-palm, t. w. de derde, die uitkomt.

Bĕngkĕr, 2, bij te voegen: II = opperste, voornaamste, eerste onder gelijken. Vergelijk *wĕngkoe 2.*

Bĕngkoeng, 105, bij te voegen: II, *bĕbĕngkoeng,* zie *bĕbĕnting.*

Bĕk, 29, een harden slag met iets geven.

Bĕkek, 87, nauwsluitend, spannend; ook gelijk *pĕndek.*

Bĕkok, 45, veest, scheet; *ngabĕkok,* tegen iemand een scheet laten, beveesten.

Bewara, 125, = *ngembarkeun*; *bedja, ngabedjakeun.*

Binang, 150, een soort van lans.

Binatoer, 86, zie *batoer.*

Bingbin, 10, een kleine, wilde pinangsoort, waarvan de bladeren o. a. tot het vervaardigen van *hateup* gebezigd worden.

Bintang, 17, k. p. = *dĕleh* = *deuleu.*

II, houten bord gelijk een *rampadan*

Biring, 150, greep, handvat.

Bleg, 102, = *siga.*

Bobokong, 100, de rug even boven de stuit.

Bodang, 202, een groote *tjarangka,* ook *bodag* genoemd.

Boedha, 210, *poë Boedha,* Woensdag.

Boekoe, 9, bij te voegen: II, verbinding, gewricht, ook in den zin van tijdsgewricht = *mangsa*; zie *woekoe.*

Boendjal, 171, uitspuwen van sirihspeeksel, ook *boetjal; ngaboendjal; ngaboetjal.*

Boengboengdelan, 50, = *bobondelan.*

Boerĕj, 2, II, overdrachtelijk ook: aanvallig, lief.

Bobondelan, 10, een boomsoort waarvan de bast tot leerlooien wordt gebezigd. De vruchten worden gebruikt om den buik van kinderen, die aan moeilijken stoelgang sukkelen, te bestrijken; de vruchtinhoud wordt tegen het zelfde euvel inwendig gebruikt. Zie *boengboengdelan.*

Bongbong, 31, bij te voegen: II, hol. III, bezweringswoord bij verslikken. IV = *ngabongbong,* volstoppen, volproppen; *oelah sok ngabongbong teuing soengoet sia.*

Botoh, = *lintoeh.*

Bongkol, = *bengkel.*

Brĕgĕdĕg, 50, *ngabrĕgĕdĕg,* wegsleuren, voortsleepen.

D.

Dadali, 96, = *manoek dadali bodas;* ook witte magie?

Dadara, 176, naam van een weef? patroon.

Dagangan, 157, beteekent hier de borsten.

Dahalal, 142, samengetrokken uit *nĕda halal.*

Dahoeng, 153, *ngadahoeng* = *ngadaweung.*

Dajang, 208, oorspronkelijk vereerend woord voor meisje, vrouw.
II titel der vrouwelijk gedachte voorwerpszielen.

Daksina, 96, I Zuiden.
II *Poerwa daksina,* verklaard met *wiwitan djeung wĕkasan.*

Damo, 21, = *dapon, soepaja. Kadjeun njĕri damo geulis* = *soepaja geulis, dapon geulis.* Ons: wie mooi wil zijn, moet pijn lijden.

Dampit, 6, een groote boomsoort.

Dangdeung, 139, *tĕpi, dongkap.*

Dano, 21, Skrt. **dânoe**, vijver, meertje, plas.

Danoe, 172, Skrt. **dhanoe** boog, boogschutter; in het in den tekst gebezigd verband niet verstaan.

Darangdan, 51, I = *mangandeuh.*
II, bladerlooze boom (Karawang).

Datoe, 149. *tali datoe,* eigen geweven gordel; komt heden niet meer voor als verdrongen door geïmporteerde gordels.

Dawĕg, 5. I *soemangga.*
II = *doeĕgan.*

Dĕk, 7, = *deuk, dek, daek.*

Dĕkĕr, 132, *prak;* ook *pek.*

Dĕrak, 200, *ngadĕrak,* opdisschen.

Dĕrma, = darma.

Deungdeung, 5, naar iets of iemand komen zien; iets opnemen: in de *sindir* ook = *ioeh* en *sakeudeung.*

Deukdeuk, 190, met zijn velen toeschouwen.

Ditoenggoeloeng, 10, samentrekking van *diitoeng-digoeloeng*, iets gelijktijdig tellen en oprollen.

Djabrag, 38, = *gagabah*; *djabrag-djabroeg*, idem.

Djabroeg, 38, bij te voegen: II = *djabrag*.

Djadjim, Ar. 201, = *pasti*. Ook *tangtoe*.

Djag, 4, werkw. tusschenw. voor onderbreken.

Djaletong, 108, zie *djoelat*.

Djambraolang, 39, allerlei Uilenspiegelstreken uithalen = *djamboerang* = *djamboeraoel*.

Djanapria, 64, Skrt. beroemd en vermaard.

Djanggaong, 90, opwaarts gericht; *ngadjanggaong*, oprichten, overeind stellen.

Djangdji, 18, bij te voegen: II = *asal, dapon* bijv.: *ih, maneh mah njokot teh, djangdji noe aja bae*.

Djarĕgdjĕg, 147, staanders; hier de bedstijlen.

Djĕboeg, 30, bij te voegen: *ngadjĕboeg*, groot bijv. de wortels van de *awi haoer*.

Djĕbrog, 117, reeds groot, opgeschoten, van kinderen, doch alleen in verwijtenden of smalenden zin gebezigd. Bijv. *naha, sia geus djĕbrog-djĕbrog hĕnteu daek barang gawe noeroetan deungeun*.

Djĕdoed, 90, uitrekken; *ngadjĕdoed*.

Djĕngleng, 146, *ngadjĕngleng* prachtig, grootsch van een woning.

Djĕnoek, 141, talrijk, veelvuldig.

Djĕntrong, 205, klanknabootsing van het stooten met een staaf op iets hards.

Djĕpoen, 107, verklaard met *aloes*.

Djeug, 4, werkw. tusschenw. nederzetten; *djag*.

Djimpo, 3, groote vierkante doek om iets in te bergen en mede te dragen, gelijk bijv. in gebruik bij de theepluksters, *wawalon*.

Djodjode, 8, op min beleefde wijze iemand iets aanbieden, mededeelen.

Djoeblĕg, 2, bij te voegen: II *ngadjoeblĕg* aan stille krankzinnigheid lijden bijv. door maar doelloos te zitten staren.

Djoelat-djaletong, 108, half blank gelaten, half gebatikt, alleen als rijmwoord in gebruik.

Djoeroeloeng, 26, klanknabootsing; *ngadjoeroeloeng*, in den gebezigden zin: een drol draaien.

Djompong, 156, slaaf, dienaar zoowel mannelijk als vrouwelijk.

Djore, 48, = *goreng djore-djore,* idem.

Djorong, 7, = *tjondong, dojong.*

Djorongkong, 154, versterking van *rongkong.*

Doĕh, 2, bij te voegen: II = *loetjoe pĕndek. Biasana disĕboet pĕndek doĕh, hanteu ara aja noe njĕboet: djangkoeng doĕh.* Ook gelijk *ginding.*

Doejoeng, 19 = de Halicore dugong s. indica, wier oogvocht, vermengd met welriekende olie, het hoofdbestanddeel van het door C. beschreven, liefdewekkend praeparaat vormen.

Doerat, 208, zwaar.

Doetoen, 33, *ngadoetoen* = *ngadjongdjonan.*

Domas, 6. achthonderd; *tandoekna salaka domas,* met achthonderd zilveren hoorns.

Dontja, 144. sterk trekken; met gestrekte handen en beenen loopen *doemontja-dontja,* geredupliceerd toestandswoord.

Dopang, 87 = *antara; sĕsĕla.*

E.

Edek, 17, = *eudeuk, deuk, dek, daek.*

Eman, 148, = *heman*

Ĕmbĕl, 31, = diep moeras.

Ĕmboet, 148, een beweging van lippen, vingers bij voornemens, zijn te spreken, van zins zijn iets aan te bieden.

Ĕmpoer, 170, *ngĕmpoer,* gloed afstralen, zonder dat daarbij warmte uitstraling noodzakelijk is.

Ĕndag, 98, = *ojag, ngĕndag,* doch alleen van liggende dingen, zooals een vonder.

Ĕndar, 45, = *eundeur.*

Engklok, 122, benaming van een groote *angkloeng.*

Ĕntag, 13, *ngĕntag,* het geluid van kloppen doen hooren gelijk een *bĕdoeg,* die geslagen wordt, een wand waartegen geklopt wordt, doch met een hard voorwerp.

Ĕntĕr, 33, = *gĕtĕr; galĕtĕr. Ĕnter-ĕntĕr* = *ngagĕtĕr.*

Ĕntoeg, 13, *ngĕntoeg* = *ngĕntag;* zie *ĕntag.*

Ĕntoeng, 29, = *ngĕntroeng; ngĕntoeng; toeng* klinken, van holle voorwerpen waar tegen geslagen wordt.

Ĕntong, 13, enklitische vorm van *montong,* gelijk *ĕntjan* van *teu atjan, tatjan* enz.

Eteh, 17, liefkoozende vocatief van *teteh*.

Eujeub, 146, kompleet; *ngeujeuban* kompleteeren, ook verveelvuldigen.

Eumeuj-eumeuj, 169, bij 't *seureuh*-kauwen het speeksel eenigen tijd in den mond houden.

Eusi, 149, bij te voegen: II *ngeusi* gezet van postuur = *kalaksanakeun*.

Eundeuk, 98, bij te voegen: II = *ĕndag* = *ngeundeuk-ngeundeuk* = *ngĕndag-ngĕndag*.

Eungkeuj, 11, *ngeungkeuj*, uitgaan van velen; met meerderen iemand volgen, = *ngaleut*.

Ewer, 5, = *awir; ewer-eweran*, zie: *oear-awir*.

G.

Gabig, 145, = *geubig; goebag-gabig*.

Gablog, 18, *ngagablog*, k. p. een grooten bek opzetten.

Gagambang, tafelvormige, op ± één voet hooge pooten staande bank, tegenwoordig veelal met een karpet belegd, waarop men eet, zich onder gezelligen kout vereenigt, enz. Bij alle welgestelde Soendaneezen te vinden en bij uitstek de gewone zitplaats van de huisvrouw.

Galeuh, 155, = *galih*.

Galieur, 40, = *balieur*.

Galigoet, 3, verklaard met *sasaoeran goegoep rada kagok*.

Galih, 85, l. van galoeh; zie aldaar.

Gambrang, 220, = *hapa*.

Gameng, 14, *goemang-gameng;* zie *goemang*.

Gandeuang, 44, het hoofd flink opgericht houdend, met lange passen zich langzaam verwijderen, *gandang*.

Gandjok, 42, *ngagandjokan* = *ngahalangan; migandjok*, een hinderpaal stellen; ook *kagok*.

Ganjol, 28, *ngaganjol*, iets in den mond, bek nemen, zooals een zuigend kind de tepel, een jong dier de speen.

Gantal, 227, = *djambe*.

Gantawang, 7, = *gontowong, ngagaok*, iemand luide bij den naam roepen; schreeuwen. *Pak gantawang*.

Gantja, 94, = *saroea*; *piligantja* = *teu saroea-piligantja* bijv. gezegd van twee personen, die een last aan een draagstok vervoeren als bijv. de voorman sneller loopt dan de achterman; ook *tali hantja*.

Gantjar, 55, = *gandjor*, onregelmatig; ongelijk van hoogte.

Gantoeng, 2, bij te voegen: *gantoengan,* inrichting om iets aan op te hangen, vleeschhang, galg enz. *Sapina toedjoeh gantoengan ngĕmplang timahna parigi, ageungna toedjoeh pĕmbĕdel,* is een spreekwoordelijke uitdrukking en beteekent: *sagala sajagi, jen teu aja kakoeranganana.*

Gaper, 184, *goelang-gaper* = *goelang-goeling* = *boelak-balik.*

Garitjoe, 14, *ngagaritjoe;* pukkelig.

Garoganjang, 74, zich onophoudelijk krabben.

Gas, 99, = *satoël,* d. i. een lengte-maat gerekend van de voetzolen tot de toppen der vingers van de rechtstandig omhoog gestoken armen.

Gasah, 30, = *asah* = *goesroek.*

Gawawak, 8, = *gowowok,* luid schreeuwen.

Gĕlĕgĕr, 3, bij te voegen: II woord tot nabootsing van 't geluid van kanonschoten.

Gĕlĕnjoe, 42, *ngagĕlĕnjoe* = *mesĕm.*

Gelentjeng, 43, = *gereleng.*

Gĕloer, 146, = *goler*; *galoer.*

Gĕmpĕng, 15, *ngagĕmpĕng* = *malangmang.*

Gĕmprang, 158, rinkinken.

Gĕntrang, 155, *ngagĕntrang,* nabootsing van 't geluid van het weefgetouw.

Gĕrek, 146, snorken.

Gĕtĕm, 93, = *gĕrĕm,* grommen.

Geulis, 100, bij te voegen: II *geugeulis panon* = *njoba-njoba.*

Gila, bij te voegen: II = *katjida.*

Gilig, 90, bij te voegen: II = *botoh.*

Gintoeng, 113, een boomsoort, doch hier in onbekenden zin gebruikt.

Girap, 4, opschrikken = *ngagĕbeg.*
II, *ngoredjat, njĕblak,* enz.

Giringsing, 20, bij te voegen: II *giringsing wajang,* naam van een batikpatroon. II *ngagiringsing* = *nipoe ;* ook *menta-menta.*

Goelandjĕng, 155, = *lĕndjang.*

Goemaledag-goemalĕdoeg, 4, klanknabootsing, voortdurend *dag-doeg* klinken.

Goemalĕdoeg, 4, zie *goemalĕdag.*

Goemang, 14, *goemang-gameng, goemamengan,* iets op den tast doen.

Goeroeloeng, 93, = *tjoeroeloeng*, nabootsing van het geluid van de angkloeng.

Gontowong, 7, iemand hard roepen; zie *gantawang*.

Goroh, 86, Jav. leugen, leugenachtig; *ngagoroh* beliegen.

Gorombiang, 141, geluid geven, bijv. van een muziekinstrument dat valt; *gorombiangan*, al wat geluid geeft.

H.

Halang, 180, bij te voegen: II = *saloer*.

Haloe, 220, bij te voegen: III = *heula*.

Haleuang, 136, uit volle borst zingen; *ngahaleuang*.

Hantiga, 91, Jav. = *ĕndog*.

Hariring, 3, *ngahariring*, neurieën.

Hekok, 152, in den hoek zitten.

Hĕmpet, 26, de faeces bij kleine beetjes uitdrukken = *ampĕt*, *dĕmpet*.

Heong, 20, = *hiang* bij te voegen: III *ngaheong*, onbelemmerd op de golvingen van het water wegdrijven.

Heroj, 151, I = *kabita*.
II = *herojan*, *ngaherojan* = *ngaheroan*.
III *saherojan* = *sakeudeung*.

Himoerĕntang, 163, verklaard met *baloekboek*.

Hoeroeng, 2, bij te voegen: II, *hoeroeng tatadjoeranana hedjo lembok*.
III Spreekwoord: *seuneu hoeroeng tjai tjaäh*, gezegd tot waarschuwing om uit de omgeving van een nijdig mensch te blijven.

I.

Iding, 108, woordje tot geruststelling gebezigd in de *basa nene*, ongeveer gelijk *kadjeun*, *keun bae*.

Idjen, 55, = *ketengan*, naast elkaar, van een paar.

Ingan, 94, schatten, taxeeren.

Ingga, 93, = hingga = *saoepama*, *lamoen*.

Ingkleung, 42, *ngingkleung* = *minggatkeun*; *ingkleung*, *leumpang sorangan taja anoe njaho*.

Isoen, 126, Jav. = *aing*, *dewek*.

J.

Ji, 12, vocatief van *rai*, gelijk *nji* van *njai* enz.

K.

Ka, 174, afkorting van *mangka*.

Kabalason, 118, = *katoetoeloejan*, de juiste maat overschreden hebben doch zonder opzet; zijn doel voerbij streven.

Kaboengan, 155, *djati kaboengan*, een djati-soort?

Kadi, 229, Jav. = *sapĕrti*.

Kadia, 39, Jav. = *tjara*, *sapĕrti*, *kawas*.

Kagoengan, 180, beteekent in dit verband de schaamdeelen.

Kakang ĕmbok, 99, Jav. = *atjeuk*.

Kala, 2, bij te voegen: IV = een kategorie van boze daemonen van reuzengestalte en met vervaarlijke tanden. *Meunang ngahoentoe kalakeun;* getand op de wijze van een *kala* d. w. z. met in elkaar grijpende tanden. Wordt bijv. ook gebezigd van tandraderen: *roda sapĕrti hoentoe kala*.

Kalabaja, 10, verklaard met *kala baja* = *waktoe katjilakaän atawa kasoekĕran*.

Kalapati, 10, verklaard met *kala pati* = stervensuur.

Kalitjangkas, 243, een groote sprinkhaan.

Kama, 210, Sang kama, de liefdegod wiens gemalin is Ratih.

Kamadengdang, 111, is een woordspeling op *sidengdang*, de manier waarop Aki in den boom zal klimmen.

Kamajang, 142, een bloem; *kamajangan*, Nini gebruikt hier beeldspraak-*sindir*-en bedoelt *kahajangan*.

Kamonteng, 50, een boomsoort.

Kampig, 62 = *ampig*.

Kampoeng, 222, bij te voegen: II, *ngakampoeng*, in de uitdrukking: *ngakampoeng ratoe*, *njatjampah menak* = *ngapĕskeun*.

Karang, 232, bij te voegen: *karang hoeloe* = peluw.

Karawĕlang, 121 = naam van een kĕrissoort in den vorm van een *oraj wĕlang*.

Karinding, 4, te verduidelijken met mondharp.

Katjatjang, 119, rusteloos en zonder bepaalde bestemming voortgedreven worden; *ngatjatjang* thuis rust noch duur hebben en er altijd doelloos op uit zijn.

Kaweul, 20, *ngaweul*, het insteken van de *loemat* terzijde van het hoofd.

Kede, 98, = *kentja;* op de aangehaalde plaats echter te verstaan als *leungeun kentja.*

Kĕdeuh, 16 = *kĕdah, koedoe* = *keukeuh.*

Kĕlĕr, 138, bij te voegen: *kĕlĕr tahoen,* aanslag van den walm aan een pot, die niet meer te verwijderen is = *mohong.*

Kĕmplang, 14, nabootsing van den slag van de *kampak.*

Kĕmploeng, 112, nabootsing van den slag van de *balioeng.*

Kĕnjĕd, 14, bij te voegen: II, *kĕkĕrĕnĕd,* schokjes in de spieren gevoelen, waaraan een omineuse beteekenis wordt toegeschreven. Voelt men deze bijv. in de linkerhand dan voorspelt zulks voorspoed en gewin, in de rechterhand krakeel en verlies; vergelijk *kĕkĕdoetan.*

Kĕpĕr, 34, bij te voegen: III, hulptelwoord tot het tellen van platte zaken; *sa-kĕpĕr godong,* één blad.

Kĕpoeh, 109, een boomsoort.

Kĕsĕk, 2, *ngĕsĕk,* tusschen de handen fijnwrijven.

Keteng, 139, gehalveerd; *lawang saketeng* = *porte brisée,* en waar de voornaamste toegang tot een plaats oudtijds steeds een zoodanige was, hoofdpoort. *Ketengan,* 202, met zijn beiden.

Kĕtek, 155, bij te voegen: nabootsing van 't geluid bij 't aandrijven van den inslag; *ngĕtek, ngĕtekan.*

Kĕtoek, 3, metalen, gongvormig slaginstrument, zoowel afzonderlijk als bij de *gamĕlan* gebruikt. *Ronggeng kĕtoek tiloe,* optreden van dansmeisjes onder begeleiding van drie *kĕtoek's,* o. a. in Karawang algemeen gebruikelijk.

Keusal, 227, samentrekkend, bijv. van *djambe, angsana*-sap enz., *ngeusal.*

Kidjing, bij te voegen: II, *ngidjing,* zie *sangkeloh.*

Kila-kila, 70, = *tangara, tjiri wantji.*

Kinteur, 17, doen alsof men niets hoort en ziet, negeeren.

Kinteur, 40, zonder beteekenis; zie *koentar.*

Kintjĕr, 90, *ngintjĕr,* mikken.

Kiramaj, 138, een slingerplant, liaan, die, waar bamboe schaars, is, wel tot touw gebezigd wordt.

Kireum, 1, = *peureum, kitjeup.*

Kiwat, 34, = *liwat; sakiwat* = *sakeudeung.*

Koedoe, 151, bij te voegen: III nog in knop.

Koedjang, 138, ouderwetsch, thans alleen nog als *djimat* o. a. tegen het inslaan van den bliksem, om bij droogte den regen te bezweren enz. in gebruik kapmes. Vergelijk: Voorwoord XXXII.

Koelawoe, 116, bruin, bruinachtig.

Koelantoeng, 113, = *koelinting;* tot vorming der *poerwa kanti* op *oe* uitgaand.

Koenang-koening, 147, witachtig geel.

Koentar-kinteur, der- en herwaarts. „*Oelah sok koentar-kinteur teuing; tjape.*"

Koentjieur, 139, = *kinteur*; z. aldaar.

Koepoek, *ngoepoek* = *dĕpa.*

Koeras, 137, laxeermiddel; *dikoeras*, gelaxeerd. Overdrachtelijk met *rĕdjĕki* op de flesch, bijv. *oelah sasapoe ti peuting matak lesang koeras, oelah ngagisik leungeun, mĕntas dahar matak lesang koeras, oelah mandi mĕntas dahar matak lesang koeras* enz.

Kodongkang, zie *kodomang.*

Kodomang, 144, de hand naar iets uitstrekken; naar iets reiken; ook *kodongkang.*

Kokotak, 96, *kakelen.*

Koletrak, 195, droog, *ngoletrak,* bijv. een *balong, sawah* enz.

Koleangkak, 20, Falco Pondicirinus.

Kolear, 139, I = *koleang.* II *ngolear*, steeds doorkrijten, bijv. van een kind, dat zich niet sussen laat.

Kolopot, 152, = *djibroeg.*

Kombaja, 149, een soort van laken.

Kompjang, 147, = zachtjes klateren, ritselen.

Kongkon, 141, bevelen, gelasten, opdragen.

Koper 45, = *komper*; *ngoper,* tintelen.

Koreak, 159, snateren van eenden, ganzen.

Korod, 31, bij te voegen: III *hoë korod,* een pokdalige rotansoort.

Kotak, 4, bij te voegen: IV *sakotak,* één veld van een vereenigd sawahcomplex, *samping poleng kotak-kotak;* geweven doek door evenwijdige strepen in *kotaks* verdeeld.

Kotjop, 11, *ngotjop,* dicht doen, dichtslaan, bijv. een regenscherm.

L.

Ladoet, 187, bot, stomp.

Lagar, 88, bij te voegen: *lalagaran,* onopgetuigd, ongezadeld.

Lajar, 215, *lajaran,* indirekt een openbaring ontvangen bijv. in den droom.

Lajar, 109, bij te voegen: III = *balangsiar.*

Lakotoj, 3, prijzende uitdrukking voor de bewegingen van een slanke persoonlijkheid; *lakotaj-lakotoj.* Doet deze slungelig, dan zegt men spottend *daja-dojo.*

Lalak, kilalak, 50, een boomsoort.

Laloe, 105, *ngalaloe,* vasten zonder te voren te *saoer.*

Langsit, 20 = *koeroe, leutik.*

Lambereh, 146, *ngalambereh,* overvloeien.

Lampoeroek, 156, werkw. tusschenwerpsel voor gaan zitten, zich nederzetten, vergel. *rampoejoek.*

Laoeng, 234, boven, hoog; *ngalaoeng,* opstijgen.

Lapa, 117, **lepa,** = *rata.*

Lawang koeroeng, 148, de middenpoort tusschen de *lawang sanga* en *lawang kori.*

Lawang kori, 148, buitenpoort.

Lawang sanga, 148, verklaard met binnenpoort.

Lĕkĕtĕj, 40, bij te voegen: II *ngalĕkĕtĕj,* langzaam vloeien, zooals bijv. olie, die overgeschonken wordt.

Lel, 231, ook *bĕlel,* eigenlijk gezegd van de oogleden, wanneer die zóó ontstoken zijn, dat men niet knipoogen kan; hier de tong even uitsteken bij 't proeven van iets onaangenaams.

Lĕlĕmĕn, 154.

Lĕlĕr, = *leunggeuh, antĕr.*

Lĕmboer karioeng koe goenoeng, 1. Hiervoor bestaat een dichterlijke uitdrukking nl. *Galoedra ngoepoek.*

Lĕnga, 40, Jav. = *minjak.*

Lĕning, 201, schoon, gezuiverd van een bouwveld.

Lĕntang, 161, rondkuieren, wandelen zonder bepaald doel, zich vertreden.

Lĕnting, 33, klein worden voor 't gezicht door omhoog te gaan; alleen van wat vliegt gebezigd.

Lĕntjĕr, 86, *lĕlĕntjĕr,* edel, rechtvaardig.

Lentjop, 207, spits, puntig.

Lĕntong, 33 = *lĕnting.*

Lepo, 237 = *sangkeloh.*

Letra, 105, *bĕrĕsih.*

Leunggeuh, 2, langzaam = *loenggoeh, onter, lĕlĕr; baroeang leunggeuh,* langzaam werkend vergif.

Lĕwir, 108, *ngalĕwir,* wapperen.

Liar, 147, bij te voegen: II = *njaba.*

Limpeu, 32, over vermoeid = *lempoj, tjape.*

Lingga, 93, opening van een termieten hol = *liang.*

Linglap, 91, *hilap, poho.*

Linjih, 143 = *bĕrĕsih.*

Loegas, 88, ontbloot van wapenen, waarbij een scheede behoort = *logar.*

Loekoen, 227, het op een bepaalde wijze rollen en binden van een *seureuh*-pruim, gelijk nog bij bruiloften van een maagdelijke bruid te doen gebruikelijk is.

Loemat, 20, ook *loeloemat,* het strengetje haar, dat de *sanggoel* op de plaats houdt; *ngaloemat* het haar met de *loemat* vastmaken.

Loengsi, 64 = *tjatjing.*

Lojang, 37, I bakvorm, II *lojang sari,* naam van een vlechtpatroon.

Lolog, 156, *ngalologan,* een lus loshaken.

M.

Madia gantang, 91, verkl. m. *satĕngah ing loehoer.*

Malindĕs, 94 = *malik ka sorangan,* doch in abstracten zin en met 't gevolg dat men *wirang* is, of *tjilaka* heeft.

Mamareng, 209, kentering van 't jaargetijde.

Man, 23 = *nam.*

Mandala, 138, verkl. met plaats, plek.

Mandap, 151, *mamandapan* met het hoofd en den hals voorover gebogen. Ook gezegd van iemand, die eerbiedig een meerderen voorbij gaat.

Mandĕpoen, 135, geborduurd en met gouddraad versierd doekje, soms ook een matje om *poesaka's* en wijgeschenken mede te bedekken. Thans buiten gebruik en hoogst zeldzaam.

Manik, 135, edelsteen, koralijn.

Mangangkang, 119 = *ngambang.*

Manggoet, 151, langzaam en regelmatig.

Mangkara, 223, hoe zou, 't zal wel niet, dat.

Mangoengkoeng, 119 = *mangangkang.*

Mangplangan, 29, *plang* klinken van de *kohkol* = *mongplongan taja anoe ngahalangan.*

Mangprang, 208, *mangprang-mangpreng,* helder klinken.

Manjingnjong, 108, rijmwoord zonder beteekenis.

Maoeng, 50, bij te voegen: II *kimaoeng,* een boomsoort.

Matjala, 99, *matjala tjalaketek,* = *malindĕs ka sorangan, kawas noe dieleketek.*

Mawat, = 2 *pĕrbawa;* zie *tjandra.*

Mĕdot, 207, omlaag buigen van een vruchttros door zwaarte.

Mĕlĕdoeg, 18, boersch, kinkelachtig, anders gezegd: *djaoeh ka nagara, djaoeh ka bĕdoeg* enz.; ook *bĕlĕgoeg*; *doesoen taja kanjaho.*

Mĕntĕlĕng, 5, puperkleurig zijn, gelijk de *tĕlĕng*-bloem.

Merengkel, 50, ombuigen gelijk de *bengkel* van een *kaoeng*palm; *mĕrĕngkĕl kos oraj diteunggeulan.*

Mĕteti, 192, landman, landbouwer.

Midji, 151, de eerste, de opperste.

Midji, 1, Jav. = *samioek,* eensgezind, eendrachtig; *ngahidji.*

Mikoeng, 171, met een bult of bobbel bijv. in een weg; *nongong koeja.*

Mingkis, 150, verklaard met *moengkoes; boengkoes.*

Miranan, 88, afvallen gelijk bladers, uitsterven.

Modjang, 145, juffer, adellijk meisje.

Moetjoeng, 147, meer dan genoeg, overdadig veel.

Maho, 94, *baha.*

Momore, 8 — *djodjode, loemajan.*

Mongkonong, 153 = *sirit; momonong* = *heuntjeut.*

Mongplo, 20 = *botoh, donto,* mollig

Montjorong, 109, glanzen, schitteren = *mentjrang, tĕrang.*

Morongkol, 55 = *merengkel;* zie *bongkol.*

N.

Nangnajeumeun, 68, grondwoord onbekend en door mij nooit anders dan in den gegeven vorm gehoord, die verklaard wordt met *di djĕrona baseuh, di loearna toehoer,* o. m. ook gebruikt van kwijnende planten.

In de dorpsnaam Tji-tajeum (vulgo op Tji-tajam aan de lijn Batavia-Buitenzorg) leeft vermoedelijk de oude stam van *nangnajeum* nog voort, doch men weet de

beteekenis niet.

Netra, 31, oog; *sakĕdap netra,* een oogenblik; dikwijls, gelijk ook bij C., verkeerdelijk *sakĕdap metra* geschreven en uitgesproken.

Ngagandonkeun, 1, samentrekking van *ngagandoeankeun,* zie C. i. v. *gandoe.*

Ngaran, 143 = *aran.*

Ngĕlĕjĕp, 157.

Ngĕplan, 140, zwijgen, zich stil houden.

Ngengtjĕp-ngengtjĕp, 146, vermoedelijk onstaan uit *ngeng* hooren (iets vernemen) en *tjĕp* aanraken met een koud voorwerp, dus even huiveren bij 't hooren van; *ngengtjĕp-ngengtjĕp,* meermalen die gewaarwording krijgen.

Niskala, 203, onstoffelijk, staat tegenover *sakala,* stoffelijk.

Njal, 190, werkw. tusschenw. de oogen openen.

Njeta, 18, samengetrokken uit *nja eta.*

Njĕngtjĕrĕgĕng, 104 = *njogong, heuras,* van 't membrum virile.

Ngetjebrek, 116, doorkwekkelen van vrouwen, zonder naar rede te luisteren = *ngatjaprak.*

Njigtjrig, 104, = *djigdjrig, ngadjigdjrig,* matig snel voortgaan.

Njiliwoeri, 110 = *njoempoet,* met iemand medeloopen na door hem ontboden te zijn.

Njingtjriwilah, 104, steeds om zich heen kijken.

Njoed-njĕd, 29 = *kĕrĕnjĕd,* medegeven door elasticiteit.

Njoengkĕdal-njoengkĕdil, 104, verklaard met: uitgaan met een geweer, zijnde *njoengkĕdal* een woordspeling op *mĕdal, njoengkĕdil* op *bĕdil.*

Njomana, 111, *njampak aja.*

Noenoek, 141, een boomsoort.

Nonob, 32 = *mondok, pamondokan,* overnachten, doch langer dan drie nachten. *Panonoban* nachtverblijf; van beesten: plaats, waar zij geregeld plegen te overnachten.

O.

Odoj, 20 = *kendor*; losjes.

Oear-awir, heen en weer bewegen door den wind, gelijk bijv. een vogelverschikker van *oepih.* Van grootere voorwerpen, gelijk bijv. een vlag, zegt men *ngelebet.*

Oegĕr, 80, bij te voegen: II, zie *oetah.*

Oela, 92, Jav. = *oraj.*

Oelang-ileung, 156 = *loeak-lieuk.*

Oemboel, 141, *oemboel pogor*, verkl. met *dajeuh.*

Oengah-engoh, 106 = *tjape.*

Oenggeuk, 9 = *oenggĕk, inggoek.*

Oenggoel, 143, hooger in vergelijking met iets van dezelfde soort, dat lager is.

Oengkoet-oengkoet, 3, een vogel, soort van hoppe, die „koet", „koet" laat hooren.

Oesoe-asa, 6, mengsel van koper en goud, *soeasa.*

Oetah, 80, bij te voegen: *oetah oegĕr,* de faeces uitbraken, als ziekte bekend onder den naam van: miserere.

Ohek, 14, een fluim loozen.

Onjang-anjeng, 169, de sirihpruim van den eenen kant van den mond voortdurend naar den anderen doen verhuizen.

Ora kawĕdal ing lisan, 91, Jav. = *hĕnteu ka loear tina lambe.*

P.

Pak, 7 = *pok* als werkw. tusschenw. bij werkwoorden met den klinker *a;* zie *gantawang. Pok gantowong, pak gantawang,* hij riep hem hard, luide zijn naam uitsprekend.

Palangkakan, 87, lies = *pengpelangan.*

Pamĕnggĕr, 90 = *bĕngkĕr,* voorhoofdssieraad van bloemen, *tarĕtĕp,* dat beneden de *sigĕr* gedragen wordt.

Pangiwa, 203, bode.

Pangpeng, 104 = *baledog,* bij te voegen: *sapamangpeng,* zoover een worp reikt; een worp afstands.

Pantjoeh, 24, bij te voegen: II, eigenlijk in den grond gestoken staak om een buffel aan vast te binden.

Pantjoeh, 149, houten pen tot vastzetten van de *sorog.*

Pantjir, 90, bij te voegen: II = *pantes tĕgĕp.*

Parantjahan, 109 belezen, bezweren om de nadeelige werking van iets van te voren onschadelijk te maken.

Parapas, 139, verk. m. *ngaliwat.*

Parapat, 142 = *dat;* ook *dat parapat.*

Parimbon, 96 = *boekoe tjatĕtan* voor wicheldoeleinden.

Pelag, 2 = *pĕrlente, bisa tjarita,* zich duidelijk uitdrukken, goed spreken. II schoon van uiterlijk, postuur.

Pĕlĕngok, 2, *mĕlĕngok* = *mĕrgo, pĕrgo,* betrappen; *kapĕlĕngok, kapĕrgo,* betrapt worden, zijn.

Pĕlok, 54, een soort van grof garen. II, *pĕlok balon,* een slechts uit twee kleuren bestaand *poleng*-patroon bijv. wit en rood, groen en paars enz.

Pĕmbĕdĕl, 2 = helft.

Pĕndat, *mĕndat,* in de schaduw drogen van bereid garen.

Pĕnit, 140, *mĕnit,* ronddraaien gelijk de wieken van een *koletjer.*

Pĕnod, 4, *mĕnod* ombuigen door zwaarte van een daaraanhangenden last, als rijstraren door veelheid der korrels, takken door vruchten, een draagstok door het daaraan opgehangen goed.
Dipĕnodkeun, doen nederbuigen bijv. middels een *gantar* van takken om er de vruchten van te plukken; *boeahna mararĕnod.*

Pĕntjar, 207, zwellen van vruchten, een bloemknop enz.

Pentjok saeng, 151, wordt niet verstaan.

Pĕr, 13 = *kĕpĕr, kĕlĕpĕr,* werkw. tusschenw, kloppen, tikken, ook in overdrachtelijken zin van het hart.

Pĕrĕngpĕng, 100 = *apĕng, apĕng-apĕngan,* druk in het bekken door hevigen achterlast, barensnood. *Mĕrĕngpĕng,* dusdanigen druk gevoelen.

Pĕrtengtang, 46 = *pĕrlente;* gewoonlijk gebruikt men *gandang pĕrtengtang* = *giding pĕrlente.*

Pĕtak, 95, witte ui.

Pilis, 121, wal, oever.

Pingĕl, 90, *pamingĕl,* l. v. *geulang.*

Pingsanga, 141, Jav., de negende.

Pinti, 120 = *pipi.*

Piroeha, 119, *miroeha,* vuurwrijven middels twee stukken bamboe.

Poë, 99, bij te voegen: *poë boengsoena,* voor goed voor 't allerlaatst.

Poeah, 211, vereerende titel voor vrouwen, oudtijds *pwah.*

Poehak, 111, *moehak-moehak,* verspillen op de manier zooals men winden vliegen laat.

Poehoen, 136, begin, aanvang; *poehoen prakara* = *asal prakara; mipoehoen* beginnen; *poepoehoenan,* teeken tot aanvangen, bepaaldelijk bij oogstverrichtingen.

Poenden, 223, hooger last.

Poengkir, 10, *moengkir,* iets niet aanvaarden, niet erkennen = *teu tarima,* II = *poengkoer, pĕngkĕr.*

Pogor, 141, zie *oemboel.*

Pogot, 27 = *daek.*

Pohatji, 135, schikgodin, samengetrokken uit *pwah, poh, ĕmpoh*; in de oudsoendasche handschriften een eeretitel voor vrouwen (vergel. Batav. *ĕmpo* en *po),* en *atji* essens. 't Woord beteekent dus vrouwe essens = bezielende geest van 't voorwerp, dat er achter genoemd wordt, zie blz. 218.
Dus wordt *Nji pohatji sanghjang Sĕri* = de rijstgodin, in vertaling: Mejuffrouw schikgodin, godinne *Sĕri.*

Poloi, 175 = *ramboet.*

Pones, 31, een gedoornde rotansoort; *hoë pones.*

Pongpong, 43 bij te voegen: II *Parongpong,* geheel en al.

Pongpok, 13, aan te vullen: de smalle zijde van langwerpig vierkante voorwerpen in 't algemeen als: doozen, koffers enz.

Pontrang, 104, bij te voegen: II = zich werpen op; neerschieten op.

Popogan, 236, bij te voegen: II een terechtwijzing ontvangen van een meerderen in rang.

Proeng, 93 = *prak*; *mangproeng* = *loempat.*

R.

Radian, 43, heer; *raden.* Ook: *rahadian.*

Radjĕg, 116, Jav. heklat.

Ragieung, 154 = *ranggieung.*

Ramboet, 209 zie *sadana.*

Rampĕnas, 2 = rammenas?

Rampajak, 7, horizontaal gestrekt van de armen, de takken van een boom.

Rangkiboeng, 145, verkl. m. *loba bawaeun; ngarangkiboeng*; vergel. *angkariboeng.*

Ranggah, 149, bij te voegen: II dwarsstaaf ter zijde van het gebit.

Ranggeong, 5 = *galeong, ngageboj.*

Ranggosaj, 33, uitgeput van vermoeidheid.

Rarapen, 158, buiten gebruik gesteld v. een voorwerp wegens ouderdom, slijtage enz.

Raspati, 155, *poë raspati,* Donderdag.

Rĕndang, 108 = *sorendang.*

Rĕnggi, 133, verklaard met *aneh kawas maranggi.*

Reuak, 205, *ngareuak,* gespleten, gescheurd van den bodem door de droogte.

Reungreum, 33, *ngareungreum,* op een vaste plaats overnachten; vergelijk *nonob.*

Ringkinik, 233, ongekamd, van 't hoofdhaar.

Roengkoedoek, 41, vlug een last opnemen, opheffen = *rigidih* en *ringkinik.*

Roak, 51, *ngaroak,* openschaven, openschuren.

Roeroed, 101 = *rorod, ngaroeroed,* was middels warm water verwijderen, bijv. van een *batikan.*

Rokoj, 4 = *rohroj* = *poroj;* omgebogen van zaken, die van nature omgebogen zijn zooals volwassen bamboe, rijpe *pare* enz. *„Parena geus rokoj?" „Teu atjan sabab harapa keneh."*
In overdrachtelijken zin van geluid gebezigd = tot iemand komen.

Rompes, 90, *ngarompes* hoog in den nek van een kraag of *kĕkĕmbĕn,* zoodanig dat deze tegen den haarwrong aankomen.

Rongrong, 141, klein gedierte; *rongrong gogodongan,* de beestjes in het loover.

Rorong, 2, geheel bezet met groote edelsteenen.

S.

Sadana, beteekenis onbekend, zie v. d. Tuuk, Tijdschr. v. Ind. T., L. en Vk. dl. XXV, blz. 489. *Ramboet sadana,* een titel.

Sakaroepa, 137, één van voorkomen.

Sakawoloe, 137, met z'n achten één.

Sakĕdik, 3, Jav. = *saeutik.*

Sala, 8, Kw., Sanskr. *çâlâ,* zaal; *sala manggoeng,* hemelzaal, versierde naam van *papanggoengan's* enz. in de verblijven der adellijken.

Salea, 76, *njalea,* zwemmen, doch alleen van watervogels gezegd.

Salobong, 90, scheede, buis = *solobong.*

Saloempir, 20, hooge schoen.

Salopa, 235, buidel, tasch.

Samakta, 146, verklaard met *sadia.*

Sampanan, 99 = *sampaän, ngaran doehoeng.*

Sangadoelang, 90, I karbouw met een opstaanden en een neerhangenden hoorn, *moending ngĕloek sabeulah.*
II *Sila noempang sangadoelang,* zitten met één opgetrokken en één afhangend been.

Sanggaoeang, 149, verklaard met stijgbeugelband.

Sangatoeang, 137, de aderen in het voorhoofd V-vormig geplaatst hebben, hetgeen als een bizonder gunstig kenmerk, *tjiri-wantji* geldt.

Sangkala bolong, 41, Jav. de gave het verborgene te kennen.

Sangkeloh, 3, *njangkeloh,* het zich eerbiedig schuins voorover buigen met de linkerhand op de knie en de rechter op den onderarm of omgekeerd, zooals de vrouwen, *emok* zittend, doen, enz. Meer gebruikelijk is *ngidjing,* dat is de houding aannemen van een *kidjing,* een schaaldier, dat zich in schuinsche richting beweegt.

Sapi, 50, bij te voegen: II *kisapi,* een boomsoort.

Saroebang, 20 = *badjoe,* een soort van keurslijf.

Sawiat, 138, verkl. m. ramspoed, onheil, leed.

Seak, 31, *njeak* knetteren, bij het verbranden, van het uitstrooien van grind enz.

Seleket, 161, *njeleket,* met moeite tegen iets opklimmen.

Semper, 115 = *tjeper ipis,* breed en vlak.

Sĕmpana, 29, niet verklaard.

Sĕntar, 5, bij te voegen: II. = *soentar.*

Seuleujeuh, 157 = *keukeuh-kĕdeuh.*

Seureupeut, 189, niet verklaard.

Siang, 97 = bij te voegen: *saboeka siang* = *braj beurang.*

Siawat-awat, 143, beteekenis onbekend.

Sida, 146, vergelijk *seda.*

Sikloek, 187, bergstreek.

Silangkob, 219, een soort van *tĕpoes.*

Silĕp, 25, *njilĕp,* de mindere zijn in verhouding tot iemand anders krachtens mindere eigenschappen; bij hem in 't niet verzinken.

Silĕm, 85, *njilĕm,* in het water verdwijnen, ondergaan, wegduiken om niet weer boven te komen; *silĕman,* waterspook, nikker.

Siloem, 85, als boven, doch in 't bosch; *siloeman,* kabouter.

Siloka, 135, Kw. *çloka.*

Singit, 212, goed passen, sluiten van een kleedingstuk.

Sirilik, 209, klein, weinig.

Sisig, 4, bij te voegen: *njisig,* zich de lippen bij het sirih-pruimen afwrijven met een tabakspruim, of wel bepaaldelijk daartoe bestemd lapje.

Sitoeëun, 103 = *itaëun, etaeun.*

Sodok, = *sosok.*

Soear, 23, *noear,* breed doen uithangen.

Soekla, 155, *poë soekla,* Vrijdag.

Soekoe, 87, bij te voegen: *sinoekoe toenggal,* d. i. met een voet op den grond steunend den anderen tot de knie optrekken.

Soekra, 6, gedegen, onvermengd.

Soeöeh, 29, *njoeöeh* = *njoenggoeh; njaloeöeh* = *kasoesah.*

Soenggoeh, 3 *njoenggoeh* = *tjondong.*

Soentar, 5, *soentar-sĕntor,* een hoogen toon aanslaan tegen iemand tegen wien zulks niet behoort.

Soepagi, 99, l. v. *soepaja.*

Soeroedoet, 149, nabootsing van het schurend geluid bij 't wegschuiven van den stalboom; zie *sorog.*

Solekat, 161, *njolekat,* op zijde steken.

Solor, 95, *sasolor* = *sahidji.*

Soma, 213, maan; *poë soma,* Maandag.

Song, 34, werkw. tusschenw. bij *njodorkeun; ngasongkeun.*

Sorog, dwarsbalk tot afsluiting van den stal.

Sorolok, 48, nabootsing van snorrende vleugels.

Sosok, *njosok* = *njodok,* opscheppen middels een plat voorwerp; met holle gereedschappen bezigt men *njidoek.*

T.

Tadah, 119 bij te voegen: II = *tĕmpat, wadah.*

Tagih, 2, *nagih,* manen, doch hier *menta pati, awewe, nagara,* enz.

Tajeum, 169, *najeum,* van buiten droog van binnen nat? *Nanajeumeun,* ook *nangnajeumeun,* in dien toestand verkeeren.

Tala, 4, Kw., honig.

Talagangsa, 4, epitheton ornans samengesteld uit *tala* en *gangsa* ongeveer gelijk *hideung-santĕn*; zie *tala. Talagangsa* slaat op N. S's. huidskleur: honig en klokspijs-kleurig.

Talanggong, 21, zonder beteekenis: *ĕmas talanggong,* goud; *talanggong* dient alleen tot sluiting van de *poerwa kanti* met een rijmwoord op *ganggong.*

Talawong, 3, *toemalawong*, nabootsing van 't geluid van *gongs*.

Tali gantja, 94, zie *gantja*.

Tampoe, 96 = *tampeu*.

Tandang, 139, Jav., wijze van een werk aan te vangen enz. *pangoeloe tandang*, degeen die gelast hoedanig de werkzaamheden zullen zijn, hier ter aanduiding van Poerba rarang als hoofd van den staat gebezigd.

Tanghoendjar, 32, bij het zitten de beenen recht en horizontaal voor zich uitstrekken.

Taoer, 96. bij te voegen: II *taoer rasa* = *hade-hade*.

Tantjĕb, 29, *nantjĕb*, in iets steken.

Tapis, 25 = *bisa, pintĕr*.

Tatapaj, 149, ring of band ergens om heen gelegd; *natapaj* = *njimpaj*.

Tatar, 20 = *pĕrnahna;* zie *toetoer*.

Tĕdoen, 20, *nĕdoen*, ter beschikking stellen.

Teëp, 20, *neëp* = *entep*.

Tĕgĕl, 101, onderlaag tot doorsnijden bijv. van den navelstreng, *tĕgĕl santĕn*; ook de schering van een gereed weefsel.

Tĕlĕboeg, een groote korf.

Tengkor, 26, een bakje van blad of *oepih* gemaakt door de randen daarvan bijeen te nemen. *Nengkor, ditengkorkeun*.

Teoh, 143 = *handap*.

Tĕroes, 86, bij te voegen: II = *tĕrah*, afstammeling, nakomeling.

Tĕtĕk, 227, gereede *seureuh*-pruim, zooals die o. a. bij offergaven, *parawanten*, behoort.

Tĕtĕp, bij te voegen: *tarĕtĕp*, bezet met, ingeweven met enz.

Teunangan, 91 = *leuleus, rampohpoj, lĕsoe*.

Teungteung, 129 = *wanian* = *loedeung*.

Teura, *neuraän* = *miheulaän anoe boga milik; oelah diteuraän kagoengan djoeragan*.

Timoe, 109, bij te voegen: *patimoean*, samenvloeiïng van rivieren; kruispunt van wegen.

Tingara, 139, arm, behoeftig.

Titih, 94 = *titen* ook *rintih* = *lalaoenan*.

Tjalakatak, 149, houten geraamte van een zadel, zooals bij de ouderwetsche zadels gebruikelijk was.

Tjandra, 2, de maan, II *tjandra mawat,* alleen gebruikt van katten, zoogen. *boeloe tiloe,* rood, wit en zwart en met zwarte vlekjes op den snoet. Zij worden als talismans hoog geschat en dikwijls met *f* 50.— en meer betaald. Afgaande op *mawat* = *pĕrbawa,* meent men namelijk dat zulk een kat: *mawat beungheur, mawat rea doeit, mawat rea pare.* Ook de *boeloe tiloe* zonder meer, althans de katers, zijn amuletten: *sabab sanggoep ngadjaga oedjoeh imah.*

Tjandoli, 204, zij die bij feesten het oppertoezicht over de *pabeasan* heeft, gewoonlijk een oude vrouw, soort van *doekoen.* Het ambt geraakt meer en meer buiten gebruik.

Tjangtjoet, 140, *tjawĕt; tĕgoeh tjangtjoet* = *keur baleg,* den eersten schaamgordel aan krijgen, d. i. manbaar geworden.

Tjantrik, 184, dienaar van een kluizenaar.

Tjampĕgog, 184, in gedachten verzonken, roerloos zitten.

Tjatjakan, 98, *sanadjan.*

Tjatjapek, 18 = *soengoet, njatjapek,* k.p. zijn smoel roeren.

Tjawiri, 151, met franje?

Tjĕbrek, 146, vochtig, alleen van den grond.

Tjek, 30, bij te voegen: II afkorting van *kĕtjek* = *kadek.*

Tjeker, 6 = *tjokor,* bij te voegen: *tjeker warang,* de derde teen achter aan den hoef van herten, reebokken enz.

Tjĕket, 20, *njĕket,* kraken van nieuw leder, een nieuw weefsel.

Tjĕloek, 104, bij te voegen: *sapanjĕloek,* zoover roepen gehoord wordt; een roep afstands = *satoengtoeng sora.*

Tjĕmĕng, 155. Jav. = *hideung.*

Tjĕmplong, 76, *njĕmplong,* gezeten, zich eenigszins scheef draaien om het zitvlak een weinig te verheffen en dus een scheet te kunnen loozen = *nonggeng.*

Tjĕngkoeng, 90, nabootsing van 't geluid van de groote gong. *Tjĕnkoeng goöng* samenvallen met het klinken van de groote gong *ninggang* = *mirakma,* hetgeen, wanneer dit toevallig gebeurt, als een gunstig omen wordt beschouwd.

Tjĕntok, 28, *njĕntok,* hevig aan iets rukken = *kĕnjĕd.*

Tjĕplak, 90 = *ngĕplak,* wit.

Tjetjekolan, 87, Achillespees, ook knieholte.

Tjĕtjĕp, 155, *panĕjtjĕp,* II potje met water ter bevochtiging van den inslag bij 't aandrijven daarvan, op dat die zich goed hecht; ook *panjĕtjĕpan.*

Tjĕtjĕr, 70, grensmerk, grensteeken.

Tjinde, 9, te wijzigen in: veelkleurig zijden weefsel tegenwoordig nog door de hoogste inlandsche ambtenaren als broek gedragen en wel overeenkomstig hun rang van verschillend patroon.

Tjinĕk, *pendek; tjinekna; pendekna = tjindĕkna.*

Tjinĕnĕk, 89, woordspeling op *tjinĕkna = pendek, pondok.*

Tjingtjalang, 116, *katjingtjalang,* bedorven, doch alleen van eieren gebezigd, die onbevrucht bebroeid zijn geworden.

Tjlik, 93, vallen, ontvallen, *tapi ngan kana bangsa barang leutik bae = tjlak.*

Tjloeng, 3, woord ter nabootsing van het geluid van de *angkloeng = tjroeng.*

Tjobor, 1, waterloop.

Tjoeang, 148, wij.

Tjoeëut, 13, hellend, schuins afloopend; staat tegenover *nandjak. Amoen njieun djas, oelah sina tjoeëut ka hareup kawas tjara djawa = tjoengging.*

Tjoela, 117, rugje op den snavel van den haan, hoorn van een neushoorn.

Tjoengoengoeng, 95 = *tjoelanjoeng;* bij te voegen: II *njoengoengoeng,* opheffen, om hoog heffen, gelijk een hond den kop bij 't blaffen.

Tjoepoe, 135, relikwiehouder als: potjes, *boeli-boeli,* voor heilige olie, andere gewijde geneesmiddelen enz.

Tjokekek, 107, een papegaaisoort. II *djoerig tjokekek,* een grijpspook.

Tjombo, 215, een kind met iets sussen, bijv. door het de borst, eten te geven enz.

Tjombrang, 131, bij te voegen: II *tojmbrang-tjambroeng,* heesters en struiksgewas.

Tjongkar, 138, einde.

Todong, 142 = *teura.* II eten uit den spijshouder, zonder 't voedsel eerst op iets anders over te scheppen. III overdrachtelijk = *ngagampang.*

Toemploek, 70 = *tamplok, tomblok.*

Toengkoes, 20, *noengkoes,* geld en andere kleine zaken in de punt van een doekje, veelal den zakdoek — ook slip van de kabaja — knoopen.

Toetoer, 1, bij te voegen: II = plaats, plek, ligging; *noetoer,* liggen, geplaatst; *noetoer ngidoel, natur ngetan,* zie: *tatar.*

Toleat, 227 = *doeriat.*

Tongkro-tongkro, 109, gebogen van ouderdom = *tongkrong, dongko.*

Tongkrong, 90, naar beneden gericht; *nongkrong,* naar omlaag richten. II *tjokot.*

Torombol, 181, II, bij te voegen: *totorombolan,* pleksgewijs = *djodjomplokan.*

Torop, dokter's speculum, 23, in het verband niet verstaan, noch te Tji-amis, noch te Bandoeng. *Torop,* veel, menigvuldig; *panorop,* de menigte; de kleine luiden?

W.

Wadah, 138, bij te voegen: *wadah teuleum*, blauwkuip, d.i. de koude indigokuip der blauwververs.

Wadoek, 145, stront; *wawadoek*, strontdarm.

Wajang, 235, Jav., schim, hier bepaaldelijk, die van vertegenwoordigers van voorgegane geslachten.

Warang, 6, bij te voegen: II *tjeker warang*, zie *tjeker*.

Wareng, 34, bij te voegen: II een boomsoort.

Warna, 2, bij te voegen: II *warna roepa* van personen gezegd, bijv. *geus njaho di warna roepa*, hij is van alle markten thuis, iemand van ervaring. III *kawarnaha*, laat verhaald geworden zijn.

Waton, 6, rand, lijst, boord van een *bale-bale*, *gagambang* om de bamboe, planken enz., die tot dek dienen, in te vatten.

Wĕla, 211, Jav. duidelijk, in den zin van begrepen hebben.

Wĕloe, 103, *ngawĕloe*, k. p. schijten.

Wĕloe, 211, Jav. onduidelijk; zie *wĕla*.

Wera, 143, bij te voegen: II *pangwewera* = *pangbĕbĕrah;* iets tot verstrooiing, ook *tamba keuĕung*.

Wĕsi, 116, Jav. = *beusi*.

OPGEMERKTE DRUKFOUTEN.

(Vervolg van blz. 83).

blz.

2. r. 10 v. o. tjandra mawa, l. tjandra mawat.
2. r. 3 v. o. ngĕliran, l. njĕliran.
8. r. 18 v. b. dimadanaän, l. dimadaän.
9. r. 9 v. b. ret, l. rĕt.
10. r. 2 v. b. bobonelan, l. bobondelan.
10. r. 11 v. o. toedjoe, l. toedjoeh.
12. r. 8 v. o. ĕmas beureum, l. Emas beureum Toendjoeng poelo.
13. r. 14 v b. oendjoekeun, l. oendjoekkeun.
13. r. 8 v. o. miloehoeroen, l. miloe hoeroen.
15. r. 5 v. b. rai, l. raj.
15. r. 21 v. b. njoto, l. njotjo.
16. r. 11 v. b. minta, l. menta.
16. r. 17 v. o. rĕmpan, l. rempan.
17. r. 15 v. b. pelengkoeng, l. pĕlĕngkoeng.
17. r. 13 v. o. bedjad, l. bĕdjad.
18. r. 14 v. b. njeta, l. njĕta.
18. r. 19 v. o. mabok, l. maboek.
18. r. 18 v. o. ĕuggeus, l. ĕnggeus.
18. r. 7 v. o. ngagablag, l. ngagablog.
20. r. 23 v. b. tjoemeket, l. tjoemĕkĕt.
21. r. 8 v. b. njeuri, l. njĕri.
22. r. 16 v. b. ngaroenggoeh, l. njaroenggoeh.
22. r. 3 v. o. djeng, l. djeung.
23. r. 4 v. b. da, l. ka.
23. r. 17 v. o. nawarkeun, l. noearkeun.
24. r. 7 v. b. l. kandoeng. Nji S. B. enggalna enz.
24. r. 15 v. o. lintang, l. bintang.
25. r. 19 v. o. lintang, l. bintang.
26. r. 6 v. b. ditaplokeun, l. ditamplokkeun.
26. r. 10 v. o. ditamplokeun, l. ditamplokkeun.
28. r. 19 v. b. tĕpak, l. tapak.
29. r. 11 v. o. toedjoeh, l. noetoeh.
29. r. 1 v. o. disĕndal, l. diseundak.
30. r. 10 v. b. ngaroeroekeun, l. ngagoeroekeun.
30. r. 21 v. o. pahĕmpik², l. paheumpik².
30. r. 20 v. o. ngentjang, l. njentjang.
35. r. 10 v. o. notot, l. njokot.

blz.

38. r. 20 v. b. joegjoegan, l. joejoegan.
39. r. 23 v. o. toemalowong, l. toemalawong.
39. r. 17 v. o. djeung, l. djeug.
40. r. 21 v. b. andjeuna, l. andjeunna.
40. r. 21 v. o. reudjeug, l. reudjeung.
40. r. 12 v. o. goebrag-gĕbroek, l. goebrag-gĕbroeg.
41. r. 16-19 v. b. dengdekeun, l. dengdekkeun.
42. r. 17 v. b. tjangkar, l. tjangkĕr.
43. r. 19 v. o. gĕlĕntjĕng, l. gelentjeng.
43. r. 10 v. o. oendjoekkan, l. oendjoekan.
44. r. 2 v. o. kaimoet, l. ka imoet.
47. r. 3 v. b. piwarangeun, l. pawarangeun.
47. r. 1 v. o. oendjoekkan, l. oendjoekan.
48. r. 7 v. b. oendjoekkan, l. oendjoekan.
50. r. 1 v. b. ngaroeboetan, l. ngoeroeboetan.
50. r. 8 v. b. marengkel, l. merengkel.
50. r. 9 v. b. disĕdĕkeun, l. disĕdĕkkeun.
51. r. 1 v. b. disintreukkan, l. disintreukan.
51. r. 6 v. b. geus; tjape, l. geus tjape;
51. r. 9 v. b. achter sarta te lezen kagoengan.
51. r. 15 v. b. kandang, l. kondang.
51. r. 18 v. o. ditjilikkeun, l. ditjalikkeun.
52. r. 17 v. o. teukteukkeun en bĕlokkeun, l. teukteukeun en bĕlokeun.
52. r. 6 v. o. achter nja eta te voegen noe.
52. r. 3 v. o. achter talagangsa, Toendjoeng poelo.
54. r. 13 v. o. achter talagangsa, Toendjoeng poelo.
56. r. 22 v. o. sigĕg, l. sigeug.
57. r. 10 v. o. neundjakna, l. njeundakna.
57. r. 4 v. o. kakoeranganana, l. koeroenganana.
58. r. 11 v. o. Pandjara ditoenda. Di, l. Pandjara ditoenda di; en achter dajeuh, . .

blz.

58. r. 21 v. b. ditĕlarkeun, l. ditilarkeun.
58. r. 23 v. b. ditĕlarkeun, l. ditilarkeun.
59. r. 19 v. b. segĕg, l. sigeug.
59. r. 5 v. o. jeu, l. ieu.
59. r. 1 v. o. dibebekeun, l. dibebekkeun.
61. r. 1 v. b. saneskanten, l. saniskanten.
62. r. 19 v. o. ngaroesak, l. ngaroeksak.
62. r. 15 v. o. dirandjang, l. di randjang.
62. r. 8 v. o. sigĕg, l. sigeug.
63. r. 12 v. b. sigeg, l. sigeug.
63. r. 14 v. o. pongawa, l. ponggawa.
64. r. 4 v. o. gĕntĕng, l. gĕnteng.
66. r. 14 v. b. te lezen sarta koe dewek maneh dititah.
67. r. 3 v. b. gen, l. geen.
69. r. 10 v. b. jij als, l. als jij.
69. r. 21 v. b. en, l. in.
69. r. 3 v. o. uitsekende, l. uitstekende.
71. r. 18 v. b. ontrok, l. onttrok.
71. r. 22 v. b. vuistgroete, l. vuistgroote.
71. r. 12 v. o. boden, l. bodem.
75. r. 2 v. b. eerbieding, l. eerbiedig.
75. r. 19 v. o. leellied, l. teellid.
77. r. 19 v. b. vertrouw, l. vertrouwde.
77. r. 21 v. b. slaapbezweering, l. slaapbezwering.
78. r. 18 v. b. njapaseba, l. nja paseba.
84. r. 7 v. b. 2e kolom, sakĕdĕp, l. sakĕdap.
84. r. 4-3 v. b. 2e kolom, 67 lees 66.
VI. r. 2 v. b. volksagen, l. volkssagen.
XIII. r. 12 v. o. onthust, l. onthutst.
XIV. r. 18 v. b. slaapbezweering, l. slaapbezwering.
XVI. r. 9 v. o. hevingen, l. hevigen.
XVII. r. 2 v. o. Soedasche, l. Soendasche.
86. r. 14 v. b. menak lĕlĕntjĕr, l. menak, lĕlĕntjĕr.
91. r. 6 v. b. Ooerang, l. Oerang.
91. r. 7 v. b. Ooerang, l. Oerang.
92. r. 6 v. o. dioendjoekeun, l. dioendjoekkeun.
92. r. 5 v. o. dioendjoekeun, l. dioendjoekkeun.
93. r. 22 v. o. Goesti, l. goesti.
95. r. 11 v. b. petak, l. pĕtak.
95. r. 20 v. b. tojkor, l. tjokor.
96. r. 7 v. b. saloehoeriang, l. saloehoering.
96. r. 6 v. o. toenkoel, l. toengkoel.
100. r. 9 v. b. Timbak, l. Nembak.
100. r. 19 v. o. beh, l. teh.
102. r. 2 v. b. dengekeuneuna, l. dengekeuneunana.
102. r. 18 v. o. toengtoet doenja-siar, l. toengtoet, doenja siar.
103. r. 1 v. o. noen, l. noe.
104. r. 3 v. o. Goesti, l. goesti.
109. r. 17 v. b. dipatimoean, l. di patimoean.
114. r. 14 v. b. ditjatajr, l. ditjatjar.
116. r. 19 v. b. adoeh, l. atoeh.
116. r. 20 v. b. adoeh, l. atoeh.
116. r. 3 v. o. santoel, l. sĕntoel.
116. r. 1 v. o. moerangaalih, l. moerangkalih.
117. r. 3 v. o. Tji-lengkrong, l. Tji-lengkrang.
118. r. 9 v. b. njorean, l. njoreang.
118. r. 9 v. b. neuteuk, l. neukteuk.
118. r. 9 v. o. te lezen gĕndĕng". Keur euren aki . . . . kapikir.
118. r. 5 v. o. toeloengan, l. toetoegan.
119. r. 3 v. b. tanpoe, l. tampoe.
119. r. 12 v. o. Ngadjĕntjoel, l. ngadjĕntoel.
121. r. 21 v. b. Mepet, l. mĕpĕt.
121. r. 18 v. o. serewa, l. sarĕwa.
121. r. 13 v. o. bĕlĕsĕt, l. bĕsesĕt.
123. r. 15 v. b. awak, l. awah.
124. r. 4 v. b. mĕni, l. mani.
124. r. 1 v. o. nini dibere, l. nini koedoe dibere.
129. r. 3 v. o. meteti, l. mĕteti.
130. r. 2 v. b. aieuna, l. ajeuna.
130. r. 2 v. o. dieung, l. djeung.
XVIII. r. 6 v. b. uitsprekelijk, l. onuitsprekelijk.
XIX. r. 5 v. b. 7 Knebel, l. J. Knebel.
XXII. r. 11 v. b. staam, l. staan.
XXIII. r. 9 v. o. terwiji, l. terwijl.
XXIII. r. 1 v. o. uitandsche, l. inlandsche.
XXIV. r. 13 v. b. ten, l. ter.
XXV. r. 21 v. o. dien aren, l. dienaren.
XXVI. r. 4 v. b. hem, vervalt.
XXVI. r. 13 v. b. hem, l. deze.
XXVII. r. 5 v. o. Aanwankelijk, l. Aanvankelijk.
XXXVII. r. 12 v. o. zuster, l. zusters.
XXXVII. r. 7 v. o. met wel, l. wel met.

blz.

137. r. 19 v. b. Mas, l. Emas.
137. r. 1 v. o. taradjang, l. taradjoe.
138. r. 12 v. b. teu woeni, l. tiwoen ing.
138. r. 7 v. o. kasawiatan, wellicht kawiasatan.
140. r. 8 v. b. nieggalkeun, l. ninggalkeun.
141. r. 10 v. o. ngalalangkah, l. njalalangkah.
142. r. 19 v. b. Parapas, l. parapat.
143. r. 8 v. o. Ah, l. „Ah.
143. r. 1 v. o. tjelok beungeut, tjĕlok, beungeut.
147. r. 3 v. o. kita, l. kitoe.
148. r. 20 v. b. kongdomang, l. kodomang.
150. r. 18 v. b. Ooetoen, l. Oetoen.
151. r. 9 v. o. sewang-sewang, l. sewang-sewangan.
152. r. 3 v. b. dadjalan, l. da djalan.
152. r. 18 v. b. ditohokeun, l. ditohokkeun.
154. r. 2 v. b. dapakan, l. sapakan.
154. r. 2 v. b. kalatoeran, l. kahatoeranan.
154. r. 5 v. b. kalina, l. kalima.
154. r. 17 v. o. dapakan, l. sapakan.
155. r. 15 v. b. tĕgalna, l. tĕgĕlna.
155. r. 11 v. o. de, l. di.
157. r. 3 v. b. dipeupeh, l. dipeupeuh.
158. r. 5 v. b. tarima enz.
„Tarima koendang bawahan."
„Kadieukeun pakean kami."
159. r. 3 v. b. pĕrang, l. perang.
159. r. 11 v. b. sakĕpeng, l. sakepeng.
160. r. 11 v. b. pikeursaeun, l. pikĕrsaeun.
161. r. 5 v. o. halimoerentang, l. halimoerĕntang.
165. r. 16 v. b. sabab, l. sasab.
166. r. 11 v. b. b. hoeloe, l. loehoer.
167. r. 9 v. b. gebroej, l. gebraj.
167. r. 16 v. b. ka nagara, l. kandaga.
168. r. 12 v. b. nongnong, l. nonggong.
168. r. 17 v. o. boengkĕr. l. bĕngkĕr.
168. r. 10 v. o. dikarantjeng, l. dikerentjeng.
169. r. 9 v. b. moblong, l. mongplo.
170. r. 2 v. b. handelum, l. handeuleum.
170. r. 19 v. o. rĕmbes, l. Rĕmbes enz. nieuwe regel.
„Sok enz. idem.

blz.

171. r. 24 v. o. diadoekkeun, l. diadoekeun.
173. r. 13 v. b. hampang, l. gampang.
174. r. 2 v. b. bĕbĕrkeun, l. beberkeun.
175. r. 4 v. o. hatoeran, l. hatoeranan.
175. r. 1 v. o. dihatoeran, l. dihatoeranan.
177. r. 6 v. o. toemambarang, l. toemambirang.
178. r. 23 v. o. Goeriang, l. goeriang.
178. r. 9 v. o. Goeriang, l. goeriang.
179. r. 9 v. b. Goeriang, l. goeriang.
181. r. 14 v. b. si-beubureuh, l. sibeubeureuh.
181. r. 8 v. o. Ieumpang, l. leumpang.
186. r. 20 v. o. katimbalan, l. ka timbalan.
186. r. 17 v. o. koe vervalt.
188. r. 2 v. o. Keur, l. keun.
189. r. 9 v. b. Diawen, l. Diawĕn; djeg, l. djĕg.
189. r. 15 v. b. dipangpang, l. ti pangpang.
189. r. 1 v. o. tipangpang, l. ti pangpang.
198. r. 18 v. b. meudejuhna, l. meudjeuhna.
199. r. 22 v. o. Tjrtoerkeun, l. tjatoerkeun.
200. r. 9 v. b. toera, l. toerna.
207. r. 4 v. b. gĕdĕr, l. geder.
210. r. 10 v. b. boeddha, l. boedha.
214. r. 1 v. b. Geur, l. Geura.
214. r. 6 v. b. Neut, l. „Neut — kageteun".
214. r. 20 v. b. enggeus, l. „Enggeus enz.
214. r. 13 v. o. dipertjaja, l. dipĕrtjaja.
216. r. 22 v. o. ngĕndor, l. ngĕdor.
217. r. 2 v. o. Neundeun emas, meunang, l. neundeun omas. Meunang en voeg de beide eerste woorden bij den voorgaanden regel.
218. r. 7 v. b. lokatan, l. lokotan.
222. r. 17 v. o. ka rama, l. karana.
225. r. 21 v. o. katembongan, l. katembongna.
231. r. 7 v. b. boeat, l. boeatan.
231. r. 19 v. o. nendang, l. neundeun.
237. r. 4 v. o. taleot, l. toleat.
250. r. XXXVI hemel, l. hemel. . .
XXXIX. r. v. o. djabog, l. djablog.
